

Олександр
РОМАНОВСЬКИЙ

ВИЩА ОСВІТА НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Книга 1

*Ефективна підприємницька освіта
як фундамент економічного розвитку
демократичного суспільства*

*Моєму батькові
Олексію Корнійовичу
та матері Ірині Олександрівні
присвячую
Автор*

Українсько-американський
гуманітарний інститут
«Вісконсінський Міжнародний
Університет (США) в Україні

*Хто чогось прагне,
той вишукує можливості.
Кому все байдуже,
той шукає виправдання.
(Народна мудрість)*

**УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ
ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
«ВІСКОНСІНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ (США) В УКРАЇНІ»**

**UKRAINIAN-AMERICAN
HUMANITARIAN INSTITUTE
«WISCONSIN INTERNATIONAL UNIVERSITY
(USA) UKRAINE»**

До відома абітурієнтів та їх батьків:

Перший в Україні Українсько-американський гуманітарний інститут «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні», заснований Національним педагогічним університетом ім. М.П.Драгоманова і Вісконсінським Міжнародним Університетом (США, штат Вісконсін), запрошує громадян України та зарубіжних країн на навчання за спеціальностями «менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства» (за українською програмою) і «Business Administration» («управління бізнесом» — за американською програмою).

** Підготовка бізнесменів, менеджерів, фахівців міжнародного бізнесу і зовнішньоекономічної діяльності світового рівня*

** Навчання українською і англійською мовами*

** Ступінь бакалавра, спеціаліста, магістра*

** Український та американський дипломи*

** Підготовка до складання MICHIGAN-тесту з англійської мови*

** Навчання і практика в країнах Західної Європи і США*

** Термін навчання — 4-5 років з відривом і 5-6 років без відриву від виробництва.*

Поглиблено вивчаються англійська та німецька мови. Заняття проводять провідні викладачі українських і американських університетів. При Інституті працює «школа підготовки абітурієнтів і студентів з англійської мови за програмою MICHIGAN-тесту». Навчання в Інституті платне. Для вступу на навчання в Інститут необхідно мати закінчену (повну) середню освіту, пройти тестування з англійської мови за програмою MICHIGAN-тесту, оплатити навчання. Відмінникам надається стипендія (пільги і знижки в оплаті навчання). Іногородні студенти забезпечуються гуртожитком. Інститут ліцензований та акредитований в Україні та США.

***Адреса: Україна, Київ-54, вул. Тургенівська, № 8/14
(корпус гуманітарних факультетів НПУ ім. М.П. Драгоманова),
1-й поверх, кімн. № 1-4, 2-й поверх, кімн. № 2-5.
Тел./факс: 216-06-66. Телефони: 274-19-16, 274-19-49.***

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА
УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
ІНСТИТУТ «ВІСКОНСІНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ (США) В УКРАЇНІ»

Олександр Романовський

ВИЩА ОСВІТА НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Книга 1.

*Ефективна підприємницька освіта
як фундамент економічного розвитку
демократичного суспільства*

Наукове видання

Редактори І.С. Щербатенко, В.Г. Пугач
Художнє оформлення П.Х. Ткаченка

Київ
Видавниче підприємство «Деміур»
2000

Монографію присвячено актуальним для народного господарства України питанням організації підприємницької освіти на прикладі позитивного досвіду освітніх систем економічно розвинених країн. Аналізуються проблеми підготовки підприємців вищими закладами освіти США, Японії та провідних країн Західної Європи, розглянуто особливі риси вищої освіти Сполучених Штатів Америки, Японії, Німеччини, Великобританії, Франції та Італії. Висвітлюються переваги і недоліки освітніх систем країн демократії і сталої ринкової економіки у порівнянні з системами вищої освіти країн, що розвиваються і економіка в яких реформується в напрямку вільного ринку. Досліджується внесок державного і недержавного секторів освіти провідних економічно розвинених країн у справу підготовки фахівців у галузі підприємництва і бізнесу, накреслюються завдання освіти України щодо ефективної реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва, розглянуто тенденції і принципи подальшого розвитку вищої освіти в XXI сторіччі. Книга має на меті продовжити цикл публікацій результатів фундаментальних досліджень у сфері недержавної вищої освіти, започаткований в Україні Харківським гуманітарним інститутом «Народна українська академія» монографією «Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант». Буде корисною фахівцям в галузі управління вищою освітою, науковцям, викладачам, а також студентам підприємницьких, філологічних і педагогічних факультетів університетів, економічних, підприємницьких і гуманітарних вищих навчальних закладів при вивченні курсів «Підприємство», «Країнознавство» та «Педагогіка».

Видаю за рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 11 від 29 червня 2000 р.)

Рецензенти: кафедра педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова (зав. кафедри педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова – доктор педагогічних наук, професор Л.П.Вовк); доктор педагогічних наук, професор В.І.Бондар (декан педагогічного факультету НПУ імені М.П. Драгоманова, академік АПН України); доктор педагогічних наук, професор В.К.Майборода (зав. кафедри управління освітою Української академії державного управління при Президенті України); доктор економічних наук, професор П.П.Борщевський (заст. голови Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України), доктор економічних наук, професор А.В.Войчак (КНЕУ).

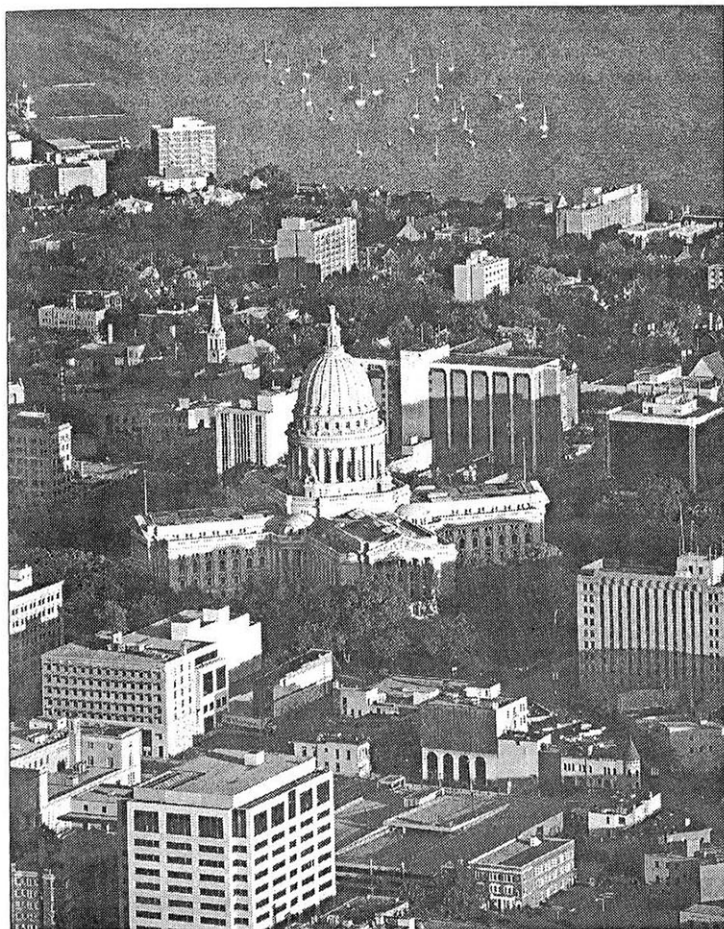
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2000

© Українсько-американський гуманітарний інститут «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні»

© Романовський О.О., 2000

Розділ 1.

**Підприємницька освіта
в економічно розвинених країнах**

Вступ

Критичний стан національної економіки, гальмування ринкових реформ, занепад вітчизняного виробництва — наслідки не тільки стратегічних і тактичних помилок законодавчих і виконавчих гілок влади України, а й прорахунків діячів освітньої сфери, державних керівників, науковців і педагогів щодо своєчасної підготовки власних підприємців — організаторів виробничої й невиробничої (соціальної) сфер.

З моменту розпаду СРСР й проголошення незалежності України розпочалась трансформація країни в напрямку демократичних змін і ринкових економічних перетворень. Система освіти тепер готує спеціалістів нової формації — менеджерів (керівників і управлінців), економістів, юристів і фахівців галузі міжнародних відносин, використовуючи позитивний досвід економічно розвинених демократичних держав. Здобутки в цій справі значні, але головний елемент ринкової економіки демократичного суспільства — підприємець — залишився поза увагою.

Помилково в Україні багато років ототожнювали підприємця з менеджером і вчили велику кількість громадян керувати виробництвом і соціальною сферою, не концентруючи уваги на підготовці самого підприємця (виробника). Термін «entrepreneur» (антрепренер) у перекладах асоціювався з поняттям «посередник», хоча за своєю суттю означає «підприємець», а «entrepreneurship» — з поняттям «посередництва», хоча правильним є — «підприємництво». Антрепренер — це той, хто започатковує (дає початковий поштовх, народжує) підприємництво (справу, бізнес). У цьому й полягає суттєва відмінність підприємця (виробника) від менеджера або посередника.

Зауваження. У період панування радянської ідеології колективізму та державного регулювання економіки відбулася смислова деградація деяких головних понять і значень слів, лексичних одиниць іноземного походження, притаманних демократії і вільному підприємництву. Так *affair* що в перекладі означає «важливий факт, подія, ситуація, діло (справа), підприємство», а в українській, російській мовах слово «афера» асоціювалося з негативним явищем обману, незаконної дії, шахрайства; *adventure* перекладається як «ланцюг незвичайних, хвилюючих і досить небезпечних подій (пригод)», а слово «авантюра» також трактувалося як таке, що позначає майже кримінальне явище; *adventurer* — «людина, що є учасником незвичайних і досить небезпечних подій, іде на ризик, не лякається небезпеки, схильна до пригод і мандрів» (цей термін має позитивне забарвлення) — сприймалося як «авантюрист» —

людина з негативними рисами. Так само мали негативне значення терміни антрепренер (entrepreneur), бізнес (business), а також — спекуляція (speculation), що перекладається як «роздуми».

Виділяються три головних типи підприємців: антрепренер, виробник і посередник. Підприємець-антрепренер тільки започатковує справу, підприємець-виробник може бути засновником бізнесу і виробником, а підприємець-посередник головним чином розподіляє вироблений продукт серед споживачів.

Зауважимо, що підприємці всіх трьох типів є господарями (власниками) приватної справи, займаються продуктивною діяльністю — виробництвом і мають відношення до вироблення матеріального або нематеріального продукту. До останнього належать: послуги (зокрема, посередництво й торгівля); духовна сфера (культура й мистецтво); соціальна сфера (в т.ч. й медичне обслуговування) тощо. При цьому підприємця-виробника необхідно відрізнити від найманого виробника-професіонала (робітника, інженера, менеджера тощо), який працює за наймом (контрактом, угодою) і для вироблення продукту виконує свої професійні обов'язки на замовлення господаря (підприємця-виробника).

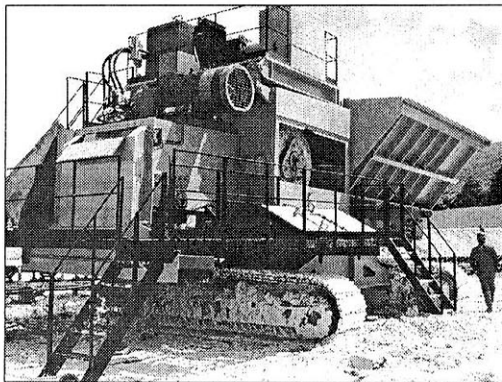
Світовий досвід свідчить, що підприємництво є базою національної економіки, а ефективна підприємницька освіта громадян — фундаментом економічного розвитку демократичного суспільства. Тому підготовку вітчизняних підприємців можна віднести до стратегічних пріоритетів нашої країни на найближчі роки.

Знаменним для виправлення становища з підготовкою власних підприємців є Послання до Верховної Ради України 2000 року Президента України Леоніда Кучми¹, в якому однією з причин економічних і соціальних втрат реформ 1994-1999 рр. визнається «недостатній розвиток малого та середнього бізнесу, надзвичайно низька частка цього сектора економіки у створенні валового внутрішнього продукту», а серед стратегічних пріоритетів 2000-2004 рр. визначається європейський вибір, подальший процес демократизації українського суспільства, захист прав і свобод людини, в тому числі — «права на підприємницьку діяльність, приватну власність». Підкреслюється, що «основним стратегічним завданням України на наступні 5 років є реалізація політики економічного зростання», для чого «необхідно здійснити додаткові заходи, спрямовані на стимулювання приватної ініціативи та малого

¹ Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки / Послання Президента України до Верховної Ради України. 2000 рік // Урядовий кур'єр, 23 лютого 2000 р., № 34. — с. 5 — 12.

підприємництва, забезпечення надійної правової захищеності підприємницької діяльності, малого та середнього бізнесу, реалізацію національно-освітньої програми з питань підприємництва, розгляд у невідкладному порядку Верховною Радою Закону «Про державну підтримку малого підприємництва», створення рівних умов діяльності для підприємств і організацій незалежно від їх форм власності та походження капіталу» тощо.

Для успішної реалізації програми з питань підприємництва необхідно визначити, по-перше, що таке «підприємницька освіта»; по-друге, як ефективно надавати таку освіту; по-третє, кого навчати підприємству. Важливим є також усвідомлення, в якому саме політично-правово-

му середовищі має розвиватися підприємництво, якою повинна бути його підтримка владою, громадськістю, пересічним громадянином, якою мірою мають впливати засоби масової інформації на формування «підприємницького менталітету» громадян країни, яким чином поєднуються такі загальносвітлові цінності, як свобода,

демократія, вільний ринок, ринкова економіка, мораль, чесність, правдивість, етика тощо з ефективністю підприємницької діяльності.

Дуже цікавим і корисним є досвід організації підприємницької освіти в економічно розвинутих країнах із сталими традиціями демократії, захисту свобод і прав людини, в яких законодавчо — на державному рівні — підтримується й захищається приватна власність та індивідуальна діяльність (тобто пріоритет віддається індивідуалізму на відміну від колективізму в пострадянських і постсоціалістичних країнах). Вивчення досвіду та умов діяльності освітніх систем у могутніх підприємницьких державах, таких, як США, Японія та деяких країнах Західної Європи, в яких підприємницький спосіб життя й загальногромадянський дух підприємництва ставлять перед освітою високі завдання щодо ефективної підготовки населення країн до самостійної підприємницької діяльності, є необхідним для зрозуміння

феномену підприємництва, формування в громадянах України «підприємницького менталітету» й створення умов для подальшого розвитку й підтримки підприємництва. Досвід надання підприємницької освіти в таких країнах цікавий ще й тим, що вся освіта в них зорієнтована на розвинення підприємницьких якостей в громадянах, незалежно від обраної ними професії чи спеціальності, а підприємницький зміст — елемент підприємницької підготовки — присутній в усіх закладах освіти, в усіх освітніх програмах, у всіх дисциплінах.

Зосередимо увагу як на загальних освітньо-професійних проблемах і досягненнях вищої школи економічно розвинених країн з підготовки підприємців, так і на особливостях діяльності недержавного (приватного) сектора освіти, що вже сам по собі є позитивним прикладом підприємництва в галузі освіти й науки. Також розглянемо завдання освіти і вищих навчальних закладів (далі — ВНЗ) України з реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва, роль і місце вищих закладів освіти (далі — ВЗО) державної та недержавної форми власності з підготовки національної підприємницької еліти, тенденції і принципи дальшого розвитку вищої освіти в ХХІ сторіччі з наголосом на необхідність підприємницької підготовки громадян до самостійної продуктивної праці й самореалізації в умовах ринкових відносин і жорсткої конкуренції.

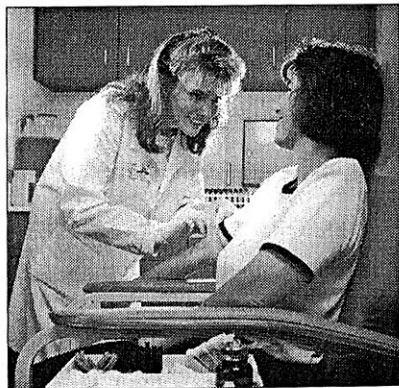
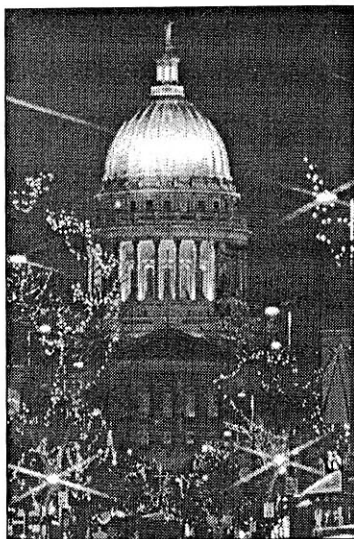
1.1. Особливі риси вищої освіти Сполучених Штатів Америки

Вступ

Освіта Сполучених Штатів Америки викликає значний інтерес не лише у дослідників і фахівців галузі освіти України, а й у молоді всіх країн світу: великий економічний та науково-технічний потенціал США є наслідком виваженої демократичної системи надання освіти американським громадянам, залучення до науково-дослідницької та педагогічної діяльності провідних фахівців із усього світу, значних і постійно зростаючих витрат на підготовку та перепідготовку кадрів у своїй країні, використання найсучасніших технологій, техніки та обладнання. Освіта в США є пріоритетним напрямком соціального розвитку країни, а підприємницька освіта — найпопулярнішою і необхідною. Найвигіднішим інвестуванням в Америці вважається вкладання грошей в освіту. Студентам надаються унікальні можливості для самоосвіти та самовдосконалення. Американці вважають, що студентські роки є найкращими й найщасливішими в їхньому житті.

Для того, щоб легше було усвідомити особливості вищої освіти США, треба зробити деякі зауваження щодо самого американського суспільства, оскільки вища освіта цієї держави як в дзеркалі відображає американський спосіб життя, відповідає потребам суспільства, орієнтована на ринок, є платною незалежно від форм власності вищого навчального закладу і такою залишиться на завжди.

Сполучені Штати Америки — країна унікальна за багатьма показниками і має тільки їй властиві характерні риси. Це держава, яку створили сміливі і мужні люди, ті, хто заради свободи і волі перетинав океани, долаючи тисячі миль, терплячи незгоди і виборюючи право на щасливе життя. Саме цей, головний феномен нової, порівняно зі Старим Світом, країни є одним з чинників її сьогодишнього домінуючого становища в світі. Люди, які не змогли на своїй історичній батьківщині стати щасливими, досягли цієї мети на землі США, утворивши один з найвидатніших у світі законів — Конституцію США, яка захищає головне в житті американського громадянина — його свободу і його власність.

Конституція США, котрій вже два століття, американське законодавство і судочинство протягом багатьох років залишаються актуальними, зазнають незначних змін, тому американські громадяни їх добре знають. Особливо важливими і прозорими є податкові закони, в яких громадяни США вільно орієнтуються.

Кожний американець має власного юриста, лікаря, податкового

і страхового агентів. Різноманітні служби сервісу надають громадянам країни велику кількість послуг, вивільнюючи їм час для продуктивної праці.

США — країна індивідуалістів і честолюбців. Людина, яка має ці якості, а також необхідні риси, нахили та здібності підприємця, в Америці обов'язково досягне успіху. Один з головних американських принципів — «невтручання в чужі справи» — помилково вважається гостями США байдужістю і відсутністю душевної теплоти.

Ще й зараз Сполучені Штати Америки розглядаються емігрантами як рай. Кожного року сотні тисяч людей з різних куточків світу намагаються потрапити сюди, подолати перешкоди міграційних служб, влаштувати свою долю в багатій країні. Знаходять в США притулок і колишні диктатори, і керівники різних країн (їх сім'ї та діти), які з різних причин залишили свою батьківщину, але мають необхідний капітал для гідного проживання в цій країні. За американськими законами, принципами і поняттями щодо підприємництва всі громадяни, які є бажаними для перебування на території США, мають необхідні права для здійснення підприємницької діяльності і їх гроші приносять Америці прибутки. (У США сповідується принцип, що чим більше в країні багатих людей, тим багатшою є сама країна).

Американці у більшості люди підприємливі, працелюбні. Вони пишуться своєю роботою (як б вона не була). Саме поняття «робота» після кількох економічних криз, років депресії і загального безробіття сприймається як майже святе, кожна праця в США є почесною і необхідною. Американці вміють відмінно працювати, створювати умови для плідної і творчої праці, добре відпочивати і планувати своє життя. Для них робота — це сенс життя, основа матеріального добробуту, морального задоволення і пошани в суспільстві. У США будь-яка робота має свою вартість, людина, яка працює, отримує матеріальну винагороду, держава захищає права працюючих, встановлює мінімальні розцінки погодинної оплати з метою підтримки високого рівня життя в своїй країні.

Робота для американців має таке велике значення, що заради неї людина може поступитися сімейним благополуччям, хоча родина вважається в США основою суспільства. Американці з нетерпінням чекають завершення відпустки, щоб скоріше повернутися до свого улюбленого заняття. Треба підкреслити, що працюючи з великою віддачею, вони не виснажують себе до нестями на роботі завдяки чудовій її організації і отриманню матеріального і морального задоволення.

Американці багато уваги приділяють створенню комфортних побутових і виробничих умов. Вони примушують працювати на себе най-

новіші досягнення науки і техніки, вкладають гроші в їх розвиток і удосконалення, вважають, що комфорт в побуті і на роботі знімає стреси, втому, продовжує активне життя.

Ділові люди США (а всі американці вважають себе діловими!) планують своє життя на багато років наперед, дотримуються планів і розпорядків. Вважається неприпустимим запізнюватися на роботу, ділові та приватні зустрічі, заняття тощо. Точність і пунктуальність є однією з головних рис більшості американських громадян.

Діти в США за своїм вихованням і підготовкою до життя докорінно відрізняються від дітей в інших країнах. На час закінчення школи американська дитина вже повністю самостійна людина, яка відразу після закінчення навчання (приблизно в 18 років) починає незалежне життя. Майже без втручання батьків дитина вирішує своє майбутнє — чи продовжувати навчання у вищій школі, чи працювати. Американці виховують своїх дітей таким чином, щоб вони змалку привчалися заробляти гроші, були підприємливими, відчували повну свободу дій (за винятком хибних звичок), самі приймали найважливіші рішення. Навіть навчаючись в університеті чи коледжі або працюючи в тому ж населеному пункті, де мешкають їхні батьки, молодь, як правило, живе самостійно, орендуючи квартиру, кімнату або місце в гуртожитку. Родинні зв'язки підтримують, збираючись на свята і дні народження, відзначаючи визначні події тощо. Старі люди, яким вже важко самим себе обслуговувати, продають або міняють своє житло на селища для престарілих американських громадян. Ці селища, що дуже популярні в США, як правило, являють собою район невеликих одно- або двоповерхових будинків, розміщених в теплих місцевостях із зеленими насадженнями, парками, часто — біля океану, з усією необхідною інфраструктурою, обслуговуючим персоналом, лікарями і всім необхідним для нормального існування.

У Сполучених Штатах поважають старість, і держава гарантує людям похилого віку гідне життя. Крім обов'язкових пенсії (які можуть

дорівнювати до 80-100% від попередньої заробітної плати), американські пенсіонери отримують різного роду виплати зі страхових полісів і різні пільги — те, що дає змогу їм відчувати себе рівноправними і шановними громадянами своєї країни. Існуюча в США система страхування дозволяє їй громадянам заощаджувати значні кошти для повноцінного життя у похилому віці. Старі американці захищені державою, фінансово незалежні від своїх дітей, мають змогу у пенсійному віці добре відпочивати, багато подорожують по світу і люблять свою країну.

Молоді громадяни Америки, як правило, до зрілого віку (35-40 років) живуть «у кредит». Це означає, що за американським законодавством громадяни країни мають право брати банківські позики для отримання вищої освіти, придбання житла, автомобіля тощо. Держава забезпечує гарантії банкам, які надають такі кредити, заохочує цю їхню діяльність, зменшуючи їм податковий відсоток, стежачи за дотриманням як прав клієнтів, так і банків. Американське суспільство вважає, що нормальне життя треба починати замолоду, для цього молоді законодавчо створюються необхідні умови.

Освіта, а вища освіта — особливо, користуються в США шаленою популярністю. Вона розглядається як необхідна умова для здійснення успішної кар'єри. Якщо запитати у молодого американського громадянина, навіщо йому освіта, він обов'язково відповість — «щоб зробити кар'єру і стати багатим». Тому в США існує велика кількість відомих і престижних університетів, коледжів, інститутів і вищих шкіл.

Американці — охайна і чепурна нація. Пропаганда чистого тіла ве-

деться вже багато років, щоденне (не менше одного разу на день!) прийняття душу або ванної є необхідним для справжнього американця. Немислимо собі уявити брудні та смердючі туалети в житлових будинках і місцях громадського користування — всюди туалетні приміщення бездоганно чисті, охайні, обов'язковими є спеціальні туалетні кімнати для інвалідів і хворих. Американці вважають, що за чистотою тіла йде й чистота душі.

США — дійсно демократична держава. Її громадяни мають конституційно закріплені права, всі —

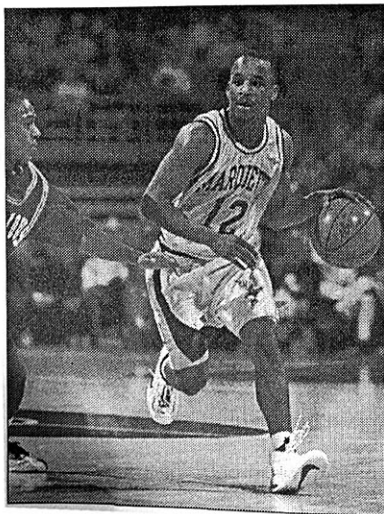
від безробітного до президента — рівні у своїх правах і мають однакові обов'язки перед країною. Американцям дико було б почути, що їх президенти, сенатори, губернатори, судді, шерифи — всі, кого вони обирають прямим голосуванням, мали б якісь привілеї перед законом та іншими громадянами країни, недоторканість або непідсудність. У США всі рівні перед законом, що підтверджується багатьма відомими в усьому світі прикладами, цим відрізняються цивілізовані країни від інших.

Велику силу в Сполучених Штатах Америки мають преса, радіо і телебачення. Свобода їхньої діяльності закріплена законодавчо, тому засоби масової інформації вільно висвітлюють події в країні і за кордоном, виконують так звану «санітарну функцію очищення нації», аналізують діяльність будь-якого чиновника, докопуються до істини, подають правдиву інформацію.

У США вже багато років ведеться пропаганда унікальності і досконалості американського суспільства. Якщо проаналізувати з позицій логіки і здорового глузду внутрішню і зовнішню політику цієї держави, то можна переконатися в справедливості цього висновку. Вся внутрішня і зовнішня політика її спрямована виключно на служіння інтересам країни, причому самі американські громадяни вважають, що їхні власні інтереси цілком співпадають з інтересами держави.

Народ США бере справжню участь у керівництві країною, впливає на конгресменів, політиків, федеральну і місцеву владу. Президент, губернатори, судді і шерифи (голови поліції) штатів обираються прямим голосуванням. Ці люди не залежать один від одного, є підзвітними своїм виборцям і за їхнім рішенням можуть достроково скласти свої повноваження. Народ країни також бере участь в управлінні державними університетами, середніми навчальними закладами (школами) тощо.

Американці пропагують здоровий спосіб життя. Це означає заборону наркотиків, обмеження паління тютюну і вживання ал-

коголю. Уряд США, з дозволу платників податків, витрачає значні кошти на боротьбу з наркоманією, запобігає проникненню наркотиків на територію США, організує і фінансує міжнародні (в тому числі – із застосуванням військових сил) програми для знищення плантацій і баз, де вирощується наркотична сировина і виробляються наркотики.

Громадяни США витрачають багато часу на фізкультуру і спорт. Для цього в країні створені ідеальні умови, кожна людина може вдома, на роботі, або в спортивному центрі зміцнювати своє здоров'я, тренуватися, підтримувати здоровий життєвий тонус.

Американці витрачають значні кошти на збереження навколишнього середовища, на національні та міжнародні екологічні програми. Цінуючи власне життя, вони намагаються захистити себе і свою країну від екологічних катастроф і знищення. Вони люблять природу своєї країни, зберігають національні природні ресурси, охороняють диких тварин і птахів. Браконьєрство розглядається як злочин проти нації, забруднення водоймищ і знищення лісів суворо карається, порушники обов'язково штрафуються, їх притягають до судової відповідальності.

США – країна з багатьма релігіями, велика чисельність американців – істинно релігійні. В Америці мирно співіснують різні церкви, релігії та віросповідання, всі віруючі мають рівні права з атеїстами, хоча церква і відділена від держави.

Закони США стоять на сторожі прав громадян. Правоохоронні органи, що є підзвітними народу, однаково захищають своїх громадян незалежно від їхніх посад, заслуг, етнічного походження, віку. Безпека

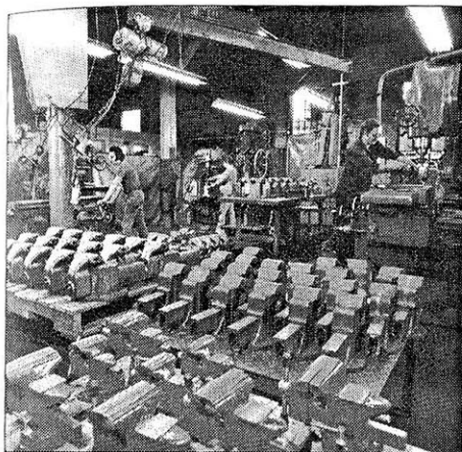
так званих «дуже важливих персон» є їхньою власною приватною справою і фінансується ними самими, в країні немає «спеціальних» поліклінік, лікарень, закладів і установ для відпочинку, полювання тощо, які б фінансувались або утримувалися за рахунок платників податків — громадян США.

Американці звикли до правдивого життя. Свій бізнес, свої вчинки вони здійснюють з позицій і на основі правдивості, чесності і справедливості, того ж самого вони вимагають і від інших. Люди Америки навчилися довіряти один одному, документи для посвідчення особи необхідні лише для водіїв автотранспорту (права або ліцензія водія) та при виїзді за кордон (закордонний паспорт). Ментальність американців така, що до кожного вони ставляться доброзичливо, в кожному бачать особистість і чекають на таке ж саме ставлення до себе. Вони виховуються оптимістами, тому половину склянки води вони сприймають «як напівповну», а не як «напівпорожню». У цьому — одна з головних відмінностей американців від багатьох інших народів. Порядність, чесність і законослухняність — це головні принципи американського способу життя.

Значна більшість американців — слухняні платники податків. У США пропагується необхідність правдивої і своєчасної сплати податків, бо це основа могутності країни. Люди це розуміють і зразково виконують свої обов'язки. У свою чергу вони мають вичерпну інформацію щодо використання внесених ними до бюджету країни податків. У пресі широко висвітлюється, аналізується і критикується діяльність бюджетних органів, обов'язково враховуються думки платників податків щодо бюджетних витрат, діяльність всіх без винятку державних діячів також висвітлюється і аналізується в пресі.

Американці довіряють своєму уряду, а уряд намагається бути правдивим з ними. Жодний непорядний вчинок державного діяча або службовця не залишається поза увагою преси і громадян США. Тому публічно розглядаються всілякі порушення законів і моральних норм будь-яких чиновників, котрим народом надано владу (яких обрано відкритим голосуванням). Відповідаючи вдячністю за довіру, президенти США, наприклад, створюють і передають своєму народові публічні бібліотеки, на власні кошти засновують гранти і стипендії, спонсорують навчання, багато свого часу і власних коштів витрачають на благодійність.

Сполучені Штати — багата, економічно могутня і квітуча країна. Кожного року її позиції на світовій арені все більше і більше зміцнюються, вона вже давно стала супердержавою, має необхідні можливості для ствердження своєї зовнішньої політики і волі.

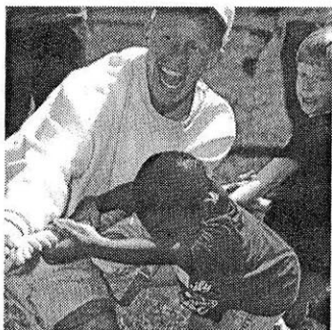

Американці самі створили собі таку країну, яку вони хотіли б мати. Люди різних етнічних груп, національностей і рас живуть разом, відчувають себе рівними серед рівних і вважають свою державу найкращою в світі.

США так чи інакше мають вплив майже на всі країни планети. Не треба мати хибних ілюзій щодо безкорисливості будь-якої допомоги різним державам з боку Сполучених Штатів Америки. Вся зовнішня

політика і діяльність американців суворо підпорядкована інтересам своєї супердержави, її стратегічним і тактичним планам, жоден долар не викидається марно на вітер, будь-які інвестиції надаються лише за попередніми розрахунками і обґрунтуванням можливості досягнення результатів. Це — абсолютне право США і відповідає американському способу життя.

Якщо уважно придивитися до Сполучених Штатів, їхнього устрою, проаналізувати буття громадян, то можна легко побачити, що все в цій країні зроблено розумно, обґрунтовано, піддається логічному осмисленню і поясненню. Ніщо людям не нав'язується, державні рішення приймаються за умови їхньої зрозумілості, підтримки населенням і необхідності з позицій інтересів держави. Усе дуже просто, логічно і зрозуміло.

Один із головних феноменів США — уміння запозичити від етнічних груп, що складають основу американської нації, найкращі риси: від німців — порядок і точність, від англійців та ірландців — непохитний характер, вміння будь-що досягати бажаного результату, непідкупність і чесність, від італійців — темперамент і вміння організувати

відпочинок, від китайців — чудову східну кухню, від латиноамериканців — запальний південний фольклор, а від усіх разом — працелюбність і працездатність.

У Сполучених Штатах Америки проживає багато й українців, які займають гідне місце в економічному і культурному житті країни, вкладають значні власні кошти в організацію допомоги Україні на шляху демократичних і ринкових перетворень, переживають за її долю, бажають їй швидшого вирішення внутрішніх проблем і процвітання.

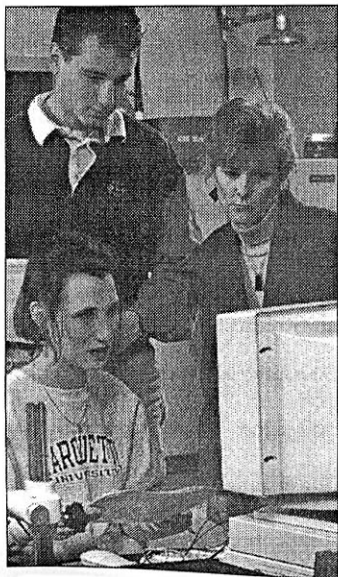
Безумовно, в США є багато своїх проблем, які відкрито і чесно визнаються самими американцями. Це, якщо розглядати в загальнодержавному плані, — злочинність, наркоманія, безробіття, етнічні проблеми, а в побутовому плані — стреси, професійні захворювання і перевтома, що виникають внаслідок інтенсивної роботи і напруженого темпу життя. Америка і американці борються зі СНІДом, раковими захворюваннями, перевтомою, серцево-судинними і генетичними хворобами, але мають для цього значні бюджетні асигнування, фінансову допомогу компаній і приватних осіб, сучасні клініки та лікарні. Масова культура, телебачення і прагматизм витіснили з життя багатьох американців дійсну національну та світову культуру, вони мало читають художньої літератури, рідко відвідують музеї, театри, концерти класичної музики.

Натомість ІНТЕРНЕТ і телекомунікаційний сервіс захопили Америку в полон, як спрут. Комп'ютери є головною ознакою сьогоденного побуту американського громадянина, повсюдне використання їх стало повсякденною нормою.

США — це також країна. Американці — також люди. Але вони відрізняються від інших країн і людей. У чому ця різниця? Якщо чесно порівняти, то не важко зрозуміти.

США і американців можна любити або з якихось причин — ні, але не віддавати їм належне неможливо.

Розглянемо характерні риси системи вищої освіти США у цікавий і важливий в історії її розвитку період —

1960-і — 1990-і роки — час загальної комп'ютеризації освіти та інформатизації всіх сфер навчальної, розумової та виробничої діяльності країни [8; 9; 23; 24; 27; 39].

1.1.1. З історії виникнення американської системи освіти

Коли європейські колонізатори вперше висадились на березі Нового Світу, їм довелося вирішувати проблему, як зберегти на чужині і примножити свою культурну спадщину. Найкращим вирішенням цього питання стало відкриття міських (місцевих) шкіл.

Упродовж 30-ти років після заснування першого поселення в Маса-чусетсі (у 1620 році) всі селища наймали вчителів для навчання дітей читанню, письму та арифметиці, а також релігійним дисциплінам. У більшості з них відкривалися граматичні школи, в яких готували учнів для подальшого навчання в університетах. У 1787 році Континентальний Конгрес висунав умову для місцевих органів самоврядування щодо виділення, закріплення та збереження ділянок землі для державних шкіл у кожному містечку на північному заході американського континенту.

Гарвард (Масачусетс) як університет був заснований у 1636 році, а університетський коледж Уільям і Мері (Вірджинія) — у 1693-ому. До 1776 року, напередодні Революції, на території Америки було 14 коледжів, а ще біля двох десятків відкрилося до 1800 року. У той час навчання складалося не тільки з традиційних класичних елементів, воно включало в себе також навички, необхідні для формування нової північноамериканської нації. Американці в організації освіти широко запозичали досвід своїх предків — англійців, французів і німців. Як наслідок, до кінця XIX століття школи змогли запропонувати учням вивчення латині, тваринництва, арифметики, курси ведення домашнього господарства і догляду за дітьми та хворими.

Коли американці переселилися на захід країни, їхнє ставлення до освіти не змінилося, але їм необхідно було адаптувати до існуючих прерій і пустель. Кожен штат, відповідно до своєї конституційної юрисдикції, розробляв і впроваджував свій навчальний план, свої стандарти і цілі навчання. Общини збільшували фінансування як будівництва закладів освіти, так і самої освіти.

Акт (закон) Морилля 1862 року викликав корінні зміни в системі вищої освіти. Цей акт (закон), який було прийнято Конгресом, дарував общинні землі штатам з метою надання земельних ділянок навчальним закладам (коледжам) «сільського господарства та механіки», завданням яких була підготовка учнів до «повсякденних справ та професій».

Саме у таких коледжах було узаконено професійну і технічну освіту, їх кількість збільшувалась значно швидше, ніж гуманітарних, створених за зразками приватних університетів східного побережжя країни. Сучасні найбільші державні університети США позулилися цього прагматизму — в них поєднуються професійно-технічна і гуманітарна освіти.

У 1834 році Пенсільванія створила повністю вільну державну шкільну систему, контроль і підтримка якої здійснювалися державою. Наприкінці громадянської війни (у 1865 році) освіта, починаючи від початкової школи і включаючи також університет, стала доступною для всіх верств населення США.

Таким чином державна школа стала одним із тих джерел, з яких сформувалася американська цивілізація. У цьому аспекті школи були прикладом американізації для все більшої кількості нових емігрантів з великих хвиль еміграції кінця XIX — початку XX сторіччя. Навчання велося англійською мовою, обов'язковими були такі курси — граматики, література, історія Америки, основи громадянства і цивілізації. Завдяки школі США стали взірцем націоналізму і патріотизму. Їх зростаюча економічна роль була результатом «дисциплінуючої пристрасності до технічних наук».

Наприкінці XIX століття школа разом із церквою і тюрмою була ключовою опорою суспільства. Вона була обцининним осередком поселенців. Приміщення шкіл нерідко використовувалися у позаурочний час для громадських зборів, навчання дорослих, відпочинку і зустрічей молоді. Там організовувалися дискусії та публічні читання, пізніше — заняття спортом. Гордість міста асоціювалася з відважністю шкільної команди атлетів. Участь у спортивних змаганнях приносила неабияку популярність школі, допомагаючи залученню різних прошарків населення до громадської активності.

1.1.2. Історія розвитку вищої освіти США

Розвиток і становлення американської вищої освіти умовно можна поділити на п'ять головних періодів:

- період створення і становлення коледжів (1636-1776 рр.);
- виникнення і становлення професійного навчання та професійної орієнтації у вищій освіті (1776-1862 рр.);
- заснування університетів, становлення та удосконалення університетської освіти (1862-1900 рр.);
- сучасний період у вищій освіті США — часи зростання, розквіту, урізноманітнення (1900-1987 рр.);
- новітній період удосконалення навчання і реформ у вищій осві-

ті Сполучених Штатів Америки (1987-1997 рр.). З середини 90-х років ХХ століття вища освіта США розвивається під значним впливом ІНТЕРНЕТ, дистанційних технологій навчання, тотального використання в освіті інформаційних мереж і комп'ютерної техніки.

Упродовж першого періоду були засновані так звані колоніальні коледжі — перші заклади вищої освіти США. За роки другого виникли і виділилися в окрему групу вищі професійні школи. У третьому з'явилися найголовніші університети, що існують і сьогодні. Вони є провідними, найбільш авторитетними у Сполучених Штатах і всесвітньо визнаними. За четвертий період з'явилися та набули розвитку так звані «кооперативні» або «громадські» коледжі (Community Colleges), відбулися суттєві зміни у розвитку вже існуючих університетів. Після другої світової війни в США розпочалася ера масової вищої освіти. У період із 1950-го до 1987 років кількість студентів в американських коледжах та університетах надзвичайно зростає. Так, восени 1950 року загальна кількість студентів становила 2,6 мільйона, у 1987 році ця цифра зростає до 12,8 мільйона, у 1990 році — вже 13,2 мільйона осіб, а у 1996 році — біля 14 мільйонів. У 1990-х роках загальна кількість студентів залишається стабільною на рівні 13,5-14 мільйонів осіб.

У зв'язку з інтенсивним всебічним розвитком суспільства та виникненням нових технологій вища освіта США за останні два десятиліття значно реформувалася. У цей час велика увага приділялася підготовці висококваліфікованих наукових, інженерно-технічних і керівних кадрів для сучасних потреб та для подальшого розвитку економіки

держави, збільшення конкурентної спроможності американського виробництва та експансії американських ідеологій, технологій, товарів та інших продуктів виробництва на світові ринки. У зв'язку з розпадом соціалістичного блоку у Східній Європі, поступовим потеплінням стосунків економічно розвинутих країн з ексоціалістичними трансформувалася ідеологія вищої освіти США: поступово з ворогів ексоціалістичні країни починають розглядатися як потенційні партнери і вища освіта в Сполучених Штатах Америки зазнала суттєвої трансформації, в першу чергу — в плані ідеології співробітництва та надання допомоги громадянам ексоціалістичних держав в одержанні американського рівня освіти.

1.1.2.1. Виникнення коледжів (1636-1776 рр.)

Першим вищим навчальним закладом американської нації став Гарвардський Коледж. Його двома основними напрямками були розвиток освіти та підготовка священнослужителів (священників і богословів). За роки колоніального періоду ці завдання залишалися головними у вищій освіті США. Дев'ять коледжів, заснованих у той час, починаючи з 1636 року (Гарвард) до 1769 року (Дартмут), взяли за модель англійський коледж, а не університет. За винятком одного: їх заснували і утримували, надавали фінансову допомогу релігійні групи. Але ці навчальні заклади не були еквівалентними церковним теологічним (богословським) вищим навчальним закладам (духовним семінаріям), що існують сьогодні. У періоді становлення та розвитку вищої освіти США теологія не стала головною, домінуючим предметом. Вважалося, що церковнослужителі (священники і богослови), які були високоосвіченими, інтелектуальними громадянами — лідерами свого часу — потребували широкої загальної освіти. Класичні мови, іврит, логіка, риторика, давня історія, математика склали основну частину навчального плану, обов'язкового для всіх студентів. Трохи менше уваги приділялося прикладним наукам, новітній історії та сучасним мовам.

З самого початку студенти зараховувалися до коледжів для підготовки і з інших професій і, як правило, не було випадків незарахування або виключення осіб, які б не належали до того віросповідання (релігійної конфесії), прихильники якого контролювали той чи інший навчальний заклад. Це був прояв справжньої демократії та недискримінації за релігійною ознакою.

Коледж, який робив наголос на ідеалі розвитку та формуванні культурного вченого, залишався головною одиницею американської вищої освіти до появи університетів. Спроба підготувати рафіновану високорозвинену особистість, яка б знала все найкраще, про що говорили та думали в усьому світі, залишається і сьогодні основною метою сучасних коледжів вільних мистецтв (Liberal Arts Colleges), що готують спеціалістів різних напрямків.

1.1.2.2. Розвиток професійної освіти (1776-1862 рр.)

Створення американських закладів вищої освіти отримало новий імпульс у розвитку протягом двадцяти п'яти років напередодні революційної війни: до 1820 року було створено 29 нових закладів. Багато з них ішли шляхом класично орієнтованих навчальних планів ко-

доніальних коледжів. Однак ідеалу підготовки всебічно освіченого вченого було важко досягнути; зростала потреба у більш вузькій спеціалізації, професійному спрямуванні, підготовці корисних для суспільства спеціалістів-практиків.

Існуючі до цього освітні установи не мали можливості швидко забезпечити ці потреби. Внаслідок поетапних перетворень в американській вищій освіті з'явилася інша чітка структура — окремо організовані професійні вищі школи.

У цей період Америка вступила в еру швидкого економічного розвитку та індустріальної експансії, але технічні навчальні центри практично були відсутні. Так, наприклад, лише Вестпоінт Коледж був єдиним закладом, що мав програму інженерних наук. За рік до цього створили політехнічний інститут Ренселар з метою підготовки вчителів-науковців для викладання сільськогосподарських дисциплін (за 10 років додатково ввели курс інженерних наук).

У 1850-і роки кількість вищих шкіл з прикладних наук значно збільшилась. Було засновано політехнічний інститут у Брукліні, інститут «Союз Купера», державні школи із сільського господарства у Меріленді, Пенсільванії та Мічігані.

Коледжі, що вже існували раніше, почали розвивати програми з наголосом на наукову підготовку. Як Гарвард, так і Йель відкрили такі наукові школи в 1847-1851 роках. Дартмут отримав 50 тисяч доларів спеціально для підтримки створеного відділу (факультету) науки. У 1861 році було засновано Масахусетський інститут технологій. Успіх цих нових технічних шкіл вимагав подальшого розвитку, а саме — удосконалення освітньої програми. Як доповнення до цього, Закон 1862 року «Land-Grant College Act» вимагав обов'язкового включення у навчальний план коледжів програм із сільського господарства та використання технічних (головним чином — механічних) засобів праці.

Професійні навчальні плани технічних закладів дуже часто використовувалися приватними та державними університетами і коледжами. Прототип педагогічного коледжу також з'явився у цей період. Першу державну школу такого типу організували у 1839 році в Лексінгтоні (штат Масахусетс). Головним завданням цих закладів була підготовка вчителів для початкових та середніх шкіл, кількість яких швидко зростала. Готуючи вчителів, так звані «нормальні школи» або закривалися, або трансформувалися у педагогічні коледжі. Саме у цей період з'явився чіткий розподіл на державні та недержавні ВЗО і почала поглиблюватись різниця між приватними (недержавними, незалежними) та державними вищими навчальними закладами.

Колоніальні уряди часто робили значні матеріальні внески у заклади вищої освіти. Штати почали пошук альтернативних шляхів впливу на модель вищої освіти. Один із можливих методів був такий: взяти контроль над існуючими закладами; другий — відкрити свої власні вищі школи. Відома справа коледжу Дартмут у 1819 році яскраво показала, що державні заклади неможливо створювати з існуючих приватних (без їх згоди) відповідно до Законодавчого Акту, і, якщо штати хочуть керувати закладами вищої освіти, вони мають їх створювати і утримувати.

Такі заклади вже існували. Три державні вищі школи було відкрито до 1800 року. Це університети — Джорджія (1785 р.), Північна Кароліна (1789 р.) та Вермонт (1791 р.). До Громадянської війни було створено 21 вищій навчальний заклад. Університет Вірджинія (1819 р.) впровадив систему вільного вибору курсів і надзвичайно високі академічні стандарти. Напередодні Громадянської війни (1861-1865 рр.) більшість із них залишалися невеликими, бідними та занедбаними. Тільки наприкінці XIX сторіччя Штати розпочали політику постійної підтримки вищої освіти.

Зауважимо, що коли ми говоримо «державний» ВНЗ США, то маємо на увазі не федеральний, а місцевий, що належить конкретному штату. У період, що розглядається, федеральна влада ще не контролювала вищу школу. Приватний навчальний заклад також має іншу назву — незалежний.

Іншою формою державної вищої освіти були також муніципальні коледжі та університети, що з'явилися у цей період. Такі заклади контролювалися місцевою владою та фінансувалися частково з її бюджету (за рахунок податків місцевого населення). Наприклад, Луїзвіль Коледж, який був заснований декретом міської ради у 1837 році, а у 1846-ому став муніципальним Луїзвільським Університетом.

З 1825 року по 1875-ий у деяких частинах країни набула практичного розвитку ідея створення коледжів для жінок. Спочатку таке роздільне навчання здійснювалося в окремих навчальних закладах для дівчат, але коли в 1833 році було відкрито Оберлін, до нього вже вступали на навчання і чоловіки, і жінки. Серед коледжів, що надавали ступені, це був перший, який приймав на навчання студентів незалежно від статі.

Після Громадянської війни відкрили достатню кількість коледжів для жінок, однак визначилася тенденція сумісного (змішаного) навчання. Наприкінці XIX сторіччя навчальні заклади, що були створені окремо для жінок, працювали спільно з коледжами чоловічими, нап-

риклад, коледж Ньюкомб в університеті Тюлейн. Поява таких навчальних закладів для темношкірих та кольорових — теж дуже важлива віха в історії розвитку вищої освіти США.

Незважаючи на те, що перші темношкірі та кольорові американці закінчили американські коледжі ще в 1826 році, лише у 1837-ому засновано Інститут кольорової молоді, який пізніше став відомим як Чейней (Cheyney) державний Коледж у Пенсільванії. Одразу ж після Громадянської війни були відкриті такі заклади, як Університет Атланта, Інститут Хемптон, Університет Говард. Більше 100 традиційно «темних» (для темношкірих громадян) вищих навчальних закладів існує сьогодні на додаток до багатьох тих, де такі студенти превалюють над студентами інших кольорів шкіри та етнічних груп (такі ВНЗ, як правило, розташовані у великих міських зонах).

1.1.2.3. Розвиток університетів (1862-1900 рр.)

Друга половина XIX сторіччя характеризується швидким розвитком обох головних існуючих напрямів вищої освіти: по-перше, це створення земельних коледжів (Land-Grant); по-друге, це поява університетів — державних та приватних — як найбільш важливої та вагомий структури вищої освіти США.

Одним із найважливіших законодавчих актів в історії розвитку американської вищої школи був, як вже відзначалося, Land-Grant College Act (1862 р.), який також має ще й назву — Жустін Морріл (ім'я спонсора цього акту). Відповідно до цього закону кожному штату надавалося 30 тисяч акрів землі або еквівалент на кожного сенатора та представника у Конгрес з метою підтримки коледжів, що готували спеціалістів із сільського господарства та механізації праці і у цій галузі (це стосувалося також й інших наукових і класичних шкіл та студій). Такі заходи стали потужним фундаментом для розвитку сільського господарства США.

Університетська освіта. У першій половині XIX сторіччя було зроблено багато спроб організувати повний університетський курс, але вони не мали успіху. Тільки після створення університету Джонс Хопкінс (1876 р.), вони почали стверджуватися як прогресивні вищі заклади освіти і з цього періоду стали лідерами вищої освіти США і залишаються такими донині. Причиною цього факту є те, що найстаріші та найвідоміші недержавні загальноосвітні коледжі вільних мистецтв (це навчальні заклади, в яких вивчається багато різноманітних дисциплін за вільним вибором студентів), такі, як коледжі Йель, Коламбія, Гарвард у цей період стали університетами. (Основна різниця між за-

гальноосвітнім коледжем із вивченням вільних мистецтв та університетом — у відсутності у таких коледжах професійного навчання за освітньо-професійними програмами, профілюючих кафедр тощо. Такі коледжі надавали широкий спектр знань без вузької спеціалізації, готували для американського суспільства високоосвічену інтелігенцію).

Також набули розвитку та популярності й найбільш відомі державні заклади, такі, як Мічиганський, Вісконсінський, Мінісотський та Каліфорнійський університети.

Варто підкреслити, що декілька відомих університетів було створено багатими спонсорами за рахунок прибутків і коштів великого бізнесу. Наприклад, для створення університету Чикаго було надано: 1 мільйон доларів — від Вандербільту, 20 мільйонів — від маєтку Стенфордів, 30 мільйонів — від Рокфеллера.

З самого початку свого існування такі ВНЗ мали досить великий вплив на якісний розвиток вищої освіти в США.

Деякі відомі університети та коледжі були започатковані релігійними громадами та церквами різних конфесій. Наприклад, у 1881 році Лютеранська церква Америки заснувала один з найвідоміших ВНЗ — Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ, який став центром підготовки інтелігенції та фахівців вищої кваліфікації для просвітницької діяльності в Америці та за її межами. Підготовлені ним кадри працювали у відомих державних і недержавних установах США та за кордоном. Згодом Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ почав засновувати свої філії в багатьох частинах світу для надання американської освіти в країнах, що розвивалися.

З часом Вісконсінський університет КОНКОРДІЯ і подібні до нього, засновані церквами та релігійними громадами, трансформувалися у багатопрофільні (багатогалузеві) університети з потужними теологічними факультетами. Більшість із них є престижними та провідними, широковідомими не тільки в США, а й за їх межами.

Приблизно у 1860 році релігійні громади заснували Вітонський коледж: сьогодні він є одним із найбагатших і найпрестижніших елітних ВЗО США.

Лідери університетської освіти по-різному підходили до вибору структури вищого навчального закладу. Так, коли у США не існувало університетської підготовки, багато американців їздили на навчання до Німеччини. Тому виникла сильна тенденція копіювання німецької структури цього навчального закладу. За німецькою моделлю основний акцент треба було перенести на дослідження, а не на навчання, як традиційно практикувалося в американських коледжах.

Але проти копіювання німецької моделі університетського навчання було багато заперечень у зв'язку з давньою традицією надання освіти коледжами вільних мистецтв — ядром вищої освіти США. І, як компроміс, створилася чисто американська структура, не схожа на будь-яку іншу існуючу університетську систему. Німецьку модель освіти студентів випускних курсів з наголосом на дослідження було структурно поставлено (накладено) «зверху» на англійський загальноосвітній коледж вільних мистецтв. Професійні школи, що існували в Європі як окремі структури, в Америці все частіше вливалися в університети та ставали їхньою складовою частиною.

Для ознайомлення наведемо перелік деяких найстаріших і найвідоміших вищих навчальних закладів США (з наголосом на формі власності).

- 1) *Гарвардський університет*, заснований у 1636 р., незалежний (приватний).
- 2) *Йельський університет*, 1701 р., незалежний (приватний).
- 3) *Пенсільванський університет*, 1740 р., незалежний (приватний).
- 4) *Принстонський університет*, 1746 р., незалежний (приватний).
- 5) Університет Вашингтона та Лі, 1749 р., незалежний (приватний).
- 6) *Коламбійський університет*, 1754 р., незалежний (приватний).
- 7) *Браунський університет*, 1764 р., незалежний (приватний).
- 8) *Дартмузький коледж*, 1769 р., незалежний (приватний).
- 9) Коледж Дікінсона, 1773 р., незалежний (приватний).
- 10) Трансільванський університет, 1780 р., незалежний (приватний).
- 11) Університет Джорджія, 1785 р., державний (належить штату).
- 12) Пітсбургський університет, 1787 р., державний (належить штату).
- 13) Джорджтаунський університет, 1789 р., незалежний (приватний), має фінансову підтримку Римсько-католицької церкви.
- 14) Університет Південної Кароліни в Коламбії, 1801 р., державний (належить штату).
- 15) Вінченський університет, 1801 р., державний (належить штату).
- 16) Військова академія США, 1803 р., належить федеральному уряду США.
- 17) Бредфорд коледж, 1803 р., незалежний (приватний).
- 18) Університет Огайо, 1804 р., державний (належить штату).
- 19) Балтиморська професійна школа університету Меріленд, 1807 р., державна (належить штату).
- 20) Вітонський коледж, 1860 р., незалежний (приватний), має фінансову підтримку Християнської громади США.

21) Вісконсінський університет Конкордія, 1881 р., незалежний (приватний), має фінансову підтримку Лютеранської церкви.

22) *Корнелльський університет*, 1865 р., незалежний (приватний).

Примітка. Заклади, виділені курсивом, утворюють асоціацію 8 найстаріших університетів і коледжів північно-східної частини США «Ivy League».

1.1.2.4. Період розвитку та урізноманітнення вищої освіти США (1900-1987 рр.)

У ХХ сторіччі з'являється велика кількість так званих «кооперативних» або «громадських» (Community) та початкових коледжів, що стали окремою структурною одиницею вищої школи. Спочатку основною їхньою метою було надання освіти, рівнозначної першим двом рокам навчання у чотирирічних коледжах вільних мистецтв. Такі програми і зараз часто включаються до навчальних планів.

У першій половині ХХ сторіччя початкові коледжі були дуже популярними. У 1907 році, коли був заснований перший Інститут сільськогосподарства і техніки (сільськогосподарської) у штаті Нью-Йорк, почали розвиватися програми кваліфікованої професійної підготовки. Початкові (Junior) коледжі (цей термін зараз означає приватні дворічні заклади, в яких у 1980 році навчалися 5% студентів) і громадські коледжі (як правило цей термін відноситься до дворічних державних закладів, в яких у ці ж роки навчалися інші 95% студентів) разом мали 217572 студентів у 527 закладах у 1950-1951 роках; 453617 студентів у 593 закладах — у 1960-1961 роках, 2227214 студентів у 897 закладах у 1970-1971 роках і 4487928 студентів у 1231 закладі у 1980-1981 академічному році. У цьому ж році серед цих студентів навчалося 56% дівчат. Такі коледжі виникли з 1960 по 1980 роки швидше, ніж будь-яка інша категорія закладів вищої освіти, у 1980-х роках вони склали вже 38% всіх вищих навчальних закладів і поряд із земельними коледжами являли собою головну унікальну рису американської вищої освіти.

У ХХ сторіччі спостерігається тенденція зробити вищу освіту не тільки більш корисною студентам для їхньої подальшої кар'єри, але й більш доступною для широкого кола американських громадян, незважаючи на їхню стать, расу, національність, розумові здібності, фізичні кондиції, а також інші подібні фактори. У цей період також намітилась тенденція більшої популярності державних ВНЗ, тому значна кількість студентів навчалася саме в них. У 1950 році половина студентів навчалася в державних, половина — у приватних ВЗО. У 1960

році — 59% у державних, у 1970 році — 75% у державних, у 1980 році — 78% студентів навчалися в державних ВНЗ. Щодо кількості державних та приватних закладів, то тут зміни були невеликі. У 1960 році у США було 2040 безприбуткових акредитованих ВЗО, серед яких 65% були приватними і незалежними від держави.

У 1970 році серед 2573 ВНЗ було 57% приватних (недержавних), у 1980 році з 3270 ВЗО — 54% було приватних. У 1990 році з 3620 вищих навчальних закладів біля 51% становили приватні (незалежні). Така різноманітність вищих навчальних закладів вважається позитивною рисою вищої освіти США: це дослідницькі заклади, що надають ступінь доктора; загальноосвітні заклади, що надають випускні дипломи про одержану вищу освіту та ступені магістрів і спеціалістів; коледжі вільних мистецтв (надають ступінь бакалавра); громадські та початкові коледжі, спеціалізовані коледжі з орієнтацією на конкретну професію, земельні та господарські заклади й деякі інші.

Головна риса діяльності ВЗО США — це постійний розвиток та удосконалення програм залежно від запитів та вимог американського суспільства. XIX сторіччя характеризувалося тенденцією створення нових закладів вищої освіти. У 1800-ті роки більшість із них залишалися невеликими. У 1870-у році Гарвард мав 655 студентів, Мічиган — 432, Міннесота — 300. У наші дні кількість студентів цих університетів становить від 16 тисяч до 66 тисяч осіб (і навіть більше).

У 1970-ті роки американська вища школа багато експериментувала, результатом чого став деякий спад академічної якості навчання. Велика кількість студентів коледжів вільних мистецтв переходила на курси професійної орієнтації в інші ВЗО для планування своєї подальшої професійної кар'єри. Поряд з цим зростав інтерес до навчальних планів загальної освіти. (У США, як правило, термін «навчальний план» асоціюється із спеціальністю, яку може отримати студент, виконавши його). У ці роки студенти стали «занадто серйозними», критики підкреслювали, що студентське життя втратило цікавість і стало більш прагматичним і нудним. Висока інфляція в країні вплинула на бюджет та знизила середній рівень життя професорсько-викладацького складу ВНЗ. У зв'язку із цим кількість студентів, які вступали до вищих навчальних закладів на початку 1980-х років, була нижчою, ніж прогнозувалася. На початку 1980-х федеральний уряд зменшив підтримку вищої школи, ціни на вищу освіту зросли. Наприкінці 1980-х років намітилась тенденція чіткої диференціації між багатими та бідними закладами, зменшення відсотка осіб, які навчалися в приватних вузах, зростання інтересу до вузькопрофесійних

курсів та дисциплін, збільшення кількості студентів у господарських закладах, зростання ролі телекомунікацій, комп'ютерів, державної координації та контролю за вищою освітою, розвитку студентських місцевостей та покращання студентського побуту.

Таким чином в цілому американська вища освіта 1980-х років була орієнтована на «масову освіту», тому й характеризувалася такою різноманітністю.

Коледжі та університети, враховуючи потреби суспільства в освіті і культурі, що неухильно зростали, розробили систему заходів і створили різноманітні заклади для соціальної інтеграції. Державні університети носили назви свого штату, і їхні досягнення були водночас успіхами цього штату. Робота технічних і сільськогосподарських факультетів сприяла розвитку регіону, результати їхніх досліджень впроваджувалися в життя. Згодом приватні університети перейшли на шлях цього ж розвитку, вважаючи себе національними установами, що мають відношення до загально визнаних пріоритетів у класичному навчанні. Пожертвування та моральна підтримка випускників, які досягли великих успіхів у житті та зробили блискучу кар'єру, а також громадських організацій та об'єднань сприяли успішному розвитку недержавної вищої освіти. А податкові надходження, в свою чергу, сприяли процвітанню державних університетів.

Жодна зі шкільних систем у світі, крім американської, не мала справи з такою кількістю багатонаціонального учнівства — різних рас і націй, ставлячись до нього з великою ліберальністю та вимогливістю. Тому їй притаманні деякі національні і соціальні проблеми. А оскільки основна фінансова підтримка надходить від держави, то освіта відзеркалює і економічні проблеми, і стреси.

Розглянемо важливий історичний етап розвитку американської освіти — 60-ті — 90-і роки нашого століття. Це — період науково-технічної революції, комп'ютеризації та автоматизації, створення нових технологій і значного підвищення інтелектуального рівня населення США.

1.1.3. Організація і структура освіти США

Освіта в США складається з трьох основних рівнів: початкова, середня і вища. Професійна освіта для дорослих, школи і класи для спеціальних груп дітей та дитячі установи (дитячі садки) у більшості штатів — це теж складові освіти.

Батьки можуть вибирати: чи віддавати своїх дітей у безкоштовну місцеву школу, чи в приватну платну. Організація та навчальні плани приватних шкіл та коледжів не відрізняються від державних, відмін-

ність є лише в управлінні. Ці школи підтримують тісні контакти, оскільки учні мають можливість переходити з однієї школи до іншої.

Переважає кількість учнів на початковому і середньому рівнях навчаються у державних закладах. Приходські школи, що фінансуються церквою, користуються популярністю у тих, хто відвідує приватні навчальні заклади.

Навчальний рік триває дев'ять місяців — з початку вересня до середини червня. Загальна модель організації середньої освіти, що складається з навчального плану за схемою 6-3-3, включає початкову школу (elementary school) з 1 по 6 класи, середню або молодшу вищу школу (junior high school) — з сьомого по дев'ятий клас і старшу середню (senior high school) з 10-го по 12-ий. Попередня модель організації середньої освіти, що існувала раніше і складалася з навчального плану за схемою 8-4, де школа була початковою з 1 по 8 класи, а повною середньою — з 9 по 12, ще застосовується у деяких місцевостях і округах. Також у деяких муніципальних округах застосовується модель 6-6, де з першого по 6-ий класи освіта вважається початковою, а з 7-го по 12-ий — середньою.

Сьогодні об'єднана система, що керує як початковою, так і середньою школою, користується планом 6-3-3 або його варіантом 6-2-4. Однак у

США існують й інші варіанти моделей надання середньої освіти і навчальних планів, але кожна модель 12-річного шкільного навчання надає вищу середню (або повну середню) освіту.

Дошкільна освіта. Вперше дитина ознайомлюється з освітньою системою ще в дитячому садку або в яслах. У США існує декілька різновидів дошкільних закладів і установ. Вік дітей, що відвідують дитячий садок, — 4-5 років. Дошкільні установи створюють майже домашні умови, підтримують тісні контакти з батьками й громадськістю і ставлять собі за мету дати дітям ті знання й уміння, котрі підготують їх до навчання у початковій школі. Програми дитячих садків

гнучкі й створені з метою допомогти дитині зростати самостійною, впевненою у своїх силах, бути в злагоді з іншими, одержати трудові та ігрові навички.

Початкова школа. Головна мета початкової школи — це загальний розумовий і соціальний розвиток дитини від 6-и до 12-и або навіть 15-и років. Навчальні плани окремих шкіл відрізняються своєю організацією і основними цілями. Традиційна програма, як правило, складається з предметів, зазначених у плані. Перехід з одного класу до наступного здійснюється з урахуванням успішності учня в читанні, письмі, орфографії, арифметиці, історії, музиці, географії та образотворчому мистецтві.

Середня школа. Більшість учнів відвідують курс, що включає англійську мову, природничі і соціальні науки, математику та фізичне виховання. Факультативними можуть бути іноземні мови, мистецтво та професійна освіта. Як правило, учні з 9-го по 12-ий класи обирають собі близько половини цих дисциплін. Протягом 7-9 класів дуже важливо правильно скласти навчальні плани, оскільки учні починають думати про свою майбутню кар'єру і обирати предмети, які їм знадобляться в майбутньому. Планування кар'єри, вибір дисциплін і складання навчальних планів продовжується і в старшій середній школі, і в коледжі, особливо на молодшому рівні або упродовж двох років навчання в 4-річному коледжі.

Велике значення приділяється основним (базовим) предметам у 10-12 класах, але в окремих середніх школах учні можуть добирати додаткові дисципліни відповідно до своїх інтересів і планів на майбутнє. Як доповнення до базових предметів, якими є англійська мова, точні науки, математика, соціальні дисципліни та фізичне виховання, шкільна система може запропонувати факультативні курси, спрямовані на три або більше рівнів: академічний, професійний і загальний.

Академічна програма готує учнів до наступного навчання в коледжі. На додаток до загальних (базових) предметів учням пропонуються поглиблені курси математики, природничих наук та іноземних мов.

Професійна освіта включає 4 розділи:

- сільськогосподарський, що готує учнів до роботи на фермах та управління фермерським господарством;
- бізнес-освіта, що готує учнів до діяльності в сфері комерції та підприємництва;
- економіка домашнього господарства (або домоведення), що дає навички та уміння управляти домашнім господарством, доглядати за дітьми та хворими;

— трудова та професійна (або індустріальна) освіта, що готує механіків, працівників сфери виробництва та обробної промисловості, будівельників та інших спеціалістів.

Третя програма — загальна або всебічна — являє собою основу для подальшої академічної та професійної освіти. Її вступні курси більше ознайомлюють учнів із різноманітними робітничими спеціальностями, сферами виробництва і напрямками розвитку індустрії, тобто — професійно орієнтують, ніж забезпечують отримання якої-небудь конкретної професії. Ті учні, які не планують навчатись у коледжі або відразу ж працювати за спеціальністю, а мають на меті успішно закінчити навчання та одержати диплом за середню школу, часто відвідують саме цей загальний курс.

У 80-х роках Національна Комісія з питань рівня та якості освіти провела дослідження, що завершилися доповіддю: «Нація в небезпеці: необхідність реформи освіти очевидна», та запропонувала програму п'яти «нових базисів (або основ)» для останніх 4-х років навчання в середній школі. Мінімальний курс навчання для кожного учня, який бажає одержати диплом середньої школи, мав включати: 4 роки вивчення англійської мови, 3 роки — математики, 3 роки — точних, 3 роки — соціальних і півроку — комп'ютерних наук. Для шкіл, що готували учнів до вступу в коледжі, Комісія наполегливо рекомендувала два роки навчати випускників іноземним мовам. Ці рекомендації та їх виконання більшістю шкіл країни привели до суттєвого оновлення навчальних планів і програм, а як наслідок — до помітних позитивних змін у середній освіті США.

Більшість молодих американців закінчують школу із задовільними оцінками в дипломі (атестаті про повну середню освіту). Учні, як правило, одержують оцінки від «А» (відмінно) до «F» (незадовільно) з кожного предмета, що ґрунтуються на результатах тестування, які проводяться упродовж року, а також на результатах виконання усних та письмових завдань, участі в класних дискусіях тощо.

Щорічні випускні экзамени (так звані «екзамені місцевого значення») проводяться наприкінці року в кожній школі. Окремі штати, наприклад, Нью-Йорк, централізовано проводять экзамені одразу в усіх школах штату. Розробку экзаменаційних завдань та організацію проведення таких экзаменів здійснюють департаменти (відділи) освіти цих штатів.

Учні двічі на рік (у деяких шкільних округах до шести разів на рік) отримують таблиць успішності з оцінками з кожного предмета, що вивчався в поточному році. Середні школи ведуть так звані «шкіль-

ний облік» прослуханих кожним школярем курсів і одержаних ним оцінок. Копія цього документа обов'язково пересилається в прийнятну комісію того коледжу, куди в подальшому вступає учень.

Абітурієнти, які готуються вступати до коледжу, проходять тестування в останні два роки навчання в середній школі. Проведення тестів контролюється незалежною (недержавною) освітньою екзаменаційною службою (Educational Testing Service – ETS) та американською екзаменаційною програмою коледжів (American College Testing Program – АСТ). Ці тести досить різноманітні й різнопланові, розроблені провідними спеціалістами в галузі освіти, педагогіки, психології, соціології, медицини, науки і техніки, промисловості та статистики. Вони дають екзаменаторам можливість не стільки фактичної оцінки набутих випускниками шкіл знань, скільки виявлення їхніх потенційних можливостей, бажань, гуманітарних, логічних та математичних здібностей. Бали, одержані на тестуванні, додаються до шкільного обліку та рекомендацій викладачів, і це формує базу для вступу до коледжів.

Як правило, учням у перші шість років усі основні предмети читає один учитель. Наступні шість класів школярі навчаються у різних викладачів. У багатьох школах учням надаються необхідні умови для досягнення успіху та прогресу в оволодінні новими знаннями за рахунок застосування нових педагогічних методів і технологій навчання, застосування електроніки, використання новітніх досягнень науки і техніки. Майже в усіх школах навчальний матеріал викладається із застосуванням автоматичних навчальних машин, аудіо-, відео- та комп'ютерної техніки, спеціального наочного та лабораторного обладнання тощо. Для наймолодших учнів широко застосовуються різноманітні електронні машини, котрі відповідають на запитання і допомагають навчати малюків орфографії, також використовується навчальне телебачення, електронні портативні ігри та прості комп'ютери, спеціальні мовні лабораторії (для навчання правильному мовленню), слайди, інші наочні матеріали. До осені 1984 року, за результатами дослідження, 95% всіх середніх шкіл (в т.ч. 93% всіх молодших класів), 82% початкових мали в наявності, як мінімум, один комп'ютер, а вже на початку 90-х років відбулася повна комп'ютеризація навчання в школах.

Учні старших класів мають можливість навчатися не тільки в хімічних, фізичних, географічних, астрономічних, електро-радіо-технічних, інформаційно-комп'ютерних та інших лабораторіях і кабінетах, виконувати дослідження на біологічних і дослідних сільськогосподар-

ських ділянках у своїх школах, але й відвідувати науково-дослідні, виробничі та промислові установи. Для ознайомчих екскурсій учнів шкільні відкриті двері всіх закладів, установ та підприємств США.

Одним із характерних нововведень цього періоду в системі освіти Сполучених Штатів Америки стала тенденція безперервного використання шкільних будівель упродовж усього року. «Тримайте двері шкільні відчиненими» — стало популярним гаслом серед американських педагогів і освітян в середині 70-х років. Вони довели, що немає необхідності переривати навчальний процес із червня до вересня. На їхню думку, закривати школи влітку означає втрачати не тільки час, але й таланти, тому вони стали пропонувати літні курси — деякі з них виправні (або так звані компенсаційні) — для тих учнів, які не могли відвідувати заняття (за станом здоров'я або за якихось інших причин). Але частіше школи дозволяють учням відвідувати додаткові курси і предмети для їх поглибленого вивчення, щоб мати можливість одержати залік (кредит) на рівні коледжу.

Підготовка викладачів та їх сертифікація (дипломування). В усіх штатах вимагається ліцензія або сертифікат для викладання в державних початкових і середніх школах. Комісії, що розробляють і встановлюють вимоги з сертифікації учителів, наділяються необхідними правами відповідними освітніми уповноваженими структурами законодавчої влади штатів — департаментом або відділом народної освіти.

Всі штати, округи Колумбії й Пуерто-Ріко вимагають ступінь бакалавра для надання права на викладання в початковій школі. У 47 штатах і Пуерто-Ріко ступінь бакалавра вважають за мінімальну підготовку для викладання в середній школі; три штати і округ Колумбія ставлять вимоги до викладачів — 5 років навчання у вищому закладі освіти або ступінь магістра.

Окрім системи управління місцевих шкіл установлюють стандарти вищі за мінімальні вимоги штату. Деякі вимагають, щоб учителі здобували додаткові знання та отримували додаткові кредити через кожні декілька років або проходили навчання — підвищували свою кваліфікацію на відповідних перепідготовчих курсах.

Багато державних і приватних коледжів та університетів мають право та акредитацію для підготовки викладачів. Акредитація надається штатом, регіональними асоціаціями або Національним комітетом з акредитації підготовки вчителів (закладів педагогічної освіти).

Весь термін навчання вчителів і спеціальна програма з підготовки викладачів складає 4-5 років. Вона поєднує традиційні академічні предмети та професійні курси, такі, як методика викладання та освіт-

ня психологія. Обов'язкова практика викладацької роботи триває, як правило, від 4 до 6 місяців і здійснюється або в спеціальних шкільних лабораторіях коледжу, що готує вчителів, або у підшефній чи державній школах. Студенти, які закінчили гуманітарний коледж, що не має програми підготовки вчителів, можуть пройти цю програму на 5-ому курсі в магістратурі та отримати кваліфікацію вчителя.

Таким чином, з викладеного вище можна схематично уявити таку структуру системи освіти США: **Дошкільна освіта:** дитячі ясла => дитячий садок => **Шкільна освіта:** початкова школа => середня школа => **Вища освіта:** бакалавратура => магістратура => докторантура => післядокторська освіта (освіта фахівців, які мають ступінь докторів наук).

Термін перебування дітей в дошкільних закладах, як правило, такий: в яслах — 2 або 3 роки (для дітей віком від 1 до 3 років), в дитячих садках — 3 (для дітей віком від 3 до 6 років). Шкільна освіта має такі часові терміни: початкова школа — 6 років (для дітей віком від 6-7 до 11-12 років), середня школа — 6 років (для дітей від 11-12 років до юнацького віку — 17-18 років). При цьому середня школа може включати в себе або так звані «молодшу вищу школу» і «старшу вищу школу», або так звані «перехідну» та «вищу школу». Термін навчання в «молодшій вищій школі» — 3 роки (для дітей віком від 11-12 до 14-15 років), в «старшій вищій школі» — також 3 роки (для дітей від 14-15 до 17-18 років). Навчання в «перехідній школі» триває 2 роки (з 11-12 до 13-14-літнього віку), а у «вищій школі» — 4 роки (з 13-14-літнього до 17-18-літнього віку).

Зауваження. Термін «вища школа» в США завжди застосовується щодо 4-х останніх років навчання у закладах системи шкільної освіти — школах, що надають учням середню освіту. Коледжі, університети, професійні школи та інші інститути і заклади післяшкільної освіти традиційно відносяться американцями до системи вищої освіти (і з поняттям «вищої школи» — в нашому розумінні — не асоціюються).

Для здобуття **вищої освіти** необхідно навчатися в бакалавратурі 4-4,5 роки і, успішно завершивши навчання, отримати ступінь бакалавра. Навчання в бакалавратурі може відбуватися таким чином: або безпосередньо у вищому коледжі чи університеті, або, починаючи у молодшому коледжі (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищому коледжі чи університеті (останні два роки навчання), або безпосередньо у вищій професійній школі, або, починаючи у технічній школі (перші два роки навчання) і закінчуючи у вищій професійній школі (останні два роки навчання).

Бакалаврська освіта в США є базовою вищою освітою, що є необ-

хідною для отримання престижної роботи або продовження навчання в магістратурі чи докторантурі.

Навчання в магістратурі (після закінчення бакалавратури) звичайно триває один-півтора (іноді 2) роки. За умови успішного завершення її випускникам надається ступінь магістра. Термін навчання в докторантурі складає ще 2 роки. Післядокторська освіта є періодичною, тривалістю від 1 до 3-6 місяців або навіть до одного року.

1.1.4. Американська освіта у 1960-1990-х роках

Одним із найважливіших етапів освіти в Америці за три десятиліття — з 60-х по 90-і роки ХХ століття — була реформа навчального плану і гуманітаризація освіти [18; 26]. Наприкінці 60-х років навчальні плани коригувалися під впливом зміни інтересів учнів. У старших класах «ЗР» («3R») — читання (*reading*), письмо (*writing*), арифметика (*arithmetics*) — нехтувалися на користь експериментів та більш «придатних (необхідних)» факультативних методів. У результаті цього кількість балів, отриманих при тестуванні, і якість знань засвідчили тривожне зниження рівня освіти. У середині 70-х сталося відхилення від експериментування і повернення до базисних наук. Більшість штатів впровадило тести для перевірки умінь випускників середніх шкіл. Це виділення базисних дисциплін збільшилося у 80-х роках як результат необхідної орієнтації на технічну сферу. Традиційні курси точних і гуманітарних предметів були знову віднесені до рангу особливо важливих. У середині 80-х років майже всі штати збільшили кількість дисциплін для складання екзаменів випускниками шкіл.

Вимоги до навчальних планів коледжів також стали більш високими. З одного боку, учні сподівалися, що бакалаврська освіта підготує їх до вступу у складний світ технологій в умовах зростаючої конкуренції на ринку праці. З іншого боку, педагоги, які вели навчання в класичних традиціях, скаржилися на зменшення кількості годин та уваги до вивчення мистецтва, науки та історії. Не дивлячись на те, що дебати затяглися, більшість учнів зрозуміла, що якість навчання та здобуті навчальні ступені не могли стати вступним квитком у професійне життя і ще не гарантували працевлаштування. На їхній погляд, через кілька десятиліть вища освіта мала стати джерелом розвитку особистості, а не засобом досягнення успіхів у кар'єрі.

Освіта в США завдяки значній підтримці федеральних органів, Уряду штатів і місцевого самоврядування досягла значних результатів і продовжує розвиватися далі. Багато зусиль спрямовується на досяг-

нення рівності освітніх можливостей всіх етнічних груп американського суспільства, також все більше заходів вживається для підвищення якості освіти.

Деяке зменшення фінансової підтримки державної школи у 60-70-х роках могло стати кроком назад і зрівняти Америку з найбільш розвинутими країнами у витратах на освіту. Тому американська нація виявила однаковість у розумінні необхідності збільшення витрат для забезпечення високої якості освіти та її доступності для кожного американця — від дитячого садка до університету.

Загальна комп'ютеризація та інформатизація американського суспільства відчутно позначилася на системі освіти США. Необхідність навчання інформаційних наук і методів комп'ютерної обробки інформації та управління, широке застосування засобів обчислювальної техніки у роботі, повсякденному житті примусило заклади освіти Сполучених Штатів Америки значно реформувати навчальні плани і програми, додати більше інженерних дисциплін до гуманітарних спеціальностей, що в подальшому негативно позначилося на гуманітарній підготовці фахівців. Наприкінці 80-х років розпочався процес гуманітаризації та гуманізації освіти США [9], який ще не завершився й тепер.

1.1.5. Деякі статистичні дані про освіту США у 1970-1990-х роках

У країні з населенням близько 250 мільйонів чоловік до освітньої сфери залучено майже кожного четвертого [9; 23; 39]. У 1985 році в цій сфері нараховувалося 63,4 мільйона американців. З них учнів — 56,9 мільйона, близько 3,2 мільйона викладачів і майже 800 тисяч інспекторів, директорів шкіл та інших працівників, а також біля 2,4 мільйона обслуговуючого персоналу.

Процентний склад учнів шкільного віку, які навчалися в 1984 році, був такий: п'ятилітні — 91%, від 6 до 13 років — 99%, від 14 до 17 років — 95%, від 18 до 24 років — 31%. Дані статистичної реєстрації 1984 року показали, що в дошкільних і шкільних закладах США навчалася 45 мільйонів учнів, починаючи з дитячого садка і до 12-го класу середніх шкіл, а також близько 12,2 мільйона студентів коледжів та університетів.

У період з 1975-го по 1985 рік поточні витрати на кожного учня за його щоденне перебування в державній початковій та середній школі упродовж року зросли більше ніж у 2,5 раза: з 1207 доларів у 1973-1974 навчальному році до 3173 доларів в 1983-1984 навчальному році.

У 1985 році в державних і приватних початкових школах нараховувалося близько 2,5 млн. класних керівників (вчителів, які вели в одному класі більшість основних предметів), з них 2,1 млн. — вчителі державних шкіл.

Коефіцієнт співвідношення «учень-учитель» у 1985 році становив: 20 до 1 — в державних початкових школах і 16,3 до 1 — в державних середніх школах.

Річна середня заробітна плата учителів державних початкових шкіл у 1984-1985 навчальному році була 23092 доларів, учителів державних середніх шкіл — 24276 доларів.

Майже 2,7 мільйона учнів (73% всіх молодих людей однієї вікової групи) закінчили у 1985 році середню школу. У тому ж році близько 1,034 мільйона випускників отримали ступінь бакалавра або перший професійний ступінь, 295 тисяч — стали магістрами, а 33 тисячі — докторами філософії (наук). Національна освітня асоціація підкреслювала, що в 70-і роки кількість людей, які завершили навчання в коледжах, зросла більше ніж на 55% (пропорція осіб з вищою освітою та без вищої освіти в ці роки змінилась від 1:9 до 1:6).

На всіх рівнях освіти — початкової, середньої, вищої — у ці роки було досягнуто повної рівності між чоловіками і жінками. Хоча майже третє з чотирьох дівчат і хлопців закінчують школу, учениці мають для цього більше шансів, ніж учні. У 1983 році 50,2% всіх випускників середньої школи склали дівчата. У 1984 році до коледжів було зараховано більше жінок, ніж чоловіків; вони склали 52,1% в осінній набір. У 1982-1983 навчальному році жінки одержали: 50,6% — ступінь бакалавра, а 50,1% — ступінь магістра. І хоча у 1982 році лише 33,2% жінок отримали ступінь доктора та 29,8% жінок — професійний ступінь спеціаліста, в подальшому кількість ступенів, присуджених жінкам, почала стрімко зростати.

У 90-х роках помітно зросла чисельність американців, яких було залучено до системи освіти, що пов'язано з технізацією життя і необхідністю підвищення загальнотехнічного рівня кожної особистості.

Далі у таблиці 1 наведено порівняльні дані про кількість дітей, учнів і студентів, прийнятих до державних та недержавних закладів освіти США у 1970-1990-х роках.

1.1.6. Контроль і фінансування освіти

Конституція США, поділивши владу між федеральним урядом і штатами, поклала відповідальність за освіту на уряд штату. Десята поправка до Конституції Сполучених Штатів передбачає, що повнова-

Таблиця 1

Кількість дітей, учнів і студентів, які вступили до державних і недержавних закладів освіти США у 1970 — 1995 роках (мільйони осіб)

Рік	Тип закладів (державні або недержавні)	Всього	Дитячі садки та початкова школа	Середня школа	Коледжі
1970 р.	Всього	59,9	36,7	14,6	8,6
	Державні заклади	52,3	32,6	13,3	6,4
	Недержавні заклади	7,6	4,1	1,3	2,2
1975 р.	Всього	61,0	34,2	15,6	11,2
	Державні заклади	53,6	30,5	14,3	8,8
	Недержавні заклади	7,4	3,7	1,3	2,4
1980 р.	Всього	58,4	31,7	14,7	12,1
	Державні заклади	50,4	27,7	13,3	9,5
	Недержавні заклади	8,0	4,0	1,3	2,6
1985 р.	Всього	56,9	30,9	13,7	12,2
	Державні заклади	48,6	26,6	12,3	9,6
	Недержавні заклади	8,4	4,3	1,4	2,7
1990 р.	Всього	58,9	30,8	14,8	13,3
	Державні заклади	49,6	27,1	12,7	9,8
	Недержавні заклади	9,3	3,7	2,1	3,5
1995 р.	Всього	59,6	31,2	14,9	13,5
	Державні заклади	49,8	27,2	12,2	10,4
	Недержавні заклади	9,8	4,0	2,7	3,1

ження щодо управління освітою, якщо вони не є повноваженнями федерального уряду, «передаються на розсуд кожного окремого штату, або ж народу (штату)». Треба зауважити, що народ Америки завжди відіграв велику роль у розвитку освіти і ніс відповідальність за її організацію та управління нею за допомогою агенцій, установ і громадських організацій штатів і міст.

Роль федерального уряду. Час від часу народ звертається до федерального уряду за допомогою в придбанні земельних ділянок для будівництва шкіл. Раніше населення 50 штатів не дуже прихильно ставилося до отримання федеральної фінансової допомоги, тому що це посилювало федеральний контроль за управлінням і розвитком освіти. Але, коли коштів штатів і місцевих влад не вистачає на фінансування освітньої сфери — потреби на фінансування освіти перевищують можливості уряду штату чи місцевих управлінських структур — вони все ж таки звертаються за допомогою до федерального уряду.

Президенти Кеннеді і Джонсон були прибічниками просвіти. Так, наприклад, відповідно до «Акту (закону) про початкову і середню освіту 1965 р.» держава виплатила того року початковій і середній школам кошти в обсязі 1,3 мільярда доларів.

Той факт, що федеральний уряд США надає велику увагу фінансуванню освіти, може бути проілюстровано таким порівнянням. Якщо у 1965 році держава витратила близько 4 мільярдів доларів на освітню сферу, то в 1985 році Департамент (міністерство) освіти виділило вже біля 18,4 мільярда доларів на підтримку головних освітніх програм. Тенденція, що була спрямована на збільшення федеральної допомоги системі освіти, збереглася і в часи правління президентів Ніксона, Форда, Картера, Рейгана, Буша та Клінтона. Напевне, ця тенденція буде підтримуватись і нинішньою адміністрацією президента США.

Зауваження. Посилення значення федерального уряду у фінансуванні освіти можна підкреслити виділенням у 1997 році президентом Клінтоном на освітні потреби понад 51 мільярда доларів, половину з яких призначено на підтримку вищої школи США.

Також на державному рівні було ретельно розроблено і впроваджено федеральну студентську програму позик і стипендій, затверджено більш прийнятні умови для надання фінансової підтримки студентам.

Такі позики, які гарантує федеральний уряд, існують ще й до цього часу. Але надаються вони у тих випадках, коли студенти дійсно потребують їх. Сьогодні федеральний уряд також забезпечує значну фінансову підтримку освіти і керівництво нею у межах своїх повнова-

жень. Конгрес США наділений конституційною владою фінансувати освіту, але не має прямого контролю над нею. Деякі департаменти (міністерства) федерального уряду (наприклад, департамент оборони, департамент сільського господарства, департамент охорони здоров'я) також виділяють кошти на освітні програми.

Орган влади, який несе головну відповідальність за освіту в Америці, це — департамент освіти. Він заснований у 1979 році, відіграє керівну роль, співпрацює з навчальними закладами і профспілками з метою зміцнення і поліпшення народної освіти.

Далі в *таблиці 2* наведено деякі статистичні дані про обсяг і розподіл федеральних коштів, що виділив департамент освіти США у 1981-1985-их, а також в 1990 і 1995-их роках на фінансування основних освітніх програм.

Роль уряду штату. Оскільки кожний штат відповідає за свою систему освіти, їхні дії і політика відрізняються один від одного. Кожний штат має відділ освіти, до складу якого входять контрольна рада і його голова — головний інспектор шкіл. Вони несуть повну відповідальність за навчальні заклади штату. Законодавча влада ухвалює закони, що стосуються державних і недержавних навчальних закладів, а відділ освіти і місцеві шкільні округи керують шкільною системою.

Відділ освіти штату визначає свою політику згідно з законами штату. Працівники відділу обираються народом або призначаються губернатором на термін від двох до шести років. Вони наділені повноваженнями формувати політику освіти: розподіляти кошти, атестувати викладачів, схвалювати підручники, контролювати бібліотечні послуги, затверджувати офіційні документи і вести статистику.

Керівник відділу освіти — головний інспектор шкіл є основною посадовою особою в системі освіти і головною виконавчою особою відділу освіти (в деяких штатах це державний уповноважений у справах освіти). Він може бути обраний народом або призначений на посаду губернатором. Керівники (уповноважені) обираються на термін від одного до шести років — цей термін визначається відділом освіти. Вони керують системою державних шкіл або ж ведуть визначену відділом політику.

Роль місцевих общин (громад). Однією з унікальних особливостей системи освіти США є велика роль місцевих шкільних громад в управлінні нею. Свобода дій, якою наділені місцеві комітети освіти, дозволяють народній освіті відповідати потребам суспільства.

У Сполучених Штатах Америки існує близько 15500 шкільних округів. Більшість із них перебувають під управлінням громадських ко-

Таблиця 2

*Деякі статистичні дані про обсяг і розподіл федеральних коштів,
що виділяє Департамент освіти США на фінансування у 1981-1985-их,
а також у 1990 і 1995-их роках основних освітніх програм (в тисячах доларів)*

Програми	1981 р.	1982 р.	1983 р.	1984 р.	1985 р.	1990 р.	1995 р.
Всього	15900	15139	15606	17045	18399	26175	33412
<i>В тому числі:</i>							
Початкова та середня освіта	3986	3802	3974	4294	4720	6702	8462
Допомога місцевим школам округів	651	457	544	609	700	940	1166
Навчання людей, які мають вади	2532	2139	2088	2417	2703	3785	4931
Професійні програми і програми для дорослих	1071	751	736	954	897	1461	1766
Фінансова допомога студентам з вищою освітою	6419	6581	7024	7478	8019	11377	14658
Вища освіта	346	323	367	394	417	592	766
Пільги на видчу освіту	230	449	200	217	230	326	433
Бібліотечні послуги	84	80	109	108	125	177	210
Фінансування спеціальних установ	227	209	208	222	225	300	423
Дослідження, спеціальні пошуки та проекти	354	348	356	352	363	515	597

мітетів, що регулярно обираються в кількості 5-7 осіб. Виконуючи обов'язки широкого спектру на рівні штату, ці комітети збирають податки, проєктують та будують шкільні будови, визначають навчальні стратегії, курси і програми, наймають учителів і керівників, контролюють повсякденну роботу шкіл.

Інспектор шкіл відповідає за виконання правил, запропонованих місцевим комітетом з освіти. Інспектор і комітет разом складають бюджет школи, визначають обсяг місцевих податків (переважно їх складають податки на власність), необхідний для фінансування шкільної програми, наймають на роботу викладачів та обслуговуючий персонал, закуповують обладнання і продукти, забезпечують перевезення учнів, які живуть далеко від школи.

1.1.7. Характерні риси в організації вищої освіти в США

Організація вищої освіти в США відрізняється від інших країн. Визначальними її рисами є платний характер навчання, можливість отримання студентом значної фінансової підтримки, одночасного вступу до різних навчальних закладів і навчання в декількох вищих закладах освіти Штатів, невизначеність термінів навчання (термін залежить від успішного засвоєння необхідної кількості програмних дисциплін і набору необхідної кількості залікових балів — «кредитів»), високі вимоги до самостійної роботи студентів, формалізований характер тестувань і можливість студенту переводитися зі своїми заліковими балами (кредитами) з одного закладу до іншого або одночасно навчатися за різними програмами (отримувати декілька спеціальностей) на різних факультетах (відділеннях) або в кількох навчальних закладах. Характерною для США є і велика кількість вищих закладів освіти з розрахунку на душу населення країни: в 1999 році в Сполучених Штатах є акредитованими понад 3,8 тисячі ВНЗ, що складає приблизно один акредитований вищий навчальний заклад на 65,8 тисячі американських громадян. Однак слід зауважити, що більше 1500 з цих вищих закладів освіти мають статус «міжнародних», тобто є акредитованими спеціальними міжнародними акредитаційними агентствами і здійснюють свою освітню діяльність переважно за межами США (на території інших країн — відкриваючи свої або спільні філії (відділення) або організовуючи дистанційне навчання для громадян, що постійно проживають за кордоном за принципами «віртуальних» університетів і коледжів). Далі розглядатимуться тільки ті американські вищі заклади освіти, що діють на території США.

1.1.7.1. Структура основних вищих закладів освіти США

Основними вищими закладами освіти США є університети, коледжі та вищі (професійні) школи, що класифікуються за такими категоріями:

- університети науково-дослідного типу, які головну увагу приділяють підготовці спеціалістів у галузі науки та техніки;
- університети, які спеціалізуються на підготовці висококваліфікованих спеціалістів і мають право надавати докторські ступені;
- багатопрофільні університети, які надають спеціальну підготовку (особливо в галузі бізнесу);
- спеціалізовані університети та коледжі, які зосереджуються на навчальній роботі та приділяють головну увагу підготовці бакалаврів і магістрів з широкого або обмеженого спектру спеціальностей;
- коледжі вільних мистецтв;
- дворічні коледжі;
- вищі (професійні) школи та інші спеціалізовані навчальні заклади;
- навчальні заклади нетрадиційного типу.

Вищі навчальні заклади США різних типів та категорій надають різні освітні ступені. Університети дослідницького типу пропонують навчальні програми для одержання ступенів бакалавра, магістра та доктора. Вищі навчальні заклади комплексної підготовки надають ступені бакалавра та магістра, а коледжі вільних мистецтв – тільки ступінь бакалавра. У професійних та спеціалізованих вищих школах здобувають ступінь бакалавра, магістра та доктора у відповідній галузі науки.

Дворічні коледжі присвоюють кваліфікацію спеціаліста середньої ланки, що у США має назву «ступінь молодшого спеціаліста».

Університети США. Американські університети розподіляються на такі групи:

- університети дослідницького типу 1-ї категорії;
- університети дослідницького типу 2-ї категорії;
- університети, що надають ступінь доктора 1-ї категорії;
- університети, що надають ступінь доктора 2-ї категорії;
- університети комплексної підготовки 1-ї категорії;
- університети комплексної підготовки 2-ї категорії.

До групи університетів дослідницького типу 1-ї категорії входять 50 провідних вищих навчальних закладів США, що безпосередньо одержують фінансову допомогу від федерального уряду, мають у своєму складі медичні факультети або школи і надають щорічно не менше ніж 50 ступенів доктора філософії (у тому числі – ступінь докто-

ра медицини). До цієї групи належать найбільш відомі мультиуніверситети та великі й потужні університети, які визнані в США та за кордоном. Головним чином — це старовинні недержавні вищі заклади освіти, такі, як Гарвардський, Йельський та Стендфордський університети, головні університети штатів — Мічиганський, Каліфорнійський (Берклі в Лос-Анжелесі), Медісонський (штат Вісконсін) та інші. Традиційно федеральний уряд, а також уряд штатів надає значну фінансову допомогу їм для проведення досліджень у галузі медицини.

До університетів дослідницького типу 2-ї категорії належать наступні 50 провідних ВЗО США, що отримують безпосередні федеральні фінансові асигнування і надають щорічно не менше ніж 50 ступенів доктора філософії або доктора медичних наук.

Університети, що надають ступінь доктора 1-ї категорії, повинні випускати щорічно не менше ніж 40 докторів філософії з не менше ніж п'яти галузей знань. Вони отримують не менше 3-5 мільйонів доларів федеральної допомоги.

Університети, що надають ступінь доктора 2-ї категорії, готують менше 40 докторів на рік і, як правило, не мають федеральних асигнувань.

До групи університетів комплексної підготовки 1-ї категорії входять такі, які мають програми підготовки спеціалістів з вільних мистецтв і не менш ніж одну професійну програму (наприклад — з інженерно-технічних дисциплін і бізнесу), кількість студентів в яких складає не менше однієї тисячі осіб. Віднесення університетів комплексної підготовки до 1-ї або 2-ї категорії залежить від кількості професійних програм підготовки спеціалістів. Такі ВЗО готують незначну кількість докторів наук (або зовсім їх не готують) і надають головним чином ступені магістрів (в тому числі — в галузі медицини та охорони здоров'я).

Типова структура сучасного американського університету склалася у 60-80-х роках XIX сторіччя. До категорії університетів у США традиційно відносять вищі заклади освіти, що відповідають таким трьом головним умовам:

- наявність права надавати, крім ступеня бакалавра, також і науковий ступінь доктора;
- здійснення активної науково-дослідної роботи: члени професорсько-викладацького складу мають постійно публікуватися;
- наявність декількох програм підготовки спеціалістів (більшість університетів, крім традиційних курсів у галузі вільних мистецтв та природничо-наукових дисциплін, пропонують підготовку за сучасними програмами в галузі комп'ютерних, інженерних та управлінсько-економічних наук).

Адміністративною одиницею університету є коледж, який відповідає за підготовку спеціалістів у конкретній галузі. У США існують такі університети: так звані «об'єднані інститути» з декількома коледжами та професійними школами, а також університети, які мають ті ж підрозділи та ще науково-дослідні та аспірантські відділення.

Організаційна структура американського університету складна. Як правило, вона має в своєму складі (за незначними винятками) такі інститути та підрозділи:

- молодший коледж;
- 4-річний коледж;
- професійні спеціалізовані (вищі) школи;
- аспірантські школи;
- науково-дослідні інститути та центри (або їх модифікації та об'єднання);
- експериментальні станції та лабораторії. Великі університети також мають філії та відділення в інших містах, регіонах і штатах країни.

Структура американського університету закріплює такі чіткі етапи післясереднього навчання: перший — загальноосвітній, який здійснюється молодшими 2-річними коледжами; другий — загальна та спеціальна підготовка, яка проходить у старших 2-річних або 4-річних коледжах гуманітарних та природничих наук; третій — аспірантський рівень, який забезпечується за допомогою аспірантських шкіл.

Другий етап післясередньої освіти включає в себе також професійні спеціалізовані (вищі) школи, що є департаментами університету. Вони забезпечують підготовку спеціалістів-практиків вищої кваліфікації та спеціалістів-дослідників у різних галузях знань.

Термін навчання в університетах для одержання ступеня бакалавра — від 4-х до 8-ми років, наприклад, 4-и роки — в галузі інженерних наук і педагогіки, 5 — в архітектурі, 7 — в галузі юриспруденції, 8 — в медицині. За такий же термін здійснюється підготовка спеціалістів-дослідників у тих же самих галузях, наприклад, доктор архітектури та доктор філософії в архітектурі. Таким чином професійні школи пропонують підготовку на двох рівнях — 4-річному й аспірантському та у двох напрямках — практичному і дослідницькому.

На відміну від 4-річних коледжів професійні школи мають значну автономію (завдяки самостійним та незалежним джерелам фінансування). Їхня академічна політика більше перебуває під впливом відповідних професійних товариств та держави, аніж університетів.

До структури університетів США можуть входити так звані університетські коледжі, мета яких — підготовка студентів до навчання на

аспірантському рівні. Ці коледжі можуть бути частиною університету з великими відділеннями або географічно ізольованими та адміністративно незалежними інститутами. Вони значно підвищують освітні стандарти — після їх закінчення випускники можуть вступати на аспірантські відділення (в аспірантські школи) університету, що відіграють помітну роль у культурному житті Америки.

Аспірантські школи пропонують навчання на двох рівнях — магістерському та докторському. Правила прийому до них однакові — обов'язковою є наявність ступеня бакалавра. Підготовка до ступеня магістра триває 1-1,5 роки, до ступеня доктора наук — 2-4 роки (за наявності ступеня магістра — 2-3 роки).

В останні роки у вищій школі США з'явилася так звана «післядокторська» освіта (підготовка). Нею охоплюються провідні спеціалісти різних галузей науки та техніки, які — на передньому рубежі науково-дослідницької індустрії США й результатом діяльності яких є винаходи, відкриття та нові технології.

Коледжі вільних мистецтв. Коледжі вільних мистецтв підрозділяються на:

- коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 1-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 2-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв 1-ї категорії;
- коледжі вільних мистецтв 2-ї категорії.

Коледжі вільних мистецтв комплексної підготовки 1-ї та 2-ї категорії на відміну від університетів комплексної підготовки не мають докторських програм, повноважень готувати магістрів у галузі медицини та охорони здоров'я (дуже рідко вони можуть готувати бакалаврів у цій галузі), мають програми підготовки спеціалістів з вільних мистецтв і одну або більше професійних програм. Професійно-кваліфікаційний рівень професорсько-викладацького складу, а також вартість навчання в них нижчий, ніж в університетах комплексної підготовки.

Для класифікації коледжів вільних мистецтв 1-ї категорії використовується такий критерій, як «умови прийому». Коледжі цієї категорії за своїми показниками повинні займати провідні місця в системі вищої освіти США за так званою «шкалою виборності». У цій шкалі враховуються бали, які одержують абітурієнти, складаючи вступні тести на академічні здібності, а також бали студентів, які складають тести, заліки та іспити в процесі навчання. Ці показники підсумовуються і дозволяють визначати та класифікувати кращі коледжі.

Ще одним критерієм класифікації коледжів вільних мистецтв 1-ї

категорії є їх належність до 200 кращих вищих навчальних закладів країни.

Інші коледжі вільних мистецтв, що не відповідають наведеним вище умовам, відносяться до 2-ї категорії.

Програма коледжів вільних мистецтв охоплює чотири широкі напрями в галузях знань — в гуманітарних, суспільних, природничих та технічних науках. Традиційно головною функцією цих навчальних закладів (як гуманітарних, так і технічних) є залучення студентів до культури та широка загальноосвітня і професійна підготовка. Вони відрізняються більшою різнобічністю від технічних та професійних шкіл, мета яких — вузька спеціалізація.

За організаційно-структурними характеристиками коледжі вільних мистецтв можна поділити на такі чотири групи:

1) Інститути традиційного типу навчання, де викладаються курси із взаємозв'язаних галузей знань і мистецтва. Головна увага в них приділяється всебічній, широкій підготовці.

2) Коледжі, що надають широкий базовий обсяг знань з усіх напрямів науки та мистецтва. При цьому вони використовують різного роду новації та різноманітність у методах і змісті підготовки. У США вже існує Спілка експериментальних коледжів та університетів.

3) Найбільша група коледжів — та, що включає в себе інститути, які виконують конкретно визначені програми залежно від запитів та характеру контингенту і замовника (наприклад, церкви, соціальних груп тощо).

4) Коледжі, що входять до складу університетів та великих ВНЗ (інститутів). Ці коледжі складають центральну ланку в структурі університету. Їхня програма практично не відрізняється від програми самостійних коледжів, але залежно від своїх розмірів вони можуть мати більше відділень (департаментів) із більшою кількістю напрямів підготовки.

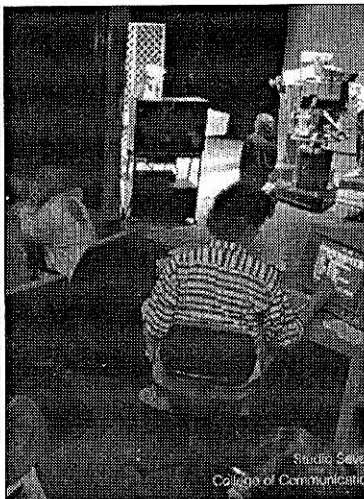
Дворічні коледжі. Дворічні (громадські) коледжі відіграють важливу роль в процесі соціальної та професійної селекції молоді в США. Вони пропонують 2-річну програму навчання в галузі мистецтва та наук і здійснюють підготовку до подальшого навчання у 4-річних коледжах. Паралельно з такими коледжами в США існують 2-3-річні інститути, що надають професійно-технічну підготовку.

Дворічні (громадські) коледжі поділяються на молодші та місцеві. Молодші — надають освіту за традиційною академічною програмою, а місцеві — більше уваги приділяють професійній підготовці, часто організують заняття паралельно з виробничою діяльністю, надають студентам можливість продовжувати навчання в 4-річних коледжах. Місцеві

коледжі також мають закінчені (тупикові) програми технічного навчання (за спеціальностями, які не потребують спеціальної вищої освіти), пропонують курси підвищення професійно-культурного рівня без відриву від виробництва людям зрілого віку. Завдяки цьому вони виконують значну просвітницьку місію в США і є осередками культури у своїй місцевості. Уряд США фінансує їх із федерального та місцевого бюджетів.

Такі коледжі є дуже популярними у громадян США, тому кількість студентів в них значна.

Вищі (професійні) школи та інші спеціалізовані навчальні заклади. До них відносяться:

- школи юридичних наук;
- медичні школи та центри, а також інші професійні школи, які готують фахівців для системи охорони здоров'я;
- школи телекомунікацій, комп'ютерних технологій та сучасних систем зв'язку;
- школи техніки та технологій;
- школи бізнесу та управління;
- геологічні школи і семінари;
- релігійні коледжі (семінарії та школи), які надають вчені ступені в сфері релігії;
- школи мистецтв, музики та дизайну;
- педагогічні коледжі та школи;
- інші спеціалізовані (професійні) навчальні заклади.

Як зазначалося вище, професійні школи забезпечують підготовку спеціалістів-практиків вищої кваліфікації та спеціалістів-дослідників у різних галузях знань. Термін навчання в них залежить від обраної спеціальності і може тривати від одного до чотирьох років.

До навчальних закладів нетрадиційного типу належать різного роду лікувально-виховні та загальноосвітні заклади для хронічно хворих, інвалідів, людей із різного роду фізичними та розумовими вадами і відхиленнями тощо.

Далі, в таблиці 3, наведемо деякі статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік [7; 16; 17; 31] щодо кількості вищих закладів освіти США, загальної та середньої чисельності студентів, що в них навча-

Таблиця 3

Деякі статистичні дані 1993/1994 навчального року щодо кількості ВЗО США, загальної та середньої чисельності студентів, що в них навчаються, а також освіченості американського населення (кількість студентів із розрахунку на 10 тисяч одиниць населення при загальній чисельності населення США 250 мільйонів осіб)

Категорії і типи вищих закладів освіти	Кількість освітніх закладів		Загальна чисельність студентів		Середня чисельність студентів		Кількість студентів на 10 тисяч населення	
	1	2	3	4	5	6	7	8
Університети і коледжі всіх типів і категорій, в тому числі:	2119	100	13021775	100	6145	100	521	
– державні	1359	64,13	10545789	80,99	7760	126,28	422	
– недержавні	760	35,87	2475986	19,01	3258	53,02	99	
Університети всіх типів і категорій та 4-річні коледжі, в тому числі:	1245	100	7903817	100	6348	100	316	
– державні	533	42,81	5525430	69,91	10367	163,31	221	
– недержавні	712	57,19	2378387	30,09	3340	52,61	95	
Серед них:								
Університети всіх типів і категорій та ВЗО, що готують докторів наук, в тому числі:	365	100	4570747	100	12523	100	183	

Закінчення таблиці дивись на наступній сторінці

Таблиця 3 (закінчення).

1	2	3	4	5	6	7	8
- державні	211	57,81	3427093	74,98	16242	140,94	137
- недержавні	154	42,19	1143654	25,02	7426	59,30	46
Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують магістрів, в тому числі:	595	100	2715673	100	4564	100	109
- державні	250	42,02	1859574	68,48	7438	162,97	74
- недержавні	345	57,98	856099	31,52	3258	71,38	34
Університети всіх типів і категорій, ВЗО та 4-річні коледжі, що готують бакалаврів, в тому числі:	285	100	617397	100	2166	100	316
- державні	72	25,26	238763	38,67	3316	153,09	10
- недержавні	213	74,74	378634	61,33	1778	82,09	15
Дворічні коледжі, в тому числі:	874	100	5117958	100	5856	100	205
- державні	826	94,51	5020359	98,02	6078	103,79	201
- недержавні	48	5,49	97599	1,91	2033	72	4

лися, а також рівня освіченості американського населення (кількість студентів вищих навчальних закладів на 10 тисяч одиниць населення при загальній чисельності американців у 250 мільйонів осіб).

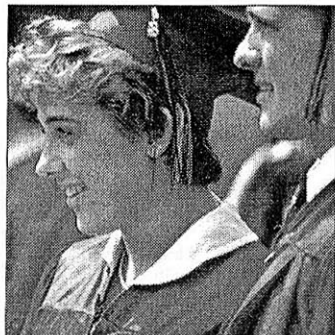
Зауваження. Вищі заклади освіти США, що мають повноваження готувати докторів наук, можуть вчити також магістрів, бакалаврів і молодших спеціалістів.

Вищі навчальні заклади, які навчають магістрів, мають права на підготовку бакалаврів і молодших спеціалістів, а заклади, що навчають бакалаврів, можуть також готувати молодших спеціалістів. Дворічні коледжі, як вже зазначалося, випускають тільки молодших спеціалістів.

1.1.7.2. Структура наукових (вчених) ступенів і наукових (вчених) звань

Ми вже наголошували, у вищих навчальних закладах США є три види ступенів: бакалавра, магістра та доктора. Кожен з них присуджується після успішного вивчення конкретної програми підготовки, складання іспитів і заліків або написання та захисту відповідної роботи. Ступінь бакалавра (The Bachelor's Degree) звичайно надається студентам, які закінчили 4-річну програму університету або коледжу і мають традиційну загальнонаукову підготовку. Найбільше розповсюдженими є ступені бакалавра в галузі гуманітарних — Bachelor of Arts (BA) і природничих — Bachelor of Science (BS) наук. Однак є й професійно-орієнтовані та спеціалізовані ступені, наприклад: бакалавр в галузі освіти — Bachelor of Education (BEd), бакалавр в галузі образотворчого мистецтва — Bachelor of Fine Arts (BFA), а також — бакалавр архітектури, бакалавр бібліотечних наук тощо.

При підготовці до ступеня магістра (The Master's Degree), наступного за ступенем бакалавра, акцент робиться на спеціалізовані практичні знання, необхідні для професійної діяльності. Наприклад, в галузі гуманітарних — Master of Arts (MA), природничих — Master of Science (MS) наук, в галузі підприємництва та управління — Master of Business Administration (MBA), педагогіки — Master of Education (MEd), а також інженерних наук, образотворчого мистецтва, медицини тощо. Існує також науковий ступінь магістра.

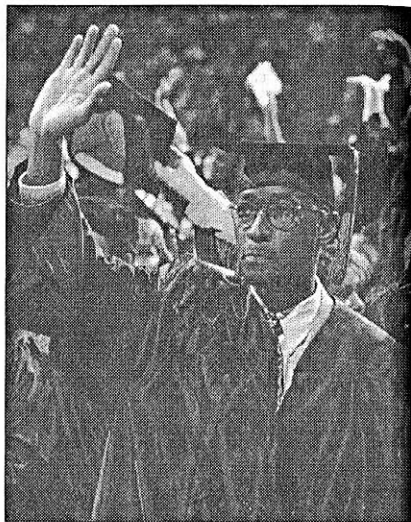

Підготовка до одержання ступеня магістра розрахована на один-два роки (після присудження ступеня бакалавра). Ступінь магістра надається, якщо кандидат набирає необхідну кількість залікових балів — кредитів або годин (від 30-и до 45-и кредитів — залежно від спеціальності та конкретного закладу при обов'язковій наявності ступеня бакалавра) та успішно складає випускні іспити або захищає курсовий проєкт. Ступінь магістра також присуджується тим, хто успішно завершив більшу частину докторської програми чи виконав науково-дослідну роботу рівнем нижче за докторську дисертацію.

Ступінь доктора філософії — Doctor of Philosophy (Ph. D) у різних галузях є вищим серед наукових ступенів, що надаються університетами США. Підготовка до одержання його є вузькоспеціалізованою та вузькопрофільною, при цьому кандидату ставиться мета ще більше поглибити спеціалізацію у конкретних галузях знань. Цей ступінь одержують ті вчені, які виконали самостійне наукове дослідження і написали дисертацію. Цей процес може тривати від кількох місяців до декількох років, але, як правило, на підготовку докторської дисертації бакалавру виділяється 4 роки, а магістру — 3. Кандидат на докторський ступінь повинен мати публікації за темою дисертації, виступати з доповідями на конференціях і семінарах, мати позитивну наукову репутацію серед колег.

Наявність ступеня доктора філософії є обов'язковою у США для призначення на постійну (на все життя) посаду членів професорсько-викладацького складу.

Існують і професійні ступені доктора філософії, які свідчать про наявність професійної підготовки підвищеного рівня, а не лише поглибленої наукової. Наприклад, ступені доктора філософії в галузі педагогіки, медицини та юриспруденції є науковими ступенями найвищого рівня серед докторських ступенів.

Найнижчим є ступінь молодшого спеціаліста (The Associate's Degree), який присуджується після успішного завершення навчання у 2-річному коледжі або після 2-х років навчання в 4-річному коледжі чи університеті. Відповідно до профілю закладу і спеціалізації це може бути або The Associate of Arts (AA), або The Associate of Science (AS). Також замість надання ступеня випускникам закладів можуть видаватися свідоцтва про одержану освіту.

Професорсько-викладацький склад вищих закладів освіти США включає професора (Professor), доцента (Associate Professor) та асистента (Assistant Professor). Порівняльні дані щодо рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих закладів освіти США наводяться нижче (див. таблицю 7).

Вищі навчальні заклади присуджують також почесні звання провідним діячам, які мають визнання в сфері освіти, науки або техніки і зробили суттєвий внесок у діяльність цього закладу. Такими званнями є «почесний доктор» (Honored Doctor) або «почесний професор» (Honored Professor).

1.1.7.3. Принципи вибору вищого закладу освіти абітурієнтом

Американська молодь набуває середню освіту упродовж 12-и років (з 1999-2000 навчального року в Україні також впроваджується 12-річна середня освіта). Ті американці, хто збирається продовжити навчання у вищій школі, починають пошуки вищого навчального закладу вже в 10-11 класах загальноосвітньої школи. На допомогу їм приходять електронні комп'ютерні мережі, засоби масової інформації, рекламно-маркетингові підрозділи вищих закладів освіти². Усі американські ВЗО щорічно видають інформаційні каталоги й проспекти, в яких подаються вичерпні дані про заклад – спеціальності і факультети, правила прийому і навчання, відомості про навчальні плани і програми, професорсько-викладацький склад, умови отримання фінансової допомоги і т.ін. [19-22; 29; 33; 35; 40]. Головне завдання абітурієнта – з великої кількості пропозицій вибрати собі той ВНЗ, що відповідає його мріям та планам на майбутнє.

² Найбільш популярною в США є глобальна мережа ІНТЕРНЕТ, за допомогою якої абітурієнти мають змогу отримати необхідну інформацію про заклади освіти, направити у вибраний заклад свої запитання та пропозиції, отримати відповіді, консультації, методичні матеріали, а також навчатися за заочною формою або дистанційним методом тощо. Необхідні підручники та навчально-методичні матеріали абітурієнти та студенти отримують також з мережі ІНТЕРНЕТ.

У США вже багато років існує характерний для недержавної форми освіти цієї країни засіб попередньої орієнтації абітурієнтів та залучення до навчання у вищі заклади освіти потенційних студентів ще в період їхнього навчання в загальноосвітній школі. Так, більшість недержавних університетів і коледжів відкривають у школах свої класи, в яких учні 10-12-их класів мають змогу вивчати деякі курси з програми вищого навчального закладу. В залежності від кількості засвоєних курсів і результатів тестування учні після закінчення школи мають можливість продовжити навчання у ВЗО з урахуванням цих курсів, що дає їм змогу економити як час навчання у ВНЗ, так і гроші на здобуття вищої освіти³.

Залежно від своїх розумових здібностей і фінансових можливостей абітурієнт може обрати для подальшого навчання або державний, або приватний вищий заклад освіти. Державний (State) університет або коледж фінансується з бюджету штату, має досить невисоку для американських стандартів вартість навчання (в середньому від 2,5 до 6 тисяч доларів на рік)⁴ і значну кількість студентів (від 5 тисяч і більше). Характерною рисою державного закладу вищої освіти є не тільки велика кількість студентів, які навчаються, але й великі за розміром навчальні групи. Так, на лекціях одночасно можуть бути присутніми до 200-250 осіб, а на практичних, семінарських і лабораторних заняттях — до 40-50 осіб. Студентам надається сучасна матеріально-технічна база, великі бібліотеки, але від них вимагається й значна самостійна позааудиторна робота. На відміну від приватних (або незалежних) вищих закладів освіти, в державних студенти не відчують постійної опіки та контролю з боку професорсько-викладацького складу, самостійно планують свій час і програму навчання, постійно перебувають у стані конкурентної боротьби за місце в університеті. Вони мають можливість звертатися до консультантів, але такі можливості обмежуються, а перевага надається самостійній роботі студента.

Державні вищі освітні заклади США мають порівняно недорогі гуртожитки, але кількість місць в них обмежена, і деяка частина студентів самостійно шукає й знімає собі для проживання помешкання. Зауважимо, що за американською традицією прищеплення молоді на-

³Вартість навчання в таких спеціальних класах загальноосвітніх шкіл за програмою вищого навчального закладу незначна. Головною метою вищого закладу освіти є залучення майбутнього студента до подальшого навчання у себе в закладі за обраною студентом програмою (спеціальністю).

⁴Резиденти штату мають значні пільги у вартості оплати свого навчання.

вичок самостійності та незалежності майже всі студенти живуть самотійно від своїх батьків або родичів у власних квартирах, гуртожитках або орендованих помешканнях, навіть якщо їхня родина проживає у тому ж місті, де студенти навчаються.

Кількість і розмір стипендії в таких закладах також обмежені. Державні вищі заклади освіти майже не допомагають своїм випускникам знайти або отримати роботу, вони лише видають їм листи-рекомендації та характеристики їхніх успіхів у навчанні. Головною рисою державної вищої освіти США є повна самостійність та власна відповідальність студента за результати свого навчання.

У недержавних приватних (Private) або незалежних (Independant) вищих закладах освіти вартість навчання складає 12-15 тисяч доларів на рік (в середньому) і внаслідок цього перевищує до п'яти тисяч студентів (за винятком найвідоміших університетів — Гарвардського, Йельського та Стенфордського, кількість студентів у яких — десятки тисяч, а вартість навчання доходить до 25 тисяч доларів на рік). Навчальні групи в таких закладах невеликі — від 10-и до 25-и студентів відвідують лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття. Вищі недержавні заклади освіти мають найсучаснішу матеріально-технічну базу, багаті бібліотеки, достатню кількість гуртожитків, високий науково-методичний рівень професорів і викладачів, надають велику увагу контролю навчання студентів, одержанню ними теоретичних знань і практичному їх закріпленню, більше часу (порівняно з державними) планують для аудиторної роботи студентів під керівництвом досвідчених і висококваліфікованих фахівців. У провідних недержавних вищих навчальних закладах ті ж самі професори і фахівці вищої кваліфікації читають лекції і проводять практичні, семінарські та навіть лабораторні заняття. Студенти можуть звертатися до них за консультаціями у будь-який час робочого дня. У таких закладах існує й велика кількість консультантів, психологів і так званих духовних наставників, які допомагають студентам успішно навчатися й набувати спеціальність, знімати стреси, планувати свій час, займатися спортом і проводити дозвілля. Велика увага в них приділяється й пропаганді здорового способу життя, охороні праці та екології, попередженню й профілактиці хибних навичок студентів (наприклад, наркоманії, токсикоманії, куріння тощо).

Головна риса недержавної вищої освіти США — спільна із студентом відповідальність вищого освітнього закладу за результати навчання студента.

1.1.7.4. Процедура вступу до вищого закладу освіти

Навчаючись у 12-му класі, учень складає випускні іспити (тести), результати яких на конкурсній основі розглядатимуться приймальними комісіями вищих навчальних закладів. Приймальні комісії дають висновок відповідності рівня знань абітурієнта вимогам до вступників у вищі навчальні заклади. Випускні іспити (тести) Scholastic Aptitude Tests (SAT) є загальноамериканськими стандартними тестами для загальноосвітніх шкіл. Перевірка випускних тестів SAT здійснюється незалежною організацією — так званою Радою Коледжів (College Board), яка оцінює знання учнів у балах і за дорученням самих учнів направляє відповідні сертифікати з оцінками та рекомендаціями до того чи іншого вищого навчального закладу.

Кожний ВНЗ самостійно встановлює свої правила вступу, необхідність і перелік вступних іспитів, прохідний бал, враховує оцінки випускного шкільного атестату, рекомендації Ради Коледжів та адміністрації школи. Якщо направлені матеріали відповідають вимогам закладу, абітурієнту направляється відповідне повідомлення. Далі абітурієнт пише твір із обґрунтуванням вибору закладу та спеціальності, додає заяву із своїми автобіографічними даними, проходить процедуру тестування або співбесіди. Незалежно від результатів тестування або співбесіди абітурієнт оплачує витрати приймальної комісії (25-50 доларів за розглядання документів і 25-50 доларів за тестування). У деякі провідні вищі заклади освіти абітурієнтам обов'язково необхідно додати рекомендації громадських, релігійних або інших організацій чи діячів. Рішення приймальних комісій про зарахування абітурієнтів (за умови фінансової спроможності останніх) надсилаються претендентам разом з інформацією щодо програм фінансової допомоги (індивідуальної для кожного студента в кожному вищому навчальному закладі). Ця допомога призначена не тільки громадянам США, але й студентам-іноземцям. Програмою передбачаються безповоротні гранти, грошові займи під невисокої відсотки, спонсорські стипендії тощо. Оскільки набуття вищої освіти в США платне (як у державних, так і недержавних навчальних закладах), ставлення американських студентів до навчання у вищих закладах освіти досить серйозне. (Повторення будь-якого курсу передбачає додаткові фінансові витрати та втрату часу, який також дуже цінується).

Після остаточного вибору вищого навчального закладу та прийняття рішення про вступ до нього абітурієнт письмово повідомляє цей заклад про своє рішення.

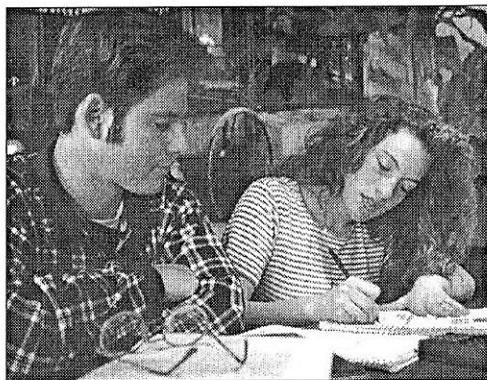
На відміну від державних, недержавні заклади вищої освіти організують для майбутніх першокурсників так звані «програми орієнтації на спеціальність» (за назвою «Фокус») з триразовим харчуванням і проживанням у гуртожитку. Як правило, це 1-3-тижневі безкоштовні для абітурієнтів програми, що включають в себе зустрічі майбутніх студентів зі професорсько-викладацьким складом, ознайомлення із професіями (спеціальностями), що надаються закладом, підрозділами та матеріально-технічною базою, бібліотеками, гуртожитками, спортивними комплексами тощо. Залежно від обраної програми навчання (американський термін «програма навчання» відповідає нашому поняттю «спеціальність») абітурієнти складають додаткові іспити або тести (Placement Exams) з математики, хімії, біології, англійської та іноземної мов тощо для подальшого розподілу за їхніми результатами по навчальних групах відповідного рівня, а також формування індивідуальних розкладів і планів на навчальний рік.

1.1.7.5. Особливості навчання студентів у вищих закладах освіти США

Головною особливістю навчання у вищих закладах освіти США є надання можливості студентам самостійно складати свої навчальний план і відвідувати навчальні курси (дисципліни) за своїм вибором у зручний для студентів час. Якщо ми звикли до того, що студенти вищих навчальних закладів в Україні навчаються в своїй академічній групі, відвідують заняття за загальним і обов'язковим для всіх розкладом упродовж фіксованого часу (4-и або 5 років залежно від рівня вищої освіти, що набувається), разом складають заліки та іспити, то в американських — все спрямовано на індивідуалізацію навчання. Тут не існує понять: академічна група, академічний курс, фіксований термін навчання для отримання ступеня (рівня) вищої освіти. Натомість студенти після засвоєння відповідної кількості навчальних курсів (дисциплін) із необхідним терміном навчання і за умови одержання позитивних оцінок за результатами фінальних тестів отримують спеціальні градації (що відповідають їхньому стану в процесі навчання у закладі): Freshmen (що приблизно відповідає поняттю «першокурсники»), Sophomores («другокурсники»), Juniors («третьокурсники»), Seniors («студенти четвертого курсу»), Graduate Students («студенти п'ятого курсу»). Далі буде більш детально пояснено відповідність цих термінів щодо навчального статусу студентів.

Для надання можливості студентам самостійно планувати процес свого навчання всі вищі заклади освіти США щорічно видають спеці-

альні каталоги з переліком запропонованих абітурієнтам рівнів навчання (рівнів освіти), назвами спеціальностей (навчальних програм),

навчальних дисциплін (курсів), їх кількості та коротким змістом, а також переліком дисциплін, які треба засвоїти для одержання диплома та освітнього ступеня (рівня освіти) з тієї чи іншої спеціальності.

Традиційно академічний рік складається з двох повних 15-тижневих семестрів — весняного (Spring Semester) та осіннього (Fall

Semester), а також 7-тижневої літньої сесії (Summer Session). Студенти можуть вивчати 6 курсів (предметів, дисциплін) за повні семестри і до 3-х курсів (предметів, дисциплін) в літню сесію. Під час навчання у вищому закладі освіти вони студіюють загальноосвітні курси для отримання загальної освіти (яка є необхідною для всіх студентів незалежно від їхньої спеціальності), обов'язкові курси відповідно до обраної спеціалізації (напряму) та курси вільного вибору (студент будь-якої спеціальності може вибрати будь-який предмет за своїм бажанням з тих, що викладаються в цьому закладі).

У системі вищої освіти США використовується така базова одиниця виміру аудиторного навантаження студента певного курсу, як кредитна година (Credit Hour) або кредит. Кількість кредитів (або кредитних годин), що зараховуються студенту за умов успішного засвоєння курсу і отримання позитивної оцінки за фінальний іспит (тест), дорівнює кількості аудиторних (або контактних) годин з цього курсу на тиждень. Наприклад, якщо курс (предмет, дисципліна) складається з 3-х кредитів, це означає, що кожного тижня за весь 15-тижневий семестр студент 3 рази на тиждень відвідує лекції або інші аудиторні (контактні) заняття (з обов'язковою присутністю викладача). Таким чином, один кредит дорівнює 15-и годинам аудиторного (контактного) часу, а 3 кредити (як у нашому прикладі) дорівнюють 45-и годинам.

Для отримання ступеня бакалавра у вищих закладах освіти США студенту необхідно отримати (в середньому) 124 кредити. При цьому

ті, що вступили до закладу після складання вступних іспитів і ще не мають кредитів, називаються Freshmen, після отримання 30-х кредитів — Sophomores, після 60-х — Juniors, а після 90 кредитів — Seniors. Усі категорії студентів, які здобувають вищу освіту за рівнем бакалавра, ще називаються Undergraduate Students (тобто «студенти перших чотирьох років навчання»). Для одержання ступеня магістра тим, хто вже має ступінь бакалавра (Graduate Students), необхідно за 1-2 роки пройти навчання в обсязі не менше 30-45-ти кредитів.

Кожна з дисциплін, що вивчається у вищому навчальному закладі, має декілька рівнів складності. Рівень, запропонований для вивчення студенту, залежить від результатів його вступних іспитів (Placement Exams). Тому, хто мав невисокі результати на вступних іспитах, можуть запропонувати елементарний або досить нескладний курс. Однак, щоб успішно завершити навчання у вищому закладі й отримати ступінь бакалавра, йому доведеться засвоїти й більш складні курси з переліку необхідних для даної спеціальності. Від наполегливості студента і швидкості засвоєння необхідних курсів (предметів) залежить термін його навчання у закладі (а, значить, і його матеріальні витрати).

Американська система вищої освіти дозволяє студенту змінювати свій вибір щодо майбутньої спеціальності вже під час навчання у вищому навчальному закладі. Починаючи з перших днів академічний куратор (Academic Adviser) допомагає йому складати власний індивідуальний розклад на кожний семестр. При найбільш досконалому плануванні та успішній реалізації навчального розкладу студент може отримати ступінь бакалавра за 4 роки. Якщо ж він має посередні здібності, термін навчання для отримання ступеня бакалавра може складати більше 4-х років.

Разом із академічним куратором студент остаточно вирішує, яку спеціальність обрати, раціонально розподілити зусилля для успішного навчання, які предмети і в якій послідовності вивчати. Якщо студент не мо-

же визначитись, яку спеціальність обрати, то перший рік він може студіювати загальноосвітні курси (предмети, дисципліни), необхідні для студентів усіх спеціальностей цього факультету, а також навчальні курси тих спеціальностей, що він вважає найбільш цікавими. Зрозуміло, що такий спосіб навчання неможливий в умовах постійної академічної групи і навіть академічного курсу: студенти відвідують різні дисципліни, набираючи необхідні кредити для подальшого просування у своїй студентській кар'єрі. Чим більше студент навчається, тим зрозумілішою стає його зацікавленість у подальшій конкретній спеціальності.

1.1.7.6. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти США

Кожна кафедра вищого навчального закладу пропонує свій графік роботи. Найбільш загальні курси, що вивчаються більшою кількістю студентів, можуть повторюватись до 4-х разів за день і декілька разів за тиждень. Більш спеціальні курси викладаються рідше, деякі, вузькоспеціальні, один-три рази на тиждень. Студент разом із академічним куратором складає свій розклад навчання на семестр, погоджує його з кафедрами та затверджує в деканаті. Кафедри при складанні розкладу своєї роботи враховують можливу кількість студентів усіх спеціальностей, які потенційно можуть відвідувати той чи інший курс (предмет), і таким чином визначають кількість його повторів. Ті курси, які гарантовано відвідують одні й ті ж особи, розносять за часом для найбільшої зручності студентів. Мистецтво планування навантаження навчальної роботи кафедр з урахуванням максимальної зручності студентів (з метою мінімальних непродуктивних втрат їхнього часу) є науковим досягненням і демонструє досконалість адміністративної діяльності вищого навчального закладу.

Така система планування навчального процесу дозволяє студентам обирати найбільш зручний графік відвідування занять і суміщувати навчання з погодинною роботою (студентам денної форми навчання дозволяється працювати за направленням вищого закладу освіти від 12-и до 18-и годин на тиждень).

Студентам стаціонару (Full-time Students) за повний семестр необхідно отримати як мінімум 12 кредитних годин (кредитів). Кількість кредитних годин для кожної дисципліни визначає адміністрація, що знаходить відображення у щорічних каталогах закладу. Як правило, більшість курсів (дисциплін) складається з 3-х кредитів (але є курси, що мають 2 або 4 кредити). Якщо в каталозі зазначено, що якийсь

курс має 3 кредити + 1 кредит, то це означає, що студент має пройти 3 лекційні кредити і 1 кредит лабораторної або іншої нелекційної аудиторної (контактної) роботи.

Необхідно підкреслити, що як у державних, так і у недержавних вищих закладах освіти США навчальні плани на аудиторну роботу студентів стаціонарної форми навчання звичайно відводять від 20 до 35 відсотків загального навчального часу, а решта планується як самостійна робота.

Зауваження. Американський студент, який вивчає 5 курсів (дисциплін) на семестр по три кредити кожний, матиме у підсумку 15 кредитів. Це означає, що кожний тиждень у нього 15 аудиторних (контактних) астрономічних годин (у середньому по 3 астрономічні години щоденно протягом кожного з п'яти робочих днів). Інші 5 астрономічних годин щодня студент витрачає на самостійне навчання. В залежності від обраної спеціальності, типу та форми власності вищого навчального закладу ці 5 годин самостійного навчання він проводить у читальних залах бібліотек, комп'ютерних класах, експериментальних лабораторіях, майстернях або на виробництві (під керівництвом викладачів-консультантів або повністю самостійно). Таким чином, кожний 3-кредитний семестровий курс на 45 годин аудиторного часу вимагає від студента ще 75 годин самостійної роботи.

Кожна година лабораторної або практичної аудиторної роботи вимагає від студента 3-х або 4-х годин самостійної підготовки до неї. Студент не буде допущений до виконання лабораторної або практичної роботи в аудиторії, якщо він належним чином не підготовлений і не працював самостійно.

Державні вищі заклади освіти схвалюють набір великої кількості курсів, які студент вивчає в одному семестрі (більше 5-и дисциплін). Це пояснюється тим, що заклад зацікавлений у якнайшвидшому завершенні навчання. Навпаки, недержавні вищі заклади освіти не схвалюють вивчення студентом в одному семестрі більше 5-и курсів і майже не допускають порушення цього правила. Формально адміністрація недержавних закладів вважає, що

студент, який вивчає в одному семестрі більше 5-и курсів, не може досягти якості у навчанні й успіхів у засвоєнні матеріалу. Насправді ж це, мабуть, пов'язано з питанням оплати додаткового терміну навчання студента. Але студенту не забороняється скласти будь-який іспит екстерном: для цього необхідно отримати дозвіл адміністрації і оплатити витрати викладачів на проведення тестування та іспиту.

1.1.7.7. Контроль знань і самостійної роботи студентів

Адміністрація вищих навчальних закладів США ретельно контролює набуття знань студентами, їх якість, участь в аудиторній та позааудиторній (самостійній) роботі, успішність тощо. Оскільки система вищої освіти, як і все інше в США, відмінно комп'ютеризована, контроль навчального процесу досить досконалий та миттєвий. Тестування на заняттях за допомогою комп'ютерів займає: поточне — 5-10 хвилин, проміжне (або рубіжне) — 15-20 хвилин. Крім того, щотижня студенти вдома виконують письмові тести за завданнями викладача, 3-4 рази на семестр (один раз на місяць) звичайно проводиться письмове тестування по 30-50 хвилин (при цьому студенту зараховуються три кращих результати з 4-х тестів), а наприкінці семестру — фінальний (підсумковий) екзамен або залік з письмовим тестом (на 2-3 години).

Сумарний семестровий бал за пройдений курс (предмет) виводиться приблизно в такий спосіб. **По-перше**, встановлюється загальна академічна активність і успішність студента (у відсотках):

1) Відвідування лекцій:	5%
2) Відвідування семінарів, практичних та/або лабораторних занять:	25%
3) Комп'ютерні або письмові тести (за завданнями викладача):	15%
4) Три кращих результати щомісячних письмових тестів:	10%+10%+10% = 30%

5) Фінальний екзамен або залік із письмовим тестом: 25%

Загалом: 100%

Пояснення. Курс (дисципліна) може складатися з лекцій, семінарських, практичних та/або лабораторних занять, домашніх завдань, самостійної роботи, контрольних і проміжних (рубіжних) тестів, фінальних екзаменів або заліків із письмовими тестами. Всі ці види навчальної діяльності загалом складають 100%, при цьому викладач сам визначає кількість відсотків на кожний вид навчальної діяльності.

По-друге, відповідно до набраної кількості відсотків викладач виставляє студенту фінальну (підсумкову) оцінку за пройдений курс (предмет).

1.1.7.8. Оцінка успішності студента

Офіційні підсумки навчальної успішності (результатів навчання) кожного студента підводяться наприкінці кожного семестру. Для цього використовуються такі оцінки й така система «балів якості знань» (Quality Points): оцінка A («excellent») – дорівнює 4,00 балам якості знань і є вищою оцінкою знань («відмінно»); A/B = 3,50 – середнє між вищою («відмінно») та доброю оцінкою; B («good») = 3,00 – «добре»; B/C = 2,50 – середнє між «добре» та «задовільно»; C («satisfactory») = 2,00 – «задовільно»; C/D = 1,50 – середнє між «задовільно» і «курс пройдено»; D («passing») = 1,00 – «курс пройдено»; D/F = 0,50 – середнє між «курс пройдено» та «курс провалено (не пройдено)»; F («failure») = 0,00 – «курс провалено (не пройдено)» – найнижча оцінка знань.

Іноді, для більш точної оцінки знань студентів, використовуються й такі оцінки: A+ («блискучі знання!»); A- (дорівнює 3,80-3,90); A/B+ (дорівнює 3,60-3,70); A/B- (дорівнює 3,30-3,40); B+ (дорівнює 3,10-3,20); B- (дорівнює 2,80-2,90); B/C+ (дорівнює 2,60-2,70); B/C- (дорівнює 2,30-2,40); C+ (дорівнює 2,10-2,20); C- (дорівнює 1,80-1,90); C/D+ (дорівнює 1,60-1,70); C/D- (дорівнює 1,30-1,40); D+ («less than satisfactory but passing») – «нижче, ніж задовільно, але курс пройдено» (дорівнює 1,10-1,20); D- (дорівнює 0,80-0,90); D/F+ (дорівнює 0,60-0,70); D/F- (дорівнює 0,30-0,40); F+ (дорівнює 0,10-0,20). Оцінки F- не існує.

Також можуть використовуватися такі позначення успішності (неуспішності) студента за результатами складання курсових тестів або заліків (курсів оцінки без відповідності балам якості знань): I («incom-

plete») – «незавершений (курс)», W («authorized withdrawal») – «відрахування (з курсу)», S («satisfactory») – «задовільно (курс зарахований)», U («unsatisfactory») – «незадовільно (курс незарахований)».

Академічне становище студента вважається добрим, якщо набраний ним середній бал становить не нижче 3,00. Якщо цей бал не нижче 2,00, якість знань є цілком задовільною. Коли ж бал нижче, ніж 2,00, академічне становище студента вважається під загрозою: у цьому випадку йому надається академічний випробувальний строк. Наприкінці наступного семестру академічний стан цього студента підлягає перевірці.

У багатьох університетах і коледжах США необхідно мати середній бал не нижчий, ніж 2,00 – це засвідчує задовільну академічну ситуацію студента. Академічні ради вищих закладів освіти постійно контролюють академічний стан студентів, прогнозують можливі провали в їхній успішності та намагаються запобігти їм. Якщо студент не виконав усієї роботи, необхідної для оволодіння тим чи іншим курсом і його середній бал нижчий за 2,00, то він має академічну заборгованість (незавершеність).

Незавершеність (академічна заборгованість) – це навчальна категорія, яка означає, що студент не виконав усієї академічної роботи, необхідної для оволодіння тим чи іншим курсом. Йому надається відповідний строк, щоб виправити становище. Незавершеність автоматично перетворюється у незадовільний академічний стан, якщо за випробувальний строк вона не буде ліквідована. Як правило, термін такого випробувального строку не може перевищувати одного місяця (30 днів) з моменту початку нового семестру. У виключних випадках наданий строк для ліквідації академічної заборгованості може бути збільшено за письмовою згодою викладача та погодженням з ректором закладу.

Для успішного завершення навчання студенти повинні мати середній бал за весь період навчання не нижчий, ніж 2,00 («задовільне» академічне становище протягом навчання).

Якщо студент набрав наприкінці семестру з пройденого курсу менше 60% (цю інформацію видає комп'ютер, який перевіряє тести й іспити, а також веде облік і контроль успішності та навчальної діяльності кожного студента), то курс йому не зараховується і його треба проходити знову.

Якщо студент набирає 90% і більше, він отримує оцінку «А». Якщо між 80% та 90% – то «В», між 70% та 80% – «С», між 60% та 70% – «D». Все, що нижче 60%, означає «F».

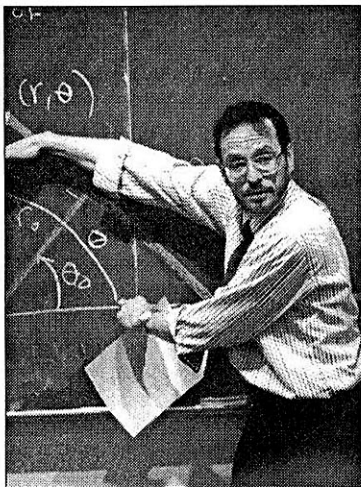
У системі вищої освіти США іспити та залікові тести з оцінками складають біля 90% від усіх видів контролю. При цьому суб'єктив-

ність оцінки мінімальна, тому що майже всі экзамени та залікові тести є письмовими і складаються з використанням комп'ютера. Тільки найнижчі (легкі) рівні навчальних дисциплін та участь і рівень активності на семінарських або практичних заняттях може оцінюватися за системою «зараховано»/ «незараховано».

Зауваження. У закладах вищої освіти США велика увага приділяється як лекційній діяльності, так і семінарській, практичній і лабораторній роботі. У деяких закладах перевага надається лекціям, в інших — семінарським, практичним і лабораторним заняттям. Лекції читають фахівці найвищої кваліфікації, які спрямовують увагу студентів на проблеми, що є складовими курсу, і навчають їх методиці самостійного дослідження, вивчення та засвоєння матеріалу. На семінарських, практичних і лабораторних заняттях закріплюються теоретичні знання, розкривається глибинна суть класичних теоретичних дисциплін, перевіряється та контролюється рівень засвоєння матеріалу.

На початку навчання молодші студенти беруть майже пасивну участь у семінарських заняттях. Перед ними виступають відомі в усьому світі вчені й професори, запрошені з інших університетів, імениті випускники, які досягли значних успіхів. Вони ознайомлюють студентів із світовими досягненнями в галузі науки, техніки й технологій, розповідають про свій життєвий шлях, діляться досвідом тощо. Вчені проводять два семінари: один для спеціалістів, інший — для більш широкої аудиторії. На цих семінарах здійснюється остаточна професійна орієнтація молодших студентів — часто керівники різних компаній, підприємств, закладів і організацій детально розповідають про специфіку своєї роботи.

Семінарські заняття є відкритими для всіх студентів. Однак відвідування вузькоспеціалізованих вимагає від студентів попередніх знань та кредитних годин із спеціальності. Старші студенти вже самі виступають на семінарах, а їхні доповіді — це перші самостійні дослідження, що висвітлюють науковий аналіз проблеми.

В університетах і коледжах США дуже часто семінарські та практичні заняття замість викладачів проводять докторанти, студенти магістратури, а також кращі студенти старших курсів бакалавратури. Дуже популярними є дискусії, ділові ігри, аналіз ділових ситуацій.

У процесі набуття знань, успішного проходження курсів і засвоєння матеріалу студенти поступово просуваються до своєї мети. При цьому вони не переводяться з курсу на курс (у нашому понятті), а, як вже відзначалося, отримують спеціальні градації — Freshmen, Sophomores, Juniors та Seniors. Адміністрація закладу фіксує кількість кредитних годин, які вже має студент, і веде його так звану «електронну залікову книжку» (Transcript).

В електронну залікову книжку студента вносяться як здобуті кредити й екзаменаційні оцінки з курсів (від А до F), так і бали якості знань (від 4,00 до 0,00). Студенту виставляється так званий «середній бал успішності» (Grade Point Average) або скорочено — GPA.

Середній бал успішності GPA є дуже важливим показником, що оцінює навчальну діяльність студентів за семестр. Він розраховується таким чином:

1) Позначимо: k ($k = 1, \dots, n$) — номер семестру, де 1 — перший, а n — останній семестр навчання; i ($i = lk, \dots, mk$) — порядковий номер курсу (дисципліни), що вивчає студент у k -му семестрі, де lk — перший курс (перша дисципліна), яку вивчає він у k -му семестрі, а mk — останній курс (дисципліна) у k -му семестрі.

2) Позначимо бал якості знань студента з i -го курсу як БЯЗі (БЯЗі = 0,00, ..., 4,00), де нижчий бал якості знань 0,00 відповідає фінальній оцінці F, а вищий бал якості знань 4,00 відповідає оцінці А з даного ж курсу.

3) Помножимо бал якості знань студента з i -го курсу БЯЗі на кількість кредитних годин даного курсу КГі (кількість кредитних годин кожного курсу встановлюється адміністрацією закладу і, як правило, не буває меншою, ніж 1 і більшою, ніж 5) і одержимо кількість балів якості знань студента з i -го курсу (КБЯЗі): БЯЗі х КГі = КБЯЗі.

Зауваження. Кількість балів якості знань студента з i -го курсу КБЯЗі не може бути нижче 0 і більше ніж 4,00 х КГі.

4) Для розрахунку середнього балу успішності студента у k -му семестрі GPA_k необхідно поділити суму кількості балів якості знань студента з усіх курсів у k -му семестрі на суму кредитів цього ж семестру:

$$GPA_k = (КБЯЗ_{lk} + \dots + КБЯЗ_{mk}) : (КГ_{lk} + \dots + КГ_{mk}).$$

Існує також так званий «сумарний середній бал успішності» (Cumulative GPA) студента за весь період навчання, який складається з

усіх середніх балів успішності за всі семестри навчання.

Усі здобуті кредитні години й екзаменаційні оцінки з усіх курсів, бали якості знань, сумарний та середні бали успішності, кількість сироб для складання іспитів і рекомендації адміністрації закладу зазначаються у підсумковому додатку до диплома, який отримує студент. Цей додаток є так званою «візитною карткою» спеціаліста — випускника вищого закладу освіти при його працевлаштуванні. Найкращі студенти мають сумарний GPA на рівні 4,00 (це еквівалентно українському «диплому з відзнакою»). Ті студенти, які мають поточні GPA на рівні 3,00, адміністрацією навчального закладу можуть бути позбавлені стипендії. Однак, як зазначалося вище, для закінчення вищого закладу освіти та одержання диплома достатньо мати сумарний GPA не нижче 2,00. Але випускник з таким дипломом не може розраховувати на одержання престижної роботи.

Як бачимо, система вищої освіти США кардинально відрізняється від аналогічної системи України. Державний й недержавний сектори мають рівні права та можливості, вся система вищої освіти Сполучених Штатів Америки спрямована на навчання студентів самостійно оволодівати знаннями, самостійно мислити, приймати рішення, вирішувати проблеми й досягати результатів. Наслідком такої політики в галузі освіти є економічне піднесення США. Але загалом, незважаючи на принципову організаційно-правову та методологічну різницю в організації вищої освіти США та України, завдання перед вищими навчальними закладами обох держав є однаковими — підготовка кваліфікованих фахівців для подальшого науково-технічного, промислового та культурного розвитку своїх країн.

Вивчення позитивного досвіду роботи вищих навчальних закладів Сполучених Штатів та України, розумне запозичення кращого обов'язково приведе до взаємозбагачення освітніх систем наших держав.

1.1.7.9. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів у недержавних (незалежних) і державних вищих навчальних закладах США

Традиційно, упродовж десятків років, політику в галузі вищої освіти США та нагляд за діяльністю вищих навчальних закладів країни формувало та здійснювало Відомство з питань вищої освіти, що входило до складу Міністерства охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення (орган федеральної влади США). У жовтні 1979 року

президентом США Дж. Картером було підписано законопроект, який після ратифікації законодавцями набув сили закону і який утворював 13-те федеральне міністерство США — Міністерство освіти. Новому міністерству було виділено біля 14 млрд. доларів річного бюджету, що свідчило про значну увагу уряду до проблем освіти в країні.

У кожному з 50-ти штатів і адміністративних округах (округ Колумбія, Пуерто-Ріко, Гуам) існує своя система управління освітою: у них діяльністю всіх освітніх закладів керують відділи народної освіти, які встановлюють необхідний та обов'язковий академічний рівень навчання для всіх середніх закладів (дошкільних, шкільних, молодших коледжів і вищих курсів). Ці відділи включають у себе місцеві комітети, до складу яких входять політичні діячі, працівники сфери освіти, представники ділових кіл США тощо. Такі комітети здійснюють керівництво у своїх містах та округах і мають значні повноваження щодо формування політики в галузі освіти (визначення як загальних завдань і вимог до освіти, так і більш конкретних питань підготовки навчальних планів і програм, формування контингентів учнів і студентів, здійснення та нагляд за розподілом бюджетних коштів тощо). Результати діяльності комісій широко висвітлюються у пресі, обговорюються громадськістю та зазнають критики з метою широкого залучення до цього процесу простих американців.

Координацію діяльності відділів народної освіти та місцевих комітетів здійснюють Міністерство освіти та Комітет Конгресу США з питань освіти та праці. Розглянемо деякі найголовніші загальні педагогічні аспекти, що спрямовують подальший розвиток і удосконалення американської вищої освіти. По-перше, зазначимо, що у зв'язку з необхідністю постійного оновлення знань, перед вищою освітою США стоїть найголовніше завдання — навчити студентів методиці самостійного набуття знань, причому — впродовж усього життя. Це ставить ще одну психолого-педагогічну проблему — перевиховати свідомість студентів з метою викликати у них почуття необхідності та прагнення постійного оновлення знань за всі роки професійної діяльності.

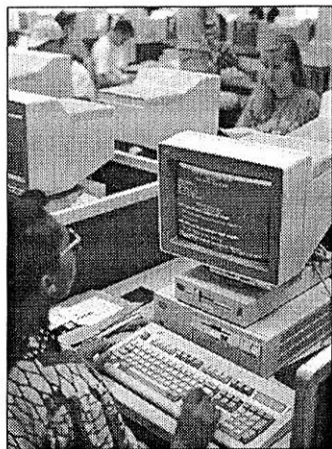
Постійні реформи вищої освіти США, викликані жорсткою конкуренцією в усіх сферах діяльності американського суспільства та ринковими перетвореннями в країні, диктують необхідність вищої освіти Сполучених Штатів впереджуючими темпами відповідати вимогам наукового та технічного розвитку. У свою чергу, вища освіта безпосередньо впливає на стан і темпи наукового та технічного розвитку держави, інтелектуальний рівень тих сфер діяльності суспільства, які визначають науково-технічний потенціал і технологічний рівень економі-

кн. У зв'язку з цим в американській вищій освіті постійно переглядається традиційна система навчання в ВНЗ за схемою «клас-урок». За два сторіччя в ній змінювалися лише кількісні пропорції часу на лекційні, семінарські та лабораторні заняття. Останнім часом із методичних і практичних міркувань перевага надається читанню лише установчих (головних) лекцій, а читання звичайних лекцій у системі вищої освіти США відходить на другий план і поступово відмирає. Зараз вже чітко проявилася тенденція американської вищої школи до скорочення лекційних годин у загальному обсязі навчального часу студентів. Так, на лекціях розглядаються лише основні розділи та відомості з курсів, що висвітлюють найновіші досягнення в конкретній галузі знання, які ще не знайшли достатнього відображення в пресі. Таким чином послідовно здійснюється принцип випереджуючого навчання. З цією метою основна увага та основний час навчального процесу у ВЗО США приділяється активним формам навчання в малих групах, що стимулює пізнавальні здібності студентів. Принцип випереджуючого навчання стимулює не механічне заучування матеріалу, а розуміння його суті. Американські фахівці в галузі освіти вважають, що навчання, яке базується на механічному заучуванні фактів, мимоволі гальмує розвиток творчих здібностей і навіть нівелює таланти студентів. На перші позиції в педагогічно-методичному спрямуванні вищої освіти США вийшли: засвоєння методологічних аспектів формування знань і одержання наукової інформації, іншими словами, — вироблення та виховання методологічної культури набуття знань.

Ще одне дуже важливе завдання сучасної американської освіти — це тренування інтелекту, логічного мислення засобами загальнонаукового підходу. Тому значна увага в системі вищої освіти США приділяється самостійним заняттям студентів з використанням найсучаснішого технічного обладнання та методологічного забезпечення. Треба особливо підкреслити, що серед видагних досягнень американської вищої освіти є найновіша і найпотужніша в світі матеріально-технічна база: провідні вищі навчальні заклади мають можливість використовувати у своїй науково-педагогічній діяльності навіть унікальні, експериментальні й одиничні зразки найновіших досягнень американської промисловості, науки, техніки і технологій, не кажучи вже про наявність у багатьох більш-менш вагомих вищих закладах освіти всього необхідного обладнання з широкою гамою того, що є у світі; а також сучасних навчально-методичних комплексів, які включають в себе таке необхідне для ефективної та кваліфікованої самостійної роботи студентів, як: підручник енциклопедичного характеру, тексти лекцій,

зошити для самостійної роботи та виконання тестів і контрольних завдань, збірки тестів і контрольних завдань, комп'ютерне, аудіо- та відеозабезпечення для вивчення предмету, набори плівок, слайдів тощо. В умовах такого сучасного матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення, можливостей індивідуального користування досягненнями науки та техніки за допомогою світових інформаційно-комп'ютерних мереж і систем зв'язку, не кажучи вже про порівняно високий рівень життя американських студентів та великі потенційні можливості щодо одержання вищої освіти, що надає своїм громадянам законодавство США, американська вища освіта домінує серед аналогічних систем інших економічно розвинутих країн світу.

Нові методологічно-педагогічні завдання професорсько-викладацького складу ВЗО США, у тому числі — «навчити студентів вчитися» — витікають із значної комп'ютеризації, технізації та інформатизації вищої освіти. Американські педагоги виробили чіткий механізм здійснення індивідуального навчання студентів із розширенням їхньої загальноосвітньої підготовки. Цей механізм базується на методі модулів, які складаються за допомогою комп'ютерів та залікових одиниць і враховує не тільки схильність та інтереси кожного студента, але й його інтелектуальні та фізичні можливості. Саме цей механізм надав імпульсу для широкого розповсюдження та популяризації в США та за кордоном так званого *дистанційного методу навчання* (завдяки системі INTERNET і дистанційному методу навчання в наш

час мільйони громадян в усьому світі отримують високоякісну освіту, яку надають провідні вищі навчальні заклади США та інших економічно розвинутих країн).

Особливості *індивідуального навчання* полягають у:

- 1) Відсутності жорстких термінів часу, виділених на вивчення курсу, що дозволяє студенту просуватися у студіюванні навчального матеріалу зі швидкістю, яка відповідає його здібностям.

- 2) Суворій вимозі повного засвоєння матеріалу та можливості перейти до нових тем тільки після засвоєння попередніх.

3) Складанні програми навчання самим студентом за допомогою комп'ютера та під методичним керівництвом викладача (отже, набір навчальних, за винятком загальноосвітніх, дисциплін та залікових одиниць характеризують рівень підготовки та коло науково-професійних інтересів студента).

4) Використанні лекцій тільки як форми спрямування у навчанні (а не як основного джерела інформації).

5) Підвищенні ролі письмових робіт.

6) Використанні спеціального персоналу методистів-консультантів (інспекторів) для багаторазової перевірки знань, негайного підведення підсумків роботи студента, корекції спрямування самостійного навчального процесу, керівництва та нагляду за процесом отримання знань.

Система індивідуального навчання прищеплює навички самостійної роботи, «вчить студентів навчатися», дозволяє використовувати старшокурсників як консультантів (інспекторів) для допомоги молодшим у самостійному навчанні.

Розглянемо позитивні риси системи індивідуального навчання. По-перше, та, можливо, найголовніше — це те, що така система знімає проблему стресових ситуацій, що виникають в американських вищих навчальних закладах із студентами під час їхнього навчання. (Проблема стресів є дуже важливою для вищої освіти США: їх зазнають майже всі студенти і викликано це здебільшого стислими термінами, відведеними для засвоєння матеріалу, складання заліків та іспитів. Студенти зазнають стресів незалежно від рівня попередньої підготовки, здібностей, сімейних умов, стану здоров'я тощо, часто вони виникають внаслідок психологічних перевантажень, що спричиняються необхідністю засвоїти великий обсяг нового фактичного матеріалу, самостійно планувати свій час і фінансові ресурси, ефективно їх використовувати, своєчасно складати заліки та іспити).

По-друге, це право студента завжди отримати консультацію та індивідуальну допомогу. По-третє, це право складати залік або іспит з матеріалу, що вивчається, тільки тоді, коли студент його засвоїв і буде готовий до складання заліку або іспиту.

Така система визнана в США «безстресовою», вона зменшує відсів студентів і не калічить їхні долі.

Використання індивідуальної освіти на основі розробки персональних модулів навчання, комбінування програм із поєднанням у раціональній пропорції технічних, природничих, гуманітарних і суспільних дисциплін дозволили вищій освіті США перейти до більш ефективно-

го та адекватного вимогам науково-технічного та економічного розвитку американського суспільства принципу підготовки спеціалістів — *міждисциплінарному принципу*.

В американській вищій освіті існує стійка тенденція об'єднання ВНЗ з метою подальшого ефективного розв'язання освітніх завдань на основі принципів добровільної кооперації та інтеграції. Об'єднання ВЗО за принципом кооперації не позбавляє їх самостійності, а, навпаки, полегшує їхню взаємодію завдяки об'єднаному управлінню та відповідає взаємному бажанню розширити свою спеціалізовану програму навчання студентів і вести підготовку за двома головними спеціальностями. У результаті студенти мають змогу за три роки навчання в гуманітарному ВНЗ одержати ступінь бакалавра гуманітарних наук і за два роки додаткового навчання в технічному — ступінь бакалавра технічних наук. При цьому кооперація ВЗО є проміжним етапом на шляху інтеграції вищих навчальних закладів США і веде до подальшого поглиблення диференціації навчально-методичної та науково-дослідницької діяльності закладів, що об'єднуються.

Інтеграція зумовлює створення єдиного навчального комплексу з централізованою системою управління та загальними програмами з різних дисциплін. Цей процес якнайкраще відповідає основним вимогам науково-технічного та економічного розвитку США і є основою міждисциплінарного підходу в освіті. Крім того, інтеграція супроводжується диверсифікаційними процесами, сприяє залученню до системи вищої освіти навчальних закладів неуніверситетського рівня, створенню нових типів навчальних закладів, а також чіткій градації процесу підготовки студентів за етапами та циклами. Міждисциплінарний принцип підготовки спеціалістів має дуже велике значення для створення нових єдиних програм навчання, єдиних вимог та іспитів у всіх ВЗО США.

Перехід вищої школи Сполучених Штатів до міждисциплінарного принципу підготовки спеціалістів викликав структурні перетворення в закладах вищої освіти: межі та кордони кафедр і факультетів поступово ламаються, натомість виникають міждисциплінарні департаменти, які характеризуються більшою гнучкістю та свободою складових елементів. Однопрофільні факультети все частіше стають багатпрофільними. Американські фахівці в галузі освіти вважають, що вища освіта США виконує три основні функції: «навчання», «наукові дослідження» та «обслуговування суспільства». Функцію «навчання» у США розуміють традиційно, під функцією «наукові дослідження» розуміють сумарну викладацьку, наукову, філософську, творчу та критичну діяльність університетів і коледжів. Федеральний уряд виділяє провідним університетам

дослідницького типу значні асигнування на проведення контрактних досліджень з прикладних наук та проблем медицини. У свою чергу коледжі, викладачі яких виконують дослідження в галузі методики викладання дисциплін, також виконують функцію «наукових досліджень».

Функція «обслуговування суспільства» полягає в тому, що сучасний університет має задовольняти потреби свого штату у розповсюдженні освіти серед населення. «Обслуговування» містить в собі не тільки навчання, але й організацію необхідних структур (підрозділів), що реалізують виконання конкретних проектів з прикладних наукових досліджень, створення оздоровчих, профілактичних і лікувальних клінік, юридичних офісів, надання консультацій населенню, а також організацію театральних вистав та культурно-масових і спортивних заходів.

1.1.7.10. Зміст навчання у вищих закладах освіти США

В умовах децентралізованої вищої освіти в США не існує єдиного стандарту зі змісту навчання, не існує також стандартних програм підготовки спеціалістів. На рівні штатів відповідальність за розробку програм несуть навчальні відділи ВНЗ. Програми розробляються викладачами або спеціалістами-експертами. ВЗО може самостійно встановлювати конкретні вимоги щодо змісту, кількості та послідовності проходження навчальних курсів.

Усі дисципліни, що входять до програми підготовки, підрозділяються на обов'язкові та дисципліни за вибором (діапазон їхнього співвідношення варіюється в залежності від циклу навчання). Обов'язкові дисципліни є основою науково-теоретичної підготовки спеціаліста: їх вивчають упродовж перших двох років, в останні два роки вивчаються спеціальні предмети, що, як правило, є дисциплінами за вибором (елективними).

Курси за вибором було введено до програм американських університетів з метою посилення диференціації навчання, це дозволило урізноманітнити навчальні програми, розширило кількість предметів, що вивчаються.

Дисципліни за вибором підрозділяються на основні (або дисципліни обмеженого вибору) та факультативні (курси вільного вибору). Факультативні предмети студенти обирають відповідно до своєї наукової або практичної зацікавленості.

Розглянемо, як приклад, навчальні плани підготовки бакалаврів у **Школі бізнесу та Школі мистецтва та наук** Вісконсінського університету КОНКОРДІА (недержавний заклад, належить Лютеранській

Церкві Північних штатів Америки) зі спеціальностей «бізнес» (типовий навчальний план для більшості вищих закладів освіти США, який складається з 130,5 кредитів), «комп'ютерні науки» (також типовий навчальний план, запропонований Асоціацією Комп'ютерного Машинобудування (АСМ) та Інститутом Інженерів Електротехніків й Електроніків (IEEE), який складається з 132,5 кредитів) [19], а також у *Коледжі гуманітарних наук і мистецтв* Університету Сан Хосе штату Каліфорнія (державний заклад, належить штату Каліфорнія) зі спеціальностей «англійська мова» та «іноземні мови» (по 124 кредити кожний) [33].

Підготовка бакалаврів із таких спеціальностей підприємництва, як бізнес, менеджмент, облік, маркетинг і фінанси у Вісконсінському університеті КОНКОРДІЯ здійснюється у так званій *Школі бізнесу*. У *Школі мистецтва та наук* готуються бакалаври з гуманітарних і природничих спеціальностей, мистецтва і ряду інженерно-технічних дисциплін (у тому числі — з комп'ютерних наук, комунікації та зв'язку тощо).

Навчальний план складається з обов'язкової («стержневої») загальноосвітньої частини, обов'язкової (базової) спеціальної, а також профілюючої, професійно-орієнтованої частини за обраною спеціальністю.

При підготовці бакалаврів з підприємницьких спеціальностей, наприклад, «Bachelor of Business Administration» обов'язкова («стержнева») загальноосвітня частина складається з таких дисциплін (курсів):

1. Математика — 3 кредити:
 - 1.1. Прикладна та обчислювальна математика — 3 кредити.
 2. Суспільні науки — 6 кредитів:
 - 2.1. Загальна психологія — 3 кредити.
 - 2.2. Макроекономіка — 3 кредити.
 3. Загальні наукові курси — 4 кредити:
 - 3.1. Охорона оточуючого навколишнього середовища — 4 кредити.
 4. Спілкування — 6 кредитів:
 - 4.1. Вступ до писемної англійської мови (початковий або середній рівень) — 3 кредити.
 - 4.2. Розмовна англійська мова — 3 кредити.
 5. Гуманітарні дисципліни — 9 кредитів:
 - 5.1. Література (американська та зарубіжна) — 3 кредити.
 - 5.2. Історія — 3 кредити.
 - 5.3. Образотворче мистецтво — 3 кредити.
 6. Вступ до вищої освіти — 3 кредити:
 - 6.1. Основи права II та Етика бізнесу — 3 кредити.
 7. Культури світу та їх взаємодія — 8 кредитів:

7.1. Іноземна мова — 8 кредитів.

8. Теологія — 9 кредитів:

8.1. Вивчення біблії — 3 кредити.

8.2. Основи теологічної теорії — 3 кредити.

8.3. Релігії світу — 3 кредити.

9. Фізична культура — 1,5 кредита:

9.1. Здоровий спосіб життя та культура тіла — 1 кредит.

9.2. Активний курс заняття спортом — 0,5 кредита. (Обов'язковими також є позакласна участь у спортивних заходах і відвідування басейну та спортивних секцій).

Всього: 49,5 кредита.

Обов'язкова (базова) спеціальна частина містить у собі такі курси:

1. Принципи бухгалтерського обліку I — 3 кредити.

2. Принципи бухгалтерського обліку II — 3 кредити.

3. Принципи менеджменту — 3 кредити.

4. Основи права I — 3 кредити.

5. Інформаційні системи управління (менеджменту) — 3 кредити.

6. Міжнародний бізнес — 3 кредити.

7. Політика бізнесу — 3 кредити.

8. Професійне спілкування — 3 кредити.

9. Управління людськими ресурсами — 3 кредити.

10. Вступ до комп'ютерних наук — 3 кредити.

11. Прикладне програмне забезпечення — 3 кредити.

12. Мікроекономіка — 3 кредити.

13. Основи фінансів — 3 кредити.

14. Статистика I — 3 кредити.

15. Принципи маркетингу — 3 кредити.

16. Виробничий менеджмент — 3 кредити.

17. Організаційна поведінка — 3 кредити.

18. Іноземна мова (за вибором) — 3 кредити.

Всього: 54 кредити.

Профілююча, професійно-орієнтована частина навчального плану містить в собі (за вибором студента) ще 27 обов'язкових кредитів із таких курсів (по 3 кредити кожний), як:

1. Управлінський / фінансовий бухгалтерський облік.

2. Міжнародні фінанси.

3. Управління малим бізнесом.

4. Міжнародна економіка.

5. Основи та принципи інвестування.

6. Вступ до страхової справи.

7. Управління маркетинговою діяльністю.
8. Основи та принципи аудиту.
9. Принципи оподаткування / податкова політика.
10. «Паблік рілейшнз» — «громадські зв'язки».
11. Гроші та банківська справа.
12. Корпоративні фінанси.
13. Практикум за спеціальністю.

До цієї частини навчального плану можуть включатися також курси з міжнародного маркетингу, рекламна справа, ділерські та дистрибуторські принципи збуту тощо.

При підготовці бакалаврів з комп'ютерних наук обов'язкова («стержнева») загальноосвітня частина (51,5 кредита) складається (з незначними змінами) з таких же дисциплін, як і для підприємницьких спеціальностей. Різниця у тому, що для спеціальності «комп'ютерні науки» в обов'язкову загальноосвітню частину додатково введено 4 кредити лабораторних та практичних робіт з фізики, а на вивчення іноземної мови відведено лише 6 кредитів. Замість «прикладної та обчислювальної математики» (3 кредити) вивчається курс «сучасної математики» або «вибрані розділи вищої математики» (3 кредити).

Додаються ще 5 таких «професійно-орієнтованих» загальноосвітніх дисциплін (15 кредитів) як:

1. Статистика — 3 кредити.
2. Дискретна математика — 3 кредити.
3. Обчислювальні методи — 3 кредити.
4. Елементи логіки — 3 кредити.
5. Космогонія (наука про Всесвіт) — 3 кредити.

Обов'язкова (базова) спеціальна частина (42 кредити) містить у собі такі курси:

1. Вступ до комп'ютерної науки — 3 кредити.
2. Основи програмно-математичного забезпечення — 3 кредити.
3. Комп'ютерна наука — Теорія і практика I — 3 кредити.
4. Комп'ютерна наука — Теорія і практика II — 3 кредити.
5. Організація та архітектура комп'ютерів I — 3 кредити.
6. Комп'ютерні операційні системи — 3 кредити.
7. Організація та архітектура комп'ютерів II — 3 кредити.
8. Проектування і розробка програмно-математичного забезпечення — 3 кредити.
9. Системи програмно-математичного забезпечення — 3 кредити.
10. Мови програмування — 3 кредити.
11. Практичний семінар з комп'ютерної науки — 3 кредити.

12. Дисципліни на вибір (9 кредитів):

12.1. Інформація та інтелект — 3 кредити.

12.2. Теорія алгоритмів — 3 кредити.

12.3. Теорія обчислень — 3 кредити.

12.4. Обробка даних (інформації), бази (банки) даних — 3 кредити.

12.5. Використання комп'ютерів для обчислень та етика в сфері обробки інформації — 3 кредити.

12.6. Спеціальні розділи комп'ютерної науки — 3 кредити.

12.7. Застосування комп'ютера в професійній діяльності — 3 кредити.

Професійно-орієнтована частина навчального плану містить в собі 24 обов'язкових кредити (18 обов'язкових і 6 — за вибором студента) і може складатися, наприклад, з таких же курсів (по 3 кредити кожній), як і для спеціальності «бізнес» (наведено вище).

Підготовка бакалаврів з таких філологічних спеціальностей, як англійська та іноземні мови в Університеті Сан Хосе штату Каліфорнія здійснюється в *Коледжі гуманітарних наук і мистецтв*. Англійську мову вивчають на *факультеті англійської мови*, а іноземні мови — на *факультеті іноземних мов*. Навчальний план складається із загальної освіти, американських історії та законодавства, фізичного виховання, основних — обов'язкових дисциплін і дисциплін за вибором.

До «стержевої» загальноосвітньої частини входять такі дисципліни:

1. Базові предмети — 9 кредитів:

1.1. Письмова комунікація (правила листування, написання ділових та наукових паперів, письмова творчість) — 3 кредити.

1.2. Усна комунікація (правила усної комунікації і мовлення, риторика, розмовна мова) — 3 кредити.

1.3. Критичне мислення (включаючи логіку) — 3 кредити.

2. Фізичні основи Всесвіту і форми життя — 12 кредитів:

2.1. Природничі науки — 9 кредитів.

2.2. Резонансні явища — 3 кредити.

3. Мистецтво, література, філософія та іноземні мови (включаючи мистецтво написання твору) — 12 кредитів:

4. Соціальні, політичні та економічні науки (включаючи американські історію і законодавство, основи економіки та підприємництва) — 12 кредитів.

5. Взаєморозуміння людства та розвиток суспільства — 3 кредити (факультатив).

6. Культура плюралізму — 3 кредити (факультатив).

7. Письмова творчість — 3 кредити.

Всього: не менше 48 кредитів.

Основні — обов'язкові дисципліни — 48 кредитів. У тому числі:

1. Чотири з таких п'яти курсів: Англійська література I, Англійська література II, Американська література I, Американська література II, Європейська література I (від Гомера до Данте) — 12 кредитів.

2. Шекспір I — 3 кредити.

3. По одному курсу з таких чотирьох груп дисциплін (всього 12 кредитів):

3.1. Мова та лінгвістика — 3 кредити.

3.2. Рання англійська література — 3 кредити.

3.3. Англійська література сучасного періоду — 3 кредити.

3.4. Світова література — 3 кредити. Два продвинуті курси з американської літератури — 6 кредитів.

5. Продвинутий семінар з теорії літератури — 3 кредити.

6. Дисципліни на вибір за спеціальністю з основного курсу (з англійської мови і літератури) — 12 кредитів (з яких — 9 кредитів мають бути з продвинутих курсів).

Всього: не менше 48 кредитів.

Фізичне виховання — 2 кредити.

Дисципліни на вибір за спеціальністю з додаткового курсу — від 13 до 23 кредитів.

Додаткові вимоги (від 3 до 10 кредитів):

1. Заліковий тест з написання твору англійською мовою — 3 кредити.

2. Вивчення іноземної мови — від 0 до 10 кредитів.

Пояснення. Для отримання 10 кредитів необхідно вивчати в цьому ж або іншому гуманітарному коледжі іноземну мову впродовж одного року. Володіння однією або двома іноземними мовами, що еквівалентно двом рокам навчання в гуманітарному коледжі, є необхідною умовою для отримання ступеня бакалавра з англійської мови.

Отже, загальна необхідна кількість кредитів для отримання ступеня бакалавра з англійської мови (124) складається з 48-и кредитів загальноосвітньої частини, 48-и кредитів основної (професійної) частини, тобто — з обов'язкових дисциплін, 2-х кредитів з фізичного виховання, а також 26-и кредитів, які необхідно набрати в сумі з дисциплін на вибір за спеціальністю з додаткового курсу (від 13-и до 23-х кредитів) і з додаткових вимог (від 3-х до 10-и кредитів).

Навчальний план підготовки бакалавра з німецької (іноземної) мови від розглянутого вище навчального плану з англійської мови відрізняється змістом основної (професійної) частини (48 кредитів), дисциплінами на вибір за спеціальністю з основного курсу (з німецької мови і літератури) — від 12-и до 21-го кредитів і дисциплінами

на вибір за спеціальністю з додаткового курсу — від 0 до 18-и кредитів.

Підрахуємо тепер кількість годин, необхідних для засвоєння розглянутих вище бакалаврських програм. Один кредит — це 15 академічних годин аудиторного навчання (що складає приблизно 30% від загального навчального часу, необхідного на засвоєння курсу), отже, маємо:

1. *Підприємництво*: $(130,5 \text{ кредита} \times 15 \text{ годин} / \text{на } 1 \text{ кредит}) = 1957,5$ години (це складає 30% від загального навчального часу). Загалом: $1957,5 : 30\% = 6525$ годин.

2. *Комп'ютерні науки*: $132,5 \text{ кредита} \times 15 \text{ годин} / \text{на } 1 \text{ кредит} = 1987,5$ годин. Загалом: $1987,5 : 30\% = 6625$ годин.

3. *Англійська та іноземні мови*: $124 \text{ кредитів} \times 15 \text{ годин} / \text{на } 1 \text{ кредит} = 1860$ годин. Загалом: $1860 : 30\% = 6200$ годин.

Беручи до уваги, що 1 академічна година в університетах і коледжах США дорівнює, як правило, 50-ти астрономічним хвилинам, остаточно маємо такі цифри: 5438, 5521 та 5167 астрономічних годин.

Необхідно підкреслити, що основною відмінністю навчальних планів бакалаврських програм університетів США від аналогічних в Україні є значна різниця у кількості годин, відведених на засвоєння матеріалу, менший відсоток — на аудиторну роботу студента, натомість дається значний час на самостійну.

Після успішного завершення бакалаврської програми можна продовжити подальше навчання в магістратурі. Розглянемо дві магістерські програми Міжнародного Університету Шиллера — широко відомого в світі американського недержавного вищого закладу освіти, який багато років успішно готує висококваліфікованих фахівців з міжнародного бізнесу та управління [35].

1. Магістерська програма з підприємництва та управління в галузі міжнародного бізнесу — «Master of Business Administration in International Business». Вона складається з обов'язкових 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожний), яку разом з адміністрацією університету пошукач компонує за вибором з переліку таких дисциплін: *організаційна поведінка; облік в управлінні; фінансовий менеджмент (продвинутий курс); фінанси в управлінні; планування та контроль фінансів; фінансовий облік (продвинутий курс); дослідження ринку; міжнародний маркетинг; управління маркетингом; промисловий маркетинг; поведінка споживача; управління мультинаціональним бізнесом; управління міжнародним бізнесом; управління малим бізнесом; аналіз інвестиційних можливостей; пряме корпоративне інвестування; менеджмент технологій; торгівельні стратегії; виробничий та операційний менеджмент;*

проблеми мультинаціональних підприємств; міжнародні монетарні та банківські системи; бізнес, уряд та міжнародна економіка; міжнародні корпоративні фінанси; семінар з управління бізнесом; типи інвестицій та технології інвестування; управління людськими ресурсами; банківські операції та процедури; ринки майбутнього; міжнародні економічні організації (установи); економіка енергетики; вибрані проблеми міжнародної економіки; міжнародні фінанси та економіка; міжнародні переговори та міжнародний торг; технологія переговорів; міжнародні закони бізнесу; закони експортної торгівлі; вибрані проблеми законодавства мультинаціональних підприємств; міжнародний менеджмент ресурсами; управлінська статистика, чисельні (кількісні) методи; сучасні напрями інформаційних технологій; аудит і контроль інформаційних систем; менеджмент ризику та страхування; застосування інформаційних технологій в бізнесі; семінар з міжнародного бізнесу; планування та контроль менеджменту; семінар з політики бізнесу; методи дослідження та аналізу; вибрані теми з управління бізнесом.

2. Магістерська програма з міжнародного управління в галузі міжнародного бізнесу — «Master of International Management in International Business» включає такі 13 обов'язкових дисциплін (по 3 кредити кожна), як: *організаційна поведінка; міжнародний та порівняльний маркетинг; фінансовий та управлінський облік; міжнародні закони бізнесу; менеджмент спілкування (та зв'язку) в міжнародному бізнесі; статистика в бізнесі; управлінська економіка; міжнародна економіка; міжнародні організації; європейська політика та Спільний ринок; управління мультинаціональним бізнесом; методи дослідження та аналізу; інформаційні технології в бізнесі, а також ще 6 дисциплін за вибором з наведеної вище магістерської програми з підприємництва та управління в галузі міжнародного бізнесу. Загалом — 45 кредитів (15 дисциплін по 3 кредити кожний).*

Термін навчання за наведеними вище магістерськими програмами — 3 повних семестри (або 45 тижнів). Завершується навчання в магістратурі написанням наукової роботи, її захистом і складанням випускних іспитів.

1.1.8. Роль американської вищої освіти

Децентралізований характер американської освітньої системи найбільш яскраво відображений у вищій освіті. Це сталося переважно тому, що приватна вища освіта в США передувала державній, завдяки чому вона була виділена із загального потоку шкіл, що фінансувалися державою, і це стало прецедентом її відносної незалежності.

Система вищої освіти Сполучених Штатів базується на закінченій середній освіті, що майже завжди припускає той факт, що учень уже прочився 12 років у середній школі.

У 1980-х роках у США нараховувалося близько 3331 акредитованих коледжів та університетів, у 1999 — вже більше 3,8 тисячі. Вони встановлювали таку велику кількість вимог для вступу і пропонували таку значну кількість різноманітних типів програм для студентів, що іноземні гості Америки звичайно відчували труднощі при спробі уточнити тожність між коледжами й університетами США та своєї країни.

Поняття «коледж» і «університет» часто утотожують, хоча перший за своєю суттю є складовою частиною університету. Американський коледж пропонує різноманітні природничі й соціальні науки, а також гуманітарну освіту. Традиційно студенти віком від 18-ти до 22 років навчаються приблизно 4 роки і, якщо вони успішно опанують всіма необхідними програмами, одержують ступінь бакалавра гуманітарних або природничих наук. Університет, з свого боку, звичайно складається з бакалавратури (це випускний коледж гуманітарних і природничих наук), магістратури та професійної школи з усіма необхідними засобами навчання.

У 80-х майже 43% всіх студентів коледжів мали вік 25 років і більше. Багато з них відвідували курси для успішного професійного зростання, покращення кар'єри та одержання вченого ступеня.

У вищій освіті США виділяються два унікальних навчальних заклади. Це — дворічний молодший або громадський (суспільний) коледж і 4-річний гуманітарний коледж. Дворічний громадський коледж контролюється місцевою владою (громадою) і має фінансову підтримку з боку держави. Суспільні коледжі пропонують, по-перше, навчання для опанування технічних й напівпрофесійних спеціальностей і, по-друге, підготовку студентів до 4-річних вищих закладів освіти, що надають ступені бакалавра. В результаті вони залучають до навчання американську молодь із різними здібностями та інтересами.

Гуманітарний коледж є також типовим американським вищим навчальним закладом. Він існує у двох таких формах — може бути однією зі складових одиниць (школою або коледжем) університетського комплексу або незалежним навчальним закладом. В університетських або гуманітарних коледжах часто навчаються студенти з паралельних випускних професійних коледжів (професійних шкіл), таких, як інженерні, економічні, організації бізнесу, управлінські. Вони відвідують курси основних (базових) дисциплін. Ці університетські або гуманітарні коледжі, як і самостійні 4-річні коледжі, пропонують також пе-

редпрофесійну 4-річну (або менше) підготовку для студентів, які в подальшому переходять до спеціалізованих професійних шкіл таких, як, наприклад, юридичні або медичні. Додатково гуманітарний коледж пропонує гуманітарну освіту для тих осіб, які не вступають ні до професійних шкіл, ні до магістратури.

Інша риса американської вищої освіти — це те, що залік, одержаний з предмету в одному університеті, визнається і в інших. Тобто студент може отримати заліки в одному ВНЗ, перенести (перевести) їх у інший і врешті одержати вчений ступінь там же або в третьому університеті.

Більшість американських університетів присуджує ступені у відповідності з проходженням (вивченням) визначеної кількості курсів, за які студенти отримують (заробляють) кредити та бали. Кількість кредитів, передбачених для кожного курсу, визначається кількістю годин виконаної роботи. Під час навчання в бакалавратурі — з 1-го по 4-ий курси — студенти вивчають кожний семестр до п'яти предметів, кожний — по 3 години на тиждень (семестр триває від вересня до початку січня і з кінця січня до кінця травня). Більшість студентів проходить десять курсів (предметів) за один академічний рік, і, як правило, їм необхідно навчатися 4 роки, щоб виконати вимоги для отримання ступеня бакалавра — успішно пройти (засвоїти матеріал, пройти тестування й скласти заліки та іспити) близько сорока тригодинних курсів, тобто — набрати 120 кредитів.

Найбільша кількість ступенів бакалавра за 80-ті роки була присуджена в сфері бізнесу та менеджменту, освіти та соціальних наук. Лідерами ж серед найпопулярніших професій традиційно є сфери юриспруденції, медицини й теології. Найбільша кількість ступенів магістра у 70-80-х роках була присуджена у галузі освіти, бізнесу, суспільних та соціальних наук, зв'язку та в сфері послуг. А у 1983 році було присуджено більше 16-и тисяч докторських ступенів в галузі освіти, соціальних, біологічних та інженерних наук.

Сфери, в яких чоловіки і жінки удостоювалися ступенів бакалавра у 1982-1983-их роках, свідчать про різницю у виборі кар'єри. Хоча пропорція чоловіків і жінок, які отримували різні спеціальності та ступені в багатьох дисциплінах упродовж декількох років залишалася відносно такою ж, як і раніше, але жінки у 80-х роках показали вражаючі результати у бізнесі та менеджменті, інженерії, комп'ютерних науках, комунікації та зв'язку.

Кількість жінок, які отримали ступінь бакалавра та доктора, значно виросла у 80-х роках, а, починаючи з 1981 року, жінки отримують більше ступенів магістра, ніж чоловіки. І все ж у таких професіях, як

практична юриспруденція, медицина та деяких інших кількість докторських ступенів все ще більше присвоюється чоловікам.

У таблиці 4 наведено деякі статистичні дані про розподіл ступенів бакалавра та першого професійного ступеня між чоловіками та жінками у 1982-83 н.р.

1.1.9. Фінансування університетів і коледжів

Іноземцям часто важко зорієнтуватися в питанні вартості навчання в університетах США. Це пояснюється тим, що річна оплата залежить від багатьох чинників: чи є студент резидентом того штату, в якому вчиться, на якій формі — стаціонарній, вечірній, заочній, дистанційній і т.п. — він навчається, який ступінь має на меті отримати, скільки кредитів планує набрати, який ВНЗ і в якому штаті відвідує тощо. У США ціна навчання варіюється в різних навчальних закладах та в різних штатах. Деякі престижні приватні університети справді є надто дорогими, з іншого боку, багато вищих закладів освіти, що підтримуються місцевими адміністраціями (наприклад, Каліфорнійський державний університет), беруть порівняно невелику плату з студентів-мешканців і постійного населення цього штату.

У 1985-86 роках середня річна ціна навчання в державних університетах (таких, що належать штату) була 1510 доларів і 7440 доларів — у приватних. Річні розцінки за житло та харчування в середньому дорівнювали 2590 доларів — для державних і 3100 доларів — для незалежних університетів.

Багато студентів отримують погодинну роботу (так звану роботу на неповний день: у різних університетах різних штатів її тривалість може дорівнювати 3-м годинам на день і 15-18-ти годинам на тиждень), щоб оплатити своє навчання. Інші отримують стипендію або грошові позики, щоб забезпечити свої витрати на навчання та побут. Стипендії призначають самі університети, а також різноманітні братства, громади, общини, піклувальні, фінансові, трудові та управлінські організації й установи.

Федеральний уряд США відіграє важливу роль у забезпеченні студентів стипендіями, позиками та надає допомогу у їхньому працевлаштуванні. Так, у 1984 році студентам, які отримували вищу освіту, було виділено понад 7,7 млрд. доларів фінансової допомоги.

Найбільш важливими програмами фінансової підтримки студентів вищих закладів освіти, установлені федеральним урядом США, є:

1) Стипендія (або грант) Пелла (Pell Grants); вона відома ще як головна серед можливих освітніх стипендій (Basic Educational Oppor-

Таблиця 4

Розподіл серед випускників ВНЗ США — чоловіків і жінок — ступенів бакалавра та першого професійного ступеня (ступеня спеціаліста) у 1982-1983 н.р.

	Чоловіки	Жінки
Ступінь бакалавра:		
1. Бізнес і менеджмент	131717	95175
2. Освіта	23670	74321
3. Гуманітарні науки та літературознавство	11196	21547
4. Соціальні науки	52708	42380
5. Професії з охорони здоров'я	10204	54410
6. Образотворче та прикладне мистецтво	14699	24770
7. Суспільні науки та обслуговування інфраструктури	12520	16348
8. Комунікації та зв'язок	16185	22417
9. Інженерні науки	78316	10954
10. Комп'ютерні та інформаційні науки	15603	8903
11. Сільське господарство та природні ресурси	14085	6824
12. Фізичні науки	17016	6389
13. Іноземні мови	2485	7200
14. Біологічні науки	21564	18418
15. Військові науки	238	29
16. Інші сфери	56930	80283
Всього за всіма галузями (сферами):	479136	490368
Перший професійний ступінь (ступінь спеціаліста):		
1. Юриспруденція, правознавство та інші правові професії	23550	13303
2. Медицина	11350	4134
3. Теологія	5395	1099
4. Стоматологія	4681	954
5. Ветеринарна медицина	1216	844
6. Оптометрія (оптика, професії окулістів)	869	247
7. Остеопатологія	1063	256
8. Педіатрія	552	79
9. Фармакологія, фармацевтика	376	329
10. Хіропрактика	2308	581
Всього за всіма професіями:	51310	21826

tunity Grants — BEOG) і призначається, щоб допомогти студентам оплатити своє навчання після середньої школи з урахуванням фінансо-

вого становища їхніх сімей. Це найбільша федеральна програма надання допомоги, і вона може досягти 1900 доларів на рік.

2) Додаткова програма для забезпечення студентів стипендіями освіти (The Supplemental Educational Opportunity Grants Program — SEOG) дає можливість одержати грант до 2000 доларів на рік. Сума цієї стипендії не може перевищувати 50% розрахованих на рік фінансових потреб студента.

3) Національна програма прямого надання позик студентам (The National Direct Students Loan Program — NDSL) забезпечує позиками деяку частину тих осіб, які мають відмінні та хороші показники. Під час навчання у вищому закладі освіти вони відсотків за позику не сплачують. Після того, як студент закінчив або перервав навчання, він починає повертати позику з банківським відсотком у 5% річних.

4) Програма «робота-навчання» коледжів (The College Work-Study Program — CWS) надає роботу тим студентам, яким необхідна фінансова допомога. Вона дає шанс заробити гроші на витрати, пов'язані зі здобуттям вищої освіти.

5) Страхова програма позик для студентів (The Guaranteed Student Loan Program — GSL) дозволяє студентам позичити гроші під невеликий відсоток у комерційних структурах шляхом страхування позичок державними агентствами та подальшого повторного страхування (перестраховування) з гарантіями федерального уряду. При цьому федеральний уряд виплачує замість студентів, які досягли успіхів у навчанні, їхні відсотки за позикою протягом усього навчання у коледжі. Після того, як студент закінчив навчання, починається повернення грошей. Причому він має повернути одержану позику разом із відсотками.

6) Програма батьківських позик для студентів ВНЗ, які вчаться у бакалавратурі (The Parent Loan to Undergraduate Students Program — PLUS), надає можливість родинам отримати для навчання дітей позику із невисокими відсотками. Уряд при цьому не виплачує відсотків за програмою PLUS, і батьки несуть відповідальність за виплату позики із нарахованими за час навчання відсотками відразу ж після закінчення вищого закладу освіти їхніми дітьми.

Коледжі можуть також надавати й інші федеральні програми довгострокової та короткострокової фінансової допомоги, в першу чергу підтримуючи тих студентів, які планують після закінчення навчання йти в сферу дошкільного виховання, доглядати за хворими та людьми похилого віку, працювати в різних галузях охорони здоров'я (санітарно-гігієнічні напрямки) тощо. Федеральний уряд та місцева вла-

да штатів і округів спрямовують фінансову допомогу на підтримку навчання студентів за неперестигними, але вельми необхідними для американського суспільства спеціальностями та професіями.

Більшість штатів призначають різноманітні стипендії та гранти й допомагають студентам вступити на навчання до обраних ними закладів. Мешканці штату мають багато привілеїв (насамперед — фінансових) при вступі до вищого закладу освіти, котрий розміщується на території цього штату.

Всього ж у США існує біля 40 видів стипендій, премій, винагород і позик, що можуть витратитися на фінансування вищої освіти для студентів-американців і деяких категорій іноземців. Американці вважають, що починати самостійне життя молодь повинна відразу після закінчення школи — тому й надаються їй для цього необхідні можливості.

Далі в таблиці 5 наведено деякі статистичні дані про середню річну вартість навчання та побуту для студентів, які навчалися повний день у вищих закладах освіти свого штату у період з 1970-го по 1996-ий навчальні роки. Також, для інформації, наведемо в таблиці 6 перелік 10-ти найдорожчих недержавних вищих закладів освіти — університетів, інститутів і 4-річних коледжів США, вартість навчання в яких сягає від 24,5 до 26 тисяч доларів на рік. Зауважимо, що студенти — відмінники навчання й активні учасники спортивного та громадського життя мають значні пільги в оплаті навчання, також можуть отримувати від закладів гранти і стипендії.

1.1.10. Навчання у вищих закладах освіти США іноземних студентів

Вищі заклади освіти США приймають на навчання молодь з багатьох країн світу. У цій країні існує такий демократичний принцип вступу до вищих навчальних закладів — одночасно можна вступати в декілька університетів і коледжів (кількість не обмежується). Після зарахування відразу до декількох закладів студент обирає той, в якому його задовольняють престижність і фінансові умови (вартість навчання і можливість одержати фінансову допомогу). Як вже зазначалося, навчання в усіх вищих освітніх закладах платне (як у недержавних, так і в державних) і середня вартість в різних університетах і коледжах — від 3000 до 22000 доларів на рік. А студентам — іноземцям ще треба додати вартість дороги (для українців — 600-800 доларів США в обидва кінці), вартість проживання і харчування в студентському кампусі (містечку) — в середньому від 2200 до 5500 доларів за навчальний рік. У багатьох вищих навчальних закладах платним є ко-

Таблиця 5
 Статистичні дані про середню вартість послуг (в доларах) вищих закладів освіти
 США державної та недержавної форми власності у 1970/1971 — 1995/1996 академічних роках
 для студентів стаціонарної форми навчання, які є резидентами штату

Академічний рік: Форма власності:	1970/1971 д./н.	1975/1976 д./н.	1980/1981 д./н.	1985/1986 д./н.	1990/1991 д./н.	1995/1996 д./н.
Оплата навчання та інші необхідні навчальні витрати:						
Університети:	478/1980	642/2881	915/4275	1510/7440	2215/11300	2879/15000
4-річні коледжі:	332/1603	469/2084	721/3390	1200/5540	1921/8800	2556/11250
2-річні коледжі:	187/1109	245/1427	385/2413	620/3620	817/4910	956/5700
Усі заклади:	351/1684	433/2272	633/3498	1040/5720	1840/10488	2280/12768
Витрати на їжу:						
Університети:	568/641	720/833	969/1208	1310/1720	1750/2363	2150/2795
4-річні коледжі:	499/562	655/718	904/999	1240/1470	1600/1922	1780/2172
2-річні коледжі:	473/560	699/712	1000/997	1370/1310	1731/1645	2210/2099
Усі заклади:	535/586	689/755	940/1053	1290/1530	1690/1979	2040/2350
Витрати на зуртожиток:						
Університети:	431/542	573/753	827/1083	1340/1940	1960/2780	2850/4000
4-річні коледжі:	375/434	533/583	795/860	1310/1470	1883/2260	2750/3300
2-річні коледжі:	338/434	442/572	635/880	1010/1480	1597/2300	2437/3460
Усі заклади:	401/468	544/636	798/917	1300/1580	1815/2220	2675/3566

Умовні позначення: д./н. — державна та недержавна форма власності.

ристування бібліотекою (від 150 до 500 доларів на рік), лабораторія-ми і спеціально обладнаними кабінетами, залами з новітньою інформаційно-комп'ютерною технікою і т.ін. (від 100 до 500 доларів на рік). Обов'язкове медичне страхування власного здоров'я коштує (в середньому) від 250 до 500 доларів на рік.

Зауваження. Більшість американських та іноземних студентів купують підручники за свої власні кошти. Це пояснюється тим, що вартість одного нового підручника складає в середньому 40-60 доларів, а із 25-30% знижкою — до 30-40 доларів; в одному навчальному році необхідно мати 10-12 (іноді — 15) підручників. Тобто загальна вартість всіх підручників не перевищуватиме 500 доларів (а це дорівнює річній вартості користування бібліотекою). Частина використаних підручників студенти можуть залишити собі, а частину — офіційно продати (із знижкою) в бібліотеку або молодшим студентам.

Таблиця 6

**Перелік 10-ти найдорожчих недержавних
університетів, інститутів і 4-річних коледжів США
(1995/1996 — 1997/1998 академічні роки)**

Назва закладу і місце знаходження	Орієнтовна вартість витрат, пов'язаних з навчанням (US\$)	Рік заснування
Sarah Lawrence College, Bronxville, NY	> 26000	1926
Brandeis University, Waltham, MA	> 25700	1948
Barnard College, New York, NY	> 25500	1889
Bard College, Annandale-on-Hudson, NY	> 25200	1860
Yale University, New Haven, CT	> 25150	1701
Tufts University, Medford, MA	> 25000	1852
Hampshire College, Amherst, MA	> 25000	1965
Tulane University, New Orleans, LA	> 24900	1834
Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA	> 24900	1834
Harvard University, Cambridge, MA	> 24500	1636

Уряд США щороку витрачає більше мільярда доларів на спеціальну програму обміну студентами із зарубіжними країнами і міжнародне співробітництво в галузі освіти. Відповідно до міждержавних угод і виділених американською адміністрацією фінансових квот багато студентів із різних країн світу мають можливість навчатися в університетах і коледжах Сполучених Штатів. Їхнє навчання оплачується

або повністю, або частково. Багато студентів-іноземців можуть отримувати спеціальні стипендії від американського уряду, департаменту освіти, керівництва університетів і коледжів США, від спонсорів — юридичних і фізичних осіб, церков, благодійних організацій, громад тощо.

Фінансова допомога надається в основному студентам із відмінною академічною успішністю, з багатодітних та незаможних сімей, з різноманітних етнічних груп і національних меншин, тим, хто має фізичні вади, учасникам бойових дій, членам студентських спортивних команд. Треба підкреслити, що американський уряд особливу увагу приділяє фінансуванню аспірантури і докторантури, причому в останні роки перевага надається технічним, точним і природничим наукам.

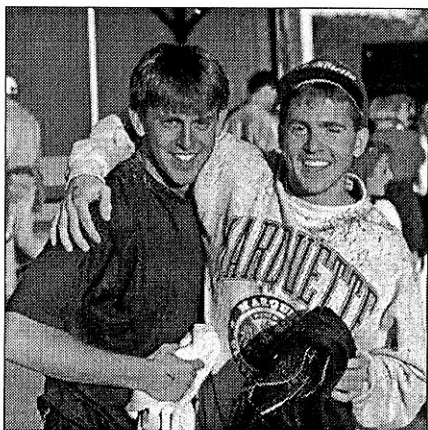
Серед іноземних студентів, як і серед американських, найбільшою популярністю користуються професії і спеціальності з бізнесу, права і медицини. Вартість навчання цих професій і спеціальностей найвища, а фінансова підтримка — найнижча.

Для того, щоб потрапити на навчання до Америки, іноземним студентам ще необхідно вільно і досконало володіти англійською мовою, а також отримати візу в посольстві США у своїй країні.

1.1.11. Рівень освіти дорослих американців

Тільки в 1984 році більше 23 мільйонів дорослих американців після багатьох років, або й десятиріч праці за своєю спеціальністю відновили освіту або підвищили чи змінили кваліфікацію та поглибили знання. Багато людей у США звертаються до книг, щоб здобути сучасні знання, опанувати інші професії, засвоїти нові трудові навички або одержати вченій ступінь чи задовольнити свої інтереси й більше знати. Вони потребують ґрунтовнішої освіти: цього вимагає нова робота, виробничі умови, складна техніка та новітні технології.

У 1984 році 40,8 мільйона дорослих американців продовжили навчання на різноманітних курсах і за різними навчальними програмами

(причому близько 56,4% з них становили жінки). Найбільш популярними галузями у навчанні дорослих громадян у 1984 році були: управління бізнесом (підприємницькою діяльністю) і менеджмент (9 млн. зареєстрованих), освітні професії (2,9 млн.), інженерні науки (5,9 млн.), охорона здоров'я (5,1 млн.), образотворче та прикладне мистецтво (2,1 млн.), фізичне виховання (2,3 млн.), мови та літератури (2,2 млн.), релігія і психологія (2,7 млн.).

Чотирирічні коледжі й університети найбільш активно брали участь у забезпеченні курсів для навчання повнолітніх (дорослих американців), що складало 19,2% з усіх зареєстрованих студентів. 2-річні коледжі пропонували курси навчання, якими було охоплено біля 18,8% всіх занесених до списків студентів, причому управлінню бізнесом (підприємницькою діяльністю) та бухгалтерській діяльності навчалося з них близько 13,7%. Виробничі професійні та школи бізнесу, приватні громадські та обцинні організації, урядові агентства та інші структури забезпечували навчання відповідно 9,1%, 8,5% та 7,9% з усіх зареєстрованих. Навчальні курси підвищення кваліфікації для дорослих також були організовані початковими та середніми школами, трудовими і фаховими (професійними) організаціями, а також приватними викладачами та репетиторами.

У багатьох університетських містечках більшість мешканців були не студенти, які здобували бакалаврські або магістерські ступені, а дорослі люди, що навчалися на курсах підвищення кваліфікації, перекваліфікації. З цього періоду в США розпочалася тенденція до безперервної — упродовж усього життя — освіти громадян (періодичного підвищення кваліфікації та набуття нових знань). Дорослі американці, які навчалися на цих курсах, одночасно студювали один або два предмети, тоді як регулярні студенти університету — 4-5 предметів.

Дорослим, щоб отримати необхідні кредити, доводиться користуватися й іншими джерелами освіти, такими, як: професійні трудові та виробничі центри, виробничі програми підвищення кваліфікації в галузях індустрії, громадські та обцинні організації, заочні та дистанційні курси, репетитори або приватні викладачі та інструктори, освітні телепрограми.

Як і передбачали експерти, з підвищенням освіченості американців зростає їхній прибуток. А як наслідок — із збільшенням прибутку, зростають потреби в освіті. Уже настав час, коли навчання визнається як життєва необхідність. В освітніх методиках все частіше використовуються формальні базові, ознайомчі лекції, які читаються в аудиторіях і мають й спрямовуючу функцію. Сама ж освіта перетворюється

ся на домашню самоосвіту, доступну кожному громадянину. Це відповідає потребам світу, що постійно розвивається, еволюціонує, змінюється й ускладнюється.

Федеральний уряд гарантує всім дорослим американцям можливість відвідувати базові, основні курси навчання. Отже, дорослі студенти зможуть повернутися до школи для придбання елементарних знань, котрі вони не засвоїли, коли були молодшими: в читанні, письмі, арифметиці, історії та географії. У 1982 році федеральний уряд виділив для цього штатам 100 мільйонів доларів для більше ніж 2300 місцевих освітніх закладів, агенцій та установ, 460 громадських коледжів та професійних і виробничо-технічних інститутів і закладів та 300 інших організацій.

Більшість штатів виділила додаткові кошти для організації підвищення освіти дорослих американців — понад необхідних 10%, що планувалися для відповідних місцевих освітніх фондів. Середні внески та витрати штатів і місцевих громад на ці програми склали біля 40%. Більше 2-х мільйонів неграмотних або частково грамотних громадян США, що раніше не навчалися у школі і не мали початкової та середньої освіти, були охоплені такими програмами в 1982 році.

Уряд поставив завдання також охопити навчанням всі етнічні групи. У 1980 році 22,2% (близько 448000 чол.) з усіх студентів, що відвідували перепідготовчі курси для дорослих, були чорношкірі, 20,66% (біля 417000 чол.) — латиноамериканського походження (іспаномовці), а 9,9% (порядку 200000 чол.) належали до інших етнічних груп — це американські індіанці та азіатські американці.

Далі наведемо деякі статистичні дані про участь та мотиви американських чоловіків і жінок у навчанні на курсах підвищення кваліфікації та набуття додаткової освіти у 80-х роках.

Дорослі американці відвідували курси з таких дисциплін і професій (всього 100%):

- 1) Бізнес: чол. — 24,4%, ж. — 20,2%.
- 2) Інженерні науки: чол. — 22,7%, ж. — 8,1%.
- 3) Охорони здоров'я: чол. — 9,3%, ж. — 15,0%.
- 4) Соціальні науки: чол. — 6,9%, ж. — 3,7%.
- 5) Освіта: чол. — 4,9%, ж. — 8,8%.
- 6) Гуманітарні науки та мистецтво: чол. — 2,9%, ж. — 7,1%.
- 7) Інші дисципліни та професії: чол. — 28,9%, ж. — 37,1%.

Мотивація, що спонукала їх до навчання на курсах підвищення кваліфікації та набуття додаткової освіти, була такою (всього 100 %):

- 1) Безпосередньо пов'язана з роботою (64,2%): для подальшого

просування в кар'єрі — 48,3%; для отримання нової роботи — 11,8%; інші причини — 4,1%.

2) Безпосередньо не пов'язана з роботою (35,8%): персональна зацікавленість або соціальна необхідність — 25,1%; загальна освіта — 8,2%; інші потреби — 2,5%.

У 90-х роках кількість дорослих американців, які відновлювали, продовжували свою освіту або підвищували чи змінювали кваліфікацію та поглиблювали знання, збільшилася в 2,3 рази порівняно з 80-ми роками і становила щорічно в середньому 52-53 мільйони осіб.

1.1.12. Програми для непрацевдатних

З 1954 р. після важливого рішення Верховного Суду: «Браун (коричневий колір) проти Міністерства освіти», що оголосив поза законом сегрегацію (расову та етнічну дискримінацію) в освіті, двері ізольованих шкіл для білого населення були відчинені дітям з іншим кольором шкіри та будь-якого етнічного походження, а федеральний уряд негайно ввів програму, що забезпечувала всім американцям однакові можливості в одержанні освіти.

Завдяки Відділу спеціального навчання Департаменту (міністерства) освіти та програмам типу Head Start Сполучені Штати Америки скоординували зусилля з метою покінчити з дискримінацією дітей і молоді, котрій було відмовлено в одержанні повної та якісної освіти. Багато молодих американців, які страждали від фізичних вад, економічно незабезпечених, географічно ізольованих, неграмотних і без будь-яких практичних трудових навичок завдяки чисельним спеціальним програмам, створеним для одержання рівних можливостей громадянами США, отримали шанс на здійснення своєї мети бути освіченими.

Федеральні програми допомоги незабезпеченим і непрацевдатним за двоє десятиліть (1970-1990 рр.) базувалися на ідеї, що освіта пропонує найкращі засоби для того, аби покінчити з бідністю. «Акт про початкову і середню освіту» 1965 р., що передбачав солідну програму федеральної допомоги дітям із незаможних сімей, пройшов довгий шлях, поступово зменшуючи труднощі тієї частини американської молоді, яка мала фізичні вади. Проекти, що фінансувалися відповідно до цього Акту, були створені з метою глибокого ознайомлення з проблемами учнів із вадами, спрямовувалися на корекцію читання, розвитку мовлення хворих дітей, навчання математики, а також на розробку інших навчальних програм для допомоги їм.

Асигнування конгресу на освіту непрацевдатних людей та осіб із вадами зросли з одного мільйона доларів у 1958 р. до більше ніж 2,7

мільярда доларів у 1985 р., багато в чому завдяки Акту (закону) про освіту всіх дітей з вадами (фізичними та розумовими), прийнятому в 1975 році. З часом понад 4,2 млн. непрацездатних дітей та дітей з вадами відчули практичну користь від трьох федеральних субсидійних програм: «Державна дотація для непрацездатних», «Дотації для дошкільнят» і «Програма номер один надання допомоги державою». Ці проекти надали необхідну фінансову підтримку освіті дітей з вадами, зробили реальним право вибору різних форм навчання емоційно неурівноваженим дітям та виробничого навчання для недорозвинутих і непрацездатних.

Департамент (міністерство) охорони здоров'я та гуманітарних послуг керує програмою Head Start, що допомогла створити загальноосвітні структури для дошкільнят з малозабезпечених сімей з метою зрозуміти їхні освітні, соціальні і фізіологічні потреби (у тому числі — здоров'я та харчування), а також психологічні проблеми. Субсидії перераховуються в громадські агентства, приватні неприбуткові організації та дошкільні й шкільні заклади з метою керівництва програмою Head Start за участю громадськості.

Ця програма допомагає приблизно одному з п'яти дошкільнят з малозабезпечених сімей. Як мінімум 90% дітей, батьки яких отримують допомогу завдяки Head Start, із родин, де доходи зовсім незначні й члени сім'ї знаходяться на межі бідності або й нижче. Вони також можуть одержувати цільову допомогу сім'ям з дітьми, доходи в яких нижче життєво необхідного мінімуму.

Понад 12% охоплених Head Start осіб є непрацездатними та фізично неповноцінними (розумово відсталі, з слабким здоров'ям, порушенням мовного і рухового апарату).

Коли у 1965 р. ця програма вступила в дію, майже 9,6 млн. дітей здобули реальну користь від неї: вона допомагала в сфері освіти, оздоровлення та харчування. Починаючи у 1965 р. з 96,4 млн. доларів та 561000 охоплених дітей, кошти на програму збільшувалися із року в рік. На 1986 рік Конгрес США фінансував вже 1,075 млрд. доларів для забезпечення ще 452080 дітей.

1.1.13. Гуманітаризація і гуманізація освіти США в 1980-1990-х роках

Наприкінці 80-х років ХХ століття США розпочали реформування вищої освіти в напрямку її гуманітаризації [13]. Необхідність гуманітарної та культурологічної підготовки фахівців усіх галузей вишкля з нестримної автоматизації, технізації і комп'ютеризації біль-

шості галузей діяльності американського суспільства, практичного підходу до здобуття знань і необхідних кваліфікаційних рівнів, помітного зниження культурного рівня населення.

Фахівці Гарвардського університету розробили програму під назвою «Назад до джерел», за якою випускники вищих закладів освіти мали самостійно підвищувати й оновлювати свої знання упродовж усього активного життя. Після дворічних випробувань програми і дискусій вчені дійшли висновку, що прищепити необхідність постійного оновлення знань можна тільки завдяки підвищенню загального культурного рівня випускників.

Згідно з цією програмою, що отримала в США статус державної і була рекомендована як обов'язкова для державних і недержавних закладів вищої освіти, в Гарвардському університеті було розроблено новий навчальний план для негуманітарних факультетів, у якому передбачалася обов'язкова підготовка студентів з десяти курсів у п'яти основних галузях: три курси — з літератури і мистецтв, один — з мови і культури, два — з історії, два — з соціального аналізу і філософії, два — з природничих наук.

В усіх вищих закладах освіти цю програму було схвалено і прийнято до безумовного виконання. За результатами її практичного використання спостерігали автори і співробітники як федерального департаменту освіти, так і місцевих наглядових рад. Висновки спостерігачів були позитивними — реалізація програми забезпечила появу в США елітарного за рівнем своєї освіти управлінського апарату, представники якого відчували потребу в самовдосконаленні, постійному оновленні й підвищенні своїх знань. Отже, програма досягла своєї мети.

Вищій освіті США в цілому притаманні риси елітарності та соціальної селективності. За рівнем реалізації програми «Назад до джерел» вищі навчальні заклади поділяються на декілька категорій — чим вищим є рейтинг і престиж закладу, тим більше часу відводиться вивченню мов, літератури, історії і культури (незалежно від спеціалізації), тим вищим є рівень гуманітарної підготовки випускників і тим більша частина їх має змогу потрапити до складу управлінського персоналу країни. Серед найбільш перспективних закладів США, в яких програма діє найефективніше, є Гарвардський, Йельський, Принстонський, Коламбійський і Пенсильванський університети, державні і недержавні коледжі і вищі професійні школи.

Слід підкреслити, що програма «Назад до джерел» підтримується і фінансується не тільки федеральними і місцевими органами, але й державними і приватними фондами, спонсорами і меценатами. Вели-

ку увагу її реалізації приділяють уряди всіх штатів Америки.

Подальший розвиток і удосконалення цієї програми було покладено на Чиказький університет, в якому створили науковий центр для проведення спеціальних досліджень. Тут фахівці стежать за розповсюдженням і ефективністю реалізації програми в країні, проводять тестування студентів, аналізують результативність використання різних курсів тощо.

Цікавими є розроблені центром тести, що поділяються на пізнавальні та емоціональні. Пізнавальні визначають: знання, розуміння, використання, аналіз, синтез, оцінку. Емоціональні тести мають такі параметри: сприйняття, реакція, оцінка, організація, характеристика. Використовуються також і тести, що належать до психомоторної сфери. За ними атестуються як студенти, так і викладачі. На основі здобутих результатів розробляються конкретні методичні рекомендації щодо ефективності викладання і засвоєння навчального матеріалу.

Одним із головних завдань програми «Назад до джерел» є не тільки виховання у студента почуття необхідності самовдосконалення і постійного оновлення знань, але й надання цьому почуттю патріотичного спрямування. Наприклад, лекції з історії, літератури й культури США безпосередньо пов'язані з державною ідеологією, викликають у студентів почуття поваги до своєї країни і гордості як її громадянина, підкреслюють духовний зв'язок із своєю нацією, формують патріотичні почуття.

У програмі реалізовано гуманістичний підхід, що інтерпретує навчання як засіб самопізнання і самовиразу і базується на засадах гуманістичної психології. На лекціях з літератури викладачі зосереджують увагу студентів на їхній особистості, внутрішньому світі, заохочують індивідуальні почуття і критичні оцінки матеріалу, що вивчається, підкреслюють необхідність мати власні погляди і вільно їх висловлювати. На лекціях з історії і культури стверджуються такі загальнолюдські цінності, як патріотизм, любов до свободи і волі, демократичні принципи співіснування націй тощо.

Велику увагу в програмі приділено вивченню англійської мови, що є особливо важливим для тих американців, для яких вона не є рідною. Фахівці освіти США вважають, що внаслідок науково-технічної революції, технізації життя, вузької спеціалізації і американського прагматизму в країні в 70-80-их роках цього століття виявилася загальна криза англійської мови, що вплинула і на вищу освіту.

Кількість студентів, що відмінно володіють англійською і є високограмотними, різко знизилась. Багато випускників вищих навчальних закладів не могли писати без помилок, замість чистої англійської мо-

ви (її американського варіанту) вони використовували сленг або суміш із мов. Для виправлення цього становища програмою «Назад до джерел» передбачено підвищення зацікавленості американців вивченням англійської мови, зміну з негативного на позитивне ставлення до вивчення філологічних дисциплін. Незважаючи на те, що попит на випускників філологічних спеціальностей університетів і коледжів в США зменшується кожний рік, програма переносить гуманітарну і, в першу чергу, філологічну підготовку на негуманітарні спеціальності, щороку збільшуючи її відсоток. Як наслідок такої послідовної гуманітаризації освіти було розроблено програмний курс читання, письма і риторики, який став обов'язковим для всіх вищих закладів освіти США.

Значну увагу програма надає викладанню і вивченню іноземних мов. Навчальні курси розроблено в такий спосіб, що разом з іноземною мовою викладається література і культура тієї країни. При цьому студентам неанглосаксонського походження рекомендовано вивчати рідні мови як іноземні, вивчати літературу і культуру власного етносу. Одночасно з цим викладачі повинні дотримуватися ідеологічної позиції щодо рівності прав усіх етнічних груп в США, вчити усіх студентів відчувати себе повноправними громадянами американського суспільства.

Дуже цікавими є критерії оцінки знань студентами іноземних мов. Так, у галузі фонетики — це знання не тільки фонем і графем мови, але й звукосимволічних зв'язків і морфофонетичних зразків. У галузі лексики — знання слів та ідеом, зразків однокорінних слів. У граматиці — морфем мови, трансформацій і парадигм. У літературі — знання авторів, творів, дат, тем, сюжетів, характерів, періодів та жанрів. У галузі культури — фактів, географічних даних, історичних дат, діячів культури і мистецтва, етнографії і фольклору країни, мова і культура якої вивчаються. І все це є складовою частиною курсу вивчення іноземної мови.

Отже, вивчення мов є завершальним циклом культурної освіти у вищих навчальних закладах США. При їх вивченні студент проходить гуманітарну і культурологічну підготовку, що є тепер обов'язковою і необхідною для кар'єри.

Американці горді з того, що майже всі свої програми і плани доводять до позитивного завершення. Це відбувається завдяки їхній практичності та діловитості. Крім того, велику увагу здійсненню затверджених програм і планів приділяють населення країни і американський уряд. Так, за виконанням програми «Назад до джерел» стежать не тільки вчені і громадські організації, але й спеціальна президентська комісія з іноземних мов і міжнародних досліджень. До її складу вхо-

дять відомі діячі науки, культури, освіти, парламентарії, меценати і спонсори, громадські діячі. Результати діяльності комісії періодично заслуховуються самим президентом, який постійно збільшує федеральне фінансування програми.

В останні 10-15 років завдяки програмі «Назад до джерел» майже в усіх суто інженерно-технічних вищих навчальних закладах США було відкрито кафедри гуманітарного і культурологічного профілю — історії, філософії, іноземних мов, релігій, класичних мов, англійської мови і літератури тощо.

Отже, програма гуманітаризації і гуманізації вищої освіти Сполучених Штатів «Назад до джерел» продовжує відігравати важливу роль у справі підвищення культурного рівня американського суспільства. А напрями реформування вищої освіти США спрямовуються не на її комерціалізацію або скорочення кількості студентів і викладачів, а на зменшення навчального навантаження на користь комплексного вивчення мови, літератури, культури, історії. До цього треба додати, що федеральне бюджетне асигнування програми і американської освіти в цілому збільшується з року в рік.

1.1.14. Підприємницька освіта американців

США — країна підприємництва і підприємців. Кожний американський громадянин навчається цьому змалку. Система освіти Америки найкращим чином готує підприємців, пропонуючи різноманітні програми навчання бізнесменів упродовж усього їхнього життя [3; 12].

Один із головних принципів демократії США — це право кожного американського громадянина займатися підприємницькою діяльністю, мати свою власну справу. Для цього законодавчо закріплені права підприємців, можливість вільно обирати шляхи і методи діяльності. Держава гарантує бізнесменам підтримку і захист, але не гарантує робочого місця. Суть американського способу життя можна викласти так: *роби все, що завгодно і що не суперечить закону, але не сподівайся, що держава зобов'язана надати тобі роботу або робоче місце.*

Відомо, що в галузі підприємництва США — світовий лідер. Це є результатом як державної законодавчої політики, так і розвитку відповідної науки. Разом з науковцями Великобританії, Німеччини, Японії і деяких інших економічно розвинутих країн американські фахівці бізнесу створили найкращу в світі школу підприємницької діяльності. Теорія цієї діяльності, практичні методи організації і підтримки бізнесу викладаються в усіх американських школах, коледжах і університетах, учні і студенти закладів освіти Сполучених Штатів мають у своєму розпоряд-

женні різноманітні підручники, посібники і монографії з бізнесу. Вже багато десятиліть американців навчають культурі підприємницької діяльності, що є складовою економічного успіху країни, виховують у майбутніх бізнесменів підприємницькі типи поведінки, риси характеру і навички. Наприклад, для успіху в бізнесі необхідно: вміло користуватися сприятливою нагодою; виявляти ініціативу і творчо підходити до вирішення проблем; творчо оцінювати ситуацію; покладатися в основному на власні сили і не боятися брати на себе відповідальність; доводити справу до кінця; продумано ризикувати і виявляти при цьому здоровий глузд; користуватися науково-технічними досягненнями (інформаційними мережами, комп'ютерною технікою, новими технологіями тощо). Необхідними рисами характеру підприємця вважаються: бажання діяльності і наполегливість; працелюбність; прагнення будь-що досягти успіху; амбіциозність і професійна гордість; впевненість у своїх силах і висока самооцінка; внутрішня незалежність; рішучість і творчий підхід; вміння вчитися на власному досвіді і не повторювати помилок інших.

У закладах освіти американців навчають таким навичкам підприємництва: вмінню переконувати, вести переговори, пропонувати; продавати; вбачати користь і комплексно підходити до управління бізнесом (проектами, ситуаціями); вмінню стратегічно мислити, інтуїтивно приймати рішення в умовах непевності; творчо підходити до розв'язання проблем і користуватися науково-технічними досягненнями (інформаційними мережами, комп'ютерною технікою, новими технологіями тощо).

Високо цінуються в підприємницькій діяльності також твердість характеру, непохитність у доведенні справи до кінця, етична поведінка, дотримання даного слова, благородство, благочинність і благодійність. Справжні підприємці завжди є меценатами, підтримують розвиток науки, культури, освіти, спорту, медицини, допомагають хворим і непрацездатним, безробітним і сиротам. Але це все є похідним від економічного успіху підприємницької діяльності і не завжди є справжнім виявом благородних почуттів (часто робиться з популістських намірів для власної реклами і самоствердження).

Аналізуючи завдання освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності, зарубіжні фахівці роблять висновок, що вже в школі необхідно поглиблювати початкові знання з організації бізнесу, ретельно навчати наукам підприємництва у вищому навчальному закладі, а потім — упродовж усього життя на робочому місці. Серед головних цілей таких навчальних програм вони виділяють: виховати здатність розпочати нову (власну) справу; виробити вміння працюва-

ти в малому бізнесі; прищепити «підприємницький» світогляд загалом; розвинути «підприємливість» як рису характеру. Пропонується навчати таким програмам у середній та старшій школах; у професійно-технічних закладах освіти; у вищих навчальних закладах; безпосередньо на практиці. Використовуються такі програми: спеціалізована з бізнесу; повний курс навчання з усіма предметами; факультативний курс. Бажаними результатами навчання повинні бути: заснування нової (власної) справи; ефективна праця в невеликій фірмі (в малому бізнесі) чи на динамічному ринку праці; розвинення особистих підприємницьких навичок.

З досвіду закордонних фахівців випливає, що для того, аби підприємство посіло належне місце в системі освіти країни, необхідно враховувати характерні особливості навчальних закладів, організації навчання з підприємництва та рівень і наявність викладачів. З метою створення необхідних і сприятливих умов для викладання дисциплін з підприємництва, навчальним закладам рекомендовано: створювати і зміцнювати почуття індивідуальної власності, діяльності та наслідків; зміцнювати взаємопов'язані почуття свободи і власної спроможності досягти поставленої мети (почуття законодавчої захищеності приватної справи); максимально розширювати можливості для людини брати на себе відповідальність за виконання широкого кола комплексних завдань; зміцнювати почуття відповідальності за доведення розпочатої справи до кінця; заохочувати працівників створювати власні мережі посередників відповідно до обраної стратегії; толерантно ставитися до невизначеності і помилок, яких уникнути неможливо; заохочувати стратегічне мислення (вчити надавати перевагу стратегічному мисленню, а не формальному плануванню); підкреслювати важливість особистої довіри та знання «хто є хто» — як основу управління підприємством (на відміну від формальних відносин); уникати занадто суворого розмежування обов'язків і стимулювати неформальне перекривання функцій структурних підрозділів і виконавців як основу вироблення спільної культури «робити загальну справу»; створювати можливості навчання на робочому місці, працюючи з кадрами.

Мрія американця — мати свій власний бізнес. Власна справа ототожнюється з великими прибутками, повною свободою, незалежністю, відсутністю над підприємцем босів (керівників), діяльністю на власний розсуд і за своїм власним розкладом. Але як цього досягти?

Підприємництво — це специфічний спосіб життя, сповнений ризику, натхнення та захоплення. Але він того вартий. Не так важливо, наскільки важким є шлях до успіху. Мати свій власний бізнес в США

є привілеєм для кожного громадянина країни. Власна справа поглинає всю душу, вимагає від антрепренера максимальної відданості, максимального ризику, авантюризму, спеціального внутрішнього поштовху, який є не в кожній людині. Бізнес залишається для тих, хто більше піклується про контроль і підтримку своєї власної гідності, ніж про те, скільки грошей він від цього отримає. Антрепренер більше ніж хто інший з світу бізнесу, розуміє відчуття «екстазу перемоги» і «агонії поразки». Це індивідуум, який хоче і може ризикувати в процесі виробництва продукції для досягнення власних прибутків і здатний гідно сприймати власні втрати. Для того, щоб досягти успіху, потрібні певні персональні риси або великі гроші. Не треба сподіватися, що якщо ви успішно пройшли тестування щодо наявності рис характеру антрепренера, то вас безумовно очікуватиме успіх у бізнесі. Є дуже багато бізнесменів, які не склали такі тести, а серед тих, хто їх склав, багато не витримали перевірки життям.

Розглянемо, як приклад, план популярного в США навчального курсу з антрепренерства для учнів старших класів, студентів і дорослих американців (для потенційних підприємців, які планують започаткувати свій бізнес і мріють досягти в ньому успіху).

1. З чого починати.

1.1. Консультації з фахівцями — психологами, педагогами, економістами, юристами та іншими спеціалістами з проблем здатності людини до самостійної підприємницької діяльності та перспектив відкриття бізнесу.

1.2. Складання (розробка) бізнес-плану.

1.3. Вкладання фінансів.

2. Аналіз ринку (маркетинг).

3. Вибір місця розташування для здійснення підприємництва.

4. Цінова політика.

5. Визначення способів збільшення грошового обігу.

6. Оцінка вартості підприємництва для вибору страхової політики.

7. Добір працівників (кого наймати на роботу).

8. Управління бізнесом погодинно (за сумісництвом).

9. Оточуюче середовище підприємництва.

10. Можливості експорту-імпорту.

11. Податки! Податки! Податки!

Метою навчання за цим курсом є допомога потенційному підприємцю осмислити сутність самостійного бізнесу, виявити свій власний шлях, зважити сили, проаналізувати всі «за» та «проти» й прийняти остаточне рішення. Якщо рішення позитивне, консультанти нададуть

методичну й професійну допомогу в започаткуванні та правильному веденні власної справи. Таким чином, навчання поєднується з практичною діяльністю самого підприємця під наглядом і за допомогою досвідчених фахівців і педагогів.

Курс навчання основам антрепренерства (підприємництва) має чотири частини, а сам процес навчання складається з двадцяти п'яти кроків (кожний уточнює та відшліфовує план діяльності підприємця).

Частина 1. Попереднє планування.

Крок перший:

1.1. Дослідження, вивчення і виявлення можливостей.

Дух і риси антрепренера. Чому зроблено саме такий вибір (для задоволення власної гідності; здобуття незалежності; заради користі)? Коли починати бізнес. Типи антрепренерів (класифікація): незалежні та франчайзі (що використовують не свою, а чужу торгову марку). Проект (бізнес-план) підприємницької діяльності. Проект концепції (ідеології) підприємства, що створюється антрепренером (концептуальний план).

Крок другий:

1.2. Готовність розпочати бізнес (готовність до старту).

Знайти можливість розпочати власну справу. Франчайзинг. Придбання вже існуючого підприємства. Створення бізнесу. Винахідництво. Патенти і авторські права. Можливості, що надає державна (демократична) система для розвитку бізнесу. Проект концепції (ідеології) підприємства, що створюється антрепренером (план антрепренера).

Крок третій:

1.3. Антрепренер за сумісництвом (погодинний).

Переваги й недоліки. Зауваження щодо переведення бізнесу за сумісництвом до головного (основного) бізнесу антрепренера. Складання плану дій.

Крок четвертий:

1.4. Вивчення оточуючого підприємництва (бізнес) середовища.

Використання методів охорони природних ресурсів і т.ін. в бізнесі (вторинної сировини, безвідходних технологій тощо). Можливості промислового розвитку в цій сфері. Можливості старту бізнесу з використанням вторинної сировини.

Крок п'ятий:

Аналіз ринку.

Хто є потенційним споживачем вашої продукції. Дослідження ринку. Демографічні показники. Виявлення мети та контингенту ринку для маркетингового охоплення. Прогнозування продажу.

Крок шостий:

1.6. Розташування.

На чому акцентувати увагу: місце знаходження; транспорт; оточення. Вибір населеного пункту. Вибір місця в населеному пункті. Альтернативи: центр міста, заміські зони тощо. Можливості для знаходження вашого підприємства потенційними клієнтами, під'їзду та парковки. Місце знаходження виробництва, оптової торгівлі та професійних послуг. Лізинг. Типи лізингу.

Крок сьомий:

1.7. Фінансування і організація.

Капітальні ресурси. Тип організації (підприємства, виробництва) і особливості його фінансування. Індивідуальна власність, партнерство і корпоративність в підприємстві.

Крок восьмий:

1.8. Дизайн (проектування) бізнесу.

Проектування оточення, що пасує до продукції або послуги, яку ви збираєтесь продавати (елегантність, простота, специфічність тощо) і стимулює потенційного споживача зробити у вас покупку. Вибір належної назви бізнесу з урахуванням двох її функцій: ідентифікації товару або послуги; створення іміджу (позитивного образу). Назва бізнесу — один з видів його реклами.

Частина 2. Розуміння споживача. Успішний антрепренер повинен розуміти психологію споживача.

Крок дев'ятий:

2.1. Дивовижний та загадковий споживач. Ієрархія потреб споживача. Потенційні можливості покупця: фінансові, інтелектуальні, інформаційні тощо. Стиль життя споживача. Повторний продаж (повторне надання послуг): методи зацікавлення потенційного споживача.

Крок десятий:

2.2. Реклама та просування продукту (послуги).

Рекламна спіраль. Створення інформаційних матеріалів для реклами. Комунікативний канал. Використання поштового зв'язку. Визначення вартості реклами (мас-медіа: телебачення, радіостанції, газети) і оцінка результатів. Відкриття та презентація бізнесу; супроводження початку справи церемонією відкриття бізнесу (що є потужною одноразовою рекламною кампанією). Просування продукції (товару, послуги) з акцентуванням характерних рис і переваг. Система заохочення споживачів (подарунки, сувеніри, розпродаж, залучення видатних особистостей, організація шоу, концертів, розваг тощо). Задоволення й насолода споживача — ваша перемога. Найголовніше — це гласність.

Одна стаття про вашу діяльність варта багатьох рекламних оголошень.

Крок одинадцятий:

2.3. Організація продажу.

Дейл Карнегі, де ви? Життя будь-якого бізнесу — правильна філософія продажу (для організації ефективної торгівлі продукцією, товарами, послугами). Тренінг організаторів (менеджерів) збуту. Найвищий рівень тренування дають курси за методами Дейла Карнегі. Однак тренінг з продажу не може зробити диво. Інтроверти (спокійні, соромливі, багато часу проводять на самоті) та екстраверти (активні, жваві, товариські та компанійські). Якими високими технологіями не володів би інтроверт, з нього не можна зробити динамічного екстраверта — фахівця з продажу. Телемаркетинг (маркетинг за допомогою телефону). Демонстрація продукції (товару, послуг). Антрепренер як споживач. Заохочення та оцінка персоналу, який займається продажем.

Частина 3. Ціноутворення. Правильне ціноутворення — основа заохочення покупців (завдяки розповсюдженню думок, відгуків, чуток та іншої усної інформації споживачів серед людей).

Крок дванадцятий:

3.1. Загальна концепція ціноутворення.

Політика ціноутворення для оптового та роздрібного продажу. Знижки цін та розпродаж. Політика ціноутворення з метою швидкого продажу. Стратегії та технології ціноутворення. Розповсюдження продукції (товару, послуг). Дистриб'ютори (розповсюджувачі).

Крок тринадцятий:

3.2. Як зберегти ключовий персонал.

Механізм і технології. Взаємна чесність і взаємна довіра. Матеріальне та моральне заохочення. Комфортні умови роботи. Працівник має бути учасником розробки своїх професійних завдань і відповідальності. Необхідно використовувати сильні сторони та особливості підлеглих. Найголовніше правило — запрошувати тих, з ким приємно працювати! Як знайти необхідних працівників. Ви — як керівник (бос). Компенсація за працю.

Крок чотирнадцятий:

3.3. Грошовий обіг.

Доцільне використання грошей. Кредит.

Крок п'ятнадцятий:

3.4. Матеріальний облік.

Необхідно мати належні ресурси в належному місці в належний час. Закупки для бізнесу. Сезонні замовлення.

Крок шістнадцятий:

3.5. Управління бізнесом.

Організація. Організаційні теорії. П'ять функцій менеджменту. Менеджмент маркетингу.

Крок сімнадцятий:

3.6. Бухгалтерський облік.

Форми і процедури. Фінансові документи. Податкові форми.

Крок вісімнадцятий:

3.7. Податки — нескінченний головний біль! Напевно існують тільки дві речі — смерть і податки! Податки на доход приватного підприємця; на доход партнерів; на доходи корпорацій.

Крок дев'ятнадцятий:

3.8. Комп'ютери в бізнесі.

Крок двадцятий:

3.9. Страхування.

Частина 4. Погляд у майбутнє.

Крок двадцять перший:

4.1. Розширення (експансія) та закриття бізнесу.

Коли, навіщо і як розширитися? Продаж бізнесу. Визначення ціни.

Крок двадцять другий:

4.2. Вихід на міжнародну арену.

Дослідження можливостей. Аналіз ресурсів. Напрями міжнародної торгівлі.

Крок двадцять третій:

4.3. Перша річниця вашого бізнесу.

Коли перший день народження щасливий. Коли перший день народження нещасливий. Оцінка ситуації. Ревізія (прискіпливий аналіз) бізнес-плану. Планування на майбутнє.

Крок двадцять четвертий:

4.4. Планування виходу на пенсію.

Крок двадцять п'ятий:

4.5. Проблеми малого бізнесу

Причини невдач. Де шукати допомогу.

Американці йдуть своїм шляхом. Але й в усьому світі існує значний потенціал для широкого застосування методів підприємницької діяльності і основ організації та управління бізнесом у навчанні, практичній (виробничій) діяльності. Якщо у керівництва країни, громадськості, системи освіти є зацікавленість у розвитку підприємництва, необхідно: поширювати знання та інформацію про економічні питання серед молоді та громадян різного віку; поглиблювати знання з

питань підприємництва, промисловості, виробництва, бізнесу та систем управління ними; інформувати про діяльність малого бізнесу (малих підприємств) та їх систем управління; за допомогою спеціальних занять у школах і на курсах ознайомлювати молодь і людей різного віку з концепціями заснування нових підприємств і відкриття нових робочих місць; виробляти необхідні навички в таких сферах, як обмін інформацією, презентація, ведення переговорів, розв'язання проблем, а також користування новими (в першу чергу — інформаційними) технологіями; створювати додаткові можливості для кращого планування кар'єри; забезпечувати студентам і викладачам можливості набуття практичного досвіду підприємницької діяльності; встановлювати партнерські стосунки між школами, вищими навчальними закладами та окремими підприємцями, їхніми підприємствами і корпораціями.

Досвід навчання і підготовки підприємців у США може стати в нагоді багатьом країнам, які реформують свою економіку і перебувають на етапі переходу до ринкових відносин.

1.1.15. Демократичні принципи контролю якості підготовки фахівців і управління вищими закладами освіти США

Контроль якості підготовки спеціалістів у США покладено на професійні організації, що здійснюють функції акредитації та атестації вищих навчальних закладів. Система акредитації в США є гнучкою, добре обґрунтованою, демократичною та незалежною. Вона виконує функцію контролю за якістю роботи ВНЗ і підготовки фахівців усіх рівнів. Акредитація покликана вносити одиорідність та елементи стандартизації в децентралізовану систему вищої освіти. Вона здійснюється спільно представниками державних і недержавних організацій. Метою акредитації є оцінка діяльності ВЗО, встановлення відповідності якості навчання в них виробленим і затвердженим стандартам. Акредитаційні агенції здійснюють загальну перевірку, дають оцінку рівню та якості програм підготовки, матеріально-технічної бази та фінансового стану вищого навчального закладу. Центральною акредитаційною організацією є рада з вищої освіти, що відповідає за критерії, однаковість та якість перевірки.

Крім загальної акредитації, є й інший вид — професійний (оцінка якості роботи відділень, департаментів, факультетів, рівня професійної підготовки випускників тощо).

З одного боку, акредитація покликана контролювати відповідність підготовки спеціалістів запитам американського суспільства. З другого — в умовах децентралізації системи освіти та незалежності ВНЗ єдині вимоги до якості підготовки фахівців дуже важко реалізувати в масштабах усієї країни.

Якість і рівень підготовки спеціалістів визначаються за допомогою системи оцінки знань — тестів, заліків та іспитів. Розробку ускладнених тестів та іспитів з основних наукових дисциплін, а також тестів,

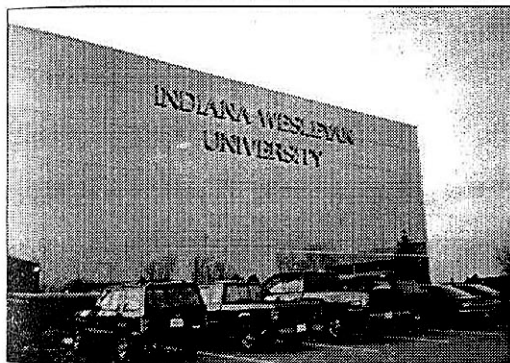

що виявляють рівень підготовки, нахили та здібності студентів до набуття тієї чи іншої професії, здійснюють спеціальні служби педагогічного тестування спільно з представниками професійних асоціацій та викладачами ВЗО. Стандартизовані тести розроблено для оцінки знань студентів після завершення дворічного загальноосвітнього (базового) навчання та після завершення спеціалізованої підготовки (останні два роки навчання). У випадках, коли підготовка студентів здійснюється за міждисциплінарним принципом, тести та екзаменаційні вимоги розробляють спільно декілька комісій.

У США існує такий вид тесту, як «національна програма з визначення рівня знань». Її мета — пошук та виявлення талановитої американської молоді (учнів старших класів шкіл та студентів університетів і коледжів). Бали, що їх отримують учні та студенти в результаті складання іспитів і тестів цієї програми, відображають ефективність діяльності конкретного закладу освіти. Крім того, за результатами такого тестування студенти можуть набрати необхідну кількість залікових балів для дострокового одержання ступеня бакалавра (не проходячи повного, традиційного навчання).

Як уже відзначалося, у США не існує єдиних для всіх ВНЗ вимог до рівня, змісту та методів підготовки спеціалістів. У зв'язку з цим кількість дисциплін та курсів, а також обсяг часу, відведеного на їх вивчення, різні в залежності від типу вищих навчальних закладів, ступеня їх престижності, змісту програм тощо. Систему оцінки знань студентів також визначають самі ВЗО — адміністрація, контролюючі ради та викладачі.

Ефективність підготовки студентів та випускників визначається за допомогою залікових одиниць, що відображають рівень та обсяг знань і навичок з конкретних навчальних дисциплін. Загальна кількість залікових одиниць є одним з основних показників якості та обсягу на-

бутих знань студентом і свідчить про успішне (або неуспішне) завершення ним навчання.

Кожний ВНЗ визначає кількість і тип форм підведення підсумків навчання та присудження ступеня. Система контрольного оцінювання може бути неоднаковою не тільки в різних вищих закладах освіти, але і на різ-

них факультетах (відділеннях) одного й того ж ВНЗ.

Залікові одиниці американських ВЗО розділяються на традиційні та альтернативні. Традиційна система використовується: для обліку навчального часу; визначення успішності студентів, обсягів курсів і дисциплін, що вивчаються, при розробці навчальних програм і планів; з метою виявлення підстав для заохочення (виплати стипендій, премій, надання грантів) або покарання (перескладання іспитів, зняття стипендій, відрахування з ВНЗ); визначення вимог для присудження різних наукових ступенів тощо.

Принципи американської демократії також найліпшим чином втілені в системі управління вищими навчальними закладами США. Такі головні принципи, як академічна свобода ВНЗ, свобода (і захист!) від втручання у професійну діяльність закладів некомпетентних чиновників усіх рангів, повна або достатня фінансова незалежність від владних структур, демократичні принципи обрання або призначення

керівного складу та управління закладом, ліцензування і акредитація безпосередньо незалежними акредитаційними комісіями і агенціями, участь у спілках закладів за їхнім професійним (фаховим) спрямуванням, державні гарантії працівникам ВНЗ — є основою діяльності всіх вищих закладів освіти США.

Оскільки навчання платне, заклади є підзвітними своїм платникам і власникам. Ними можуть бути: федеральний або муніципальний уряд, адміністрація штату — для державних ВЗО (тих, що належать штату, місту або місцевій громаді); юридичні або фізичні особи — платники за навчання студентів (для ВНЗ усіх форм власності); юридичні або фізичні особи, яким належить заклад (для недержавних ВЗО).

Керівництво державними закладами вищої освіти, як правило, обирається колективом штатного професорсько-викладацького складу за участю громадської піклувальної ради (до складу якої на громадських засадах входять відомі політичні, урядові і громадські діячі штату, провідні підприємці, фінансисти, діячі науки і культури, студенти та їхні батьки, представники церкви і громадських організацій). Ректор (або президент) закладу має необхідні права для адміністративно-господарського керівництва, а професійне — академічне і наукове — управління здійснюється відповідними радами: академічною і науковою. Ректор може входити (або не входити) до цих рад і брати (або не брати) участь як член ради, може бути обраним (або необраним) головою цих органів і мати (або не мати) вплив на їхню діяльність. Все залежить від особистості претендента на посаду ректора (президента) — його рейтингу, заслуг перед країною, штатом, містом, місцевістю, колективом закладу, громадського визнання, професійних і моральних якостей, вкладу в розвиток освіти, науки, культури тощо і рішення колективу штатного професорсько-викладацького складу та громадської піклувальної ради. Ректор (президент) державного вищого закладу освіти США обирається на 3-5 років і є підзвітним своїм виборцям.

У ВЗО недержавної форми власності ректора (президента) призначає рада засновників або рада директорів (до якої входять засновники, а також юридичні і фізичні особи, які фінансують або впливають на діяльність закладу). Ректор (президент) за погодженням з вищезазначеними органами призначає всіх штатних співробітників, керує адміністративно-господарською діяльністю, входить до складу академічної і наукової рад (і може їх очолювати, якщо таке рішення прийматиме рада засновників або рада директорів).

Ректор (президент) приватного вищого навчального закладу приз-

начасється на посаду терміном на 5-7 років і є підзвітним раді засновників або директорів.

Академічна свобода вищих закладів освіти США сформована багаторічним демократичним способом життя американської нації, конституційно захищена і надає власникам закладу і колективу його працівників можливість вільно її використовувати в своїй професійній діяльності. Тільки вимоги ринку або рекомендації акредитаційних комісій (агенцій) можуть вплинути на рішення власників і співробітників ВЗО щодо напрямків академічної діяльності. Ніяке інше зовнішнє втручання в академічну діяльність закладів неможливе.

Для акредитації вищого закладу освіти в США демократично обираються незалежні акредитаційні комісії з числа відомих професорів, науковців, педагогів, фахівців вищої освіти, діячів культури і мистецтва. До складу таких комісій також запрошуються представники масмедіа і громадськості, працівники федерального департаменту освіти і відділів освіти штатів. Але їхня участь обмежується переважно спостереженням, роботою із статистичними даними і можливістю висвітлення діяльності комісій.

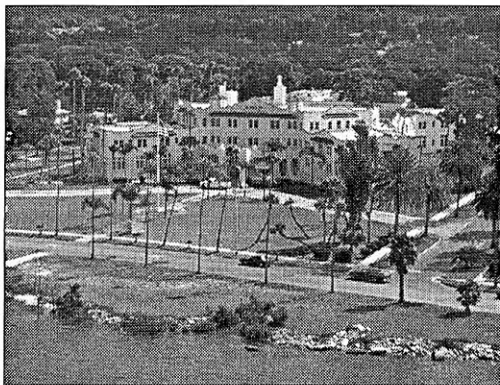
Акредитаційні комісії діють виключно за рахунок оплати своєї діяльності закладами, що акредитуються, а також за рахунок благодійних внесків незалежних спонсорів. Результати діяльності комісій, їхні висновки і кошториси публікуються у пресі, є відкритими і доступними для ознайомлення кожному громадянину США.

Вагомість і рейтинг акредитаційної комісії залежить від її якісного складу і представництва в ній відомих фахівців із провідних вищих закладів освіти США. Кожна комісія встановлює свої правила і вимоги щодо акредитації, і ВЗО обирають таку, вимоги якої цей заклад здатний виконати (зрозуміло, що чим вищими є вимоги, тим більш вагомим є акредитація закладу).

Об'єднання і асоціації за фаховим профілем вищих закладів освіти в США (на зразок великих професійних спілок) сприяють популяризації діяльності їх членів, проводять так звану громадську акредитацію (на зразок громадської експертизи діяльності закладу) з метою підвищення громадського рейтингу, запобігання монополізму і корупції в галузі, а також недоброякісній діяльності своїх членів.

Студенти державних вищих навчальних закладів США мають право утворювати різноманітні громадські організації, гуртки, відвідувати церкву, брати участь у спортивному і громадському житті — робити все, що дозволено американським законодавством і що не заважає професійній діяльності закладу.

В умовах ринкових відносин вищі заклади освіти США цілком орієнтуються на вимоги суспільства щодо підготовки кадрів для ринку праці. При цьому тільки економічна доцільність є головним чинником, що визначає професійну діяльність більшості недержавних закладів. Ефективність виконання прикладних або фундаментальних наукових досліджень і впровадження їх результатів також залежить від

власників закладу, обсягів фінансування замовлень і термінів виконання. Держава підтримує фундаментальні природничі, гуманітарні і технічні дослідження, фінансуючи переважно відомі державні заклади. Наукові дослідження в провідних недержавних вищих закладах освіти ведуться на замовлення крупних фірм, корпорацій, ком-

паній, приватних осіб і мають стабільне фінансове становище.

Всі заклади освіти, незалежно від форми власності, що зареєстровані як безприбуткові неакціонерні юридичні особи (тобто статутною в них є виключно освітня діяльність), американським законодавством звільнюються від податків. Фінансування фундаментальних і прикладних наукових досліджень, що ними виконуються, також не оподатковується. Прибутки ж, що надходять до закладу від впровадження результатів завершених наукових досліджень, оподатковуються (але за пільговими тарифами).

Навчальні заклади та їхні студенти мають пільги щодо придбання матеріально-технічних засобів для своєї діяльності. Наприклад, підручники, комп'ютери, інші засоби, матеріали й обладнання реалізуються для закладів освіти із значною (від 30% до 50% і більше) знижкою (що також є економічно вигідним продавцеві, оскільки він в такому випадку має пільги щодо оподаткування прибутків). Студентам надаються пільги в студентських кафе і ресторанах (за винятком алкогольних напоїв, кави, шоколаду і тютюнових виробів).

Ще раз підкреслимо, що діяльність усіх вищих навчальних закладів, акредитаційних комісій, фахових об'єднань і асоціацій вищих зак-

кладів освіти широко аналізується і висвітлюється незалежними засобами масової інформації США.

1.1.16. Місце недержавного сектора в системі американської вищої освіти та його вплив на структуру ринку освітніх послуг в США

Принцип ринкових відносин і демократичного права обирати навчальний заклад для здобуття професії (спеціальності) найкращим чином реалізований у системі вищої освіти США. Оскільки вища освіта в країні платна (хоча студентам і надається фінансова і матеріальна допомога у вигляді пільг в оплаті навчання, стипендій, грантів), а ринковий принцип вибору споживачем найкращих пропозицій навчальних закладів і оптимальної або доступної вартості набуття вищої освіти надає державному і недержавному секторам однакові умови на ринку освітніх послуг в США, американські державні і приватні університети, інститути, коледжі та інші вищі навчальні заклади перебувають у стані постійної конкурентної боротьби, але гармонійно співіснують і доповнюють один одного. У боротьбі за студента освітні заклади постійно удосконалюють свою діяльність, модернізують матеріально-технічну базу, впроваджують новітні технології, матеріально заохочують студентів (встановлюють власні пільги в оплаті, стипендії, гранти, залучають кошти спонсорів, фондів, федерального та місцевого уряду тощо), сприяють працевлаштуванню випускників і підтримують з ними творчі зв'язки після завершення їхнього навчання. При цьому спостерігається стійка тенденція щорічного збільшення вартості навчання.

Завуваження. Щорічне збільшення вартості навчання пояснюється тим, що життя постійно дорожчає. Але одночасно з цим підвищується і рівень життя американців, середній клас, що є головним споживачем вищої освіти, стає все більш заможним. Тому зростання витрат пересічного американця на здобуття вищої освіти — одного з чинників подальшої успішної кар'єри — є цілком природним, обґрунтованим і закономірним.

Як уже відзначалося, всі американські університети, коледжі та інші вищі заклади освіти залежно від джерел фінансування, організації та підпорядкування поділяються на державні і недержавні. При цьому державні можуть бути підпорядковані федеральному уряду (загальнонаціональні), штату, графству, округу, місту або місцевості (найменшій адміністративно-територіальній одиниці). Фінансуються вони як за рахунок оплати навчання студентами та з бюджету, так і за рахунок надходжень від договірних (контрактних) замовлень на виконання науко-

вих досліджень, спонсорської допомоги, різноманітних фондів і громадських пожертвувань. Недержавні ж вищі навчальні заклади можуть бути незалежними некомерційними (безприбутковими), незалежними релігійними, а також приватними комерційними.

Головними джерелами їхнього фінансування є оплата навчання студентами, замовлення на виконання наукових досліджень та освітньо-виробничих послуг, спонсорські внески, приватні пожертвування тощо. Релігійні заклади мають фінансову підтримку церков і конфесій.

Зауваження. Значний обсяг наукових досліджень на договірних (контрактних) умовах виконується державними і недержавними вищими навчальними закладами на замовлення Міністерства оборони та військово-промислового комплексу США. Великі кошти передають ВНЗ і транснаціональні корпорації, міжнародні компанії, всесвітньовідомі підприємці, які зацікавлені в розробці і впровадженні у себе нових технологій, обладнання та апаратури. Отже, великі гроші виробників сприяють розвитку науки, техніки і освіти, а науково-освітні заклади системи вищої освіти США в свою чергу збагачують науку, техніку і виробництво новими розробками, що збільшує прибутки замовників. Цей процес, як вважають американські фахівці, безповоротний і прогресуючий, він є матеріальною основою подальшого розвитку і вдосконалення суспільства.

Найбільш відомі елітні вищі заклади освіти США, що входять до аристократичної асоціації «Ivy League» (див. вище) і є недержавними, мають великий обсяг бюджетних, галузевих і приватних науково-технічних, проектно-конструкторських та інших дослідницьких замовлень, отримують значне фінансування і постійно розвиваються.

Аналізуючи ринок освітніх послуг США, не варто побачити, що за кількістю закладів (64%) і за чисельністю студентів (81%) державний сектор вищої освіти є попереду. Але вивчення структури цього ринку приводить до висновків, що: по-перше, державний і недержавний сектори, хоча і конкурують між собою за право отримати більше студентів, однак задовольняють різні освітні запити і потреби американського суспільства; по-друге, головна конкуренція існує між закладами у самих секторах, у той час, як методи і засоби конкурентної боротьби державних і недержавних ВНЗ по суті є однаковими; по-третє, належність вищого закладу освіти до того чи іншого сектора не має суттєвого значення як для абітурієнта, який обирає місце навчання, керівника федеральної чи місцевої бюджетної, галузевої або недержавної підприємницької структури, приватного підприємця чи виробника, який замовляє дослідження, наукову розробку тощо, так і для самого

закладу, що не залежно від форми власності володіє необхідними правами і є законодавчо захищеним як юридична особа.

Багаторічний досвід вищої освіти США свідчить, що державні та недержавні вищі навчальні заклади мають на ринку освітніх послуг принципово різні цілі і пропонують споживачам різні пропозиції: державні заклади головним чином готують молодших спеціалістів, а недержавні — переважно надають освітні послуги більш високого рівня — підготовка бакалаврів, магістрів і докторів. Так, наприклад, 1359 (100%) державних закладів вищої освіти США у 1993-1994 навчальному році навчали 10545789 (100%) студентів, з яких у 826 дворічних коледжах (60,78%) готували 520359 (47,61%) молодших спеціалістів, у 72 (5,3%) вищих освітніх закладах — 238763 (2,26%) молодших спеціалістів і бакалаврів, у 250 (18,4%) ВНЗ 1859574 (17,63%) — молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів, а у 211 (15,52%) вищих закладах освіти — 3427093 (32,5%) молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і докторів.

У той же час 760 (100%) недержавних ВЗО навчали 2475968 (100%) студентів, з яких у 48 дворічних коледжах (6,32%) готували 97599 (3,94%) молодших спеціалістів, у 213 (28,03%) вищих освітніх закладах навчали 378634 (15,29%) молодших спеціалістів і бакалаврів, у 345 (45,39%) вищих навчальних закладах готували 856099 (34,58%) молодших спеціалістів, бакалаврів і магістрів, а у 154 (20,26%) вищих закладах освіти — 1143654 (46,19%) молодших спеціалістів, бакалаврів, магістрів і докторів (див. вище *таблицю 3*).

Отже, принципова різниця між структурою державного та недержавного секторів вищої освіти США полягає в тому, що більшості (60,78%) державних закладів готують головним чином молодших спеціалістів (47,61%), а для приватних — ці показники дорівнюють лише 3,94% та 6,32% відповідно.

Державні та недержавні вищі заклади освіти гармонійно об'єднані в систему вищої освіти США, надають якісні і широкомасштабні освітні послуги, готують інтелектуальну еліту американського суспільства. Незважаючи на перевагу державного сектора за абсолютними показниками над недержавним у кількості закладів — 1359 (64,13%) і 760 (35,87%) відповідно та чисельності студентів — 10545789 (80,99%) і 2475989 (19,01%) відповідно, приватні вищі навчальні заклади готують для США 378634 (61,33%) бакалаврів, 856099 (31,52%) магістрів і 1143654 (25,02%) докторів (див. вище *таблицю 3*). До цього необхідно додати, що підготовка цих елітних фахівців в невеликих приватних навчальних закладах здійснюється значно краще, якісно, індивідуалізовано, для навчання їх створюються так би мовити «тепличі умови».

Продовжуючи аналіз внеску недержавного сектора в розвиток вищої освіти і задовільнення ринкових освітніх послуг США, розглянемо проблему оплати навчання та порівняємо розмір матеріального заохочення праці професорсько-викладацького складу в американських державних і приватних вищих навчальних закладах.

Відомо, що середня вартість навчання в недержавних вищих закладах освіти значно вища, ніж в державних: в університетах — це 15000 і 2879, в 4-річних коледжах — 11250 і 2556, у 2-річних коледжах — 5700 і 965 доларів США відповідно (див. вище *таблицю 5*). До цього необхідно додати витрати на їжу та гуртожиток (в сумі — від 4700 до 5900 доларів США на рік), індивідуальне медичне страхування, витрати на дозвілля, відпочинок тощо. Виходить значна сума. Однак американці знають, що значно вища ціна недержавної освіти, високий рейтинг закладу (його «торгівельна марка») включають в себе гарантію працевлаштування, отримання престижного місця роботи з більш високим рівнем оплати (як правило — на 10-25% вище, ніж після закінчення державного закладу), причому більшість відомих корпорацій, компаній, підприємств і виробництв взагалі віддають перевагу випускникам недержавних вищих навчальних закладів. Крім того, витрачаючи значно більше коштів на навчання студентів, приватні вищі заклади освіти досягають більш високої якості підготовки фахівців завдяки створенню і використанню в освітній діяльності найсучаснішої матеріально-технічної бази, чудових бібліотек і залученню високопрофесійного професорсько-викладацького складу. Вище, в *таблиці 6*, наведено для порівняння перелік 10-ти найдорожчих недержавних університетів, інститутів і 4-річних коледжів США, вартість навчання в яких у 1995/1996 — 1997/1998 академічних роках перевищувала 24,5 тисячі доларів.

Слід зауважити, що головним чинником успіху недержавного сектора вищої освіти на ринку освітніх послуг США є, без перебільшення, видатний науково-педагогічний професорсько-викладацький склад приватних вищих навчальних закладів. Добір найкращих науково-педагогічних фахівців здійснюється за контрактною основою терміном на 2-5 років за схемою «2+1+2». Ця схема означає, що викладач наймається на роботу за контрактом на 2 роки, після чого за результатами атестації його контракт може бути або розірваним, або продовженим ще на один рік, після чого, знову за результатами атестації, угоду або розривають, або продовжують ще на 2 роки. Після завершення 5-річного контракту може бути укладений новий за тією ж самою схемою. Як свідчить американський університетський досвід, після пер-

них двох років контракт анулюється приблизно з 5% фахівців, після п'яти років — уже з 50%, а після наступного контракту — вже з 60-70% викладачів. Тільки найвидатніші науковці та педагоги закріплюються в провідних вищих закладах освіти на 5-7 і більше років.

Далі, в *таблиці 7*, наведемо для прикладу порівняльні статистичні дані за 1993/1994-ий навчальний рік щодо співвідношення рівнів заробітної платні професорсько-викладацького складу державних і недержавних вищих закладів освіти США.

Підкреслимо, що приватний сектор відіграє значну роль у діяльності системи освіти США, забезпечує реалізацію найбільш складних науково-освітніх програм для задоволення ринку освітніх послуг країни, є невід'ємною складовою всієї системи американської вищої освіти. Недержавні ВЗО Сполучених Штатів Америки мають високий рейтинг, є престижними, забезпечують високу якість науково-освітньої діяльності, мають сучасну матеріально-технічну базу, багаті бібліотеки, залучають до співпраці видатний науково-педагогічний персонал. Крім того, вони пропонують різноманітні спеціальні (і навіть — унікальні!) освітньо-навчальні програми, багато часу приділяють індивідуальній роботі зі студентами, організують цікаві спортивні програми і культурно-масові заходи. Все це приваблює молодь і є підставою для подальшого процвітання закладів.

1.1.17. Сучасні проблеми вищої освіти США і тенденції її подальшого розвитку

Вища освіта США все більше набирає приватного характеру з погляду фінансування. Парадоксально, що це відбувається тоді, коли відсоток контингенту студентів державних навчальних закладів постійно зростає.

За прогнозами американських експертів державне фінансування освіти в США буде й далі скорочуватися у реальному виразі. Це означає, що з кожним роком все менше і менше старшокурсників отримуватимуть бюджетну фінансову допомогу. Вартість навчання постійно збільшується, а державна політика робить наголос на довгострокові позики, а не дотації (фінансову допомогу) студентам. Отже, оплата вищої освіти переноситься з нинішнього покоління батьків та податкоплатників на наступне покоління, яке буде зобов'язане сплачувати (погашати) студентські позики.

США відходять від обов'язків надавати доступ до отримання вищої освіти всім громадянам як загальнодержавне благо та основне право в умовах демократії. Це відчуття «права» є набуток 60-х років

Таблиця 7

Деякі статистичні дані за 1993/1994 навчальний рік щодо рівня заробітної плати професорсько-викладацького складу державних і недержавних вищих закладів освіти США

Категорії і типи вищих закладів освіти	Професор (Professor)	Доцент (Associate Professor)	Асистент (Assistant Professor)
<i>Університети і коледжі всіх типів і категорій:</i>			
— державні:	53478	42303	35693
— недержавні:	57168	42848	35593
— релігійні:	50490	40238	33633
У середньому:	53712	41796	34973
<i>Університети всіх типів і категорій та ВНЗ, що готують докторів наук:</i>			
— державні:	63250	45840	38880
— недержавні:	80280	53860	45510
— релігійні:	70770	50640	42090
У середньому:	71433	50113	42160
<i>Університети всіх типів і категорій та ВЗО, що готують магістрів:</i>			
— державні:	54240	43430	36160
— недержавні:	57060	44020	35360
— релігійні:	55970	44800	37090
У середньому:	55757	44083	36203
<i>Університети всіх типів і категорій, ВНЗ та 4-річні коледжі, що готують бакалаврів:</i>			
— державні:	48600	40180	33430
— недержавні:	54620	41710	34400
— релігійні:	43210	36220	30500
У середньому:	48810	39370	32777
<i>Дворічні коледжі:</i>			
— державні:	47820	39760	34300
— недержавні:	36710	31800	27100
— релігійні:	32010	29290	24850
У середньому:	38847	33617	28750

і пустило глибоке коріння в американському суспільстві, особливо в середньому прошарку. У перспективі доступ до отримання вищої освіти буде переважно *приватним благом*, тому що суспільне зобов'язання повинно служити точним суспільним цілям: забезпечувати відповідним чином підготовлену робочу силу та рівноправну участь різнобарвного та різноманітного за походженням населення в трудових ресурсах в економіці країни. З цієї точки зору виникає необхідність керувати прийомом до вищих навчальних закладів для того, щоб забезпечити досягнення мети у межах наявних ресурсів.

Такий акцент у вищій освіті, як на «стратегічному інвестуванні», сформував, починаючи з середини 80-х років, значну частину державної політики США.

Як результат попереднього спаду в економіці, — багато ВНЗ уже стали меншими, скоротивши програми, персонал і обмеживши кількість набору студентів. У державному секторі це означає значне скорочення студентських місць і можливостей вступити до ВЗО.

Сьогодні більш серйозно, ніж будь-коли раніше за останні десятиріччя, йде мова про використання технологій для підвищення продуктивності та задоволення студентського попиту. Одним із можливих наслідків цього може бути закриття та об'єднання багатьох невеликих приватних коледжів, що звузить різноманітну та багатогранну американську вищу освіту та збільшить навантаження на великі державні заклади освіти.

Останнім часом громадська думка США та дії політичних лідерів штатів демонструють все більший рівень розходження між пріоритетами державної та недержавної вищої освіти. Це — тенденція п'ятнадцятирічної давнини, що виникла в середині 80-х років як наслідок громадської реакції на збільшення вартості навчання більше ніж у два рази. Вона посилилась наприкінці 80-х років у зв'язку з тим, що штати почали відчувати на собі вплив уповільнення економічного росту. Існує конфлікт між двома фундаментально різними перспективами, що відображає такі основні *проблеми невідповідності вищої освіти США американському суспільству*:

1) Внутрішні пріоритети ВНЗ скеровані дисциплінами та професіями. Саме ці пріоритети, що пов'язані з академічними успіхами та фінансуванням наукових досліджень, найбільше впливають на перспективи професорсько-викладацького складу. Сконцентрований найвищою мірою на індивідуальній конкуренції, цей вплив заважає ВЗО зосередитися на найважливіших проблемах, що потребують командного,

групового та міждисциплінарного підходу — на загальній освіті, прикладних дослідженнях та зовнішньому обслуговуванні.

2) Суспільство очікує від університетів, що вони повинні реагувати на основні проблеми, наприклад — у галузі удосконалення системи початкової та середньої освіти, охорони оточуючого середовища (екологічних проблем), юриспруденції та кримінального правосуддя (судочинства), охорони здоров'я тощо. Корпорації та провідні фірми все частіше відчують серйозне розчарування якістю підготовки випускників вищих навчальних закладів.

Розрив між очікуваним рівнем кваліфікації випускників та реальним набутиим зараз є найбільшою проблемою адміністративних органів США, котрі відповідають за контроль якості підготовки системою освіти Сполучених Штатів Америки висококваліфікованих фахівців. Це викликає необхідність зовнішнього втручання, здебільшого через політику штатів, в удосконалення незалежної (недержавної) та державної (муніципальної та на рівні штатів) вищої освіти США, яка має значні демократичні традиції, набуті в період розвитку країни за останні два сторіччя. Тепер справа професійної підготовки кваліфікованих фахівців переходить від рівня політики міста (місцевості) та штату до рівня політики федерального значення.

Понад 25 років у США існувала практика, коли федеральний рівень політики допускав та визнавав довільну акредитацію як показник якості діяльності навчальних закладів, що брали участь у федеральній програмі підготовки кваліфікованих фахівців і допомоги студентам. Зараз ця практика зазнала краху. Замість неї Конгрес США запровадив федеральний контроль якості підготовки кваліфікованих спеціалістів і зобов'язав штати здійснювати його. Ці нові закони викликали дискусії в американському суспільстві (чи не є це зазіханням на демократичні свободи та самостійність і незалежність штатів?), але в умовах вільного ринку праці ці заходи можуть бути корисними і час має продемонструвати їх життєздатність.

Розвитку вищої освіти США особливу увагу приділяють штати. Саме на їх рівні, а не федеральному в Вашингтоні поступово доводиться до логічного завершення протистояння між американською вищою освітою та державою. Політичні дебати щодо майбутнього вищої освіти США схожі на аналогічні суперечки в інших країнах світу (в тому числі Центральної та Східної Європи).

Усі американські штати мають спільні характеристики з точки зору їх систем освіти:

1) Усі мають конституцію штату, яка визначає виконавчу (губер-

натори), законодавчу та судову гілки уряду, що в цілому ідентичні з аналогічними підрозділами федерального уряду. Нижче буде зазначено, що виконавча та законодавча гілки влади дуже сильно відрізняються у різних штатах.

2) Оскільки освіта належить до компетенції штатів, всі вони мають департамент управління освітою з досить широкими повноваженнями щодо встановлення стандартів та контролю (підкування) за діяльністю початкових та середніх шкіл.

3) Історично місцеві адміністрації не втручалися в справи своїх коледжів і університетів. Наприклад, у таких штатах, як Мічіган і Каліфорнія конституціями провідним університетам було надано значну автономію. Теоретично це означає, що політичні лідери не можуть керувати або впливати на пріоритети діяльності навчальних закладів, але насправді їхній вплив дуже значний через фінансову підтримку пріоритетів діяльності ВНЗ.

4) У відповідь на вимоги, що виникли у 60-х роках для кращого планування та координації, розподілу державних коштів і більш широкого громадського нагляду (контролю та звітності) за використанням фінансів, фактично всі штати впровадили так звані «буферні» організації для нагляду за своїми системами вищої освіти. Ці системи організовано одним із двох можливих способів: половина місцевих урядів підтримує відносну децентралізацію керування на місцях коледжів і університетів, але забезпечує координацію (на рівні штату) через організацію, що здійснює планування, координацію та регулювання (наприклад, Рада штату Вірджинія з вищої освіти); інші об'єднали всі або більшу частину своїх державних коледжів та університетів під керівництвом однієї або двох центральних рад з вищої освіти.

За межами США багатьом здається, що уряд цієї країни відіграє обмежену роль у вищій освіті. Але насправді реальність така, що 80% студентів відвідують університети, що перебувають під досить жорстким контролем на рівні штату з боку ради або організації, яка відповідає за:

- планування в межах штату;
- визначення завдань кожного з державних коледжів та університетів;
- розгляд і затвердження академічних програм;
- надання бюджетного фінансування та виділення державних коштів кожному з підпорядкованих навчальних закладів;
- регулювання якості та визначення термінів громадської звітності;
- управління програмами з надання студентських дотацій та позичок;

— зміст і ведення систем даних (освітніх) та інформаційних систем штату.

Незважаючи на ці загальні характеристики, дуже важко проводити узагальнення щодо систем освіти штатів США. Їх відмінність приблизно схожа з різницею, що існує між різними країнами. Структура вищої освіти США сформована після затвердження американської федеральної системи і діє у межах єдиної мови та однієї культурної спадщини.

Серед найбільш важливих рис, що визначають відмінність систем освіти різних штатів, існують такі:

1) Загальний стан економіки: у деяких штатах нині відбувається значне економічне зростання тоді, як в інших — глибокий економічний спад (іноді навіть з ознаками економічної кризи).

2) Характеристика населення: деякі штати відчувають значне збільшення контингенту молоді студентського віку, тоді як інші, — навпаки, поступово «старіють».

3) Історія та культура, які визначають ступінь залежності штату від недержавних економічних (фінансових) суб'єктів і необхідність задоволення потреб цих суб'єктів і громадських пріоритетів штатів. Так, наприклад, східні штати (такі, як Массачусетс, Нью-Йорк і Пенсильванія) історично великою мірою залежали від приватного сектора. Навпаки, західні (такі, як Арізона, Колорадо, Північна Дакота, Невада та Вайомінг) мають досить сильні традиції у державному секторі економіки.

4) Історія, ставлення до організованої робочої сили та її відносна політична стабільність.

5) Відносна сила губернатора та законодавчого органу штату.

6) Культура в її зв'язку із прагненням населення штату отримати вищу освіту.

7) Відносно пряма участь загального уряду штату (губернатора, законодавчого органу та організацій, що прямо не пов'язані з вищою освітою) в політиці в галузі вищої освіти.

8) Ступінь централізації або децентралізації керівництва коледжами та університетами.

У 80-х роках розпочалася реформа вищої освіти у США (яка продовжувалася й у 90-х), у цей період було внесено ряд законодавчих змін. Найбільше дискусій при цьому викликали не якість підготовки кваліфікованих спеціалістів, а проблеми розподілу та витрат бюджетного та позабюджетного фінансування, ефективного витрачання коштів та використання професійно підготовлених фахівців на внутрішньому

ринку праці. До того ж й законодавці переклали на розгляд самих вищих навчальних закладів та їх професорсько-викладацького складу проблеми стандартів, якості, змісту і методів надання вищої освіти.

У середині 80-х років штати розпочали вводити більш сувору (і навіть — агресивну!) політику щодо оцінки якості навчання, впроваджувати проекти стимулюючого фінансування з метою наближення вищої освіти до завдань суспільства та задоволення громадських пріоритетів. Ці зміни необхідні були в першу чергу для підвищення ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів на професійне навчання кваліфікованих спеціалістів, цілеспрямованої підготовки найбільш потрібних для американського суспільства фахівців, переорієнтації та перепідготовки випускників ВНЗ, спеціальність яких не знаходить попиту в американському суспільстві, більш гармонійного задоволення американського ринку праці.

Зміна ролі штатів у галузі вищої освіти у 80-х роках була дуже схожою на зміни у цій же галузі в інших державах світу. Уряди країн Західної Європи вжили заходів, спрямованих на стимулювання діяльності та підвищення конкуренції в системах вищої освіти, які раніше або мали значні субсидії, або контролювалися з центру. Основні риси реорганізації — децентралізація з одночасним підвищенням відповідальності та звітності про діяльність, а також перевизначення ролі уряду від центрального бюрократичного контролю до нового «спрямовуючого» механізму, який найбільшу увагу приділяє:

- 1) Стимулам для навчальних закладів, що спонукають їх урізноманітнити джерела фінансування через зв'язки з бізнесом і промисловістю та до більшої підприємливості у їхній діяльності.

- 2) Навмисній спробі підштовхнути коледжі та університети до «ринкового» підходу в галузі встановлення пріоритетів діяльності та розподілу коштів.

Економічний спад кінця 80-х — початку 90-х років примусив федеральний уряд та керівництво штатів відкласти нові ініціативи щодо підвищення якості вищої освіти США. Так, початок 90-х років виніс на розгляд політиків і законодавців, а також широкої громадськості США такі проблеми:

- 1) Багато коледжів та університетів не досить ефективно виконували свої обов'язки з надання вищої освіти, сконцентрувавши увагу та можливості на дослідженнях, які значною мірою були відірваними від практичних економічних та соціальних потреб.

- 2) Професорсько-викладацький склад витрачав більше часу на публікації, ніж на викладацьку діяльність.

3) Університети були перевантажені адміністративним персоналом із високою заробітною платою.

4) Коледжі та університети погано виконували заходи штатів з удосконалення освіти, що фінансувалася з державного бюджету, та були роз'єднаними.

5) Вищі навчальні заклади дуже повільно усвідомлювали, що більшість корпорацій та фірм США потребувала фахівців якіснішої підготовки для успішного конкурування на міжнародних ринках, а для цього необхідне значне підвищення продуктивності шляхом використання нових технологій та ініціатив щодо якості та суттєвого зменшення адміністративних витрат.

6) Університети поступово втрачали відчуття етичного та громадянського співіснування та керівництва, зловживаючи коштами на утримання адміністративного персоналу та використовуючи забагато державних і власних фінансових ресурсів на недоцільні дослідження та необов'язкові витрати. У цей час адміністрації штатів почали усвідомлювати, що заходи, запроваджені федеральним урядом за їх підтримкою для удосконалення системи вищої освіти, не дають належних результатів. В період виходу з економічного спаду (середина 90-х років) теми якості та продуктивності набули основного значення у зміні політики щодо удосконалення вищої освіти США. Американські експерти прогнозували, що ці теми будуть домінуючими до кінця ХХ сторіччя.

7) Навантаження професорсько-викладацького складу та організація навчального процесу в вищому навчальному закладі: федеральні органи та відповідні установи штатів з наглядом за використанням бюджетних та позабюджетних асигнувань звертають увагу на необхідність скорочення другорядних досліджень, зосередження на найбільш актуальних темах та значного зростання участі викладачів у навчальному процесі (традиційно переважна більшість американських ВНЗ повинна вчити та виховувати, і тільки деякі навчальні заклади, що мають необхідний потенціал, залучаються до серйозних досліджень).

8) Показники діяльності, що відображають як піклування про належне та ефективне використання коштів, так і діяльність («прибуток на інвестований капітал»). Крім того, підвищилися вимоги до якості професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів: було запроваджено обов'язкове незалежне тестування випускників і всебічне порівняння якості їх підготовки з випускниками аналогічних спеціальностей вищих навчальних закладів інших економічно розвинутих країн світу.

9) Політика спрощування процесу одержання ступеня: штати встановлюють межі кількості кредитів (кількості предметів, терміну їх вив-

чення та тижневого навантаження студентів) під час навчання у вищому навчальному закладі, який отримує субсидії штату. Так, наприклад, встановлюють термін вивчення однієї дисципліни — 120-140 годин, кількість дисциплін у одному семестрі — 5-6, а навантаження студента — не більше 2-3 години аудиторного навчання (приблизно 30%) на день (при запланованій самостійній роботі у межах 60% щоденно). Штати також заохочують молодь працювати в роки навчання і для цього надають їй багато пільг. Водночас місцеві уряди намагаються стимулювати ВНЗ та студентів, скорочувати термін навчання для отримання ступеня бакалавра (не більше 4-х років — традиційний термін).

10) Національний центр управління вищою освітою США та відповідні комісії штатів встановили, що багато вищих навчальних закладів стали надмірно бюрократичними та відірваними як від колег по вищій освіті, так і від політичного керівництва штатів.

11) Жіночі організації Сполучених Штатів Америки звернули увагу урядовців і громадськості на факти дискримінації в оплаті праці жінок — членів професорсько-викладацьких колективів, а також нижчого, порівняно з чоловіками, рівня прибутків жінок, що мають вищу освіту і постійно працюють на підприємствах, в закладах і установах США. Так, наприклад, якщо за статистичними даними на 1993-1994 роки середньомісячний прибуток доктора наук — чоловіка складав 4915 доларів (100%), то для жінки — доктора наук цей прибуток дорівнював тільки 3162 долари (або 64,33%). Такою ж відчутною була різниця в прибутках магістрів — чоловіків (3748 доларів, або 100%) і жінок (2614 доларів, або 69,74%), бакалаврів — чоловіків (3235 доларів, або 100%) і жінок (1698 доларів, або 52,49%), випускників 2-річних коледжів — чоловіків (2002 доларів, або 100%) і жінок (1115 доларів, 55,69%).

Серед головних тенденцій подальшого розвитку вищої освіти Сполучених Штатах необхідно виділити такі:

1) Головна тенденція — вища освіта поширюватиметься в США, займатиме домінуюче становище в суспільстві, стане головним чинником і фундаментом подальшого зростання економіки, науки, техніки і добробуту людей.

2) Найближчим часом вища освіта стане обов'язковою в Сполучених Штатах для здійснення кар'єри і професійного росту людини.

3) Вища освіта США у своєму розвитку базуватиметься на спадковості у використанні вже здобутих наукових знань і технічних досягнень, послідовності у розвитку наукових досліджень і розробці новітніх технологій, вивченні і запозиченні освітніх досягнень вищих шкіл світу.

4) Подальший бурхливий розвиток у Сполучених Штатах Америки здобудуть такі форми наближення вищої освіти до користувача, як:

- дистанційне навчання з використанням телекомунікаційних комп'ютерних мереж і системи ІНТЕРНЕТ;

- так звані «віртуальні навчальні заклади»;

- навчання без відриву від основної роботи: у вечірній час і вихідні дні («part time»), заочне навчання;

- комбіновані форми навчання, що допускають поєднання навчання з працею, а також дуже популярне, так зване «навчання на робочому місці»;

- самостійне домашнє навчання протягом усього життя.

Слід зауважити, що в США важливими в першу чергу є здобуті освіти, знання і професійні навички, а вже потім — рейтинг вищого закладу освіти, в якому навчався випускник. Кожний, хто намагається отримати роботу, має витримати вступні тести й досить складні іспити, протягом випробувального терміну (від 1-6 місяців до 1 року) довести свою професійну придатність і вміння працювати «в команді». Тому не може йти мови про «придбаний» або фальшивий диплом (що, на жаль, ще має місце в слаборозвинених країнах і тих, що розвиваються), форма навчання пошукача робочого місця, як правило, суттєво не впливає на остаточне рішення роботодавця і в подальшому на розмір заробітної плати працівника.

5) Особливої важливості в США набуватиме гуманітарна складова вищої освіти, що стає необхідною для збереження і подальшого розвитку національної культури.

6). Вища освіта Сполучених Штатів Америки набуватиме все більшої залежності від приватного капіталу і недержавного фінансування.

Вплив світових ринкових перетворень і капіталу транснаціональних корпорацій на розвиток вищої освіти США спричиняє перегляд державними діячами, керівниками освітніх сфер і громадськістю країни принципів і доцільності фінансування вищої освіти. Оскільки вища освіта в Сполучених Штатах спочатку була недержавною, федеральна влада та уряди штатів її майже не фінансували і почали виділяти асигнування на її розвиток (як вищої освіти, так і освіти в цілому) з подальшим економічним розвитком країни. До початку 90-х років минулого століття ця тенденція зберігалася, але в останні роки все більший відсоток грошових надходжень на розвиток вищої освіти США припадає на відомих світових фінансових магнатів.

У найближчі роки і в перспективі подальший розвиток вищої освіти в США приведе до її універсалізації, глобалізації, зробить макси-

мально відповідною запитам американського суспільства і часу. Вища освіта Сполучених Штатів Америки тісніше взаємодіятиме з освітою в цілому, наукою і культурою, стане ще більше демократичною і відкритою для всіх американських громадян.

Одним із головних досягнень вищої освіти США є демократичні принципи її функціонування та керівництва нею, суттєва автономія, самостійність та децентралізація, великі права адміністративного і науково-педагогічного персоналу щодо самоуправління і вибору керівників (в державних вищих навчальних закладах), їх обов'язкова підзвітність своїм виборцям, гласність і висока професійність, практична відсутність випадків волонтаризму, протекціонізму, корупції і зловживань.

Вища освіта в США доступна широким колам молоді, є необхідною для набуття ґрунтовних класичних наукових і професійних знань, самореалізації та здійснення кар'єри, досягнення поставленої мети. Існує реальна можливість постійного (безперервного) підвищення кваліфікації та післядипломної освіти, перекваліфікації та набуття другої спеціальності.

Висновки

Освіта США є підприємницькою за визначенням: вона відображає підприємницький характер американського суспільства і належним чином відповідає його запитам і проблемам. Найдорожчі здобутки американської нації — свобода і демократія — надійно та ефективно підтримують підприємництво в країні, підприємливість кожного громадянина, захищають права підприємців і забезпечують необхідні гарантії для творчої підприємницької діяльності.

Сама ж американська освіта на сьогоднішній день за своєю суттю залишається такою ж, якою була на початку заснування Республіки. Вона є основою, на якій створювалася національна культура, постійно удосконалювалася й пристосовувалася до змін, що відбувалися у житті країни. Одна з великих історичних цілей американського суспільства — всебічна, загальнодоступна освіта для кожного громадянина, починаючи з дитячого садка і до університету, — майже збулася.

На думку американців, жодне інше суспільство в історії, крім США, не навчало своє молоде покоління так наполегливо і з такими великими витратами. На основі глибоких і всебічних досліджень американські фахівці дійшли безумовного висновку, що національна безпека, економічний розквіт і міжнародний престиж Сполучених Штатів безпосередньо залежать від високої освіченості населення. Тому подальший розвиток країни не можливий без якісної освіти, для на-

дання якої необхідно все більше й більше федеральних асигнувань.

Великі здобутки американської освіти безпосередньо пов'язані з місцевим розмаїттям шкільних систем. Але велика кількість освітніх систем створює й деякі проблеми: в американській освіті проблеми частково виникають від її децентралізованої структури, а також, певною мірою, від її мети — всебічної загальної освіти.

На думку доктора Мільтона Голдберга, виконавчого директора Національної комісії з проблем високої якості освіти, «Сполученим Штатам Америки доручено забезпечити кожному молоду людину в своїй країні добротною освітою, незалежно від економічної основи та притаманних дітям особливостей» [39].

У травні 1983 року Національна комісія з проблем високої якості освіти наголосила на необхідності приділяти ще більше уваги підвищенню стандартів освіти в США. За висновками комісії Сполучені Штати перебували на «рубежі ризику», що сталося у зв'язку зі зростаючою пересічністю. Вважалося, що стандарти були дуже занижені, шкільний день надто скорочений, учителям платили дуже мало, а навчання перебувало в кінці списку національних пріоритетів. Серед рекомендацій комісії були заклики підвищити стандарти, більше часу приділяти основним навчальним предметам, підвищити престиж професії викладача, надавати більше уваги проблемам шкільних вчителів, зробити переконливими мотиви залучення молоді до педагогічних професій, привернути увагу суспільства до більшої значимості «індивідуального» в професії вчителя.

Інші дослідження також закликали до подібних реформ, у той же час приділяючи велике значення необхідності більш тісних зв'язків і взаємодій між федеральною владою та адміністраціями штатів, спрямованих на збільшення досягнень учнів на всіх рівнях.

Під впливом доповіді комісії всі 50 штатів розробили і мали програми втілення цих освітніх реформ. Подальші дослідження підтвердили цю тенденцію, спрямовану на реорганізацію в освітянській системі. Доповіді, проголошені Відділенням коледжів комісії та Фондом Карнегі, свідчать, що «потік пересічності» вже почав спадати.

Один з найбільш багатообіцяючих й обнадійливих аспектів реформи — це кількість приватних організацій, котрі шукали шляхи покращання освітньої системи.

Статистика свідчить, що у 80-х роках більше половини всіх 16 тисяч шкільних округів збільшили суму кредитів, необхідних для основних дисциплін — англійської мови, природничих наук, математики і за короткий час підвищили свої стандарти. Протягом цього ж періоду

майже 70% шкіл спрямували всі свої зусилля на покращання відвідування. Майже 20 штатів встановили більш жорсткі вимоги до атестації вчителів з метою гарантувати, що вони одержали достатні практичні навички перед тим, як ввійти до аудиторії. Тим, хто пройшов випробування неформальної атестації, надавалася робота в першу чергу та на більш вигідних умовах.

Класичний інтерес до змісту дисциплін, які обирають учні та студенти, до методів навчання та загальна доступність отримання знань у поєднанні з вимогами високої якості є характерною рисою освіти в США. Однак традиційна американська школа продовжує турбуватися про практичні світові проблеми шляхом впровадження програм виробничої і професійної освіти. За словами доктора Голдберга, «американський народ дотримується тієї точки зору, що якість освіти безпосередньо пов'язана з якістю життя. Це американська традиція — думати про те, що ми можемо стати кращими».

Тенденції розвитку та проблеми вищої освіти США мають суттєві якісні відмінності порівняно з вищими навчальними закладами інших економічно розвинутих країн, що зумовлено політичними, економічними та історичними особливостями й умовами формування та розвитку вищої освіти в Сполучених Штатах Америки. Наприклад, децентралізація вищої освіти, велика різноманітність типів вищих навчальних закладів, значний відсоток приватних і недержавних ВНЗ, широкий кількісний та якісний склад національних меншин.

Конституція США основну відповідальність за надання освіти громадянам покладає на окремі штати, тому що саме вони, а не федеральний уряд, впроваджують та фінансують всі рівні освіти, в тому числі й вищу. Система вищої освіти в США являє собою фактично п'ятдесят окремих систем, кожна з них має свої особливості, в тому числі — широку різноманітність навчальних закладів із своїми цілями і спрямованістю у навчанні та контингентом студентів.

У США є департамент вищої освіти, але питання організації навчального процесу у вищих навчальних закладах є прерогативою виключно місцевих органів влади на рівні штатів. Великі повноваження та самостійність щодо організації навчання надаються й самим ВНЗ.

Принцип децентралізації в управлінні зумовлює подальший розвиток процесів урізноманітнення в структурі системи вищої освіти США.

У державних вищих навчальних закладах навчається більша частина студентів. Однак одна з характерних рис американської системи вищої освіти — це велика кількість різноманітних приватних недержавних ВНЗ. На початок 1980 року 72% з 1,9 тисяч чотирирічних вищих

навчальних закладів належали до приватного сектора і лише 28% – до державного. Але за кількістю студентів на першому місці державні ВЗО (79% порівняно з 21% у приватних). Так, наприклад, у 1995 році у відомому державному університеті штату Вісконсін (м. Медисон) навчалося майже 50 тисяч студентів, а у також відомому в США приватному (незалежному) Вісконсінському університеті Конкордія (м. Мекуюн) – майже 4 тисячі. Річне навчання у державному університеті штату Вісконсін коштувало в середньому 3500, а в університеті Конкордія – 11 тисяч доларів.

І все ж найбільш відомими та провідними в американській освіті є саме недержавні вищі навчальні заклади. До них належать найбільш відомі, потужні та престижні університети та коледжі, що впроваджують та підтримують високі освітні стандарти. Саме вони найбільше впливають на всю систему освіти США, визначають її високий рівень. Надзвичайно велика роль приватних ВНЗ і у виконанні наукових досліджень та підготовці кадрів вищої кваліфікації. Спеціалісти високої кваліфікації у США – це кадри економіки, оборони та науки.

У зв'язку зі швидким прогресом у прикладній науці, технологіях, а також із міркувань американського престижу на світовій арені, система вищої освіти США надає майбутнім спеціалістам: по-перше, ґрунтовні вузькопрофесійні знання; по-друге, вчить самостійно мислити, вирішувати практичні задачі та проблеми; по-третє, самостійно навчатися та підвищувати свою професійну кваліфікацію після основного терміну навчання у ВНЗ; по-четверте, надає можливість набувати нові знання та підвищувати свій рівень у системі підвищення кваліфікації в рамках вищої освіти (в аспірантурі та на курсах).

У промисловості підтримування професійних знань на необхідному рівні відповідно до потреб науки та техніки здійснюється через систему підвищення кваліфікації та перепідготовки (перепрофілювання). Приватні компанії та корпорації США, як правило, створюють свої коледжі, ВЗО та курси підвищення кваліфікації, куди запрошують провідних спеціалістів із необхідних галузей знань (професорів, викладачів, науковців, дослідників, практиків). Прикладом можуть служити професійно-технічні ВНЗ таких всесвітньовідомих корпорацій, як Дженерал Моторс, Дженерал Електрик, АйБіЕм тощо. Заходи з підготовки, перепідготовки, підвищення професійного рівня є найважливішими в економічній та професійній діяльності корпорацій, компаній у недержавній, а також державній (бюджетній) сферах США. Це є підґрунтям високої компетенції та продуктивності праці американських фахівців. Вміле управління економічними процесами спеціалістами високої ква-

ліфікації є гарантією процвітання США. Про зацікавленість приватних корпорацій та компаній у високій кваліфікації своїх співробітників свідчить високий рівень фінансових вкладень у цю невиробничу сферу (від 25% до 35% і більше від прибутків), яке компенсується великими прибутками та високим професіоналізмом американських спеціалістів.

Постійна підготовка наукових кадрів високої (магістрів) і найвищої (докторів філософії) кваліфікації є однією з головних функцій вищої освіти США. Причому через систему післядипломної освіти готуються співробітники для наукових досліджень прикладного характеру, підготовка вчених для фундаментальних досліджень перенесена на післядокторський період навчання.

Необхідно підкреслити такі особливі риси вищої освіти США, що відносно відрізняють її від систем освіти інших країн:

1) Потужність та гнучкість ВНЗ. У США є потужні, відомі усьому світу вищі навчальні заклади. Їх можна умовно поділити на:

— елітні, в яких навчаються діти багатих батьків, нащадки відомих політичних, державних діячів та підприємців;

— престижні (з прекрасною матеріально-технічною базою, висококваліфікованими професорсько-викладацькими кадрами, давніми традиціями і великою кількістю студентів);

— великі багатопрофільні (в основному — університети) центральні в кожному штаті;

— великі вузькопрофільні (коледжі, ВЗО) центральні в кожному штаті.

Також існують і процвітають: невеликі багатопрофільні (в основному — університети) та вузькопрофільні (коледжі, ВЗО), що є в кожному штаті та відрізняються один від одного історією виникнення, традиціями, формами фінансування та деякими іншими ознаками (етнічними, релігійними, методами організації навчального процесу тощо).

Слід зауважити, що відкрити (зареєструвати) та отримати дозвіл (ліцензію) на освітню діяльність у США дуже легко: відповідно до існуючого законодавства адміністрація штату без будь-яких проблем реєструє вищий навчальний заклад. А далі новий ВНЗ повинен переконати майбутніх абітурієнтів у своїй спроможності та престижності свого навчання й диплому.

2) У США існує так званий «інтелектуальний ринок», який формується з усього науково-педагогічного потенціалу не тільки Сполучених Штатів, але й інших країн світу. Завдяки міжконтинентальним системам зв'язку створено світовий банк даних на всіх діючих науковців, викладачів, дослідників, менеджерів та інших категорій працівни-

ків системи вищої освіти. База даних цього інтелектуального банку містить необхідну інформацію про них, а також їхні пропозиції щодо надання своїх послуг.

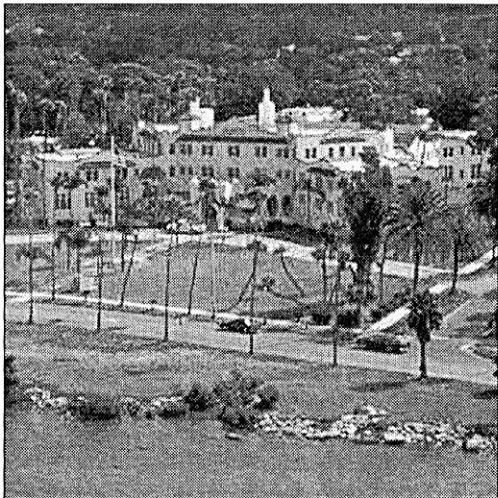
Керівники ВНЗ США мають постійну змогу зв'язуватися електронною поштою або іншим зв'язком із необхідними фахівцями, досягати з ними домовленості і таким чином залучати до співробітництва (на обумовлений контрактом період). Такий спосіб залучення необхідних кадрів для освітньої діяльності дозволяє: по-перше, ефективно використовувати «мозок» провідних фахівців (що позитивно впливає на рівень підготовки спеціалістів ВНЗ); по-друге, створювати оптимальний кількісний склад постійних працівників ВЗО, зосередивши увагу, зокрема, на базових (провідних) профілюючих підрозділах свого навчального закладу, які є конкурентноспроможними у масштабах вищої освіти штату, країни, світу; по-третє, примушує викладачів постійно підвищувати свій науковий і професійний рівень в умовах конкуренції; по-четверте, зменшувати кількість потенційно непридатних для роботи у вищій освіті осіб за рахунок природного їх відсіву; по-п'яте, залучати відомих в усьому світі фахівців для читання циклів лекцій, що підвищує рейтинг ВЗО. Тому структура професорсько-викладацького складу багатьох ВНЗ є дуже гнучкою, деякі підрозділи є символічними (тобто, мають тільки керівника або назву), а навчальні заклади між собою створюють щось подібне до комплексів (за розподілом дисциплін, що є базовими і викладаються конкретним ВНЗ). Такий розподіл повноважень враховується при акредитації і заохочується офіційними керівниками освітньої сфери.

Аналогічною є ситуація зі створенням тимчасових потужних науково-дослідних колективів. Основним критерієм організації таких колективів для «мозкового штурму» в будь-якій галузі є необхідна матеріально-технічна база ВНЗ, запрошення спеціалістів та достатній рівень фінансування. При цьому до науково-дослідних робіт на платній основі залучаються студенти старших курсів, аспіранти та докторанти. Таку роботу фінансують федеральні органи, військово-промисловий комплекс, корпорації та компанії США, а також приватні фірми та фізичні особи (в тому числі — з-за кордону).

3) Навчання у вищих навчальних закладах Сполучених Штатів Америки платне. Всі відомі, престижні приватні та державні вищі навчальні заклади США набирають студентів на навчання на платній основі. Це один з головних принципів вищої освіти Сполучених Штатів: навчання повинно бути платним. Від цього залежить зацікавленість абітурієнтів і студентів, їхніх батьків, спонсорів, які надають фінансо-

ву підтримку студентам. Вартість навчання дуже різна й залежить від конкретного ВНЗ.

Але в системі вищої освіти США є й інші, дуже демократичний принцип: навчатися у ВНЗ можуть усі, хто має для цього необхідні інтелектуальні можливості. Для цього існує цілий ряд пілг, федеральних, місцевих, комунальних, благодійних та інших фондів підтримки вищої освіти для надання стипендій малозабезпеченим,

інвалідам, а також іноземним студентам, існує стипендія, яка може навіть перевищувати вартість навчання. Усе залежить від бажання, старання, хисту й талантів студентів, їхньої активної позиції, повноцінної участі у діяльності та житті ВНЗ. Студенти мають змогу та офіційний дозвіл працювати у вільний від занять час для покриття витрат на освіту, можуть переривати навчання або одночасно відвідувати заняття на кількох факультетах або в кількох вищих навчальних закладах.

4) Американські студенти витрачають часу на навчання у 2 рази менше, ніж студенти інших країн (наприклад, Західної Європи або Японії). Вони використовують менше часу на академічне навчання, самостійну роботу, але мають можливість працювати. Вищі навчальні заклади західноєвропейських країн планують значно більше часу (порівняно з американськими) на академічну підготовку студентів, їхню самостійну та індивідуальну роботу з викладачем.

5) Якщо ВНЗ є приватним, то він не залежить від адміністрації штату, має незалежну ліквувальну раду, незалежне фінансування через приватні кошти (плата за навчання, пожертвування, інвестиції і т.д.). Його діяльність у деяких аспектах регулюється законами штату. Як правило, такі закони, як: Закон про освіту, про наукові дослідження, про адміністративні функції — поширюються як на державні, так і на приватні ВНЗ. Ці закони стосуються також оцінки знань студен-

тів, публікації статистики кримінальних подій у навчальних закладах, бюджетів ВНЗ, використання тварин у процесі навчання та досліджень, рівень знання англійської мови викладачами (що зменшує можливості вищого навчального закладу наймати викладача з-за кордону) тощо. Держава (штат) обмежує або оподатковує підприємницьку діяльність ВЗО. Це звужує діяльність адміністрації.

На закінчення підкреслимо, що девіз американської молоді — «чим більше вчишся, тим більше заробляєш», а всі американці вірять у тезу, що «рівень та якість освіти безпосередньо пов'язані з рівнем життя». Тому американці певні, що їхня система освіти відповідає світовим стандартам, але може бути ще досконалішою. Вони також вважають, що жодне суспільство в історії людства не приділяло такої великої уваги та не витратило стільки коштів на навчання своєї молоді. На їхній погляд, вже недалеко той час, коли здійсниться велика історична мета американців — загальна освіта від дитячого садка до університету для кожного громадянина США.

Коментар професора Вісконсінського Міжнародного Університету (США) Вільяма Х. Ібела⁵:

«Американська вища освіта, можливо, найкраще може бути охарактеризованою як серія парадоксів тому, що вона має багато двояких і протилежних, контрастних рис.

На початку післямови я б хотів довести до відома читача той факт, що американська вища освіта складається з державних коледжів та університетів, які фінансуються з федерального бюджету та (або) бюджету штату за рахунок податків населення США, недержавних (незалежних) коледжів та університетів. Навчальні заклади цих двох видів одночасно співпрацюють та конкурують. Їх співпраця має широке поле у напрямку удосконалення навчального процесу, в той же час вони є конкурентами, що змагаються за студентів, фінансове інвестування (дотації), талановитих викладачів, федеральні гранти, за свій престиж тощо. Підкреслюю, що хоча недержавні заклади не одержують прямої допомоги з федеральних фондів або бюджетів штатів, вони мають доступ до спеціальних грантів і фінансової допомоги з

⁵Професор Вісконсінського Міжнародного Університету (США) Вільям Х. Ібел — відомий у США фахівець у сфері менеджменту та маркетингу, колишній віце-президент Вісконсінського університету КОНКОРДІЯ, штат Вісконсін, м. Мілуокі (1973-1994 рр.), має значний досвід організаційної діяльності по створенню, управлінню та акредитації недержавних вищих закладів освіти США.

них фондів, що надаються безпосередньо студентам. Дух конкуренції позитивно впливає на розвиток як державних, так і недержавних закладів освіти — обидва типи вищих навчальних закладів мусять виконувати завдання вищої освіти на найвищому рівні.

Акредитація не знаходиться під контролем федеральної влади або адміністрації штату. Державні та недержавні навчальні заклади спільно досягають угоди щодо процедури контролю та оцінки їх діяльності. Організаціями, що мають право перевіряти та оцінювати роботу ВНЗ, є регіональні акредитаційні агенції. Під час експертизи ці агенції творчо та доброзичливо співпрацюють із закладом, що перевіряється.

Ці періодичні перевірки (кожні 3-7 років) можуть «дати життя або смерть» закладу освіти (іншими словами — дати або не дати право на існування). Втрата акредитації негайно викликає колапс у цьому ВНЗ⁶.

Позбавлення акредитації не відбувається раптово, а лише після кількох попереджень і зауважень, у випадку, якщо навчальний заклад неспроможний виправити ситуацію у наданий йому для цього час. Спочатку надається випробувальний термін (як правило, до одного року). Після його закінчення відбувається повторна експертиза, за висновками якої приймається рішення про надання акредитації, продовження випробувального терміну, або скасування акредитації. При цьому ВНЗ може достроково, до закінчення випробувального терміну, запросити акредитаційну комісію, якщо недоліки, на які звернула увагу попередня перевірка, вже усунуті. Усі витрати на проведення експертизи акредитаційної комісії несе ВНЗ, який перевіряється. Треба зауважити, що під час акредитації недержавних закладів у першу чергу перевіряються їх фінансовий стан, бібліотеки та матеріально-технічна база. На рейтинг ВНЗ також впливає академічний рівень професорсько-викладацького складу (штатного та запрошеного з інших закладів).

Перевірки акредитаційною комісією діяльності ВНЗ, її висновки та оцінки дуже корисні для навчального закладу тому, що їх здійснюють професіонали в галузі освіти (широко визнані провідні викладачі, науковці та керівники державних і недержавних закладів освіти). При цьому урядові та політичні установи, а також департамент освіти не мають повноважень давати директиви та контролювати те, що і як викладається. Тільки конкуренція та вільний ринок диктують необхідність або відсутність необхідності існування ВЗО.

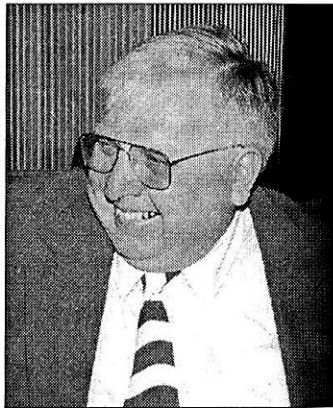
⁶ Втрата акредитації не означає закриття ВНЗ, але інформація про цей факт миттєво висвітлюється у пресі, обов'язково — у щорічних каталогах цього закладу та каталогах-довідниках для вступників до вищих закладів освіти, і, безумовно, негативно впливає на престиж і репутацію ВНЗ: він може втратити свою конкурентоспроможність.

Студенти мають самостійно вивчати ситуацію та робити свій вибір, де здобувати освіту. При цьому вони можуть починати навчання в одному ВНЗ, а продовжувати або закінчувати — в іншому, також мають можливість вибирати між крупними (державними або недержавними) ВЗО з великим науково-дослідницьким потенціалом, або невеликими з більшою орієнтацією на індивідуальне навчання. Обидва типи ВНЗ мають свою цінність і можуть відкрити двері студенту для його успішної кар'єри. Це тільки справа власного вибору, який у будь-якому випадку залежить від рейтингу (престижності) ВНЗ, якості освіти, яку він надає, вартості навчання та планів студентів на майбутнє. Такий вибір зробити неважко. Тому весь світ визнає США одним із лідерів у наданні демократичної, різноманітної та високоякісної освіти.

Недержавні вищі навчальні заклади, як правило, менші за своїх державних конкурентів, та вважається, що академічно вони є рівними або сильнішими. Переважна більшість приватних вищих закладів освіти основну увагу зосереджують на навчанні та вихованні, а не дослідницькій діяльності. Але це — тільки узагальнення, воно не стосується деяких відомих недержавних закладів з великим науково-дослідницьким потенціалом⁷.

Щодо викладацького складу, то в усіх ВНЗ США він повинен мати компетентних, здібних і презентабельних особистостей — лідерів у своїй професійній галузі. Сучасний університет Сполучених Штатів Америки будь-якої форми власності не дозволяє собі мати неуважних і нетворчих професорів, які відбувають термін і живуть попередніми заслугами, сподіваючись на «пожовклі» нотатки своїх лекцій минулих років. Від викладачів вимагається модернізація кожного року їх лекцій і навчальних матеріалів, які вони пропонують студентам. Адміністрація жорстко контролює цей процес, тому що це відбивається на рейтингові закладу.

На закінчення цієї післямови я хотів би зробити такий висновок: система вищої освіти США далека від ідеальної, але країни зі стійкою бюрократичною структурою в цій галузі та недостатньо гнучким ун-

⁷Наприклад, Гарвард, Прістон, Йель тощо.

равлінням нею можуть вивчати позитивний досвід однієї з найвідкритіших і найдемократичніших систем вищої освіти в світі, що існує в Сполучених Штатах Америки. Головне при цьому — пам'ятати, що освіта повинна служити усьому суспільству, а не окремим її прошаркам і що в цій галузі неприпустимі явища корупції, волонтаризму та бюрократичного адміністрування. І ще: тільки у чесній конкуренції державних та недержавних навчальних закладів можливі реальний прогрес і розквіт всієї системи освіти, інтелектуальне зростання нації і, як результат, — прогрес країни та суспільства.

Деякі слова про підприємницьку освіту. Дух підприємництва присутній в усіх програмах усіх спеціальностей, підприємницькі дисципліни викладаються в усіх без винятку університетах і коледжах. Як людина не може жити без повітря, так і американці не можуть жити без підприємництва, бо це спосіб життя США і йому служить вся вища освіта».

*Доктор Вільям Х. Ібл,
професор.*

1.2. Феномен вищої освіти Японії

Значний вплив на систему вищої освіти Японії мали наслідки другої світової війни. Взнявши за основу модель вищої освіти США, Японія досягла найбільших у світі успіхів у галузі підготовки спеціалістів високої та вищої кваліфікації. У першу чергу це стосується підготовки економістів і підприємців-бізнесменів, інженерів і конструкторів, науковців-дослідників і створення власної інтелігенції, що зумовило бурхливий економічний ріст країни, вихід на перше місце у світі за темпами росту науково-технічного потенціалу, продуктивності праці, створення найновіших технологій, автоматизації та роботизації технологічних процесів. Завдяки високій працездатності японців, національній свідомості та патріотизму, відсутності расових та етнічних (у порівнянні з США) проблем, згуртованості населення перед лицем природних, кліматичних та екологічних негараздів, Японія перетворилася на феноменально високоосвічене й високоінтелігентне суспільство патріотів-трудоголиків.

У чому ж полягає феномен японської освіти, яка вважається однією з найкращих у світі? Завдяки чому небагата за природними ресурсами та копалинами держава складає відчутну конкуренцію США, країнам європейської співдружності, є одним з найпотужніших інвесторів в світі, надає фінансову допомогу багатьом країнам?

В Японії існують переважно національні, локальні (муніципальні,

місцеві) та приватні заклади освіти різного рівня, які повністю задовольняють освітні й наукові потреби країни. Після другої світової війни японські закони про освіту зробили її неперервною за схемою 6-3-3-4. У тому числі: 3-річні дитячі садки (Kindergartens — Yochien) — від 3-х до 5-ти років — для розумової та фізичної підготовки дітей до навчання у початковій школі (перебування у дитячому садку необов'язкове); обов'язкова 6-річна початкова або так звана «елементарна» школа (Elementary School — Shogakko) — для дітей від 6 до 12 років; обов'язкова трирічна середня або так звана «нижча або молодша середня» школа (Lower Secondary School — Chugakko) — для дітей віком від 12 до 15 років; трирічна загальна середня або так звана «вища або старша середня» школа (Upper Secondary School — Kotto-gakko) — для тих підлітків від 16 до 18 років, хто має обов'язкову 9-річну середню освіту та успішно склав вступні іспити, що дають право для навчання в такому типі навчального закладу. У цій школі навчання організовано трьома способами: повний день (протягом цілого дня) — для звичайних школярів; неповний день (вранці, вдень або ввечері) та заочне навчання (його, як правило, вибирають молоді робітники, яким необхідно отримати відповідний сертифікат про освіту). Учням пропонуються навчальні курси трьох категорій: загальні, спеціалізовані та інтегровані.

Загальні курси готують до вступу у вищі навчальні заклади і надають загальні освіти й знання, не орієнтовані на якусь професію або галузь. Спеціалізовані курси, навпаки, є професійно-орієнтованими і готують до конкретної спеціальності, наприклад, до роботи в таких галузях, як: сільське господарство; індустріальне виробництво; підприємництво та комерція; рибна промисловість; ведення домашнього господарства та його економіка; охорона здоров'я та медичне обслуговування (підготовка молодших медичних працівників); науково-математичне обслуговування (підготовка молодших спеціалістів, техніків, лаборантів, обслуговуючого персоналу); спортивно-фізичне виховання (молодші інструктори, вихователі тощо); музика; мистецтво; англійська мова тощо. Пропонуються також інші різноманітні курси, необхідні для подальшого отримання професії.

Інтегровані курси пропонуються з 1994 року для надання більш широкого спектру необхідних для майбутнього життя дисциплін і більш повної реалізації освітніх можливостей японських середніх навчальних закладів.

Для отримання сертифіката про загальну середню («вищу або старшу середню») освіту необхідно складати як вступні, так і випускні іспити.

З квітня 1999 року в Японії введено новий тип шкіл для шестирічної середньої освіти — «середні школи» (Secondary Schools — Chuto-kyoiku-gakko). Ці школи об'єднують «нижчу або молодшу середню» та «вищу або старшу середню» школи з метою надання за 6 років початкової та загальної середньої освіти з вивченням загальних і спеціалізованих курсів.

Є багато й спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл для дітей з фізичними та розумовими вадами, де надають освіту учням відповідно до їхніх потреб з урахуванням індивідуальних особливостей. Є заклади для навчання сліпих, глухих і німих, а також для навчання дітей з розумовими відхиленнями, фізичними вадами та хворих. Такі заклади надають ті ж ступені (рівні) освіти, що й звичайні: дошкільну, початкову й середню. Крім того, діти з не дуже яскраво вираженими вадами можуть навчатися в спеціальних класах у звичайних школах.

За даними Міністерства освіти, науки, спорту і культури Японії на початок 1999 року в країні було 63,6 тисяч (або 100 %) шкіл, що надавали середню (включаючи дошкільну, початкову, початкову середню і загальну середню) освіту 21,942 мільйонам (або 100%) громадян, у тому числі: 581 (або 0,91%) національних (державних) навчали 797 тисяч (3,63%) громадян; 45,87 тисяч (або 72,12%) локальних вчили 14,921 мільйона (68%) японців та 17, 15 тисяч (або 26,97%) приватних — 6,224 мільйона (28,37%) дітей.

Вищі навчальні заклади Японії включають університети (Universities), молодші або початкові коледжі (Junior Colleges), технологічні коледжі (Colleges of Technology), а також коледжі спеціальної підготовки (Special Training Colleges) та різноманітні школи (вищі) тривалого навчання (Miscellaneous Schools).

Університети (Daigaku) здійснюють навчання та дослідження за спеціалізованими академічними дисциплінами та надають класичні та новітні знання. Для того, щоб стати студентом, необхідно мати повну середню освіту (12 років навчання). Для одержання ступеня бакалавра (Gakushi) треба пройти курс, розрахований не менш, як на 4 роки. Після цього можна продовжувати навчання у так званій «випускній вищій школі» (Graduate School) у різних напрямках, щоб одержати ступінь магістра (Shushi) та доктора (Hakushi). Випускні вищі школи розраховані, як правило, на п'ять років: дворічний курс, щоб отримати ступінь магістра, та наступний трирічний курс — для отримання ступеня доктора. Але для найбільш обдарованих, здібних і талановитих студентів та відмінників навчання існує можливість стати магістром за один рік і доктором — за два роки.

Молодші або початкові коледжі (Tanki-daigaku) мають за мету навчання та дослідження з спеціальних предметів, а також розвиток у студентів здібностей, необхідних для трудового та практичного життя. Для вступу до молодших коледжів необхідно також мати повну середню освіту (12 років). Термін навчання — 2-3 роки, після закінчення якого студент отримує ступінь молодшого бакалавра (Associate Bachelor — Jun-gakushi). Більшість курсів цих коледжів — це гуманітарні та соціальні науки, підготовка вчителів і домашня економіка. Переважна кількість студентів у них — жінки.

Після закінчення випускники мають можливість продовжувати навчання в університетах, а їхні кредити зараховуються як частина кредитів для отримання університетського ступеня бакалавра.

Технологічні коледжі (Koto-senmon-gakko) на відміну від університетів і молодших (початкових) коледжів приймають абітурієнтів із незакінченою середньою освітою і пропонують п'ятирічний термін навчання, що є необхідним для одержання ступеня молодшого бакалавра. У них поглиблено вивчаються професійно-орієнтовані дисципліни, які потрібні студентам у їхній майбутній трудовій діяльності. Це, як правило, дисципліни інженерні, курси з теорії морської справи, торгового мореплавання тощо. Після закінчення можна продовжувати навчання на старших курсах університетів. Також у цих коледжах є поглиблені курси, котрі необхідні для одержання ступеня бакалавра.

Коледжі спеціальної підготовки (Senshu-gakko) пропонують навчальні курси, що поділяються на три категорії: вищі середні, післясередні, загальні. На кожному з них навчається не менше сорока студентів протягом одного року (800 або більше аудиторних годин на рік).

Коледжі спеціальної підготовки, де є вищі середні курси, називаються «вищою середньою спеціальною школою» (Koto-senshu-gakko). Ті, навчальні заклади, які пропонують вищі післясередні курси, називаються «коледжами професійної підготовки» (Senmon-gakko). Для того, щоб вступити до вищої середньої спеціальної школи, треба мати обов'язкову 9-річну середню освіту. Для вступу до коледжів професійної підготовки необхідно мати загальну середню освіту або закінчити вищі середні курси коледжів спеціальної підготовки. Студенти, які закінчили вищі середні курси (терміном навчання три або більше років) у коледжах спеціальної підготовки, і ті, які успішно завершили навчання у коледжах професійної підготовки і одержали кваліфікацію «молодший технік» (Senmonshi), можуть бути претендентами на місце в університеті (або в іншому вищому закладі освіти).

Різноманітні школи трудового навчання (Kakushu-gakko) забезпечують трудове та практичне навчання у таких сферах, як: виготовлення одягу, кулінарія, бібліотечна справа, машинопис та друкарство, управління (водіння) та ремонт автотранспорту, комп'ютерна техніка тощо. Для вступу до них треба мати початкову середню освіту. Термін навчання — один рік чи більше (не менше 680 аудиторних занять на рік). Але існують і скорочені курси (від 3 і більше місяців).

Коледжі спеціальної підготовки і різноманітні школи трудового навчання, як правило, є приватними вищими навчальними закладами Японії.

Далі, на малюнку 1, наведемо схему організації японської системи освіти. (Використовуються такі позначення: 1 — дитячі садки; 2 — рівень дитячого садка спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл; 3 — «елементарні» школи; 4 — «елементарний» рівень спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл; 5 — обов'язкова 9-річна початкова («елементарна») та навчальна середня («нижча або молодша середня») освіта; 6 — «нижчі або молодші середні» школи; 7 — «нижчі або молодші середні» школи, що входять до «середньої школи»; 8 — «нижчий або молодший середній» рівень спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл; 9 — технологічні коледжі; 10 — «вищі або старші середні» школи, в яких навчання здійснюється неповний день (вранці, вдень або ввечері); 11 — «вищі або старші середні» школи із заочним навчанням; 12 — «вищі або старші середні» школи, в яких навчання здійснюється повний день (протягом цілого дня); 13 — «вищі або старші середні» коледжі спеціальної підготовки або «вищі середні спеціальні школи»; 14 — «вищі або старші середні» школи трудового навчання; 15 — «вищі або старші середні» школи, що входять до «середньої школи»; 16 — «вищий або старший середній» рівень спеціальних середніх загальноосвітніх шкіл; 17 — університети; 18 — заочна форма навчання в університетах; 19 — молодші або початкові коледжі; 20 — заочна форма навчання в молодших або початкових коледжах; 21 — коледжі спеціальної підготовки; 22 — вищі школи трудового навчання; 23 — «випускні вищі школи»: магістратура, докторантура).

Зауважимо, що термін шкільного навчання становить 12 років, до вищих навчальних закладів японська молодь вступає, як правило, у 18-річному віці, ступінь бакалавра отримує у 22, а ступінь магістра — у 24 роки. Загальний термін навчання в школі й у вищому навчальному закладі 18 років.

Тепер розглянемо деякі кількісні та якісні оцінки і співвідношення діяльності вищих навчальних закладів Японії й оплати освітніх послуг [8; 37].

1. Університети і молодші коледжі Японії.

На початку 1999 року в університетах/молодших коледжах Японії навчалася така кількість студентів (у тисячах осіб):

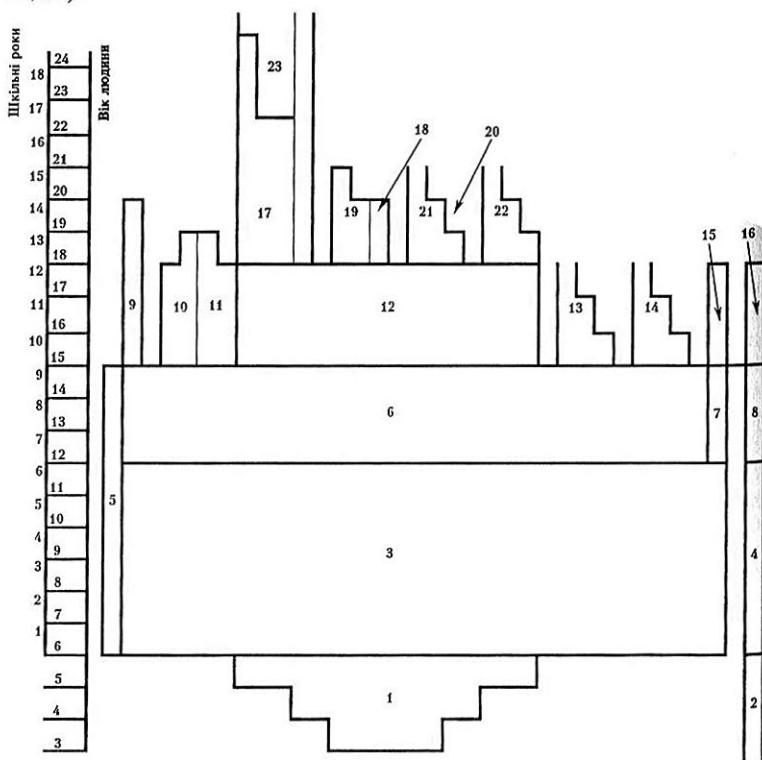
— усього: 2701,1/377,9; серед них:

а) жінок: 959,5 (або 35,5%)/339,7 (або 89,9%);

б) навчалися в національних закладах: 621,1 (або 23%)/8,7 (або 2,3%);

в) навчалися в локальних закладах: 101,1 (або 3,74%)/22,5 (або 6%);

г) навчалися в приватних закладах: 1978,9 (або 73,26%)/346,7 (або 91,7%).

Малюнок 1. Схема організації японської системи освіти.

Далі в таблиці 8 порівняємо кількість японських університетів і молодших коледжів різних форм власності за період з 1955 до 1999 року.

Таблиця 8

**Кількість японських університетів / молодших коледжів
(1955 — 2000 роки)**

Рік	Всього	Національні	Локальні	Приватні	Відсоток приватних, %
1955	228/264	72/17	34/43	122/204	53,5/77,3
1965	317/369	73/28	35/40	209/301	65,9/81,6
1975	420/513	81/31	34/48	305/434	72,6/84,6
1985	460/543	95/37	34/51	331/455	72,0/83,8
1995	565/596	98/36	52/60	415/500	73,5/83,9
1996	576/598	98/33	53/63	425/502	73,8/83,9
1997	586/595	98/29	57/62	431/504	73,5/84,7
1998	604/588	99/25	61/60	444/503	73,5/85,5
1999	622/585	99/23	66/59	457/503	73,5/86,0
2000	649/572	99/20	72/55	478/497	73,7/86,9

В університетах Японії — національних/локальних/приватних, або у %/усього у 1999 році:

— отримували науковий (вчений) ступінь (тисяч осіб):

а) бакалавра — 475,9/88,1/1884,8 або 76,97%/2448,8; серед них — жінок: 886,9 або 36,2%;

б) магістра — 78,6/5,8/47,7 або 36,11%/132,1; серед них — жінок: 34,5 або 26,12%;

в) докторів — 42,0/3/14,0 або 23,73%/59,0; серед них жінок: 14,7 або 24,92%;

— навчалися на продвинутих курсах (для талановитої молоді та відмінників) — 0,554/0,008/0,408 або 42,06%/0,970; серед них — жінок: 0,538 або 55,46%;

— на короткострокових курсах — 0,478/—/2,537 або 84,15%/3,015; серед них — жінок: 1,358 або 45,04%;

— на інших формах навчання (підвищували кваліфікацію, проходили перепідготовку тощо) — 23,52/4,22/29,45 або 51,5%/57,19; серед них — жінок: 21,6 або 37,8%.

Слід зауважити, що помітним є значний ріст кількості японських студентів, які набувають високу кваліфікацію, а також пошукачів наукових ступенів і звань.

Так, для порівняння, у 1993 році в університетах Японії отримували ступінь:

а) бакалавра — 445,8/60,9/1621 або 76,2%/2127,7; серед них — жінок: 636,4 або 29,9%;

б) магістра — 48,5/2,8/25,6 або 33,29%/76,9; серед них — жінок: 14,3 або 18,6%;

в) докторів — 21,4/1,7/9,1 або 28,26%/32,2; серед них жінок: 5,3 — 16,46%.

Розглянемо та проаналізуємо дані про середні доходи й витрати студентів на навчання в університетах Японії в 1996-му та 1998-му роках (таблиця 9). Для порівняння, щорічні середньостатистичні доходи й витрати студентів молодших коледжів у цей же період складали (в тисячах йен, 1 долар США = 110 — 120 йен): доходи у 1996/1998 рр. (всього) — 1791,9/1781,4, у тому числі: фінансування батьками — 1410/1350,1; стипендії — 70,7/85,4; робота неповний час (заробітна плата) — 293,7/310,4 і постійна робота (заробітна плата) — 17,5/35,5. Витрати у 1996/1998 рр. (всього) — 1677,4/1692, у тому числі: на навчання — 1055,6/1060; на «життя» (поза навчання) — 621,8/632.

Наведемо також для ознайомлення дані про розподіл у 1999 році студентів університетів і молодших коледжів Японії за галузями (напрямами) навчання. Так, 2448,8 тисяч (100%) майбутніх бакалаврів навчалися: гуманітарних наук — 408,3 тис. (16,7%); соціальних — 978,2 тис. (39,9%); природничих — 87,2 тис. (3,6%); інженерно-технічних — 471,3 тис. (19,2%); сільськогосподарських наук — 71,1 тис. (2,9%); вчилися на лікарів, медиків і дантистів — 64,3 тис. (2,6%), а також фахівців медичної сфери — 73,3 тис. (3,0%); морській торговій справі — 0,952 тис. (біля 0,04%); економіці домашнього господарства — 43,1 тис. (1,8%); вивчали педагогічні науки і навчалися для подальшої роботи в сфері освіти, набували професію викладачів, вчителів і вихователів — 139,6 тис. (5,7%); в галузі культури і мистецтва — 62,8 тис. (2,6%); в інших галузях і сферах діяльності — 48,6 тис. (2,0%). З майже 132 тисяч (100%) студентів магістратури навчалися: гуманітарних наук — 11,6 тис. (8,8%); соціальних — 19,3 тис. (14,6%); природничих — 12,6 тис. (9,5%); інженерно-технічних — 54,8 тис. (41,5%); сільськогосподарських — 7,3 тис. (5,5%); набували вищу освіту в галузі охорони здоров'я і медицини — 5,8 тис. (4,4%); навчалися морської торговій справі — 0,046 тис. (біля 0,03%); економіки домашнього господарства — 0,941 тис. (0,7%); вивчали освітні й педагогічні науки, набували професію викладачів, вчителів і вихователів — 10,4 тис. (7,9%); в галузі культури і мистецтва — 2,7 тис. (2,0%); в інших галузях і сферах діяльності — 6,7 тис. (5,1%).

Таблиця 9

Середні доходи й витрати студентів на навчання в університетах Японії в 1996/1998 роках (у тис. йєн, 1 долар США = 110 – 120 йєн)

Витрати	Всі заклади	Національні	Локальні	Приватні
Доходи (усі)	2065,5/2051,7	1664,4/1671,4	1595,6/1595,0	2193,6/2171,9
в тому числі:				
— фінансова допомога батьків	1561,5/1502,4	1180,1/1173,2	1060,1/1078,6	1685,6/1607,7
— стипендії	118,5/143,7	135,3/150,9	136,7/137,2	113,2/142,1
— робота неповний день (заробітна плата)	364,5/369,5	327,3/332,8	377,0/369,5	364,5/379,2
— постійна робота (заробітна плата)	21,0/36,1	21,7/14,5	21,3/9,7	20,8/42,9
Витрати (усі)	1940,3/1928,9	1541,3/1543,5	1448,0/1463,8	2068,9/2050,9
в тому числі на:				
— оплату навчання	703,1/718,9	395,8/417,7	410,4/431,8	798,5/810,9
— інші послуги	182,6/192,4	4,5/6,2	9,7/9,0	238,0/249,6
— навчальну діяльність	51,6/47,7	49,2/47,7	42,4/47,3	52,7/47,7
— позааудиторну діяльність	50,5/43,3	49,3/41,8	45,6/36,1	51,1/44,0
— транспорт	76,8/76,1	56,9/51,1	72,4/74,4	82,2/82,7
— усього на навчання	1064,6/1078,4	555,7/564,5	580,5/598,6	1222,5/1234,9
— на їжу	245,7/238,8	292,5/286,7	247,5/239,8	233,0/226,1
— проживання	272,4/271,4	354,7/359,0	294,8/301,6	249,2/247,0
— охорону здоров'я	39,5/39,9	36,5/37,9	36,5/40,8	40,5/40,4
— розваги	183,5/164,9	168,6/160,5	166,4/149,7	188,3/166,8
— інші (побутові) витрати	134,6/135,5	133,3/134,9	122,3/133,3	135,4/135,7
— усього на «життя» (крім навчання)	875,7/850,5	985,6/979,0	867,5/865,2	846,4/816,0

У цей же час в докторантурі з 59,0 тисяч (100%) навчалися: гуманітарних наук — 6,5 тис. (11,0%); соціальних — 5,8 тис. (9,8%); природничих — 6,3 тис. (10,7%); інженерно-технічних — 11,4 тис. (19,3%); сільськогосподарських — 4,0 тис. (6,8%); в галузі медицини і дантистської справи — 17,5 тис. (29,7%); в галузі охорони здоров'я — 1,6 тис. (2,7%); морської торгової справи в докторантурі не навчалися; економіки домашнього господарства — 0,266 тис. (0,5%); в галузі освіти, педагогіки й підготовки викладачів, вчителів і вихователів — 1,5 тис. (2,5%); в галузі культури і мистецтва — 0,293 тис. (0,5%); в інших галузях і сферах діяльності — 3,9 тис. (6,6%).

Найвідоміші національні та локальні (муніципальні) університети Японії: Токійський (майже 19,3 тис. студентів), Кіото (15,8 тис. студентів), Тохоку (м. Сендай, 11,5 тис. студентів). Найпопулярніші приватні університети (усі знаходяться в Токіо) це — Ніхон (майже 103 тис. студентів), Васеда (майже 42 тис. студентів), Мейдзі (майже 34 тис. студентів), Хосей (майже 30 тис. студентів), Токай (майже 27 тис. студентів). На економічних та юридичних факультетах на початку 1990-х років навчалися майже 40% студентів, на інженерно-технічних і природничо-наукових — 25%, філологічних і літературних — 11%, педагогічних — 6%, медичних — 5%, сільськогосподарських — 3%.

У 1999 році в молодших коледжах Японії навчалися 368,3 тисячі (100%) студентів (в тому числі — 331,5 тисячі жінок, або понад 90%), які отримували вищу освіту в таких галузях знань і з таких наук: гуманітарних — 84, 2 тис. (22,9%); соціальних — 48,4 тис. (13,1%); загальноосвітніх й природничих — 10,3 тис. (2,8%); інженерно-технічних — 15,4 тис. (4,2%); з сільськогосподарської справи — 3,2 тис. (0,9%); в галузі охорони здоров'я — 31,2 тис. (8,5%); з економіки домашнього господарства — 88,1 тис. (23,9%); в галузі освіти, педагогіки й підготовки викладачів, вчителів і вихователів — 63,1 тис. (17,1%); культури і мистецтва — 19,2 тис. (5,2%); в інших галузях і сферах діяльності — 5,1 тис. (1,4%).

2. Технологічні коледжі, коледжі спеціальної підготовки і школи трудового навчання.

У 1999 році в Японії існувало 62 технологічні коледжі, серед них 57 інженерно-технічних (49 національних, 5 муніципальних і 3 приватних) і 5 морської торгівлі та мореплавства (усі національні). У них навчалася майже 56,4 тисяч (100%) студентів, у тому числі: 49,6 тис. (87,9%) — у національних закладах, 4,5 тис. (8%) — у муніципальних і 2,4 тис. (4,3%) — у приватних. У 3,6 тисячах коледжах спеціальної підготовки (з яких 141 — національні, 218 — муніципальні і 3,2 тисячі — приватні) навчалася 753,7 тисячі студентів (серед них жінок —

402,2 тис., або 53,4%): 16,4 тис., або 2,2 % — у національних, 33,9 тис., або 4,5% — у муніципальних і 703,5 тис., або 93,3% — у приватних. У 2,36 тисяч (100%) шкіл трудового навчання (з яких 2 — національні, 45 — муніципальних і понад 2,31 тисяч — приватних) навчалися більше 230,5 тисяч молодих японців (38 тисяч осіб — у національних, 2,7 тисяч осіб — муніципальних і більше 227,8 тисяч — у приватних), причому 118,8 тисяч (або 51,5%) з них становили жінки.

Підприємницька освіта є одним із головних розділів усіх навчальних планів середніх і вищих закладів освіти Японії. Навчання підприємницьких дисциплін, менеджменту, маркетингу та основ економічних знань здійснюється в усіх навчальних закладах Японії, на всіх спеціальностях, неперервно й ефективно. Вивчення цих дисциплін вважається японською системою освіти як необхідний фундамент для подальшої успішної самореалізації кожної особистості, як путівка в самостійне життя, як один з головних чинників набуття необхідного інтелектуального потенціалу для творчої й продуктивної діяльності.

Основний висновок щодо розкриття феномену вищої освіти в Японії такий: японська вища школа виросла у післявоєнний період на прикладі американської вищої школи. Обов'язкова та досить висока оплата робить її ефективною та престижною, а у поєднанні із потужними соціальними програмами — також доступною для переважної більшості населення країни. Високі ж вимоги промислово-технічних фірм і корпорацій до професійної підготовки кадрів, намагання японців стати економічними і науково-технічними лідерами у світі, отримати перемогу в конкурентній боротьбі з іншими економічно розвинутими країнами зробили вищу освіту просто необхідною для успішної кар'єри кожного громадянина Японії.

Високий стандарт японської освіти — це результат загальнодержавної політики. Уряд Японії спрямовує великі бюджетні кошти на фінансування освітніх програм з метою надання грантів і стипендій обдарованим, здібним і талановитим студентам, японські фінансові установи надають низько-відсоткові кредити своїй молоді для одержання вищої освіти в провідних університетах і коледжах Японії, корпорації, промислові об'єднання та фірми виділяють значні суми з власного бюджету для неперервного навчання та підвищення кваліфікації своїх співробітників, а також навчання їхніх дітей. Японія дбає про своє майбутнє.

Необхідно відзначити великий вклад приватного сектора освіти Японії в підготовку висококваліфікованих кадрів, розвиток науки, техніки й технологій. Найбільш відомі й престижні освітні заклади

країни — недержавні, вони посідають ключові позиції в наданні високоякісних освітніх послуг, розвитку науково-технічного прогресу, визначають сьогодишній інтелектуальний рівень і потенціал подальшого економічного зростання японського суспільства.

1.3. Вища освіта в країнах Західної Європи: підготовка підприємців державним і недержавним секторами освіти

Організація вищої освіти в економічно розвинутих країнах Західної Європи має як багато спільного (що зумовлено взаємним впливом економічних і політичних систем), так і відмінного, національного. Традиційно її у західноєвропейських країнах надають класичні та спеціалізовані університети, академії, інститути, коледжі та різноманітні професійно орієнтовані вищі школи. Найсуттєвішою спільною рисою є те, що переважає державна вища освіта, але методи та форми надання її, терміни навчання у вищих навчальних закладах, градація і престижність освітніх ступенів, характер впливу держав на регулювання і контроль вищої освіти — різні. Спільним є необхідність усім абітурієнтам мати обов'язкову дев'ятирічну середню освіту (для порівняння: у США обов'язкова середня освіта становить 12 років, у Японії з недавнього часу обов'язковою є дванадцятирічна загальна середня та чотирирічна вища освіта), а також деякі проблеми щодо можливості отримання вищої освіти, її якості та ефективності.

Відразу треба зазначити, що безкоштовної вищої освіти (як і освіти в цілому) не існує: за її одержання необхідно платити закладу, викладачам. Виходячи з такого розуміння, різним може бути лише платник: навчання або оплачує студент (його батьки чи спонсори), або усе населення країни, сплачуючи відповідні податки до бюджету і таким чином формуючи соціальні програми (з яких і фінансується освіта, наука, культура, медицина тощо). Саме наявність таких соціальних програм та їх потужність є головним досягненням економічно розвинутих країн світу. Різниця ж у фінансуванні освіти в цих країнах полягає в тому, який відсоток вартості навчання оплачується за рахунок державного бюджету (соціальних програм), а який має оплачуватися самим студентом (його батьками чи спонсорами).

Основним досягненням вищої освіти економічно розвинутих країн Західної Європи є демократичні принципи її функціонування та керівництва нею, суттєва автономія, самостійність та децентралізація, великі права адміністративного і науково-педагогічного персоналу що-

до самоуправління (як у недержавних, так і в багатьох державних ВНЗ) і вибору керівників вищих навчальних закладів, їх обов'язкова підзвітність своїм виборцям, гласність і висока професійність. Також практично відсутні випадки і навіть поняття волонтаризму, протекціонізму, корупції і зловживань у ВНЗ цих країн.

Одним з демократичних принципів організації вищої освіти економічно розвинутих країн Західної Європи є наявність як державного, так і недержавного секторів. Саме в постійній конкуренції державних і приватних вищих навчальних закладів та у їх гармонійній єдності, взаємодоповненні бюджетного фінансування приватним досягається доступність і високий рівень освіти.

Вища освіта майже в усіх країнах Західної Європи доступна широким колам молоді, є необхідною для набуття ґрунтовних класичних наукових і професійних знань, надає можливості для самореалізації та здійснення кар'єри, досягнення поставленої мети. У більшості країн пропонується майже безкоштовна для студента або досить недорого державна вища освіта, можливість постійного (неперервного) підвищення кваліфікації та післядипломної освіти, перекваліфікації та набуття другої спеціальності. Як правило, провідні державні вищі навчальні заклади мають сучасну матеріально-технічну базу, висококваліфікований науково-педагогічний персонал, застосовують новітні, прогресивні методи, методики та технології навчання, видають сучасну наукову та навчально-методичну продукцію, якісно організують побут і відпочинок студентів і своїх співробітників.

Але державна вища освіта, що фінансується з бюджету країни, має й свої недоліки. Хоча вона і є значним соціальним досягненням економічно розвинутих держав, проте, як не дивно, багато в чому суперечить ринковим принципам економічних відносин у цих країнах: доступність і невисока вартість (або повна безкоштовність для студен-

тив) не забезпечує ефективних економічних стимулів її одержання, швидкого та цілеспрямованого навчання, доцільного вибору спеціальності у відповідності до ринкових потреб суспільства, призводить до значного відсіву та подовження термінів навчання, нераціонального витрачання часу на перепрофілювання та одержання другої спеціальності. Все це вимагає проведення реформ у системах вищої освіти багатьох країн Західної Європи.

Великий вплив на вищу освіту країн Західної Європи мали наслідки другої світової війни. Значних успіхів у цій сфері досягла Німеччина, яка змогла зберегти традиції класичних німецьких університетів, запозичити досвід початкових коледжів Великобританії та технічних (професійно-орієнтованих) вищих закладів освіти США, забезпечити високу німецьку якість навчання і, зокрема, завдяки цьому стати найбільш розвинутою країною Європи. Престижною та ефективною в Західній Європі вважається й вища освіта Великобританії, Франції та Італії.

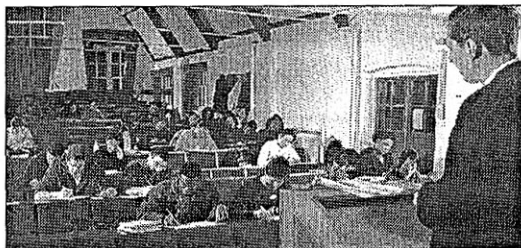
У демократичних країнах Західної Європи, до яких належать Німеччина, Великобританія, Франція та Італія, умови вільного ринку диктують необхідність підтримки підприємництва, що в свою чергу вимагає від системи освіти організації ефективного підприємницького навчання. У кожній із названих країн велика увага приділяється освіті майбутніх підприємців і виробників, середні та вищі навчальні заклади здійснюють відповідну підготовку за класичними підприємницькими навчальними планами і програмами провідних американських, європейських та японських університетів, однак у кожному окремому випадку існують специфічні підходи до організації навчання підприємницьких дисциплін, методи організації самого підприємництва (ступінь державного регулювання, існування монополізму, залежність від іноземного капіталу, участь у діяльності транснаціональних корпорацій тощо). Тому цікавим є не тільки вивчення досвіду цих країн з органі-

зації підприємницької освіти, а й аналіз особливостей співіснування в них державного та недержавного секторів вищої школи, їх вкладу в організацію підприємницької й гуманітарної освіти, підготовку громадян цих країн до самостійної продуктивної діяльності.

1.3.1. Державна та недержавна (міжнародна) вища освіта в Німеччині

Вища освіта об'єднаної Німеччини представлена класичними (академічними) і технічними університетами, інженерними академіями, вищими технічними та іншими спеціалізованими вищими навчальними закладами, об'єднаними вищими школами, теологічними, педагогічними і мистецькими ВНЗ. У них навчається основна частина німецьких студентів, саме ці навчальні заклади здійснюють наукову підготовку найвищого рівня, забезпечують реальний зв'язок науково-дослідної роботи з навчанням, надають вчені ступені і звання усіх рангів. Серед найбільш відомих академічних ВНЗ виділяються університети: Мюнхенський (заснований у 1472 році, 66 тис. студентів), Кельнський (1388 р., 50 тис. студентів), Мюнстерський (1780 р., 45 тис. студентів), Бонський (1786 р., 40 тис. студентів), Гамбурзький (1919 р., 40 тис. студентів), а також Берлінський, Лейпцізький, Йенський, Галле-Вітенберзький, Дрезденський. До неакадемічних належать вищі професійні навчальні заклади, що здійснюють підготовку прикладного характеру і готують фахівців для виробництва. Серед них — вищі професійні школи Кельна (15 тис. студентів), Мюнхена (14,5 тис.), Гамбурга (12,5 тис.), а також невеликі технічні ВНЗ із загальною кількістю студентів від 1 до 3 тисяч.

В об'єднаній Німеччині зараз нараховується майже 310 ВНЗ, з них лише 4% — недержавні (приватні або церковні). У середньому щороку в Німеччині навчається приблизно 1,35-1,42 мільйона студентів, з них 28% обирають соціально-економічні спеціальності, 21% — гуманітарні, 20% — технічні, 16% — природничо-математичні, 7% — медичні, 8% — інші спеціальності (в тому числі — педагогічні). Тільки майже 10 тисяч студентів навчаються у недержавних ВЗО.

З кінця 1970 — початку 1980 років навчання в державних вищих навчальних закладах Німеччини (ФРН) — безкоштовне для студентів і доступне для більшості молодих німців та емігрантів. У цей же час з'явився ряд приватних навчальних закладів, що стали популярними і почали готувати наукову еліту, надавати високоякісну вищу освіту з економіки, бізнесу, права, інших необхідних для країни спеціальностей. Метою відкриття приватного сектора вищої школи була спроба змінити державну політику і демонополізувати вищу освіту, підвищити якість навчання, підготувати елітні наукові кадри, розвантажити державні ВНЗ (які були перевантажені на 70-80%), досягти найбільшої погодженості змісту і профілю підготовки з потребами економіки. В останні роки спостерігається перехід від державного управління системою вищої освіти до принципів її ринкового регулювання. З цим пов'язана реформа вищої школи, необхідність якої обумовлена такими негативними явищами, як переповненість ВНЗ, більш тривалий, порівняно з іншими західноєвропейськими країнами, термін навчання, значний відсів (до 25%) та відсутність економічних стимулів швидкого та ефективного навчання (одним із яких є плата за освіту). Також негативними явищами державної освіти є неефективний зворотний зв'язок між ринком праці та вищою школою, незбалансованість попиту та пропозиції на кадри високої кваліфікації, зайвий випуск спеціалістів тощо.

Реформа має привести до реальної, справжньої автономії ВНЗ, їх більшої фінансової незалежності. Пропонується змішана форма фінансування: частина витрат має покриватися державою, а частина — студентом, причому пропорція також може бути регульованою. Витрати студентів можуть частково або повністю компенсуватися державою або спеціальними фондами (стипендії, гранти, дотації, пільгові кредити тощо).

Така модель фінансування, яка враховує якість підготовки спеціалістів та ефективність діяльності ВНЗ, має привести до посилення конкуренції між вищими навчальними закладами, що впливатиме на їх раціональне наповнення, вибір та пропозицію найбільш актуальних спеціальностей з орієнтацією на попит ринку праці, підвищення інтенсивності і зменшення тривалості навчання, розширення зв'язків із виробництвом і замовниками. Деякі німецькі фахівці пропонують запозичити двофазову американську модель організації вищої освіти у період адаптації вищої школи Німеччини до умов ринку. Перша фаза передбачає засвоєння наукових дисциплін і досягнення високого рівня наукової підготовки, друга — одержання професійної кваліфікації. При цьому підготовка у другій фазі розглядається як елемент ринку.

Зацікавлені підприємства, організації та установи мають не тільки фінансувати навчання на етапі професійної підготовки, а й сплачувати стипендії студентам. Така оплата може здійснюватися у вигляді кредиту з наступним відпрацюванням на підприємстві, в організації, установі. Крім того, модель американської вищої освіти має забезпечити й високий освітній стандарт за рахунок реальної конкуренції ВНЗ.

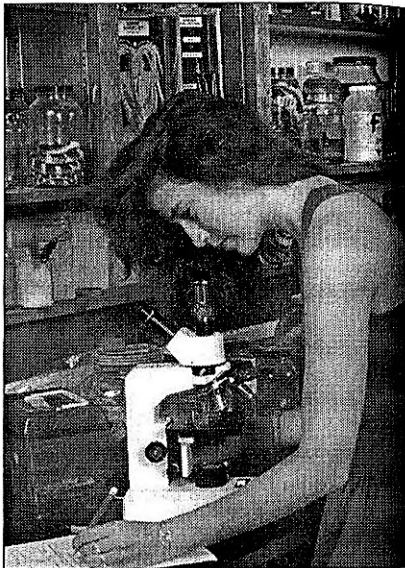
Німеччина є провідною європейською економічно розвинутою правовою державою, яка надає значну матеріально-технічну та консультативну допомогу країнам з перехідною економікою і таким, що розвиваються. Її значні економічні досягнення пов'язані з успішною підприємницькою діяльністю німецьких громадян, збалансованістю інтересів держави з інтересами німців, захистом їхніх прав і свобод, наданням можливостей кожному громадянину країни для самореалізації і самовдосконалення.

Науковці, заклади освіти і фахівці в галузі економіки Німеччини мають власні погляди на розвиток підприємництва в країні, але багато в чому запозичають досвід США і Японії.

У Німеччині, як і в США, дисципліни з підприємництва в школах і вищих закладах освіти викладаються з урахуванням існуючих економічних і суспільно-соціальних систем, промислових і виробничих зв'язків, а також багатьох інших чинників. Наприклад, технічні університети і вищі технічні училища, вищі навчальні заклади широкого профілю, спеціалізовані вищі заклади освіти, вищі школи управління, спеціальні професійні навчальні заклади і курси, вечірні гімназії та середні школи Німеччини пропонують студентам, учням і слухачам навчальні програми з підприємництва, що виховують такі необхідні риси характеру і навички, як здатність розпочати власну справу, вміння працювати самостійно або в малому бізнесі, прищеплюють світогляд підприємця-власника, розвивають «підприємливість» як рису характеру, навчають розумно ризикувати й будь-що досягати намічених результатів, раціонально докласти мінімально необхідних зусиль, вчать етиці, законам і правилам бізнесу тощо. Як правило, реальним результатом такого навчання є відкриття власної справи і заснування нового (власного) підприємства, успішна і досить ефективна самостійна праця або в невеликій фірмі, знаходження свого місця на національному або світовому ринках праці, а головне — розвиток особистих підприємницьких навичок і умінь, що є життєво необхідним для протистояння конкуренції й ефективного існування в жорстких ринкових умовах.

Обов'язковими є також навчальна і виробнича практики, стажування на підприємствах, в компаніях і корпораціях.

Значний час для вивчення підприємницьких дисциплін відводиться в середніх школах і вищих навчальних закладах Німеччини (де освіті з бізнесу вчать за американськими університетськими програмами). Дуже популярними в Німеччині стають міжнародні школи та університети, в яких вчать сучасних наук з підприємництва за навчальними планами провідних середніх і вищих закладів освіти США, Японії, європейських країн [28]. Наприклад, в Університеті Бізнесу і технологій Фюртвангена при навчанні студентів за бакалаврською програмою з управління (адміністрування) бізнесом використовуються типові програми американських університетів, але на теоретичне навчання відводиться 3 роки, а на четвертому році студентам пропонується практичне навчання (на виробництві, у фірмах, компаніях, установах тощо), після успішного завершення якого вони отримують диплом [41].

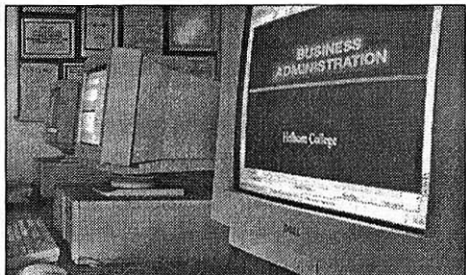

Навчання ведеться або англійською, або німецькою мовами, але не менше 30% дисциплін викладаються англійською мовою, випускні іспити і захист диплому також здійснюється англійською мовою. Найбільший наголос у навчанні робиться на міжнародний менеджмент, економіку, фінанси, управління, облік і маркетинг. Серйозна увага приділяється особливостям організації підприємницької діяльності в різних країнах з різними культурами, співпраці та співробітництва в галузі бізнесу на міжнародному рівні, взаєморозумінню та комунікації в умовах міжнародного співробітництва країн з різними культурами, економічними та політичними системами, регіональним економікам, міжнародним корпораціям і транснаціональним альянсам.

Найбільш популярними дисциплінами, що вивчаються майже в усіх професійно-освітніх програмах, є: основи бізнесу (або вступ до бізнесу), етика бізнесу, основи права, основи (або принципи) менедж-

менту, організаційна поведінка, міжособистісне (або професійне) спілкування, мовна комунікація, макроекономіка тощо.

Останнім часом у Німеччині та багатьох інших європейських країнах великою популярністю користуються курси з бізнесу й підприємництва, які організовуються в позаробочий час і проводяться в найближчих школах, клубах, транслюються по телебаченню або передаються за допомогою електронних мереж. У багатьох економічно розвинутих країнах зараз відбувається бум у сфері підприємницької освіти, а можливості системи ІНТЕРНЕТ і телебачення роблять її доступною для кожного громадянина.

В останні роки в Німеччині значного розвитку набула міжнародна освіта.

Система освіти цієї країни добре відома в усьому світі своєю якістю і демократичністю. Її характерною рисою є державна форма бюджетного фінансування і широкі можливості для німецької молоді майже безкоштовно отримати фундаментальні знання [1-3, 5]. Так, практично будь-яка дитина, яка має гарні академічні результати, може пройти увесь курс навчання від початкової школи до університету, незалежно від фінансового стану сім'ї.

Розглянемо стисло складові частини системи освіти Німеччини (див. *малюнок 2*), яка надає молоді різноманітні можливості одержання необхідних освітніх рівнів і професій, що надалі впливає на кар'єру.

Як правило, німецькі діти у віці від 3-х до 5-ти років відвідують дитячий садок (Kindergarten). З 1-го по 4-й клас (перші чотири роки) вони вчаться в початковій школі (Grundschule). Потім після 4-літнього навчання діти, залежно від їхньої успішності й бажання батьків, поділяються на 4-и різні групи і починають відвідувати на першому, так званому «орієнтовному», етапі одну з таких середньоосвітніх шкіл:

1. Hauptschule (основна школа), у якій протягом 5-ти років школярі проходять виробниче навчання.

2. Realschule (реальна школа), у якій впродовж 6-ти років школярі готуються стати чиновниками (так званими «білими комірцями») або до роботи в сфері обслуговування, а також до технічних професій.

Підвищення рівня освіти (Підвищення загальноосвітнього і професійного рівня у різноманітних формах)					Підвищення рівня освіти	
				Закінчена вища освіта з кваліфікацією (диплом, магістр, державний екзамін)	Третій щабель	
	Освіта, достатня для підвищення професійно-технічного рівня	Загальна освіта, достатня для вступу до ВНЗ		Університет Технічний університет / вище технічне училище ВНЗ широкого профілю Педагогічний ВНЗ		
	Спеціальний професійний навчальний заклад	Вечірня гімназія / коледж		Вища художня училище / Вища музична школа Спеціальний ВНЗ Вища школа управління		
13	Професійно-технічна освіта	Освіта, достатня для вступу до спеціалізованого ВНЗ		Освіта, достатня для вступу до ВНЗ	19	
12	Професійно-технічна освіта, яку отримують в профтехучилищі і на підприємствах	Спеціалізоване профтех-училище	Технікум	Рівень старіших класів гімназій в різних типах шкіл (гімназія, профтехгімназія, загальна школа) — підготовка до вступу в університети та коледжі	18	
11					17	
10	Перший рік профтехнавчання (повний навчальний тиждень або неповний навчальний тиждень)				16	
		Освіта на рівні реальної школи (10 класів) Освіта на рівні основної школи (9 класів)			16	
10		10-й рік навчання	Реальна школа	Гімназія	15	
9	Специшкола для розумово відсталих дітей або дітей-інвалідів	Основна школа			Загальна школа	14
8						13
7						12
6						11
5						10
4	Специшкола для розумово відсталих дітей або дітей-інвалідів	Початкова школа				9
3						8
2						7
1						6
	Специшкола для розумово відсталих дітей або дітей-інвалідів	Дитячий садок (добровільне відвідування)				5
						4
						3

Навчальні роки

Вік

Малюнок 2. Складові системи освіти Німеччини

3. Gymnasium (гімназія), де школярі звичайно вчаться 9 років і отримують ступінь «абітур» (Abitur), необхідний для вступу до університету.

4. Gesamtschule (загальна школа) — загальноосвітня школа, що також дає можливість продовжити навчання у вищих навчальних закладах і може містити в собі елементи трьох інших шкіл.

Зауваження. Незалежно від типу школи німецька молодь зобов'язана навчатися в школі 12 років і після цього одержує середню осві-

ту. Ті учні, котрих відраховують із гімназії, повинні продовжити своє навчання в одному з інших типів шкіл (Hauptschule, Realschule або Gesamtschule), щоб у цілому пройти 12-річне навчання.

Як правило, німецькі діти відвідують державні школи тільки в ранковий час (у першій половині дня) і в школах не передбачене харчування. Школярам задають багато домашніх завдань і їм доводиться витрачати вдома на їх виконання по 4-5 годин щодня.

Зауваження. У Німеччині дуже велика увага приділяється домашньому вихованню і навчанню дітей. Вважається, що краще виховання дитина отримує саме вдома, в сім'ї, у віці від 3-х до 18-ти років. Відповідальність за виховання дитини німецьке суспільство цілком покладає на її батьків і родину, створює для цього необхідні умови. Саме в сім'ї у дитини виховуються типово німецькі якості характеру — точність, пунктуальність, охайність і правдивість, прищеплюється необхідність бути законослухняним, бажання неухильно виконувати численні правила й інструкції, жити відповідно до прийнятих в німецькому суспільстві принципів і понять. У сім'ях діти осягають й ази підприємництва, що далі розвиваються і закріплюються в навчальних закладах, батьки виховують у своїх дітях почуття патріотизму, вчать їх бути відповідальними за свої вчинки.

Найбільше акцентується увага у шкільному навчанні в Німеччині на «трьох R» — читанні (reading), письмі (writing) і арифметиці (arithmetic), а також на запозичених із США (і скрізь запроваджених у школах Німеччини) основах підприємництва і бізнесу. Дуже велика увага приділяється фізкультурі і спорту, естетичному і культурному вихованню, організації різноманітних розважальних і пізнавальних заходів.

Звичайно, навчання в Hauptschule закінчується після 9-го класу, а в Realschule — після 10-го класу. Далі школярі навчаються (другий етап середньої освіти) у фахових, професійно-технічних та інших спеціальних школах робітничої молоді, а після гімназій і загальноосвітніх шкіл (де навчання закінчується також після 10-го класу) — у спеціальних класах продовжують підготовку до вступу до університетів, інститутів, коледжів й інших ВНЗ.

На безкоштовну вищу освіту претендують ті, хто має ступінь «абітур». Більше трьохсот ВНЗ Німеччини запрошують «абітурів» на безкоштовне навчання, але їм ще необхідно пройти кваліфікаційні відбори, тести та іспити.

У Німеччині існує декілька варіантів вищих шкіл з університетським рівнем освіти. Класичні університети надають широку загальну

вищу освіту і студенти навчаються в них 6,5 років. Технічні – (Technische Hochschulen) більш цілеспрямовано готують студентів до конкретної кар'єри (професії) і навчатися в них необхідно 4,5 роки. Існують також вищі навчальні заклади мистецтв і музики.

Уся система освіти, включаючи вищу, доступна як для усіх громадян Німеччини, так і для іноземців, які приїждять сюди (останнім необхідно оплатити своє медичне страхування, проживання, харчування, а також мати засоби на інші, зокрема побутові, витрати). Навчання ведеться німецькою мовою, тому необхідно достатньо добре нею володіти. Для тих імігрантів та іноземців, які хотіли б навчатися англійською мовою, створені *міжнародні школи і міжнародні університети*.

У Німеччині є лише до 6% середніх навчальних закладів і 4% ВНЗ недержавної форми власності, проте, на думку багатьох фахівців [5, с. 35-36], саме вони дають найвищу якість освіти і практично гарантують своїм випускникам гарне працевлаштування.

Оскільки в Німеччині усе, у тому числі й освіта, зарегульовано, державні школи і ВНЗ не цілком відповідають вимогам, які постійно змінюються. Так, у цій економічно розвинутій капіталістичній країні в системі вищої освіти не передбачені економічні стимули якісного і швидкого навчання. І якщо в початковій і середній школі на етапі формування особистості і здобування школярами початкових, базових знань ці хибі ще неістотно впливають на процес навчання й одержання освіти, то у ВНЗ уже декілька років назріває критична ситуація, коли терміни навчання студентами штучно затягуються (у середньому на 2-4 роки), багато хто навчається до 35-літнього віку (крайньої межі для навчання у вищих навчальних закладах). При цьому студенти отримують від держави стипендію (у середньому 800 німецьких марок на місяць). Наявна економічна невідповідність соціальних принципів демократичного надання можливості одержання вищої освіти ринковим принципам підготовки фахівців в умовах німецького суспільства. Тому багато німецьких економістів та фахівців у галузі вищої освіти усе наполегливіше рекомендують використовувати економічні форми стимулювання швидкого та якісного навчання у ВНЗ, наводячи як приклад системи платної вищої освіти США і Японії [1-3].

Останнім часом у Німеччині з'явилися престижні недержавні школи і ВНЗ, навчання в яких коштує від 10 до 25 тисяч німецьких марок на рік. Найбільш популярними стали міжнародні школи та університети, в яких використовуються американські навчальні плани і програми, викладання ведеться англійською мовою. Такі школи розташовані у великих містах Німеччини (або поблизу від них), навчають школярів за

американськими навчальними планами і програмами виключно англійською мовою, присвоюють випускникам ступінь «міжнародний бакалавр» і одночасно вручають американський диплом про отриману середню освіту, що надають право продовжувати навчання у вищих навчальних закладах США, Європи та інших країн. Такі міжнародні школи розташовані в Берліні, Бонні, Гамбурзі, Дрездені, Дюссельдорфі, Дейціці, Мюнхені, Нюрнберзі, Франкфурті і Штутгарті. Щорічна плата за навчання в них становить від 13 до 26 тисяч німецьких марок.

Примітка. У Німеччині існує і так звана Система платних шкіл, що належать Міністерству оборони. У них навчаються діти як американських цивільних осіб, що знаходяться на території Німеччини, так і німецьких цивільних осіб, не пов'язаних із військовим департаментом.

Деякі відомі університети США, наприклад, штату Мериленд, відкривають у Німеччині чотирирічні коледжі. Зокрема, популярним серед німецької молоді і громадян інших країн є розташований у м. Хайдельберґ Шиллерівський Міжнародний Університет, що має свій головний офіс у США (м. Дюнеді, штат Флорида) і кампуси в Європі (Великобританії, Німеччині, Франції, Швейцарії й Іспанії).

Розглянемо, які, за оцінками німецьких і деяких зарубіжних фахівців у галузі освіти, є основні хиби державної і переваги недержавної освіти Німеччини. На їхню думку [5, с. 36], у період із середини 1950-х і до 1970-х років включно система освіти Німеччини була зразковою щодо якості навчання: починаючи з дитячого садка і включаючи докторантуру, усі ланки системи навчання були чітко відрегульовані і гарантували необхідну якість. Проте вже на початку 1960-х років стали виявлятися хиби, пов'язані із зарегульованістю системи освіти, консерватизмом у виборі методів навчання, статичністю навчальних планів і програм. Чинники соціальної захищеності професорсько-викладацького складу державних навчальних закладів ввійшли в суперечність із принципами конкуренції і вільного ринку, що негативно позначилося на рівні підготовки і перепідготовки викладачів і призвело до загального зниження рівня і якості педагогічної діяльності. Тільки в останнє десятиліття в Німеччині почали приділяти серйозну увагу підготовці і перепідготовці викладачів (раніше це було їхньою власною справою). Виявилось, що більшість з них погано орієнтуються в умовах світу, що змінюється, не готові сприймати досягнення науково-технічної революції, була захоплена знезацька новими економічними умовами, інтеграцією європейських країн, перерозподілом ринків і сфер впливу. Багато викладачів просто перестали розуміти сьгоднішні проблеми школярів і студентів, живуть колишніми категоріями і поняттями. Крім того, в ос-

тання роки Німеччина прийняла величезну кількість іммігрантів із різних країн, що також наклало свій відбиток на проблеми освіти.

Експерти вважають недостатнім бюджет державних шкіл і ВНЗ, не все необхідне устаткування, підручники і навчальні посібники доступні державним навчальним закладам, вони повільно оновлюються і модернізуються. У більшості шкіл відчутна недостатня початкова комп'ютерна освіта.

Громадськість Німеччини усвідомлює необхідність реформування системи освіти, проте, за оцінками експертів, цей процес може затягтися на роки. Найкращим прикладом усунення наявних недоліків є, як уже відзначалося, створення альтернативних недержавних і міжнародних навчальних закладів. Міжнародні школи й університети, найбільш показовими серед яких є Мюнхенська Міжнародна Школа (м. Мюнхен) і Шиллерівський Міжнародний Університет (м. Хайдельберг), мають свій власний бюджет і незалежні від державного регулювання і втручання. Навчаючи на платній основі, такі заклади знаходяться в стані найжорстокішої конкурентної боротьби із державними бюджетними школами і ВНЗ. Проте вони мають ряд істотних позитивних якостей і переваг, що дозволяють їм успішно функціонувати і розвиватися. Як багатонаціональні, вони об'єднують культури багатьох націй і національних меншин, відбиваючи особливості сьогодення глобального суспільства. Використовуючи як основну мову навчання англійську, ці заклади, по-перше, надають рівні можливості для навчання усім, зокрема і тим, хто не володіє достатньо німецькою мовою; по-друге, використовують найбільш популярні у світі навчальні програми американських навчальних закладів і, по-третє, залучають до викладацької діяльності фахівців із США, Великобританії та інших економічно розвинутих країн.

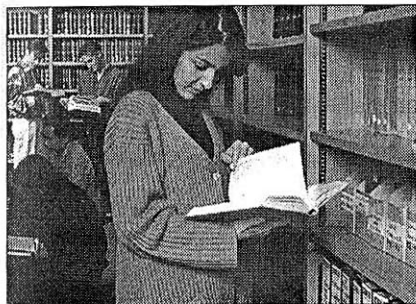
За оцінками деяких німецьких і зарубіжних експертів у галузі освіти академічний рівень міжнародних навчальних закладів Німеччини, як правило, перевищує рівень більшості державних шкіл і багатьох ВНЗ. Крім серйозної комп'ютерної освіти, у міжнародних школах і університетах велика увага приділяється підготовці до підприємницької діяльності, умінню створювати підприємницькі структури і робочі місця, вільно орієнтуватися в умовах ринкової економіки. У них більше, ніж у державних, відводиться часу на навчальний процес, позааудиторну роботу, спортивні та культурні заходи.

Отже, до головних позитивних рис міжнародних навчальних закладів Німеччини належать:

1. Серйозна комп'ютерна підготовка. У навчальних планах і про-

грамах передбачено не менше трьох занять на тиждень за наявності не менше 25 персональних комп'ютерів у навчальній аудиторії. Як правило, використовуються новітні типи персональних комп'ютерів із сучасними програмними засобами, що працюють у мережевому режимі з доступом до ІНТЕРНЕТу. Наприклад, у Мюнхенській Міжнародній Школі понад 900 учнів щорічно освоюють новітні комп'ютерні технології і при вступі до ВНЗ або працевлаштуванні демонструють свою перевагу в комп'ютерній освіті в порівнянні з випускниками державних шкіл. У Шиллерівському Міжнародному Університеті практично при вивченні усіх курсів в галузі економіки і управління використовуються персональні комп'ютери, кількість яких відповідає такій пропорції: 1 комп'ютер на 2-х студентів університету (у державних ВНЗ Німеччини 1:10).

2. Сучасні бібліотеки. Більшість міжнародних навчальних закладів

Німеччини мають комп'ютеризовані бібліотеки з достатньо широким набором навчально-методичної літератури з усіх напрямів академічної діяльності. Так, у Мюнхенській Міжнародній Школі нараховується більше 25 тисяч томів англійською та іншими іноземними мовами. У Шиллерівському Міжнародному Університеті в бібліотеці більше

200 тисяч одиниць навчально-методичної літератури (з розрахунку 1 тисяча томів на одного студента).

3. Новітні навчальні плани і програми, що відбивають сучасні вимоги суспільства, яке розвивається. Використовуються кращі досягнення американської та європейської шкільної й університетської освіти.

4. Високопрофесійний штат професорів і викладачів, які запрошуюються з провідних навчальних закладів світу.

Зауваження. Міжнародні університети дають, як правило, гуманітарну освіту, зосереджують свою діяльність на навчальному процесі і не виконують фундаментальних наукових досліджень в галузі природничих або інженерно-технічних наук (які потребують спеціальної матеріально-технічної бази і складного устаткування). Проте рівень оснащення необхідним устаткуванням у них, звичайно, значно вищий, ніж у державних ВНЗ.

5. Відповідність високим вимогам міжнародної акредитації. Міжнародні навчальні заклади Німеччини акредитуються як німецькими акредитаційними комісіями, так і американськими та спеціальною Європейською Радою з міжнародної освіти.

6. Розмаїтість міжнародних шкіл та їхня участь у конкурентній боротьбі за право на існування. Це, на думку експертів, є однією із головних переваг міжнародних навчальних закладів, бо вимагає від них постійного динамічного розвитку й удосконалення і дає молоді та їхнім батькам можливість вибору місця навчання.

7. Найбільш вагомою перевагою міжнародних навчальних закладів Німеччини є їхня фінансова стабільність і незалежність від державного бюджету, що створюють гарні перспективи для залучення висококваліфікованих викладачів, утримання сучасної матеріально-технічної бази і постійного удосконалення. Останніми роками в Німеччині дуже популярними стали цикли лекцій іноземних фахівців, які запрошуюються Німецькою академічною службою обміну (НАСО) у межах програм для викладачів-гостей [4]. Як і міжнародні навчальні заклади Німеччини, НАСО ставить своїм завданням інтернаціоналізацію вищої освіти в країні.

Зауваження. Відомо, що майже 10% німецьких студентів частину свого навчання здійснюють за кордоном. Запрошення ж зарубіжних викладачів дозволяє значно більшій частині студентів німецьких вищих навчальних закладів ознайомитися з іншими країнами. Починаючи з 1996 року, НАСО щорічно запрошує для викладання у ВНЗ Німеччини 172 кращих викладачів з університетів усього світу, витрачаючи на це до 7,5 мільйонів марок із федерального бюджету.

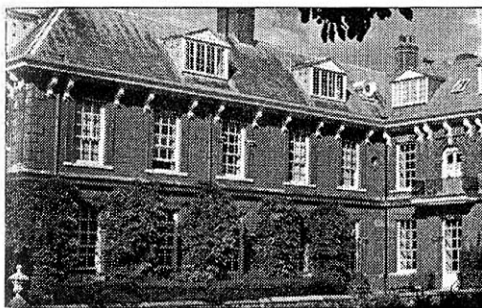
Вища школа Німеччини перебуває в стадії реформування, визначаючи для себе оптимальні шляхи подальшого розвитку. Одним із головних напрямів удосконалення діяльності своїх ВНЗ німецькі фахівці називають подальше розширення платних послуг у галузі вищої освіти, створення мережі міжнародних вищих навчальних закладів, а також інтернаціоналізацію вищої освіти.

1.3.2. Особливості вищої освіти Великобританії

За статистичними даними Департаменту освіти та науки Великобританії у початкових та середніх школах Англії у 1990-х роках навчалось майже 8 мільйонів школярів, з них приблизно 6% — у незалежних (недержавних) навчальних закладах. Це в основному граматичні та приватні школи, що надають найкращу освіту, випускники яких мають пріоритетні можливості для вступу до найпрестижніших університетів.

Вищу академічну освіту у Великобританії надають головним чином університети. Підготовку технічних кадрів здійснюють коледжі і технічні факультети університетів, самостійні коледжі та інститути. Термін навчання у вищих навчальних закладах — від 3 до 4 років, після чого випускники одержують ступінь бакалавра. Значна частина студентів ВНЗ Великобританії одночасно навчається і працює, тому вони поділяються на тих, хто студіює повний університетський курс, і тих, хто в основному працює і вивчає лише частину університетського курсу на спеціальних відділеннях для так званих «вільних слухачів». Зараз у Великобританії 44 (в Англії — 36) університети, 8 політехнічних інститутів і 48 коледжів вищої освіти.

Найвідоміші та найстаріші університети — Оксфордський (заснований у 1167 році), Кембріджський (1209 р.), Единбурзький (1583 р.), Лондонський (1836 р.), Кардіфський (1893 р.), Белфастський (1908 р.).

Також відомі й порівняно нові університети — Бірмінгемський, Нотінгемський, Стратклайдський, Есекський та ін. У цілому у вищих навчальних закладах Великобританії навчається 285-300 тисяч осіб на рік — в університетах (з урахуванням студентів-іноземців, та без студентів Відкритого та Букінгемського університетів), та 2,3-2,5 мільйона осіб на рік — в інститутах, різних коледжах, вищих школах, на курсах.

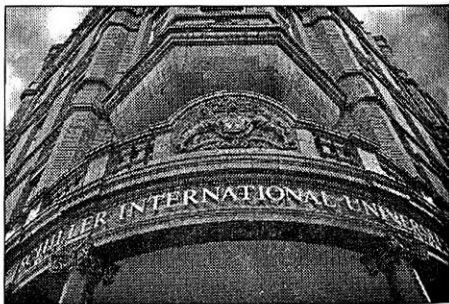
Недержавних вищих навчальних закладів у Великобританії не так уже й багато. В основному це коледжі подальшої, заочної та професійно-технічної освіти, а також декілька престижних університетів. У них навчається майже 5,5-7% від загальної кількості студентів Об'єднаного Королівства.

Серед приватних університетів одним із найвідоміших, найпопулярніших і найпрестижніших є Букінгемський. У 1973 році засновано незалежний Букінгемський університетський коледж, який у 1983 році реорганізовано у Букінгемський університет із правом надавати ступені бакалаврів, магістрів та докторів. Опікуються ним королева Великобританії та королівська рада, які фінансують та контролюють діяльність університету. Навчання платне, вартість його залежить від

обраної спеціальності, індивідуальних особливостей абітурієнта (походження, одержаної середньої освіти, фінансової спроможності тощо). Останнім часом в ньому навчалася до 1 тисячі студентів на рік. Більшість курсів, після яких студенти одержують ступінь, мають дворічний термін навчання. В університеті шість вищих шкіл, найбільші з яких — школи права, фінансів, бізнесу та економіки. Кожний навчальний рік, як правило, складається з 4-х семестрів, які мають по 10 тижнів. Це дорівнює трьом рокам навчання з трьома десятитижневими семестрами на рік в інших університетах.

У Великобританії існують незалежні коледжі так званої «подальшої освіти», що пропонують молоді від 16 років і більш старшим повні або вечірні курси, аналогічні державним. Основні курси — це мистецтво та архітектура, комерція і торгівля, ведення домашнього господарства, театр, музика, телекомунікації, англійська мова як іноземна та іноземні мови. Відповідно до Закону про освіту ні центральний уряд, ні місцеві органи освіти не мають права контролювати діяльність, або встановлювати стандарти для незалежних коледжів подальшої освіти. До 1 квітня 1982 року Департамент освіти і науки Великобританії відповідав за систему визнання цих коледжів. Нині це прерогатива спеціальної організації — «Британської акредитаційної ради незалежної подальшої та вищої освіти», створеної у листопаді 1984 року. У ній працюють досвідчені інспектори, радники та вищі адміністративні чини політехнічних та професійних комітетів.

Існують також декілька незалежних професійних організацій, що відповідають за систему визнання або акредитації, такі як: Національ-

ний комітет з драматичного (театрального) мистецтва, Комітет з танцювального мистецтва, Британська рада (з 1982 року керує роботою закладів, що забезпечують курси з англійської мови як іноземної). Деякі незалежні коледжі професійних комітетів видають свої власні дипломи або інші кваліфікаційні документи. Взагалі, Департамент освіти і науки не має можливості визнавати такі дипломи і кваліфікаційні документи і робить це лише в окремих випадках.

Комітет з акредитації заочних курсів є незалежною організацією, створеною заочними коледжами у 1969 році для впровадження системи акредитації. Цей комітет встановлює і контролює стандарти коледжів заочного навчання, захищає їх інтереси та інтереси їхніх студентів. Державний секретар з освіти та науки Великобританії призначає голову Комітету з акредитації заочних курсів та половину його членів.

Підприємництву в цій країні починають навчати в середніх школах, закріплюють знання у вищих навчальних закладах, звертаючи особливу увагу на правові аспекти. Існують спеціальні тренінгові компанії для молоді і діючих підприємців, майже в усіх провідних університетах готують бакалаврів і магістрів за спеціальностями з організації бізнесу, управління підприємством, маркетингу та реклами. Оскільки Великобританія є однією з найстаріших демократичних держав, законодавство історично підтримувало і нині підтримує приватну ініціативу, підприємництво, малий і середній бізнес. Тому в цій країні підприємницька освіта є не тільки популярною, а й необхідною для більшості громадян. Консерватизм і прихильність населення Великобританії до старовинних традицій не заважає вільному підприємництву, а тільки підкреслює особливі риси колишньої колоніальної імперії.

1.3.3. Вища освіта Франції та Італії

Підприємництву в цих країнах також починають навчати ще в школі, закріплюючи знання у вищих навчальних закладах. Оскільки рівень економічного розвитку відображає стан підприємництва, вища освіта Франції та Італії намагаються відповідати запитам ринку, запозичують кращі досягнення і зразки аналогічної освіти США та Японії. Майже всі навчальні плани і програми з бізнесу і менеджменту тією чи іншою мірою відповідають аналогічним планам і програмам університетів США. Велика кількість американських професорів викладають підприємницькі та управлінські курси в університетах та інших вищих навчальних закладах цих країн. Те ж саме стосується і дисциплін з маркетингу й реклами. Відрізняючись терміном навчання та назвою вчених ступенів, що присвоюються випускникам ВНЗ Франції та

Італії, зміст та методи навчання курсам з бізнесу та менеджменту в закладах освіти цих країн залишаються майже однаковими.

Цікавим також є досвід співіснування державного і недержавного секторів вищої освіти Франції та Італії.

Вищу освіту у Франції надають майже 70 університетів і велика кількість спеціальних вищих навчальних закладів і шкіл, як правило, майже безкоштовно. Найбільш престижними і відомими у Франції є так звані Великі школи: Вища нормальна школа, Вища практична школа, Національна школа адміністрування, Вища гірська школа, Національний політехнічний інститут, Національна школа сучасних східних мов, Вища національна школа технічної освіти тощо.

Всесвітньовідомі і Паризький університет «Сорбона» та Колеж де Франс. Кількість недержавних ВНЗ незначна (не більше 3%), але вони досить престижні. Наприклад, приватний університет «Париж – VII» (вища школа перекладачів) готує перекладачів високої кваліфікації і надає також другу (гуманітарну) спеціальність. Є декілька недержавних університетів і коледжів, що належать католицькій церкві, а також промисловим компаніям і фірмам. Але майже всі державні вищі навчальні заклади беруть у студентів перед початком кожного навчального року вступний внесок майже 1500 франків (130 доларів США), щоб запобігти випадки необгрунтованого вступу абітурієнтів на безкоштовне навчання і подальшого їх відсіву. Проте слід підкреслити, що закінчують і отримують випускний ступінь, як правило, 70-75% студентів (інші відсіюються).

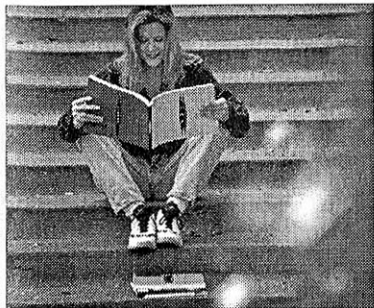
Реформи, що відбуваються у вищій школі Франції, схожі на загальноєвропейські і мають на меті удосконалення системи вищої освіти країни, пристосувати ВНЗ до потреб ринкових відносин, підвищити ефективність їх діяльності, розширити альтернативний (недержавний) сектор вищої освіти. Альтернативні вищі навчальні заклади покликані, в першу чергу, надавати другу (додаткову) вищу освіту, підвищувати рівень професійної кваліфікації інженерно-технічних та економічних кадрів, надавати гуманітарну освіту, готувати наукові кадри вищої кваліфікації та професорсько-викладацький склад. Фахівці галузі вищої освіти ретельно вивчають досвід американської та японської вищої школи і рекомендують запозичити принцип обов'язкової оплати навчання з метою підвищення його ефективності та престижності.

Вища освіта в Італії платна. Існують державні та недержавні університети, вищі художні школи, академії, консерваторії. Найстаріші в Європі університети – Болонський та Пармський (засновані в XI сто-

дітті), а найбільші в Італії — Римський і Неаполітанський. Також дуже відомі університети міст Барі, Флоренції, Генуї, Мілана, Падуї, Палермо, Туріна, політехнічні інститути в Туріні та Мілані, Інститут проблем Сходу в Неаполі тощо. У державних ВНЗ плата за навчання, як і у Франції, вноситься напередодні кожного навчального року і також є досить символічною — 85 тис. лір (50 доларів США). За весь період навчання (4-6 років) плата становить від 200 до 300 доларів США. При цьому до 30% італійських студентів отримують стипендії (від 425 тис. лір — для тих, хто живе у тому місті, де навчається, і до 850 тис. лір — для приїжджих). Багато студентів із незабезпечених родин отримують різну фінансову допомогу від держави, компаній та фірм, католицької церкви та спонсорів.

Також значна кількість студентів має суттєві пільги при отриманні житла в гуртожитках, користуванні медичним обслуговуванням, придбанні підручників, на харчування, проїзд у муніципальному та міжміському транспорті тощо. Держава надає можливість отримати пільгові банківські кредити на оплату навчання у приватних вищих навчальних закладах (де вартість навчання в середньому у 40-50 разів вища, ніж у державних).

Щорічно до 1 мільйона італійців навчаються у вищих навчальних закладах країни, у тому числі ^{кількості} приблизно 12-15% — у недержавних.

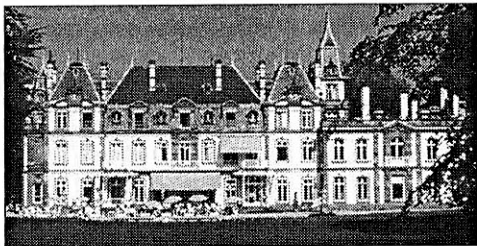

Найбільш популярні спеціальності — юридично-правові, медичні, менеджсько-економічні, гуманітарні (філологічні, філософські, соціальні), мистецькі. Вступ до ВНЗ, як правило, здійснюється без іспитів за атестатом про середню освіту будь-якого профілю (за винятком фізкультурних та спортивних спеціальностей). Відвідування занять вільне, досить великий відсоток студентів (до 30%) зовсім не закінчує, або закінчує навчання із запізненням на 1-2 роки. Випускники ВНЗ отримують професійний диплом, або диплом спеціалізованої підготовки, або ж диплом, що свідчить про закінчення вищого навчального закладу.

Вища освіта Італії перебуває у стані реформування, мета якого багато в чому співпадає з цілями реформування вищої освіти в інших західноєвропейських країнах.

1.3.4. Американська вища освіта в країнах Західної Європи

У західноєвропейських країнах дуже популярною вважається американська вища освіта в галузі підприємництва й управління бізнесом. Багато молоді після закінчення середніх освітніх закладів у своїх країнах вирушає до США з бажанням вступити до престижних американських університетів. Але вартість навчання в них сягає десятків тисяч доларів на рік, таку суму європеєць із середнім достатком сплатити не має можливості. Тому деякі ВНЗ США відкривають свої філії, відділення й факультети в країнах Західної Європи з метою наближення американської університетської освіти до європейської молоді та

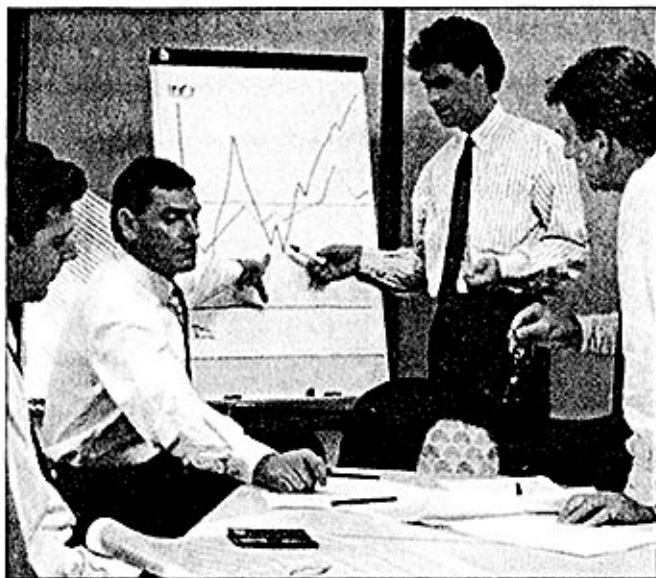
надають досить якісну вищу освіту за помірною ціною. Найбільшою популярністю у європейців користуються такі підприємницькі спеціальності й дисципліни американських ВНЗ, як: організація й ведення малого бізнесу, управління

бізнесом, управління міжнародним бізнесом, а також основи менеджменту, маркетингу та реклами. Популярними є також комп'ютерні дисципліни (особливо — графіка та дизайн) і деякі гуманітарні науки (особливо — правові).

Як приклад американського університету, що успішно здійснює освітню діяльність у Європі, можна навести один із відомих недержавних університетів США — Міжнародний Університет Шиллера (далі — МУШ). Він має головний кампус у місті Дюнедін (штат Флорида), а свої філії — в європейських країнах. Так, відділення МУШ активно працюють у Великобританії (м. Лондон), Німеччині (м. Хайдельберг), Франції (м. Париж і м. Страсбург), Швейцарії (м. Енгельберг і м. Лейзін), а також в Іспанії (м. Мадрид). Протягом останніх 34 років МУШ успішно конкурує з вищими закладами освіти європейських країн, готує за програмами американських університетів фахівців в галузі міжнародного бізнесу, міжнародної економіки, міжнародного менеджменту (управління) готелями та туризмом, міжнародних відносин та дипломатії, міжнародного права, а також у галузі природничих та інженерних (головним чином — комп'ютерних) наук, філології,

психології, вільних мистецтв. Викладання ведеться англійською мовою як американськими, так і відомими європейськими професорами та фахівцями, випускникам надаються наукові ступені та дипломи американського університету. Вартість навчання складає від 7 до 10 тисяч доларів США на рік, що менше, ніж у багатьох недержавних університетах і коледжах США. Крім того, студенти МУШ мають змогу під час свого навчання відвідувати всі філії (кампуси) університету, продовжувати або закінчувати навчання у будь-якому відділенні МУШ — в США або в Європі. В ньому навчаються студенти з 164 країн світу, він популярний і у молоді східноєвропейських країн: серед його студентів — громадяни України, Росії, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Узбекистану, Латвії, Литви та Естонії. Він готує бакалаврів за такими спеціальностями: мистецтво; управління бізнесом; комп'ютерні науки; економіка; англійська мова; іноземні мови (англійська, як іноземна; французька; німецька; іспанська); історія; управління (менеджмент) готельним господарством; міжнародні відносини та дипломатія; управління (менеджмент) у галузі міжнародного туризму; математика; психологія; політична наука (політологія); філософія; фізична культура (спортивні напрямки); фізичні науки. В магістратурі МУШ можна навчатися за спеціальностями: управління бізнесом; інформація і міжособове спілкування (публічні відносини); економіка; інформаційні технології; управління в галузі міжнародного готельного господарства і міжнародного туризму; міжнародні відносини та дипломатія; управління середнім медичним персоналом; громадське (державне) управління. А найбільш популярними є програми з міжнародного маркетингу й управління міжнародним бізнесом, управління в галузі судноплавства і морської торгівлі. Ще велика кількість дисциплін і курсів пропонується для підвищення кваліфікації.

На закінчення необхідно підкреслити, що в таких демократичних країнах Західної Європи, як Великобританія, Німеччина, Франція та Італія вільно співіснують державні та недержавні вищі навчальні заклади, у конкурентній боротьбі та гармонійній єдності яких реально досягається високий рівень освіти.

*Розділ 2.***Завдання освіти України
з реалізації національно-
освітньої програми з питань
підприємництва**

Вступ

Для успішного формування і подальшої ефективної реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва (НОППП) необхідно визначити, по-перше, що таке «підприємницька освіта»; по-друге, як ефективно надавати таку освіту; по-третє, кого і як навчати підприємству. Важливим є також усвідомлення, в якому саме політично-правовому середовищі має розвиватися підприємництво, якою повинна бути його підтримка владою, громадськістю, пересічним громадянином, якою мірою мають впливати засоби масової інформації на формування «підприємницького менталітету» громадян країни, яким чином поєднуються такі загальноосвітні цінності, як свобода, демократія, вільний ринок, ринкова економіка, мораль, чесність, правдивість, етика тощо з ефективністю підприємницької діяльності.

Розглянемо далі головні, на нашу думку, питання щодо концепції розробки (формування) НОППП, її найважливіших завдань, необхідних умов та можливих шляхів практичної реалізації, а також методіку відбору (селекції) потенційних підприємців, з'ясуємо, якою є роль і місце підприємницької освіти на етапі економічних реформ у суспільстві, зміст підприємницької освіти, її особливості та ефективність.

Проаналізуємо характерні особливості підприємництва, проблеми виховання морально-етичних якостей майбутніх підприємців, завдання підприємницької освіти, її цілі й очікувані результати, а також роль і місце вищих українських навчальних закладів недержавної форми власності в реалізації завдань національно-освітньої програми з питань підприємництва.

2.1. Концепції розробки (формування) НОППП

Головною метою НОППП, безумовно, є відродження підприємництва як головного фактора економічного зростання в Україні.

Головними завданнями НОППП вбачаються: а) організація й надання ґрунтовної підприємницької освіти громадянам України для їхньої подальшої ефективної самореалізації у підприємницькій і виробничій діяльності; б) утворення «підприємницького менталітету» в громадянах української нації, лобювання громадськістю — на рівні утворення позитивної громадської думки, та офіційними особами — на державному рівні заходів щодо підтримки й розвитку підприємництва.

Шляхи практичної реалізації НОППП, на наш погляд, мають бути такі:

- а) ефективна організація відбору (селекції) потенційних підприємців;

б) розвиток і закріплення в них специфічних підприємницьких рис і талантів;

в) ефективне навчання їх підприємницьким наукам протягом життя.

Зауважимо, що навчання всіх громадян підприємницьким наукам протягом життя, є також одним із шляхів загальної підприємницької освіти української нації.

Умовою ефективної реалізації НОППП є підтримка і захист законодавством на державному рівні підприємництва, підприємців, приватної власності (як основи підприємництва), демократичні перетворення в Україні та ринкова економіка.

Розглянемо такі, на нашу думку — *головні етапи формування НОППП*.

1. Закріплення на законодавчому державному рівні умов для вільного підприємництва. Для цього необхідно:

а) прийняти закони щодо гарантій захисту прав підприємців, індивідуального та колективного підприємництва, приватної власності;

б) визначити і законодавчо закріпити умови й методи кредитування й оподаткування підприємців і підприємств (усіх типів і форм).

2. Розробка психолого-педагогічних критеріїв, засобів (апарату) й методик для відбору (селекції) потенційних підприємців. Визначення найважливіших (характерних) рис підприємливої людини, її здатність до ефективно підприємницької діяльності.

3. Розробка науково-педагогічних методів і методик для закріплення й розвитку вроджених підприємницьких талантів і рис характеру, навчання і закріплення підприємницьких вмінь, типів поведінки й навичок.

4. Визначення змісту підприємницької освіти, розробка необхідних навчальних планів і програм різного рівня.

Головні цілі таких навчальних програм:

а) виховати здатність розпочати нову (власну) справу;

б) виробити вміння працювати в малому бізнесі;

в) прищепити «підприємницький» світогляд загалом;

г) розвинути «підприємливість» як рису характеру.

При розробці підприємницьких навчальних програм і впровадження їх у навчальних закладах необхідно визначити:

а) як правильно окреслити цілі й завдання таких програм?;

б) в якому віці необхідно починати вчити підприємству і якої тривалості має бути таке навчання?;

в) як диференціювати потреби різних груп у підприємницькій освіті в рамках освітньої системи? (Наприклад, як знаходити потенцій-

них підприємців-антрепренерів, підприємців-виробників і підприємців-посередників, як і чому їх навчати?);

г) як розробляти, диференціювати і впроваджувати навчальні курси з підприємництва до навчального плану на різних рівнях освіти (початкова, середня школа та вища освіта)?;

д) як встановити найбільш ефективні та плідні зв'язки між підприємницькою спільнотою та освітянами?

Також, слід пам'ятати, що *навчальні програми мають стимулювати студентів до самостійного навчання та заняття підприємництвом.*

За такими програмами необхідно навчати:

- а) у середній школі;
- б) у старшій школі;
- в) у професійно-технічних закладах освіти;
- г) у вищих навчальних закладах;
- д) безпосередньо на підприємстві.

Доцільно використовувати такі типи програм:

а) спеціалізовані програми з бізнесу;

б) повний курс навчання бізнесу або іншим наукам з усіма предметами;

- в) факультативний курс;
- г) цикл лекцій з семінарськими заняттями тощо.

Бажаними *результатами навчання* за підприємницькими навчальними програмами мають бути:

- а) заснування нового (власного) підприємства;
- б) ефективна праця в невеликій фірмі (в малому бізнесі);
- в) ефективна праця на динамічному ринку праці;
- г) розвиток особистих підприємницьких навичок, а також навичок конкурентної боротьби і вміння долати негаразди в бізнесі.

5. Добір (селекція) потенційних підприємців, розкриття їхніх підприємницьких талантів, закріплення й розвиток у них підприємницьких рис характеру, навчання підприємницьким типам поведінки, вмінням і навичкам.

6. Виховання морально-етичних якостей майбутніх підприємців.

7. Організація неперервної ґрунтовної підприємницької освіти для потенційних підприємців, надання необхідної підприємницької освіти всім громадянам України протягом життя.

Найскладнішими проблемами з реалізації НОППП вважаються, по-перше, ефективний відбір майбутніх підприємців; по-друге, виявлення, закріплення й розвиток у них вроджених підприємницьких рис характеру і талантів. Для вирішення цих проблем необхідно:

а) мати чіткі критерії, методи й методики щодо визначення й відбору потенційних підприємців;

б) вміти ефективно організувати самий відбір (селекцію) потенційних підприємців;

в) вміти ефективно виявляти підприємницькі риси характеру і таланти майбутніх підприємців, а головне - знати, якими є ці головні підприємницькі риси характеру і таланти;

г) вміти ефективно організувати навчання потенційних підприємців, розвивати й закріплювати в них вроджені підприємницькі риси характеру і таланти.

Таким чином, необхідність підготовки власних підприємців нині не викликає сумніву. Серед головних завдань проблеми підготовки підприємців є: *добір (селекція) потенційних підприємців; розвиток і закріплення в них підприємницьких рис характеру; ефективне навчання їх підприємництва (науці підприємництва і підприємницьким дисциплінам); виховання в них необхідних підприємницьких навичок і вмінь; навчання підприємницьким типам поведінки; виховання морально-етичних якостей для достойного співіснування з людьми в глобальному світовому співтоваристві.*

Розглянемо один з важливих аспектів цієї нелегкої проблеми — добір (селекцію) потенційних підприємців.

2.2. Методика добору (селекції) потенційних підприємців

Добір (селекція) потенційних підприємців, на нашу думку, є доцільним в такі вікові періоди:

I період — дошкільний (вік від 3 до 6 років);

II період — ранній шкільний (вік від 7 до 10 років);

III період — середній шкільний (вік від 11 до 14 років);

IV період — старший шкільний (вік від 15 до 18 років);

V період — післяшкільний (вік від 19 до 22 років);

VI період — протягом життя (без обмеження віку).

На *схемі 1* подано алгоритм добору (селекції) потенційних підприємців у різні вікові періоди. Доцільним і, мабуть, найважливішим є створення необхідних умов для подальшого виховання і розкриття задатків потенційних підприємців, постійне контрольне тестування і повторна, більш прискіплива селекція потенційних підприємців в усі вище наведені вікові періоди (протягом їх дорослішання і навчання — для більш ефективного відбору підприємців і якісної їх підготовки). Також необхідно надавати можливість тим, хто не пройшов (або зов-

сім не проходив) відбору на попередньому етапі, знову брати участь у відбіркових тестах (іспитах) на кожному подальшому етапі.

Добір підприємців доцільно здійснювати у п'ять етапів за такими принципами (див. *схему 2*):

I-й етап. Виявлення творчих задатків, вроджених якостей, рис характеру, нахилів, особливостей психіки тощо. (На *схемі 2* зазначено: якщо творчі задатки є, то — «так», якщо їх немає — то «ні»).

Далі числа 1 — 15 означають:

1 — Творчих задатків немає (або вони є неяскраво виражені). Але існує потенційна можливість для особи стати повноцінним громадянським суспільством, набутися (або ні) професією, виконувати якусь роботу, за яку можна отримувати матеріальну винагороду (тобто, особа зможе себе реалізувати і сама себе утримувати). До цієї категорії людей можна віднести ремісників.

2 — Немає не тільки творчих, але й ніяких інших позитивних задатків, вроджених якостей, рис характеру, нахилів, особливостей психіки тощо, які б могли свідчити про потенційну можливість людини до самореалізації. Такі люди, як правило, індивідуальні, безініціативні, пасивні, вони байдужі до життя і свого існування і є «соціальними», тобто можуть існувати тільки завдяки підтримці суспільства або інших людей. Це категорія «нездатних до будь-якої продуктивної праці» людей.

3 — Є творчі задатки (вроджені якості, риси характеру, нахили, особливості психіки тощо). Це категорія «творчих» людей.

II-й етап. Виявлення задатків (вроджених якостей, рис характеру, нахилів, особливостей психіки тощо) лідера. На малюнку зазначено: якщо задатки лідера є, то — «так», якщо їх немає — то «ні».

4 — Особа не має задатків лідера, але має активну життєву (громадянську) позицію, може (але не обов'язково) співпрацювати з людьми, брати (але не обов'язково) участь у громадському житті суспільства, не є яскраво вираженим індивідуалістом. Це категорія творчої інтелігенції, в їх числі — митці, діячі культури, науки, техніки, спорту тощо.

5 — Особа не має задатків лідера, не має активної життєвої (громадянської) позиції, не може успішно співпрацювати з людьми, брати участь у громадському житті суспільства, є яскраво вираженим індивідуалістом, людиною сором'язливою, нерішучою, так би мовити, «затворником» («відлюдником»). До них можна віднести митців, які визнають лише невелику кількість близьких до них людей (родичів, друзів), спілкуються лише з вузьким колом людей.

6 — Є задатки (вроджені якості, риси характеру, нахили, особливості психіки тощо) лідера. Це категорія «лідерів».

III-й етап. Виявлення задатків (вроджених якостей, рис характеру, нахилів, особливостей психіки тощо) підприємця. На малюнку зазначено: якщо задатки підприємця є, то — «так», якщо їх немає — то «ні».

7 — Відсутні або неяскраво виражені задатки (вроджені якості, риси характеру, нахили, особливості психіки тощо) підприємця, але яскраво виражені командні риси. На відміну від індивідуалістів, це люди «громадські», так би мовити, «колективні (або командні)», вони бажують зробити кар'єру завдяки своїм якостям керівників-адміністраторів, використовуючи (в діловому аспекті) підлеглих. Вони можуть бути керівниками (адміністраторами, менеджерами) будь-якого рівня (рангу) у будь-якій галузі (сфері), командувати (керувати, управляти) діяльністю будь-якої кількості людей. Це категорія «лідерів — керівників».

8 — Відсутні або неяскраво виражені задатки (вроджені якості, риси характеру, нахили, особливості психіки тощо) підприємця, але яскраво вираженими є риси індивідуаліста. Командні риси повністю відсутні. На відміну від командирів-керівників, такі люди є «негромадськими», так би мовити, «неколективними (або некомандними)», вони бажують індивідуально зроби-

Психічно здорова людина

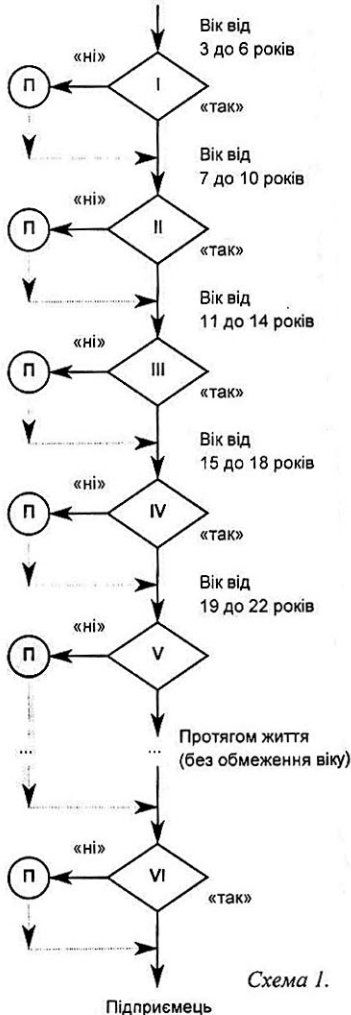

Схема 1.

Психічно здорова людина

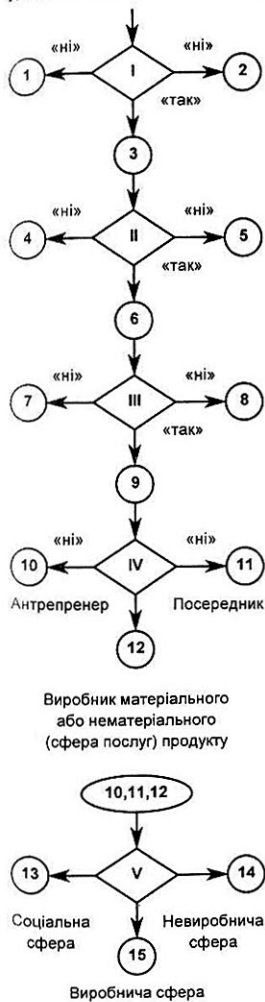

Схема 2.

ти кар'єру завдяки своїм творчим і лідерським якостям, але самотійно, без участі підлеглих працівників. На відміну ж від «затворника» («відлюдника») такі особи роблять кар'єру, використовуючи (для досягнення успіху) суспільство і громадську думку, бажають досягти найвищого рівня, визнання й положення. Для успішної самореалізації їм необхідні засоби масової інформації, широке коло шанувальників, учні й послідовники. Це категорія «лідерів-індивідуалістів».

9 – Є задатки (вроджені якості, риси характеру, нахили, особливості психіки тощо) підприємця. Це категорія «підприємців».

IV-й етап. Виявлення типу потенційного підприємця. Потенційний підприємець може стати:

10 – Антрепренером.

11 – Посередником.

12 – Виробником матеріального або нематеріального (сфера послуг) продукту.

V-й етап. Виявлення сфери підприємницької діяльності потенційного підприємця. Це може бути:

13 – Соціальна сфера.

14 – Невиробнича сфера.

15 – Виробнича сфера.

Як бачимо, процес і принципи добору (селекції) майбутніх (потенційних) підприємців є досить складними. Окремою проблемою (яка потребує детального вивчення) в цій нелегкій справі є вироблення й застосування системи іспитів і тестів для ефективного виявлення в майбутніх (потенційних) підприємцях необхідних задатків, вроджених якостей, рис характеру, нахилів, особливостей психіки тощо.

Необхідність підготовки підприємців вимагає якомога скоріше зрушити з мертвої

точки роботи з їх відбору (селекції), цілеспрямованого розвитку їхніх природних рис характеру, виховання необхідних підприємницьких навичок і поведінки. Створення спеціальних освітніх закладів для підготовки підприємців є також необхідним для успішної реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва.

Створення здатної для ефективної продуктивної діяльності в умовах жорсткої конкуренції «команди» є також однією з ключових проблем у підприємницькій діяльності. Тому важливими є як виховання необхідних підприємницьких якостей у організаторів продуктивної (підприємницької) діяльності, так і необхідних професійних навичок і типів поведінки у виконавців — керівників-управлінців (менеджерів), працівників різних рівнів тощо. З погляду підприємця-роботодавця (що підтверджується практикою), наймані працівники за своєю психологією і життєвою філософією поділяються на такі чотири категорії:

1-а категорія. Ті, хто добре працює тільки на себе і для себе (вирішують особисті проблеми за рахунок фірми, практично не турбуються про долю фірми, не живуть її проблемами і є в ній тимчасовими співробітниками). Такі особи, як правило, використовують на користь собі матеріальні і нематеріальні (імідж, репутацію, визнання тощо) ресурси фірми, розглядають її як тимчасове місце перебування (часто — як своєрідний трамплін для подальшої кар'єри), за першої ліпшої нагоди міняють її на більш привабливу (часто завдають їй матеріальних та моральних збитків). Такі працівники не входять до «команди», керівництво фірми їх не цінує і намагається якомога скоріше позбутися. Це категорія «фальшивих працівників». Їх небагато.

2-а категорія. Ті, хто добре працює тільки на фірму (відкладаючи вирішення своїх власних проблем на майбутнє, турбуючись про долю фірми, живуть її проблемами і є її патріотами). Такі люди протягом багатьох років самовідано працюють на фірму, стають її «золотим фондом», складають основу «команди», високо цінуються і поважаються керівництвом. Як правило, такі робітники надають безперечну перевагу першочерговому вирішенню проблем фірми, аніж своїх побутових і життєвих (часто — сімейних!) проблем. Вони можуть бути різної кваліфікації, але їхня головна перевага — відданість фірмі. Це категорія «незамінних (справжніх) працівників». Їх обмаль.

3-я категорія. Ті, хто не може працювати ні на фірму, ні на себе. Як правило, такі люди мають проблеми всюди, є невдахами і їх можна віднести до категорії «непрацівників». Їх достатньо.

4-а категорія. Ті, хто може працювати як на фірму, так і на себе. Це кваліфіковані, впевнені в собі фахівці, добре організовані, стабіль-

ті та пунктуальні, з високою (або достатньою) самооцінкою, є корисними для фірми, вміють поєднувати інтереси фірми зі своїми власними (матеріальними та нематеріальними) інтересами. Для них не є байдужими фінансовий стан і репутація фірми, але вони без сумнівів і зайвих докорів совісті можуть залишити її, якщо в іншому місці їм запропонують більш вигідні умови. Вони можуть входити до складу «команди» (тимчасово, поки в ній працюють). Це категорія «працівників» і їх — більшість.

Підприємництво, конкуренція (як у межах країни, так і на світовій арені), ринкові відносини, цінності демократії — свободи й права людини — це нові реалії, в умовах яких розвиватиметься наше суспільство. Головним завданням освіти є підготовка населення країни для достойного і повноцінного життя в глобальному світовому співтоваристві.

В останні десятиріччя більшість країн з ринковою економікою і державною стратегією розвитку бізнесу (підприємництва) досягли значних економічних результатів, що, в свою чергу, дозволило їм успішно вирішувати свої соціальні проблеми. В цих країнах розвитку підприємництва надають значної уваги і виключно великого значення як державні, так і недержавні, комерційні структури.

Зарубіжні фахівці в галузі бізнесу (підприємництва) розглядають сучасне суспільство як трикутник (в ідеалі — рівнобічний!), в якому зверху знаходиться уряд, в основі — бізнес (підприємництво), а по боках — законодавчо-правова система і релігія (мораль). Причому, бізнес (підприємництво) фахівцями трактується як один з головних факторів виробництва разом з природними ресурсами (землею), працею і капіталом. При цьому підкреслюється, що бізнес (підприємництво) реалізується підприємцями за допомогою повноцінних керівників — менеджерів. Тому, в подальшому, будемо стверджувати, що тільки за умови утвердження (становлення) підприємництва, як базового елемента народного господарства України і реалізації його як одного з факторів продуктивного виробництва, можливим стануть подолання економічної кризи і стійке економічне й соціальне зростання нашого суспільства.

Тривалий час підприємницька діяльність в Україні (як і в колишньому СРСР) розглядалась і трактувалась з позицій експлуатації найманої праці: вважалося, що підприємець незаслужено (і незаконно!) привласнює доход, що створюють наймані працівники. При цьому не бралась до уваги праця самого підприємця, пов'язана з організацією самого підприємництва, управління ним, великими інтелектуальними і фізичними зусиллями, високою інтенсивністю і відповідальністю,

повною самовіддачею, високим професіоналізмом, винахідливістю, вмінням працювати в екстремальних умовах. А постійні стреси, високий ризик, можливість матеріальних втрат і, навіть, здоров'я й життя в умовах негативного відношення суспільства робили діяльність підприємця надскладною.

Підприємницька діяльність має розглядатися як продуктивна і творча, результатом якої є новий продукт, що має відповідну вартість. Головними принципами підприємництва є цивілізованість і професіоналізм, а також залежність позитивного результату від сприятливих умов. Очевидним є, що за несприятливих умов і неправильної (невмілої!) реалізації, підприємництво, як єдиний виробничий фактор, може призвести до збитків.

Досвід економічно розвинутих країн свідчить про успішне співіснування різних організаційних форм підприємництва — від одноосібних приватних підприємств (так званих «трейдерів») до багатонаціональних (транснаціональних) корпорацій. Наприклад, в США за чисельністю фірм індивідуальні власники становлять 75-77% (сума прибутків яких становить 8-10%), середні об'єднання (партнерства) — 7-9% (сума доходів — майже 4%), великі та надвеликі корпорації — майже 16% (з сумою доходу до 86-88%). Підприємці та підприємницькі організації в цих країнах наділені широкими господарчими правами і самостійністю, самі вирішують проблеми щодо організації виробництва та реалізації виробленої продукції, розподілу прибутку, стратегії подальшого розвитку або закриття підприємництва тощо.

Малий бізнес (мале підприємництво) є надзвичайно важливим економічним фактором в економіці будь-якої держави. Особливе значення він має для розвитку недержавних форм власності, становлення та утвердження ринкових економічних відносин. Малі форми бізнесу (підприємництва) мають такі очевидні переваги, як: прості процедури заснування, юридичного оформлення та управління; обмежена відповідальність і пільгове оподаткування (в більшості країн); гнучка адаптація до потреб ринку; необхідність для заснування невеликого початкового капіталу; швидке впровадження досягнень науки, техніки, нових технологій та інновацій; можливість організації сімейних підприємств тощо.

2.3. Роль і місце підприємницької освіти на етапі економічних реформ у суспільстві

Роль і місце підприємництва в конкретній країні залежить, головним чином, від її суспільно-політичного устрою. Так, у демократичних країнах з ринковою економікою, до яких належать майже всі економічно розвинуті капіталістичні країни, вільне підприємництво є основою їх економічного розвитку і прогресу, а підприємницька освіта є необхідною — їй надається велике значення. В країнах комуністичної орієнтації з державним регулюванням економіки підприємництво (та підприємницька освіта) є контрольованими урядом, мають багато обмежень та інше спрямування і цілі. Підприємництво та підприємницька освіта в таких країнах, як правило, не базуються на поняттях вільного ринку та конкуренції, обслуговують політичні доктрини влади, тому не досягають головної мети — забезпечення суб'єкту підприємництва умов для творчої та продуктивної діяльності. В країнах з перехідною економікою (до яких відносяться постсоціалістичні країни Європи та більшість Латинської Америки) результати запровадження економічних реформ майже цілком залежать від ставлення громадськості до підприємництва, як форми діяльності, та від створених умов для розвитку підприємництва в країні.

В розвинутих капіталістичних країнах, що вже досягли значного економічного успіху завдяки підтримці підприємництва, освіта підприємців є важливою складовою частиною виховання у населення поваги до цінностей демократичного способу існування, а також до ринкових реформ у напрямку поліпшення добробуту кожної людини — і тих, хто працює, і тих, хто тимчасово є безробітним, і тих, хто існує за рахунок соціальних програм (обсяг яких залежить від успіху підприємництва в країні), покращення економічного стану країни і суспільства в цілому. Зрозуміло, що підприємницька освіта може бути ефективною лише тоді, коли є (або створюються) політичні умови для стабільного економічного розвитку. Це означає, що навчання підприємству в країні, де не сформовано відповідної громадської думки щодо користі та необхідності підприємництва, не досягнуто позитивного відношення населення до підприємництва, не створено необхідних законодавчих актів на підтримку підприємництва, є малоефективним і безперспективним. На жаль, як свідчать фахівці в галузі дослідження підприємництва, в багатьох країнах з перехідною економікою національні програми реформ залишаються незавершеними і недосконалими [3; 12].

Безумовно, навчання підприємців і виховання у всього населення позитивного відношення до підприємництва є основою формування так званої «підприємницької громадської думки», що в свою чергу впливає на успіх реформ. Але вчити людину бути підприємцем і вчити людство цінностям та ідеалам підприємницької діяльності — це зовсім різні завдання освіти. Просто вчити людину бути підприємцем — завдання складне, яке не завжди можна успішно реалізувати. Все залежить від особливостей характеру конкретної людини. Інша справа — навчати потенційних чи реальних підприємців ефективним методам підприємницької діяльності, прийомам, правилам і законам підприємництва, вмінно більш-менш вільно орієнтуватися в умовах ринкової конкуренції і, зрештою, приймати правильні рішення.

Велика кількість людей, які створюють приватні або малі підприємства, не мають необхідної підготовки та освіти у сфері підприємництва та його законів. Вони не володіють, або слабо володіють навичками і знаннями організації підприємництва, бухгалтерського обліку та системи управління підприємництвом. Навчання принципам організації власної справи (бізнесу), основам бухгалтерського обліку та принципам управління є одним із головних завдань підприємницької освіти, і це завдання досить ефективно реалізується в економічно розвинутих країнах.

Як свідчить досвід Інституту дослідження підприємництва та Фонду дослідження підприємництва [12], все більше країн у світі впроваджують програми з підтримки малого бізнесу і багато з цих програм передбачають дотації та фінансові гарантії. Але жодна з цих програм не є ефективною, тому що вони не висвітлюють і не ліквідувають перешкод на шляху впровадження підприємництва, а лише їх обходять. З цими перешкодами необхідно активно боротися, готуючи відповідним чином громадську думку, навчаючи молодих підприємців і впроваджуючи підприємницьку освіту в середовище законодавців. Однак, у деяких країнах серед урядовців і законодавців існує хибне поняття підприємництва, тому підприємницькі програми спрямовані лише на працевлаштування державних чиновників, а не справжнє створення необхідних умов для вільного підприємництва, підґрунтям якого є демократія та ринкові економічні відносини.

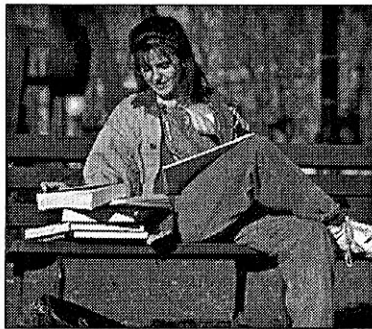
Найважливішою метою підприємницької освіти є, по-перше, розкрити і вкорінити в свідомість слухачів переваги вільного підприємництва в умовах демократичного законодавства і ринкової економіки; по-друге, навчити слухачів шляхам і методам усунення перешкод до вільного підприємництва (при цьому роз'яснювати необхідність і пе-

реваги демократичного способу життя, вільної й творчої праці, ринкових відносин в економіці, функцій конкуренції, позитивного впливу підприємництва на економічний розвиток суспільства і добробут людей). Громадськість повинна розуміти, що справді вільне підприємництво можливе лише в демократичному суспільстві, в якому є захищеними приватна власність і права підприємців-індивідуалів, сімейного малого підприємництва та невеликих підприємств. В той же час в умовах демократичних ринкових відносин обов'язковим є стримання монополізму великих транснаціональних і міжнародних корпорацій, що стають на перешкоді конкуренції та вільному підприємництву.

Завдання підприємницької освіти є невід'ємною складовою економічних реформ у напрямку демократизації суспільства і переходу до ринкової економіки. При цьому є важливим, щоб підприємницька освіта популярно доносила до всього населення переваги демократії та ринкових економічних відносин, а також навчала майбутніх підприємців методам та законам підприємницької діяльності.

Для успіху економічних реформ необхідно, щоб політика держави створювала сприятливі умови для підприємництва, а також заохочувала у населення прагнення здобути підприємницьку освіту. Зрозуміло, за політичної підтримки суспільства економічна ситуація неминуче поліпшуватиметься, що в свою чергу надасть додаткового імпульсу підприємництву (все більша й більша кількість потенційних підприємців ставатиме на шлях підприємництва, відкриватиме власну справу, засновуватиме власне підприємство). Таким чином, поступово створюватимуться необхідні умови для самореалізації підприємливої людини, її підтримки з боку держави й позитивної оцінки її діяльності суспільством.

Освітні програми в галузі підприємництва несуть в собі ще й функцію лобювання демократичних змін у суспільстві в напрямку вільної ринкової економіки, забезпечують так звану «групу тиску» завдяки зміні менталітету потенційних підприємців у процесі їхньої творчої реалізації та переходу в стан діючих підприємців. Зустрічаючи на своєму шляху різні перешкоди власній справі, вони неминуче захочуть змінити економічну політику в своїй країні.

2.4. Зміст підприємницької освіти, її особливості й ефективність

Якою ж має бути освіта майбутніх підприємців? Протягом останніх десятиліть не вщухають дебати стосовно того, наскільки ефективними є освітні підприємницькі програми і наскільки добре освітні програми готують молодих людей до самостійного дорослого життя і до підприємливості в напрямку працевлаштування [3]. І якщо в економічно розвинутих країнах такі дискусії свідчать про усвідомлення суспільством, організаціями й окремими громадянами необхідності вдосконалювати свою здатність виживати в жорстких конкурентних, невпевних і складних умовах, що вимагають найвищого ступеня пристосованості до нововведень і змін, то в країнах з перехідною економікою є значним вплив на свідомість громадян постсоціалістичного негативного ставлення до підприємців і підприємництва в цілому. Як наслідок, відношення до підприємництва і підприємницької діяльності не завжди є тотожним їх ролі та значенню для успіху реформ і розвитку економіки в країні.

Поняття підприємництва, як продуктивної (в ідеалі — незбиткової) діяльності з метою отримання прибутку, або безприбуткової на користь суспільства тощо), є досить широким для того, щоб його охопити переліком будь-яких освітніх знань. Наприклад, таких як управління діяльністю комерційних структур (підприємств), поінформованість щодо організації виробництв, створення нового підприємства і вироблення особистої кваліфікації та соціальних навичок (всіх тих знань і навичок, що отримані завдяки освіті й професійній діяльності). Тому серед фахівців — освітян і практиків — вже існує розуміння того, що викладання підприємницьких дисциплін є окремою освітньою проблемою, яку необхідно розв'язувати.

Потреба людства у підприємницькій освіті окреслює такі важливі проблеми у системі освіти:

- 1). Як ефективно запровадити в контекст освіти концепцію «підприємництва»?
- 2). Необхідно чітко розуміти, що ж таке підприємництво, як йому вчити і чому проблема навчання підприємству є настільки важливою.
- 3). Необхідно визначитися, які вимоги висувають такі освітні програми до організації навчального процесу (починаючи з дитинства, середньої школи, включаючи вищі заклади освіти і закінчуючи системою перепідготовки та підвищення кваліфікації) і до рівня підготовки і компетентності викладачів.

Вирішення цих проблем, а також підготовка громадської думки до необхідності впровадження в країні підприємницької освіти є необхідними для того, щоб навчальні курси з підприємництва назавжди увійшли у стандартні освітні програми (а не залишалися факультативними предметами в школах і вищих навчальних закладах).

Окремою проблемою в організації підприємницької освіти є розробка підприємницьких навчальних програм і впровадження їх у навчальних закладах. Необхідно визначити:

- 1) Як правильно окреслити цілі й завдання таких програм?
- 2) В якому віці необхідно починати вчити підприємству і якої тривалості має бути таке навчання?
- 3) Як диференціювати потреби різних груп у підприємницькій освіті в рамках освітньої системи? Наприклад, як знаходити потенційних підприємців-антрепренерів, підприємців-виробників і підприємців-посередників, як і чому їх навчати?

4) Як розробляти, диференціювати і впроваджувати навчальні курси з підприємництва до навчального плану на різних рівнях освіти (початкова, середня школа та вища освіта)?

5) Як встановити найбільш ефективні та плідні зв'язки між підприємницькою спільнотою та освітянами?

Окремим і надзвичайно важливим є завдання селекції майбутніх підприємців за їхніми генетичними даними, вродженими якостями, здатністю до підприємництва.

Що ж означає поняття «підприємництво»? Однозначної відповіді на це запитання не існує. Фахівці одностайно погоджуються лише з визнанням того, що *підприємництво пов'язане з тим, як індивідууми та організації створюють і втілюють нові ідеї та методи роботи, реагують на умови, що склалися, і таким чином провокують зміни, з якими пов'язаний певний ступінь невпевності та складності*. Тому освітні програми з підприємництва, як правило, концентрують увагу на типах поведінки, які пов'язують людину з підприємництвом (типи поведінки людини під час підприємницької діяльності). Ці типи поведінки пов'язані з більш загальним поняттям «підприємлива людина». Підґрунтям же для підприємницької поведінки є певні риси характеру, особливості індивідуума та певні навички. Одним з головних питань щодо створення підприємницьких освітніх програм і підприємницької освіти в цілому є: *чи можливо виховати в людині риси і якості підприємця, чи все залежить виключно від наданих їй природою здібностей, або від успадкованих нею генів?* Фахівці вважають, що ці риси певною мірою можна виховувати і розвивати.

Знання, як контекстуальний компонент виховання певних типів і навичок поведінки, є важливою складовою підприємницької освіти [3]: виховувати і заохочувати підприємницьку поведінку можна і необхідно як у межах традиційних предметів шкільних навчальних програм (математика, фізика, біологія, хімія, мова, література, географія, історія тощо), так і загальних курсів навчальних програм вищих закладів освіти (вища математика, фізика, хімія, мова, література, історія тощо). Більш фундаментальну підприємницьку підготовку й навчання підприємницьким рисам і поведінці можна виховувати в контексті конкретних курсів з підприємництва, вирішуючи завдання щодо створення нового підприємства, його участі в конкурентній боротьбі, виходу з виготовленою продукцією на ринки збуту тощо. При цьому необхідно ставити такі завдання, щоб при їх вирішенні виховувалися необхідні підприємницькі навички, а самі завдання містили в собі пізнавальний контекст.

Для виховання підприємливості освіти необхідно виховувати і розвивати такі *типи поведінки, навички і характерні риси, які використовуються як засоби здійснення особистої самореалізації окремими індивідуумами та/або групою індивідуумів з метою надання допомоги індивідуумам, групам індивідуумів (організаціям) створювати зміни і запроваджувати нововведення, що передбачають більш високий рівень невпевненості і складності, успішно керувати ними та використовувати їх*. Для успішного функціонування всіх видів і типів підприємницьких організацій (як у сфері виробництва та послуг, так і в соціальній сфері, в освіті, в релігійних конфесіях) та некомерційних організацій необхідно виховувати і розвивати саме такі типи поведінки, навички і риси.

Визначимо, по-перше, що необхідно робити підприємцю для досягнення успіху; по-друге, яким має бути успішний підприємець; по-третє, чого необхідно навчати майбутнього підприємця. Зазначимо, що в світі не існує абсолютних критеріїв для виміру або оцінки підприємницьких характеристик, так само, як і однозначних відповідей на питання: «Як стати успішним підприємцем»? «Чи можна навчити людину стати успішним підприємцем»? «Як ефективно вчити підприємцтву»? і на багато інших питань, пов'язаних з підприємництвом і підприємницькою освітою.

Розглянемо, наприклад, **моделі (типи) підприємницької поведінки**, що характеризують підприємця як творчу, активну і впевнену в собі особистість, яка здатна будь-що добитися своєї цілі, має стратегічне мислення, покладається тільки (головним чином) на себе, ефективно використовує свої та існуючі можливості, творчо підходить до справи, вміє ризикувати і прораховувати можливі варіанти.

Справжній підприємець обов'язково повинен бути творчою і впевненою в собі особистістю, працелюбною, схильною до розумного, виправданого (в ідеалі — обгрунтованого) авантюризму і ризику. Як вже зазначалося, для успіху йому необхідно:

1. Проявляти творчу ініціативу, реалістично й творчо оцінювати ситуацію, що необхідно для того, щоб заснувати (розпочати) справу, вибрати сферу і напрям діяльності, визначити цілі і завдання майбутнього підприємства.

2. Творчо підходити до розв'язання задач і вирішення проблем, що виникають під час підприємницької діяльності. Це необхідно для успішної участі підприємства в конкурентній боротьбі, завоювання споживачів і ринку збуту, постійного покращення якості продукції, кон'юктурної орієнтації в оточуючій політичній обстановці та економічній ситуації тощо.

3. Вміло використовувати сприятливі нагоду та можливості. Справжній підприємець може очікувати свій шанс, свою «фортуну» протягом тривалого часу і зобов'язаний своєчасно і вміло використовувати сприятливі нагоду і можливості (тим більше, що в подальшому їх може вже і не бути).

4. Покладатися тільки на власні сили — один з головних принципів успішного виживання підприємця в жорсткій конкурентній боротьбі.

5. Мати мужність брати на себе відповідальність за результати справи — необхідна якість справжнього підприємця, який розраховує на успіх. Підприємець, як власник справи, несе весь тягар відповідальності за її результати.

6. Не боятися ризикувати і доводити справу до логічного завершення (отримання позитивного очікуваного результату). Без ризику майже неможливо досягти успіху, іноді — навіть розпочати справи. А від її логічного завершення залежить кінцевий результат підприємства.

7. Максимально використовувати можливості систем оперативного зв'язку, інформаційно-комп'ютерних мереж, передових технологій, досягнень науки і техніки — необхідний інструментарій для успішного підприємства (в будь-якій сфері і галузі діяльності).

8. Виявляти здоровий глузд, йти тільки на продуманий (виважений) ризик, реально оцінювати власні сили й можливості. Оскільки підприємець сам несе відповідальність за результати своєї діяльності, а його можливості (матеріальні та інші) можуть бути обмеженими, він зобов'язаний виважувати свої підприємницькі кроки, продумано ризикувати, іноді — перестраховуватися.

9. Мати жадобу до діяльності, до отримання справедливої винагороди, вміти економно витратити ресурси (фінансові та інші).

Жадоба до діяльності є головною рушійною силою в підприємницькій діяльності. Вона навіть може перевищувати меркантильні інтереси, чому в світовій практиці існує багато прикладів. Економність і раціональність (у витратах) — головні ознаки успішного підприємця.

Як свідчить зарубіжний досвід (на жаль, ми ще не маємо власного!), підгрунтям підприємницької поведінки є такі, необхідні для справжнього підприємця **риса характеру**, як:

1. Амбіційність. Чим більше у підприємця амбіції, тим більшого результату він бажає досягти.

2. Прагнення будь-що досягти бажаного успіху. Ця риса характеру дозволяє підприємцю стійко переносити негаразди, використовувати всі свої інтелектуальні (і матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети.

3. Впевненість у своїх силах (висока самооцінка). Ці риси характеру необхідні для заснування власної справи та успішної конкуренції з іншими підприємцями.

4. Працелюбність і наполегливість — основа позитивного результату, матеріального (фінансового) успіху справи.

5. Внутрішня незалежність. Необхідна для самостійного прийняття рішень, повноцінного використання власного інтелекту, набутих знань, інтуїції та свободи дії тощо.

6. Орієнтація на продуктивну діяльність. Підприємець дозує і спрямовує свої зусилля на досягнення мети і очікуваного результату, тобто — на продуктивну працю, яка приносить матеріальне і моральне задоволення.

7. Прагнення вчитися на власному досвіді, використовувати досвід інших, не повторюючи їх помилок (ознака інтелектуальних задатків підприємця). Неможливо продуктивно працювати і не робити при цьому помилок. Мистецтво підприємця полягає в тому, щоб самому помилятися щонайменше, використовуючи корисний досвід (і досвід помилок) інших.

8. Рішучість і сміливість — необхідні для прийняття найскладніших рішень, іноді — ризикованих, іноді — майже безглузвих (на перший погляд).

9. Творчий підхід до справи. Як уже зазначалося, справжній підприємець — людина творча і неординарна, а підприємницький процес — прояв творчості.

Фахівці вважають, що такими рисами характеру людину наділяє

Бог (або природа), в кожного вони різні, але їх, в деякій мірі, можна розвивати та вдосконалювати. Ці риси зумовлюють здатність (і спроможність!) індивідуума чи групи індивідуумів (організації) наполегливо й успішно досягати мети, провокуючи зміни (за допомогою нових ідей, підходів і нововведень), творчо працювати (а не сидіти, склавши руки, і очікувати милостині від природи, не пливати за течією). Справжній підприємець не боїться, що за ініціативу його буде покарано, він досягає результату будь-що, використовуючи при цьому усі дозволені методи і засоби.

Найбільше уваги у підприємницькій освіті приділяється навчанням **навичок підприємництва** (і, навіть — їх культивуванню!), які, на відміну від рис характеру, можна прищепити, якими можна опанувати, які можуть бути закріплені завдяки тренуванням і практиці. Ці **навички**, що пов'язані з підприємницькими рисами характеру, забезпечують і підтримують реалізацію типів (моделей) підприємницької поведінки. До них відносяться:

1. Творчий підхід до вирішення питань, розв'язання проблем і досягнення результатів.

Мабуть, найскладніше завдання — навчити людину творити. Виховати творчий підхід до підприємницької діяльності дуже важко, але можливо завдяки аналізу і вивченню позитивного досвіду успішних підприємців, залучення майбутнього підприємця до шедеврів мистецтва, загальнолюдських культурних цінностей, а також завдяки його бажанню і наполегливості.

2. Вміння вести переговори, дискусії і вміння переконувати.

Ці вміння, як і вміння впливати на людей, в достатній мірі вивчені. Їх можна навчати майбутніх підприємців, тренувати й удосконалювати. Існує багато наукових досліджень і практичних рекомендацій з цього питання.

3. Вміння пропонувати і вміння продавати.

Цим вмінням навчають у середніх і вищих закладах освіти, на курсах і в приватному порядку. Існує ряд дисциплін з організації і управління пропозиціями і продажом. Велике значення мають тренування, практика і досвід в цій галузі підприємницької діяльності.

4. Комплексний підхід до організації підприємництва, управління бізнесом, проектами, ситуаціями.

Необхідно розширювати кругозір підприємця, навчати його мислити широкомасштабно, комплексно планувати свою діяльність (тренувати у складанні бізнес-планів), аналізувати ситуацію і приймати рішення з урахуванням багатьох чинників тощо.

5. Стратегічне мислення, інтуїтивне прийняття рішень в умовах непевності та неоднозначності.

У майбутнього підприємця необхідно виховувати вміння мислити, приймати виважені рішення на основі глибокого аналізу усіх складових чинників, бачити кінцеву ціль, шляхи і методи її досягнення, розвивати його інтуїцію, тренувати волю, вчити йти на виважений ризик, не боятися ускладнень і брати на себе відповідальність за кінцевий результат справи. В умовах непевності, неоднозначності тільки інтуїція іноді допомагає підприємцю приймати правильне рішення.

6. Вміння використовувати новітні досягнення науки, техніки, інформаційні технології і комунікаційні засоби (комп'ютери, ІНТЕРНЕТ).

Цим вмінням підприємця легко навчити, особливо в період стажування, практики, в ділових іграх, на лекціях, практичних і семінарських заняттях. Рівень використання новітніх технічних засобів безпосередньо впливає на ефективність підприємницької діяльності, досвід і практичні навички тут набуваються досить швидко.

2.5. Характерні особливості підприємництва

Підприємництво, як підкреслювалося раніше, є проявом творчості. Тому його не можна ототожнювати з адмініструванням, управлінням, а також з «діловим» або «професійним» стилем керівництва чи веденням справи. Навпаки, корпоративний або адміністративний менеджмент (управління), на відміну від підприємництва, вимагає не стільки творчості, скільки чіткості, жорсткої виконавчої дисципліни та ефективного планування. Наприклад, підприємствам і підприємницьким структурам (організаціям) притаманні такі характерні риси, як:

1. Безлад в організації та неформальність у відношеннях. Це означає, що підприємництво відноситься до сфери творчості, якому притаманні хаос, безлад, непідвласність загально визнаним нормам ділової поведінки, неможливість чіткого регулювання і контролю, відсутність субординації між колегами-підприємцями, їх постачальниками і споживачами.

2. Взаємна довіра колег-підприємців (співробітників) і побудова діяльності на основі власних спостережень. Підприємництво будується на дружніх ділових відношеннях колег-підприємців, їхній повній взаємній довірі, що необхідно для виживання в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Власна інтуїція, вміння аналізувати і своєчасно орієнтуватися на ринку необхідні підприємцю кожної миті, а повна відповідальність за результати своєї діяльності вимагають від нього напруженої роботи інтелекту і реалізації поставлених задумів на основі власних спостережень і досвіду.

3. Паралелізм і дублювання у прийнятті рішень і діяльності. Підприємці-колеги для підстраховки один одного діють паралельно, дублюють правильні (на їх погляд) рішення, добиваються успіху завдяки наполегливості і командного підходу до вирішення проблем.

4. Інтуїтивність в організації діяльності та виборі напрямів і методів вирішення проблем, використання інтуїції під час прийняття рішень (у стані непевності та неоднозначності). Вся підприємницька діяльність побудована на таланті та інтуїції підприємця, його досвіді, мужності і рішучості, а здійснюється, головним чином, в умовах непевності і неоднозначності (постійні зміни ринків попиту і пропозицій, жорстка конкуренція, несприятливі зовнішні фактори тощо).

5. Використання відомих «тактично-стратегічних» методів поряд із власним підходом до розв'язання проблем («Роблю все, як сам хочу!»). Підприємець несе власну відповідальність за результати справи, самостійно приймає рішення, відчуваючи наसолоду від самого процесу творчості при розв'язанні проблем. Досвід успішних підприємців, теоретичні та практичні знання дозволяють йому використовувати відомі методи і підходи ведення підприємницької справи, але головним в його діяльності залишається власна унікальність і самостійність (свобода приймати рішення на свій розсуд, страх і ризик).

6. Діяльність у стані непевності та неоднозначності. Як уже зазначалося, вся підприємницька діяльність здійснюється в умовах непевності та неоднозначності. Неможливо розробити незмінний бізнес-план, в якому були б закладені сталі умови діяльності, так само миттєво змінюється кон'юнктура ринку, самі ринки, зовнішні умови діяльності тощо.

7. Використання універсальних прийомів (підходів) для вирішення проблем (розв'язання задач). Теорія і практика підприємницької діяльності побудовані на використанні великої кількості класичних, універсальних для всіх підприємців методах, прийомах і підходах для завоювання ринку збуту, організації найкращим чином маркетингового дослідження і рекламної кампанії, ефективної роботи з постачальниками сировини і споживачами продукції (послуг), не кажучи вже про економіко-математичні методи, бухгалтерський облік, інформаційно-комп'ютерне забезпечення і т.д.

8. Здійснення власником підприємства керівництва справою (підприємництвом) і його обов'язковий особистий нагляд за станом справ (на всіх етапах виконання). Одне з головних правил підприємницької діяльності — власник підприємства обов'язково керує своєю справою, здійснює особистий контроль і нагляд за станом справ. Він повністю

підпорядковує собі фінанси і матеріальні ресурси (вони є його власністю), самостійно (або разом з колегами-підприємцями) формує команду і керує діяльністю ключових членів команди або підрозділів фірми, контролює виконання бізнес-плану (на всіх етапах).

9. Відкритість підприємництва для клієнтів і різноманітних мереж (зв'язку, інформаційних та ін.). Успіх підприємництва залежить від його популярності, широкої поінформованості потенційних споживачів про його діяльність, позитивної реклами, іміджу і високої репутації. Необхідну позитивну інформацію та відомості про діяльність підприємства споживачі можуть отримувати або завдяки власним контактам з працівниками підприємства (презентації, виставки, благодійні заходи тощо), або через засоби масової інформації. Відкритість підприємства для клієнтів і різноманітних мереж зв'язку (інформаційних та інших) є необхідним для його популяризації і завоювання ринку збуту.

10. Максимальне використання підприємцями своїх (а також своїх компаньонів) інтелектуальних і матеріальних (фінансових) ресурсів, ділових зв'язків і корисних контактів. Успіх підприємству приносять мінімальні витрати при максимальних доходах, що, відповідно, приносять прибуток. Для мінімізації витрат взагалі, а тим більше другорядних (побічних) витрат (банківські відсотки на кредити і позички, витрати на посередників, зайвих працівників, рекламні кампанії тощо), підприємці максимально використовують свої (а також своїх компаньонів і членів команди) інтелектуальні і матеріальні (фінансові) ресурси, ділові зв'язки і корисні контакти.

Крім того, як правило, підприємець вчиться, якщо необхідно (коли виникає потреба), підвищує свою кваліфікацію під час підприємницької діяльності і без відриву від неї (вивчає і засвоює новітні технології й сучасні технічні засоби), на практиці використовуючи досягнення науки і техніки, що є необхідним для підвищення продуктивності праці і якості продукції, зменшення витрат і, головне, економії часу (чого завжди не вистачає підприємцю!).

На противагу підприємству, в сфері корпоративного та адміністративного менеджменту існує ряд механізмів управління, вироблення теорією і практикою менеджменту, поняття, цінності та переконання відносно необхідності домінуючого порядку, безумовного виконання формальних правил, інструкцій та розпоряджень, підпорядкованості та підзвітності виконавця керівнику тощо. Так, як відомо, в корпоративному та адміністративному менеджменті особливо цінуються:

— порядок і планування;

- дотримання формальностей та виконавча дисципліна;
- підзвітність і підпорядкованість;
- повнота інформації та відкритість;
- чітке розмежування повноважень, визначення і виконання посадових (позиційних) повноважень;
- корпоративні методи прийняття рішень і управління;
- контролюючі заходи;
- дотримання (виконання) формальних стандартів;
- висока фахова кваліфікація співробітників;
- системність в управлінні;
- неперервне підвищення кваліфікації працівників і їх формальна атестація;
- широке висвітлення власних успіхів і досягнень.

Оскільки підприємництво за своєю суттю є, так би мовити, ворогом порядку, то навчання підприємству не те ж саме, що навчання менеджменту. В освітньому та управлінському плані поняття підприємства є набагато ширшим, ніж поняття менеджменту, і включає останнє як один із своїх головних компонентів.

Як свідчить досвід економічно розвинутих країн [10; 25; 32; 34; 38], гармонійне поєднання і реальна взаємозалежність підприємництва та менеджменту є головною складовою економічного успіху, створення та утвердження підприємницької культури, необхідної для цивілізованого існування в умовах вільного ринку та конкуренції. Високо цінуються в підприємницькій діяльності такі елементи підприємницької культури, як твердість характеру, непохитність у доведенні справи до кінця, етична поведінка, дотримання даного слова, благородство, благочинність і благодійність.

Зауваження. Саме недостатня або зовсім відсутня підприємницька культура та етика поведінки в сфері виробництва, банківсько-фінансової діяльності, професійних послуг і сервісу, державного управління і адміністративного регулювання в постсоціалістичних країнах перешкоджає легітимізації підприємницької діяльності й виходу її з тіньового сектора.

Оскільки освіта створює фундамент для культури, підприємницька освіта, як один з гарантів економічного розвитку суспільства, повинна охоплювати не лише підприємців, а всі верстви людства, створюючи підприємницьку культуру. Зрозуміло, що без такої культури підприємництво в країнах з перехідною економікою не зможе ефективно розвиватися, буде зустрічати на своєму шляху труднощі і перешкоди, а енергія підприємців спрямовуватиметься в антисоціальне

русло (на усунення й подолання перешкод нецивілізованими, незаконними й кримінальними методами).

Підприємницька освіта важлива не лише тим, що навчає підприємця тому, що йому треба робити, й тому, що навчає його, як це треба робити. Вона навчає, що підприємництво втілює ряд демократичних і загальнолюдських цінностей і переконань відносно того, як треба (і як не треба!) діяти, як розв'язувати різні проблеми, як обмінюватися інформацією, як надавати допомогу іншим. Вона впливає на манеру ведення підприємництва, спонукає неперервно поглиблювати знання й підвищувати професійну кваліфікацію.

Зауваження. При розгляді та аналізі особливостей підприємництва, підприємницьких навичок, рис характеру і типів поведінки їх не можна ототожнювати з комунікабельністю менеджера чи високом рівнем професійної кваліфікації. Підприємництво, на відміну від менеджменту або будь-якої професійної діяльності, вимагає *не просто, а творчо* розв'язувати проблеми. Підприємець відрізняється від професіонала як, наприклад, композитор — від музиканта-виконавця, або художник — від маляра. Висока освіченість, грамотність, професійність, комунікабельність, презентабельність, уміння рахувати і т.д. — всі ті якості, що необхідні високому професіоналу або успішному менеджеру, лише підтримують підприємницькі навички, але зовсім не рівноцінні їм (і не можуть їх замінити).

Чи потрібні українському суспільству підприємницька освіта і підприємництво? Безумовно, потрібні! Розпочавши демократичні реформи в сфері політики та економіки, Україна не може (і не зможе в подальшому) обходитися без підприємців, організаторів виробництва і кваліфікованих керівників. Підприємливість, як і підприємницька поведінка, необхідні, по-перше, у зв'язку з переорієнтацією держави з командно-бюрократичних методів управління на демократичні, ринкові відносини в економіці та вільне підприємництво; по-друге, переорієнтацією індивідуумів і груп індивідуумів (організацій) на вільне підприємництво; по-третє, в силу глобальних впливів (участі в світовому виробництві, міжнародних ринкових відносинах, внутрішній і зовнішній конкурентній боротьбі тощо); по-четверте, сама суть підприємництва (в умовах високого рівня непевності та складності) вимагає підприємницьких реакції та поведінки.

Зауваження. Насправді, співіснування України в системі світової економіки в умовах подальшої глобалізації суспільства не можливе без успішного підприємництва (як у межах самої країни, так і за кордоном). Справа ця не з легких, тому що на підприємництво впливає ба-

гато чинників, таких як: політичні перетворення, усунення торгівельних бар'єрів, зростання значення інформаційно-комунікаційних мереж, впровадження нових технологій, швидкі темпи морального та фізичного старіння продукції, устаткування, обладнання й технологій, збільшення модифікацій продукції, зміни міжнародних стандартів у бізнесі, зростання світової конкуренції, енергетичні та фінансові кризи, природні катаклізми тощо. Також мають вплив нові можливості щодо міжнародних (зарубіжних) переміщень (ділових, туристичних, приватних тощо), вибору способу й місця життя та діяльності, застосування англійської мови як міжнародного засобу обміну інформацією, а також переміщення значних міжнародних капіталів. Більш прозорими стали кордони, збільшився тиск державних видатків, змінилося підприємницьке й податкове законодавство, відбувається приватизація та перерозподіл державного майна, на заміну державному регулюванню економіки приходять методи ринкової економіки, утворюються ринки продуктів виробництва та послуг, продовжується технізація та удосконалення виробництва — все це є ознаками ускладнення умов життя для пересічної особи. А головне — змінюються принципи і методи організації та ведення справи, до кожного індивідуума ставляться все жорсткіші вимоги, держава вже не гарантує йому роботи (працевлаштування) і не забезпечує його робочим місцем. Таким чином, з одного боку, індивідуум повинен пристосовуватися до нових умов і нового способу життя, з іншого — в нього з'являється більше стимулів до

створення кар'єри й здобуття успіху завдяки власним силам. При цьому його очікують відсутність стабільності в роботі, переважна ймовірність отримати тимчасову роботу за контрактом (або, навіть, сподіватися лише на часткову зайнятість), необхідність мандрувати в пошуках роботи, високі напруження та відповідальність в роботі, велика ймовірність стресів тощо. Індивідууму доводиться розраховувати лише на власні сили, власне здоров'я, власні професійну підготовку і вдачу.

Перелік цих, далеко не всіх тенденцій зміни умов і способу життя в перехідний період, підтверджує необхідність широкого запровадження підприємницької освіти для навчання підприємницьких навичок, розвитку підприємницьких рис характеру для успішного практичного використання кожним індивідуумом і групою індивідуумів (організацією) відповідних типів підприємницької поведінки.

2.6. Морально-етичні якості майбутніх підприємців

Зупинимось коротко на проблемі виховання морально-етичних якостей майбутніх підприємців. Це також дуже складне завдання, оскільки воно пов'язане не тільки з психолого-педагогічними проблемами виховання і навчання, а й вродженими рисами характеру, світоглядом особистості та багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами. Не секрет, що успіх підприємництва багато в чому залежить від вихованості, високих морально-етичних якостей підприємця, правдивості, вміння дотримуватися даного слова, наявності інших позитивних рис характеру. Загальнолюдські цінності, норми етики та моралі, вироблені історичною практикою суспільства, високо цінуються в країнах демократії і є необхідними для успішного здійснення підприємницької діяльності. Також необхідним для підприємця є вміння поєднувати власні інтереси в галузі бізнесу з захистом національних пріоритетів (інтересів) своєї держави.

Невідомими рисами організатора підприємницької діяльності є чесність, справедливість, наполегливість (часто — настирливість) у досягненні своєї мети, сильна воля, відсутність неповаги до людей (різних народів, рас, націй). Підприємець має бути взірцем позитивних якостей, надійним партнером (у підприємстві та житті), дорожити репутацією своєю і свого підприємства. Справжня ділова людина, як правило, є високо освіченою і високо свідомою, всебічно обізнаною у сфері своєї діяльності, уважною до проблем своїх ділових партнерів, надійною в усіх відношеннях. Історично бізнесмени славилися своїм твердим словом («сказав — зробив», «пообіцяв — виконав»), благоочинністю та благодійністю. Найвідоміші меценати — це, як правило, успішні бізнесмени.

Успішне підприємництво завжди є легальним, здійснюється в межах законодавства і несумісне з явищами корупції, зловживань, обману, підкупності і хабарництва. Тому від майбутніх підприємців вимагається відповідність високим нормам ділової етики, моралі, наявність в них загальнолюдських позитивних якостей, вміння співіснувати з іншими людьми в глобальному світовому суспільстві.

Надзвичайно важливим завданням освіти у справі підготовки майбутніх підприємців є їхнє морально-етичне виховання, формування в кожній особистості як професійних навичок, так і якостей громадянина своєї країни й глобального суспільства в цілому.

Відомо, що етика — це наука про мораль, її походження, суть, роз-

виток і роль у суспільному та особистому житті людей. Мораль, як відомо, є соціальним інститутом (сукупністю норм права, що охоплює певні суспільні відносини), складовими якого є система стандартів, що визнаються і поділяються членами культурної спільноти. Якщо мораль це те, що має робити людина, щоб відповідати суспільним нормам поведінки, то етика займається саме дослідженням та вивченням філософських обґрунтувань «за» чи «проти» норм моралі, що існують у соціальному середовищі.

Мораль регулює поведінку і діяльність людей у всіх сферах їхнього суспільного життя – у політиці й міжнародних відносинах, професійній діяльності й побуті, науці, культурі, освіті, в сімейних стосунках, співіснуванні та співпраці людей різних національностей, етнічних груп і віросповідань як у межах однієї спільноти (племінні, поселення, країни тощо), так і в загальнолюдському міжнародному співтоваристві. І хоча мораль ставить особливі вимоги до людей в залежності від галузі та специфіки діяльності, все ж основні принципи моралі мають соціально загальне значення і поширюються на всіх людей, закріплюючи те головне й загальне, що складає культуру міжособових взаємостосунків (взаємовідношень) і накопичується в багатовіковому досвіді розвитку людини.

Підприємництво й виробництво (далі – бізнес) існують в соціальному середовищі, підприємці й виробники (далі – бізнесмени) мають оцінювати (аналізувати і виміряти!) ступінь моральності своїх дій з точки зору моралі, а не тільки здорового глузду й власної користі. В інтересах самого бізнесу необхідно вести себе й діяти морально, тоді здоровий глузд може вважатися як мотив і обґрунтування етичної поведінки.

Морально-етичне виховання майбутніх бізнесменів є таким же важливим завданням, як і їхнє професійне навчання і практична підготовка. Бізнес – це не фіксована й незмінна реальність, а частина світу, що швидко й неспинно міняється. Бізнес не тільки породжує проблеми, а й надає можливості для їх технічного розв'язання, для прояву людської творчості й отримання як матеріального, так і морального задоволення.

Бізнесмени мають знати, що їхня діяльність (бізнес) є не тільки власною справою, а й впливає на суспільство (є частиною інтегрованого, глобального загальносвітового бізнесу). Тому суспільство має права щодо оцінки та регулювання впливу результатів діяльності кожного бізнесмена (і кожної бізнесової структури) на всі сфери життєдіяльності суспільства й безпеку його існування. Саме цій справі ра-

зом із юридичним законодавством служить етика бізнесу, що досліджує моральність бізнесової діяльності й пропонує бізнесменам кодекс моральних норм і принципів поведінки для успішного співіснування їх бізнесу з людством (як у конкретній спільноті, так і в міжнародному глобальному співтоваристві).

Етика бізнесу — це специфічна наука, існування і розвиток якої значною мірою залежать від політичного устрою конкретної держави й глобального суспільства в цілому. Відомо, що в країнах з тоталітарним режимом етика бізнесу, як і мораль в цілому, змушені обслуговувати ідеологію режиму й служити керівній верхівці влади. В демократичних країнах вони гармонійно доповнюють політичні й економічні підвалини демократії - свободи й захист прав і життя кожної людини, вільні й рівні можливості щодо волевиявлення, вибору сфери діяльності, праці, віросповідання тощо. В демократичному суспільстві мораль разом із законодавством (а не уряд, як у країнах з тоталітарним режимом) регулюють норми життя і поведінки кожної людини і всієї спільноти, причому, чим вищий ступінь економічного і політичного розвитку демократичного суспільства, тим вищими є норми моралі, досконаліше і послідовніше державне законодавство. Тому саме в таких сприятливих умовах, коли громадська мораль і законодавча система країни разом підтримують підприємливість кожної людини, захищають її права на приватну власність, вільну працю й вільний розподіл виробленої продукції (товарів, послуг), невтручання у приватне життя тощо можливими є успішне заснування та ведення приватного бізнесу (приватної справи) — основи економічної могутності демократичного суспільства.

Фахівці представляють модель демократичного суспільства як правильний трикутник, в основі якого знаходиться бізнес (підприємництво, виробництво), а по боках — законодавство й церква (що символізує мораль). Розвиваючи таку модель демократичного суспільства, її можна запропонувати як модель правильної піраміди, основою якої є бізнес (підприємництво, виробництво), а боковими гранями — державне законодавство, церква (що символізує мораль) і фізичний захист бізнесу (підприємництва, виробництва), що забезпечується державою завдяки армії та поліцейського апарату. Так само можна запропонувати і модель існування бізнесу (підприємництва, виробництва) в демократичному суспільстві — як правильний трикутник, основою якого є підприємливість громадян, а бічними сторонами — професійна підготовка (знання) та етика бізнесу, або як правильна піраміда, основою якої є підприємливість громадян, а бічними гранями

– професійна підготовка (знання), етика бізнесу та державний (юридичний і фізичний) захист бізнесу (підприємництва, виробництва). Причому, вирішальними є наявність підприємливості громадян та етичного ведення бізнесу, а функції держави є необхідними.

Як самостійна дисципліна етика бізнесу в навчальних планах вищих закладів освіти України з'явилась не так давно, як і взагалі, всі дисципліни, пов'язані з бізнесом (а саме — з підприємництвом). Розглянемо коротко на прикладі досвіду економічно розвинутих країн, де бізнес і підприємництво не тільки процвітають, але й є економічною основою могутності держави, які ж основні питання моралі щодо бізнесової діяльності досліджує й вивчає етика бізнесу, які висновки і пропозиції вона рекомендує майбутнім бізнесменам для здійснення (реалізації) цивілізованої діяльності.

Головні аспекти та принципи етики бізнесу.

Оскільки етика — це наука, що розглядає специфічно людські цілі, засоби їх досягнення та їх взаємозв'язок, то етика бізнесу розглядає в першу чергу взаємозв'язок цілей і засобів бізнесу та специфічно людських цілей. Іншими словами, етика бізнесу вивчає особливі зобов'язання, які людина як бізнесмен і громадянин суспільства бере на себе, коли розпочинає бізнесову діяльність (і, таким чином, інтегрується у світ бізнесу). Вона вивчає прийняті в бізнесі моральні норми, щоб визначити, мають вони під собою серйозне підґрунтя чи виражають лише обмежений консенсус деякої групи людей або різновид комерційного етикету. Вона повинна керуватися виключно людським розумом без сторонньої допомоги і ґрунтується не на почуттях, а на уважному спостереженні навколишньої реальності.

Специфічно людською метою є найвищий рівень досконалості людської особистості. З цього випливає, що людина в демократичному суспільстві не є засобом для досягнення досконалості суспільства (держави, країни). Саме суспільство є засобом для досягнення реальної досконалості особи (при цьому вплив суспільства може бути не обов'язково безпосереднім). Інструментом для досягнення досконалості особи є праця, яка може використовуватися індивідуумом або групою людей (компанією) як засіб досягнення добробуту (благополуччя), морального задоволення та громадського визнання (за умови поваги до інших індивідуумів, їх прав і особистої гідності, та при забезпеченні добробуту усіх працюючих).

Бізнес, як пов'язана з суспільством діяльність, призводить до виробництва (виготовлення) продукції — товарів і послуг, серед яких виділяються необхідні й корисні. Бізнес також потенційно може завдава-

ти або реально завдає шкоди (зла) суспільству (етика бізнесу саме досліджує і вивчає ступінь зла — більшого чи меншого, що його може завдавати бізнес суспільству в цілому або окремим індивідуумам).

Слід зауважити, що послідовна етика в демократичному суспільстві є запорукою і необхідною складовою успішного бізнесу, а його ефективність — лише однією з сторін життя суспільства. Головними в житті людства вважаються високо моральні вчинки й етична поведінка, дотримання вимог якої у повсякденній діяльності сприяє вдосконаленню людей і суспільства. Іншими словами, без високої моралі й дотримання етики (ще й етики бізнесу) людина не може стати ні успішним бізнесменом, ні громадянином суспільства.

Головна теза етики бізнесу — «потрібно творити добро і уникати зла». На практиці майже завжди результати бізнесу спричиняють суспільству шкоди, містять у тій чи іншій мірі зло. Тому майбутніх бізнесменів доцільно навчати необхідності нести відповідальність за результати своєї діяльності, вміти правильно ставити й обирати необхідні засоби, щоб суспільству завдавати якомога меншої шкоди. Їх необхідно навчати зважувати наслідки й детально аналізувати наміри своєї підприємницької (виробничої) діяльності з позицій моралі і професійної етики, запобігаючи, або мінімізуючи зло або шкоду, що можуть спричинити результати бізнесу суспільству або окремій особі.

Слід підкреслити, що існують різні види зла та його наслідки, що їх може завдавати бізнес. Найгіршими і найнебезпечнішими вважаються ті, що принижують гідність людей чи позначаються на вдосконаленні особистості. При цьому, аналізуючи і розв'язуючи проблему щодо мінімізації, або попередження зла (шкоди) від результатів бізнесової діяльності необхідно відкинути хибну теорію: «мета виправдовує засоби». Традиційна теорія етики гласить, що «люди відповідальні принаймні за те, що самі обирають як засіб чи мету». Отже, звідси випливає один з головних і вирішальних принципів етики бізнесу: *«кожний несе відповідальність за обрані мету і засоби її досягнення».*

Відповідно до цього *принципу відповідності, якщо і мета, і засоби її досягнення є добрими самі по собі, етичним буде допускати появу чи ризик появи передбачуваних, але небажаних побічних наслідків, тоді і лише тоді, коли для цього існують достатні підстави. В свою чергу підстави є достатніми, якщо передбачуване добро не менше або переважає зло, поява якого допускається.* Це означає, що підприємець не несе відповідальності за ненавмисні побічні наслідки, якщо у нього були достатні підстави допустити їх появу чи ризик їх появи за незмінної умови, що й обрана мета і засоби її досягнення є добрими.

Зауваження. Терміни «допустити появу» і «допустити ризик появи» означають, що підприємець допускає *появу зла*, якщо вона передбачає *неминучість* цього, але зло не є ні метою, ні засобом її досягнення. Підприємець допускає *ризик появи зла*, якщо вона передбачає *ймовірність* цього, але зло не є ні метою, ні засобом її досягнення. В обох випадках питання про мету і засоби її досягнення при допущенні появи чи ризику появи зла не постає.

У морально-етичній оцінці *відповідальності* за результати підприємницької діяльності (дії бізнесмена), визначенні необхідних умов для її здійснення і можливих наслідків необхідно враховувати: по-перше, *різновиди й ступінь добра і зла, які прогнозуються*; по-друге, *нагальність і неминучість ситуації (дії бізнесмена)*; по-третє, *неминучість чи ймовірність наслідків (дії бізнесмена)*; по-четверте, *інтенсивність можливого (ймовірного) впливу когось (чогось) на наслідки (дії бізнесмена)*; по-п'яте, *наявність альтернативних засобів дії бізнесмена*.

Слід зауважити, що при визначенні необхідних умов і наслідків здійснення підприємницької діяльності (дії бізнесмена), а також оцінці відповідальності вважається, що *необхідні блага є важливішими, ніж звичайні корисні блага*. Тому необхідніші блага матимуть перевагу над менш потрібними. Також слід враховувати очевидність чи ймовірність наслідків, оскільки *малоймовірна серйозна шкода, як правило, може значно переважитися очевидним добром, а ризик завдання фізичної шкоди не є засобом і небажаний для всіх*.

При оцінці *відповідальності* за результати підприємницької діяльності (дії бізнесмена) обов'язково слід розглядати наявність альтернативних засобів досягнення мети: якщо за інших рівних умов потрібного результату можна досягти альтернативним шляхом, який призводить до появи меншої кількості зла або дозволяє зовсім уникнути шкідливих наслідків підприємницької діяльності (дії бізнесмена), буде раціонально і тому етично вибрати саме цей шлях.

Як приклад, нерационально і тому неетично зберігати неефективну економічну систему, якщо можна працювати для її зміни на кращу систему. Так же саме нерационально і неетично утримувати у фірмі працівників, які неефективно і неякісно виконують свої службові обов'язки, оскільки це, по-перше, призводить до економічних збитків фірми, а, по-друге, є негативним прикладом для інших, сумлінних працівників, розхолоджує їх, підриває авторитет керівництва фірми і є проявом некваліфікованого менеджменту.

Принцип відповідності застосовується до оцінки можливості допущення появи чи ризику появи будь-якого зла. Він може використовув-

ватися лише тоді, коли метою і засобами її досягнення є добро. Майбутні бізнесмени повинні в своїй діяльності реально застосовувати цей принцип, особливо при виникненні можливості допущення появи чи ризику появи фізичного зла (яке при деяких достатніх підставах може бути допустимим) або морального зла (яке може зачіпати людську гідність і тому завжди є недопустимим). Також необхідно розрізняти так зване *більше зло*, яке означає знищення необхідних для особи чи суспільства благ та порушення прав, і *менше зло*, що завдається деяким фізичним особам або деяким корисним, але не необхідним для людей і суспільства засобом. З цього витікає, що *одним з головних завдань етики бізнесу є намагання встановити, яке зло є більшим, і таким чином доведення неетичності вибору його в якості мети чи засобу її досягнення*.

Як висновок, можна сформулювати такі правила етики бізнесу, що витікають з принципу відповідності: по-перше, *неетично обирати більше зло або моральне зло як мету чи засоби її досягнення*; по-друге, *фізичне зло і менше зло не лише є допустимими, але навіть можуть бути обраними як засоби досягнення мети при наявності достатніх підстав* (причина цього в тому, що фізичне зло і менше зло, за визначенням, не суперечить людській гідності, але є навіть корисними за наявності достатніх підстав).

При визначенні бізнесменом, яке зло він може очікувати внаслідок своєї діяльності — більше чи менше, не можна припускати, того що «будь-яка завдана іншим особам шкода може вважатися незначною, а будь-яке благо самого бізнесмена є абсолютно необхідним». Послідовна етика вимагає від людей постійного прагнення до об'єктивних оцінок наслідків своєї діяльності для інших осіб та суспільства в цілому. В зв'язку з цим вивчення бізнесового права та постійна співпраця з правниками є необхідними для етичного ведення бізнесу.

Підсумовуючи наведене вище, виділимо такі принципові положення етики бізнесу:

1. В бізнесі неетично завдавати будь-кому (комусь іншому, а також собі) більше зло, чим би воно не було (чи метою, чи засобом її досягнення).
2. В бізнесі неетично допускати появу чи ризик появи більшого зла для будь-кого (когось іншого, а також для себе), не маючи на це достатніх підстав.

Зауваження. Достатні підстави можуть виникнути тоді, коли очікуване добро (як мета чи засіб її досягнення) не менше або переважає шкідливі (побічні) наслідки, які не є ні метою, ні засобом її досягнення.

3. В бізнесі неетично бажати, планувати або допускати появу чи ризик появи меншого зла без достатніх для цього підстав.

Бізнесмен, як і кожний громадянин суспільства, має певні права та обов'язки. Етика бізнесу формулює такі принципи щодо обов'язків:

1. Ніхто не зобов'язаний чинити добрі дії, шкідливі побічні ефекти яких переважатимуть заплановані добрі наслідки.

2. Ніхто не зобов'язаний допомагати людям, які не бажають допомогти самі собі, хоч при бажанні це можна робити.

3. Людина не зобов'язана до певних добрих дій, якщо хтось інший є більш зобов'язаним до цього, готовий і здатний їх виконати.

Етика бізнесу також розглядає й намагається регулювати норми поведінки бізнесмена щодо не порушення прав особистості. Оскільки право виникає із ставлення особи до певних благ, які є необхідними або корисними для її досконалості, воно (право), по суті, — є вимогами до інших людей і всі люди мають поважати права один одного. Увага концентрується на правах людини не очікувати від когось іншого зла, навіть тоді, коли він від нього не очікує й добра. Вирізняються *абсолютно необхідні права*, які є вимогами до речей, яких людина потребує, щоб бути справді людиною, та *відносні права*, які є вимогами, що не повинні безпідставно стояти комусь на перешкоді навіть при намаганні отримати корисне добро.

Одними з найважливіших принципів демократичного світу вважаються такі: *«свобода є благом і необхідні достатні підстави для її обмеження»*, а також *«порушення прав людини означає заперечення проявів її (людської) гідності»*. На відміну від прав, що їх набуває людина з моменту народження (наприклад, право на життя), деякі права з'являються лише тоді, коли якась дія забезпечує права власності на певну річ. Дуже важливим в етиці бізнесу є трактування та реалізація права на працю. Виходячи з принципу *«кожна людина має право на працю, але ніхто конкретно не зобов'язаний надати їй роботу»* є зрозумілим, що особа матиме право на конкретну працю тільки після підписання відповідного контракту.

Трактування прав людини та моральних норм її поведінки в сфері бізнесу є одним з головних аспектів етики бізнесу. Обов'язковою вважається необхідність поважати інших людей, як і *поважати самого себе*. А з обов'язку кожного поважати інших, випливають *обгрунтовані вимоги до речей та інших людей*.

Етика бізнесу багато уваги приділяє вивченню ситуацій та випадків щодо *співучасті у злі*. Якщо ця співучасть є наслідком свідомого обрання зла як мети чи засобу її досягнення, такі дії вважаються неетич-

ними. Винятком є ситуації, коли є достатні підстави для допущення меншого зла чи фізичної шкоди. Дуже цікавими є такі принципові положення етики бізнесу, як: *«нерозумність інших осіб не накладає абсолютних вимог на поведінку людей, що мають справді добрі наміри»; «у ситуаціях, коли людина неспроможна запобігти злу, вона зобов'язана принаймні зменшити його»; «неясність ситуації сама по собі не виправдовує неетичну поведінку», а також: «оскільки розум є одним з необхідних засобів досягнення досконалості людини і суспільства, зобов'язанням бізнесмена є вивчення етики й всебічний аналіз неясних ситуацій, що виникають в реальному бізнесі» і «складність продуктивної роботи ніколи не виправдовує бездіяльність».*

Зауваження. Абсолютна більшість етичних проблем у сфері бізнесу вимагає детального аналізу намірів бізнесмена і зважування наслідків бізнесової діяльності.

На основі розглянутих вище принципів побудовано науку етики бізнесу. Головна діюча особа етики бізнесу — бізнесмен, який не тільки займається бізнесом і є людською істотою, особистістю і громадянином суспільства, але він може бути й керівником групи працівників (приватного малого або сімейного бізнесу, фірми, компанії тощо), що має визначену (накреслену) мету. В зв'язку з цим люди бізнесу мають обов'язки, що виникають з цієї їхньої ролі в суспільстві. Ці, пов'язані з бізнесовою діяльністю, а також усі інші обов'язки бізнесмена як людської особистості і громадянина суспільства є предметом дослідження етики бізнесу.

Не поглиблюючись у проблематику етики бізнесу як дисципліни, наведемо з неї лише головні аспекти, вивчення яких і опанування якими є необхідним для майбутніх бізнесменів.

По-перше, це морально-етичні проблеми щодо доцільності заснування конкретного бізнесу, організації та керівництва діяльністю фірми. В тому числі — етичність та ієрархія цілей, співвідношення користі та шкоди для індивідуума, груп людей і суспільства в цілому від діяльності фірми, оцінка прибутковості та ефективності її діяльності, а також суспільної корисності фірми, етичність менеджменту, його права та обов'язки, економічні та політичні аспекти діяльності фірми, її відношення до влади тощо.

По-друге, це морально-етичні проблеми, що виникають під час найму та звільнення з роботи працівників, встановлення їх дійсної кваліфікації, просування по службі, оцінки результатів їх діяльності та виплати винагород, справедливе встановлення та регулювання заробітної плати, стабільність і умови праці, виробничо-побутові проблеми, ризик на роботі тощо.

По-третє, це морально-етичні проблеми, пов'язані з приватним життям працівників (сфери законного зацікавлення керівництвом компанії, умови та ступінь втручання) і діяльністю компанії, довірою у відносинах і конфліктами інтересів, негативними явищами (хабарництвом, здирництвом, крадіжками), етичністю подарунків, фінансовими та іншими інтересами, роботою за сумісництвом, кадровим піратством тощо.

По-четверте, проблеми моралі та етики у справах із промисловим, комерційним та іншим шпигунством, секретністю, чесністю і довірою, контролем і доносами, позитивним і негативним прикладом керівництва тощо.

По-п'яте, моральність і етика у професійно-виробничих взаєминах із покупцями, компаньйонами, акціонерами, поставниками, ділерами, конкурентами, проблеми якості і безпеки виробів (товарів, послуг), ціноутворення, стосунків із законодавством, рекламної діяльності, гласності і суспільних відносин, розподілу дивідендів, виростання прибутків тощо.

По-шосте, дуже важливими є взаємостосунки бізнесу і бізнесових структур з трудовими спілками, місцевими громадами, навколишнім середовищем, владою, законодавством, міжнародним бізнесом тощо. Багато морально-етичних проблем виникають також під час взаємодії бізнесу (приватного малого, сімейного, середнього і т.п.) з соціальною економікою, з проявами націоналізму й шовінізму.

Специфічно до реальних умов України доцільно також зупинитися на морально-етичних проблемах щодо проявів корупції, зловживань, використання службових посад в корисних цілях, хабарництва посадових осіб, здирництва представниками виконавчих структур, некоректної та недобросовісної конкуренції, відсутності свобод і альтернативних рішень в питаннях політико-правового регулювання та економічного розвитку країни, що безпосередньо негативно впливає на ефективність підприємницької діяльності і в країні.

На закінчення необхідно підкреслити, що науково-навчальна дисципліна «Етика бізнесу» є необхідною для засвоєння майбутнім бізнесменам для їхньої дальшої цивілізованої професійної діяльності. А оскільки значна частина бізнесменів прилучається до самостійного бізнесу відразу після закінчення середньої школи, курс етики бізнесу необхідно впровадити в шкільну програму (так само, як і спеціальні підприємницькі курси з організації бізнесу, юридично-законодавчих засад ведення бізнесу, основ бухгалтерського обліку, основ економічних знань, вступу в мікро- і макроекономіку, охорони навколишнього середовища тощо).

Проблема морально-етичного виховання майбутніх підприємців, як і взагалі молоді, є складною, але вирішувати її необхідно. Дослідженню цього аспекту доцільно приділити особливу увагу, оскільки саме моральність є однією з складових сучасного демократичного суспільства.

2.7. Завдання підприємницької освіти, її цілі й очікувані результати

Підприємництво має зайняти належне місце в системі освіти, тому для ефективної організації підприємницької освіти необхідно здійснити низку заходів й впровадити підприємницькі дисципліни і курси на всіх рівнях освіти. Досвід фахівців підприємницької діяльності за кордоном засвідчує, що для того щоб підприємництво зайняло належне місце в системі освіти країни, необхідно враховувати характерні особливості навчальних закладів, організацію навчання з підприємництва в них та рівень і наявність викладачів. Теорія і практика підприємництва переконують: щоб вплив підприємницької поведінки на ефективність роботи організації був максимальним, потрібні високий рівень децентралізації та широке делегування повноважень. Таким чином, підприємництво є діаметральною протилежністю командному стилю керівництва та контролю.

Для створення необхідних і сприятливих умов для викладання підприємницьких дисциплін, ефективного навчання учнів, студентів і слухачів наук з бізнесу і підприємництва навчальним закладам доцільно:

1. Створювати і зміцнювати в слухачів почуття індивідуальної власності, жадоби діяльності та отримання позитивних результатів. Власну справу (особливо, в малому бізнесі) можна заснувати тільки на базі індивідуальної власності підприємця (колег-підприємців), яка буде високо цінуватися і оберігатися підприємцем (підприємцями). Однією з головних ознак підприємця, крім таланту і творчих задатків, є жадоба діяльності, прагнення будь-що досягти бажаного позитивного результату.

2. Зміцнювати в слухачів взаємопов'язані почуття свободи і власної спроможності добиватися визначених цілей (почуття законодавчої захищеності приватної справи). Підприємницька діяльність може бути ефективною тільки при гарантії свобод і законодавчої захищеності підприємця, є ознакою ринкового демократичного суспільства і основою його економічної могутності. Навчити людину бути спроможною розпочати справу, окреслити завдання і добиватися поставлених цілей також можна тільки за умов наявних гарантій державної захищеності підприємництва (приватної справи), індивідуальної власнос-

ті, свобод, а також за сприятливого ставлення суспільства в цілому до вільного підприємництва.

3. Навчати слухачів, як максимально розширювати свої можливості, брати на себе відповідальність за виконання багатьох комплексних завдань. По суті, це означає розкриття підприємницьких рис, задатків таланту, навчання творчого підходу до справи, рішучості, мужності і відповідальності (яку підприємець нестиме самостійно). Широкий світогляд, кругозір допоможуть підприємцю системно підходити до вирішення проблем, розв'язувати їх комплексно, творчо, з урахуванням супутніх обставин, зовнішнього оточуючого середовища тощо.

4. Зміцнювати в слухачів почуття їхньої відповідальності за доведення розпочатої справи до кінця. Підприємець не може залишити справу незавершеною — це протирічить суті підприємництва. Кожна справа, спроба або зусилля, навіть безрезультатні, мають бути завершеними (доведеними до логічного кінця).

5. Вчити слухачів, як заохочувати їх самих і підлеглих їм працівників створювати власні мережі посередників відповідно до обраної стратегії. Для успішної реалізації продукції, маркетингової і рекламної діяльності часто необхідно мати власну розгалужену мережу посередників. Від ефективності їх діяльності може залежити кінцевий результат всього підприємництва — успіх або невдача.

6. Терпимо ставитися до невизначеності і помилок, яких уникнути неможливо. Як уже зазначалося, кожне підприємство йде своїм шляхом, розвивається по-своєму, реалізується в умовах невизначеності, неоднозначності, в жорсткій конкурентній боротьбі, не може здійснюватися без помилок і втрат. Підприємець має бути готовим до цього, в боротьбі за кінцевий позитивний результат гартуються його воля і характер, а успіх приходить, як правило, після невдач.

7. Заохочувати стратегічне мислення (вчити надавати перевагу стратегічному мисленню, ніж формальному плануванню). Формалізм — ворог творчості, а формальне планування може мати місце тільки в сфері корпоративного та адміністративного менеджменту. Завдяки стратегічному мисленню, системному і комплексному підходу до вирішення справи можна спланувати, досягнути і реалізувати весь підприємницький процес — від його початку до логічного завершення.

8. Підкреслювати важливість особистої довіри та знання «хто є хто» — як основу управління підприємством (на відміну від формальних відносин). Відомо, що успіх підприємству забезпечує команда, яку підприємцю неможливо створити без особистої довіри, знання сильних і слабких рис її членів, їхніх характерів і особистих якостей кожного. Крім

того, успішно співпрацювати можна лише з тим, з ким приємно спілкуватися, хто не вносить дисонансу в роботу команди і не заважає іншим.

9. Уникати занадто суворого розмежування обов'язків і стимулювати неформальне перекривання функцій структурних підрозділів і виконавців як основу вироблення спільної культури «робити загальну справу». В умовах економії матеріальних і трудових ресурсів (що є дуже важливим у підприємстві), командної діяльності та загальної зацікавленості у вирішенні проблем і досягненні позитивного кінцевого результату, виконавцям доводиться перекривати функції та підстраховувати один одного, брати на себе відповідальність як за результати своєї діяльності, так і своїх колег. В успішних підприємствах, як правило, високо розвинута спільна культура членів команди «робити загальну справу».

10. Створювати можливості навчання на робочому місці, працюючи з кадрами.

Підвищення кваліфікації, теоретичне і практичне навчання, а також опанування новими технологіями і технічними засобами в підприємницькій практиці здійснюється, головним чином, без відриву від виробництва (тобто, на робочому місці). Підприємець повинен вчитися сам, а також організувати навчання своїх колег і членів команди. Також одним з найголовніших завдань підприємця є виховання і робота з кадрами.

Аналізуючи завдання освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності, зарубіжні фахівці доходять висновку, що вже в школі необхідно поглиблювати початкові знання з організації бізнесу, ретельно навчати наукам підприємництва у вищому навчальному закладі, а потім – протягом усього життя на робочому місці [3; 10; 15; 25; 38]. Серед головних цілей таких навчальних програм завжди виділяються такі:

1. Виховати здатність розпочати нову (власну) справу, заснувати підприємство, налагодити продуктивну діяльність. Навчити визначати завдання і досягати поставленої мети, не боятися труднощів, йти на ризик, знаходити шляхи реалізації підприємницьких планів, підбирати команду, контролювати хід справи, приймати стратегічні рішення. Очікуваним (бажаним) результатом навчання за такою програмою повинно бути заснування нового (власного) підприємства і налагодження його продуктивної діяльності, відкриття нових робочих місць, працевлаштування підприємця й створення команди.

2. Виробити вміння працювати в малому бізнесі, прищепити любов до творчої продуктивної діяльності, навчити працювати самому, в команді, керувати працівниками, конкурувати, ознайомити з правилами

бізнесу. Очікуваним (бажаним) результатом навчання має бути ефективна праця в невеликій фірмі (в малому бізнесі), самореалізація особи в підприємстві.

3. Прищепити «підприємницький» світогляд загалом, довести переваги ринкових відносин, розкрити недоліки регульованої економіки, наголосити на перевагах демократії, свободи, вільного підприємництва тощо. Очікуваним (бажаним) результатом навчання за такою програмою повинна бути ефективна праця на динамічному ринку праці, вміння правильно сприймати ринкові відносини і конкуренцію, вміння конкурувати, самореалізовуватися.

4. Розвинути «підприємливість» як рису характеру. Це — найскладніше завдання. На основі «підприємницького» світогляду створити і зміцнити в слухачів почуття індивідуальної власності, на конкретних прикладах успішного підприємництва виховати і розвинути жадобу до продуктивної діяльності, бажання будь-що досягти поставленої мети, необхідність самореалізації тощо.

Очікуваним (бажаним) результатом такого навчання має бути розвиток особистих підприємницьких навичок, а також навичок конкурентної боротьби і вміння переносити негаразди в бізнесі.

Після відбору майбутніх підприємців розпочинати навчання доцільно вже в дошкільних закладах, продовжувати і закріплювати — в середній і старшій школі, у професійно-технічних закладах освіти, вищих навчальних закладах, а також безпосередньо на підприємстві. Використовуватися можуть такі типи програм, як: спеціалізовані програми з підприємництва (бізнесу), повний курс навчання підприємництва (бізнесу) з усіма предметами, факультативні курси, цикли лекцій з семінарськими і практичними заняттями тощо.

Підприємницька освіта може бути корисною та ефективною лише тоді, коли слухачі відчуватимуть на власному досвіді та усвідомлюватимуть загальну ідею підприємництва, замість того, щоб формально вивчати курси і дисципліни підприємницького спрямування. Головну увагу доцільно приділяти тим методам, що заохочують навчання за допомогою:

- практичного досвіду;
- обміну корисним досвідом;
- наслідування корисного досвіду і навчання через власний досвід;
- шляхом експериментування;
- через використання так званих «кейсових методів», створюючи та аналізуючи ділові ситуації, під час яких необхідно йти на «ризик», приймати рішення, робити «позитивні» помилки;

- творчого вирішення проблем;
- зворотнього зв'язку (через соціальну взаємодію);
- інсценізації та ролевих ігор;
- впливу позитивних зразків для наслідування, аналізу негативних зразків і навчання на негативному досвіді;
- через взаємодію з зовнішнім (реальним) світом.

Зрозуміло, що ефективно вчити підприємництву можуть лише успішні підприємці-практики в сфері організації бізнесу, а також викладачі з підприємницькими здібностями.

На Всесвітній конференції ЮНЕСКО з вищої освіти, яка проходила в Парижі в жовтні 1998 року, підкреслювалося, що стратегічним завданням освіти є підготовка громадян до самостійного життя, навчання їх самим собі організовувати робочі місця [2; 15]. В цьому напрямі вища школа й освіта в цілому повинні підтримувати мале й середнє підприємництво – досліджувати його сутність, основи утворення та механізми функціонування, особливості людського фактора, розробляти науково обгрунтовані концепції, принципи та напрями його подальшого розвитку, вносити пропозиції державним органам щодо удосконалення законодавства в сфері підприємництва тощо. Особливу увагу заклади освіти мають приділяти проблемі партнерської взаємодії великого бізнесу з середнім і малим, у зв'язку з цим – і проблемам попередньої та неперервної підготовки спеціалістів – дипломованих фахівців, здібних створювати власні (для себе) і додаткові (для інших) робочі місця для вирішення проблем зайнятості, сприяти розробці проєктів для створення нових підприємств тощо. Головне завдання освіти в цілому – підготовка людини до активного життя та гармонійного співіснування в суспільстві. Навчальні програми мають стимулювати студентів до самостійного навчання та заняття підприємництвом [2; 15].

Розвитку підприємництва та освіти підприємців приділяється увага не тільки в Україні, а й в усьому світі. Освітні програми підприємницького напрямку вже існують в шкільних програмах багатьох розвинутих країн і тих, що розвиваються. Значна увага в усьому світі приділяється підприємницькій підготовці громадян протягом всього життя. Підприємницький підхід (доповнення підприємницьким аспектом) доцільно застосовувати в таких вже існуючих програмах, метою яких є:

1. Поширення економічних знань, поінформованості і поглиблення знань людей різного віку відносно економічних питань, питань промисловості, підприємництва (бізнесу), управління підприємством. Необхідно наголосити на перевагах ринкової економіки в порівнянні з регульованою, демократичних засадах вільного підприємництва, мож-

дивостях вільного вибору сфер і засобів підприємницької діяльності, можливості творчого самовираження і самореалізації в продуктивному виробництві.

2. Ознайомлення та надання інформації щодо діяльності малих і середніх підприємств, основ їх організації та систем управління. Слухачам необхідно розкрити сутність і переваги вільного приватного підприємництва, основою якого є приватна (індивідуальна) власність, принципи сімейного господарювання, самостійного розподілу виробленої продукції (послуг), використання отриманого прибутку на власний розсуд тощо.

3. Ознайомлення з концепцією заснування нових (власних) підприємств (за допомогою занять у школі, на курсах, у вищому навчальному закладі). Слухачів тестують на спроможність самостійно вести справи, розкривають всі позитивні та негативні грані підприємницької діяльності, навчають принципам і методам вибору сфери підприємницької діяльності, а також необхідним крокам на шляху до відкриття власної справи.

4. Вироблення необхідних навичок у сферах ділового спілкування, обміну інформацією, презентацій, ведення переговорів, розв'язання підприємницьких проблем, користування інформаційними технологіями, роботи з клієнтами тощо. Предмети і курси такого спрямування добре відомі. Під час їх викладання доцільно зосереджувати увагу на підприємницькому аспекті (яким має бути кінцевий результат, як мінімізувати витрати і збільшити прибутки тощо).

5. Виховання навичок етичного ведення бізнесу. Під час навчання підприємців морально-етичних норм ведення бізнесу слід наголошувати на аспекті отримання користі та вигоди від чесного підприємництва (використання рівних умов з іншими підприємствами і чесного конкурування), справедливого ставлення до постачальників, споживачів, засобів масової інформації, етичної та благородної поведінки на ринку, благодійності та меценатства.

6. Створення необхідних можливостей для планування і реалізації кар'єри. Під час тестування, виявлення нахилів і подальшого навчання професійним навичкам доцільно наголошувати на підприємницькому аспекті кожної професії, потенційних можливостях заснувати власну справу з використанням набутої професії, теоретичних знань і практичних умінь.

7. Забезпечення учням, студентам, слухачам і викладачам умов для отримання практичного досвіду роботи.

Виробнича практика, стажування, підвищення професійної кваліфікації можуть бути організовані за участю, сприяння (або під керів-

ництвом) підприємницьких структур, супроводжуватись і закріплюватись успішним підприємницьким досвідом, нарешті, підтверджуватись наочними позитивними результатами.

8. Встановлення партнерських відносин між навчальними закладами та підприємствами, корпораціями і окремими підприємцями.

Найкращий шлях пропаганди підприємництва — партнерські зв'язки і творча взаємодія навчальних закладів з підприємствами, корпораціями і окремими підприємцями, надання останніми шефської допомоги учням, студентам і слухачам.

Завдання вітчизняної освіти — підготувати нове покоління підприємців, здатних підняти економічний стан і політичний престиж України на світовий рівень. В цьому аспекті одним з головних і невідкладних завдань вищої школи і, в першу чергу, педагогічної вищої освіти, є підготовка кваліфікованих педагогів-викладачів і вчителів для навчання молоді ефективним методам і прийомам підприємництва, організації виробництв, вмінню використовувати нові технології, досягнення науки і техніки. Педагогічним закладам освіти відводиться найважливіша функція первинної підготовки до самостійного життя молоді, своєчасна орієнтація на підприємництво і виробництво, селекція, добір і досконале навчання майбутніх підприємців і організаторів промисловості і виробництв до успішної їх самореалізації.

В умовах подальшої демократизації нашого суспільства і ринкових перетворень найважливішим є навчання основам і законам цивілізованої підприємницької діяльності, висвітлення переваг і недоліків вільного підприємництва у порівнянні з командно-адміністративним керуванням економікою.

Розглянемо тепер такі питання: якою повинна бути освіта громадян, щоб вони відчували себе готовими до підприємницької діяльності? Чи потрібна така освіта взагалі (як і підприємництво)? Коли і як треба починати вчити підприємству? В якій мірі освіта сприяє розумінню пересічним громадянином і суспільством в цілому підприємництва як поняття, способу життя, творчої діяльності та основи розвитку економіки? Що є спільним і в чому полягає різниця між підприємцем і менеджером, хто з них більш необхідний суспільству? Яким є досвід організації та підтримки підприємництва в економічно розвинутих країнах, як у них готують підприємців і менеджерів?

1) Як готують підприємців і менеджерів у нашій країні і як за кордоном?

В нашій країні всі, хто успішно склав вступні іспити за шкільною програмою, або пройшов співбесіду чи формальне тестування та опла-

тив вартість навчання (у випадку навчання на контрактній основі), можуть стати студентами менеджерських (управлінських) спеціальностей. Як у вищих, так і середніх закладах освіти в Україні поки що відсутні спеціальні іспити й тести, що виявляють підприємницькі риси характеру індивідуума, його потенційну здатність стати успішним підприємцем. Традиційно підприємництво ототожнюється з менеджерством (управлінням, керівництвом). Але це принципова помилка, тому що добір і підготовка підприємця й відбір і підготовка менеджера здійснюються за різними принципами: починаючи з відбору потенційних підприємців і менеджерів, психолого-педагогічних і методичних особливостей їхньої підготовки, і закінчуючи кінцевими цілями їх підготовки. Найбільш загальною різницею між підприємцем і менеджером є те, що діяльність підприємця призводить до порушення існуючого в суспільстві порядку й формальностей, до виникнення ситуацій непевності, невизначеності та неоднозначності, є безплановою, важко регламентується, очікуваний кінцевий результат не завжди є визначеним (тобто, грубо кажучи, підприємець є «ворогом порядку»), в той час, як головним завданням менеджера є налагодження порядку, плановості й виконання формальних правил, його діяльність є регламентованою з визначеним очікуваним кінцевим результатом. Крім того, справжній підприємець здатний самостійно організувати підприємство і не розраховує на отримання роботи від когось, в той час, як менеджер має знайти собі роботу (робоче місце) і, скоріше за все, може отримати роботу саме від підприємця. Підприємництво є продуктивним напрямом творчості, в той час, як менеджмент (управління) не завжди є творчим процесом (хоча й заохочує творчий підхід до виконання обов'язків), а вимагає виконання чітко регламентованих правил, інструкцій та схем поведінки.

Отже, освіта в нашій країні поки що не здійснює цілеспрямованої й науково обгрунтованої підготовки підприємців, менеджерська (управлінська), економічна або інша освіта не може замінити підприємницької освіти. Як результат, на ринку праці з'являється велика кількість менеджерів (управлінців), на яких відсутній попит у зв'язку з складною економічною ситуацією, в той час, як державі конче потрібні підприємці — організатори виробництва — реаніматори економіки.

Зарубіжна практика виявлення, навчання й підготовки підприємця до самостійної творчості в сфері підприємництва засвідчує, що вже в дошкільному віці завдяки спеціальним психолого-педагогічним, біолого-фізіологічним та розвивально-інтелектуальним тестам і вправам можна досить точно виявити підприємницькі задатки й потенційні

можливості дитини щодо підприємництва. В період навчання в школі вже можна здійснювати селекцію майбутніх потенційних підприємців, досить точно виявити унікальні підприємницькі риси характеру, власливості розуму, особливості мислення та психіки, що є необхідними для успіху у підприємстві, сконцентрувати увагу дитини й педагогів на подальший їх розвиток і удосконалення [3; 10; 12].

В той же час, з великим ступенем достовірності можна визначити нездатність дитини до підприємництва й, в свою чергу, сконцентрувати її увагу на інших аспектах і напрямках навчання, орієнтуючи на підприємницькі спеціальності (гуманітарні, технічні, прикладні, господарчі тощо). Це так само природньо, як і те, що вже в ранньому віці можуть бути виявлені такі творчі задатки й таланти, як музикальні, художні, літературні, спортивні тощо. Зарубіжний досвід також свідчить, що велика частина успішних підприємців розпочинали свою власну справу (або ставали компаньонами) ще в шкільному віці, або відразу після закінчення школи. Початкову підприємницьку освіту вони отримували в школі, а вже потім, за необхідністю, поглиблювали свої підприємницькі й розширювали практичні знання у вищих навчальних закладах або на спеціальних курсах для підприємців.

Тому зарубіжні спеціалісти в галузі підприємницької освіти вважають, що у вищих навчальних закладах можна масово й ефективно готувати виключно менеджерів (керівників, управлінців) виробництва (різних рівнів), а підприємців (організаторів бізнесу, виробництв, продуктивної та суспільно корисної діяльності) у вищих закладах освіти можна тільки доучувати (відшліфовувати їхні навички, розширювати й поглиблювати знання з необхідних для підприємництва галузей і напрямів). Як не дивно, головну підприємницьку освіту успішні підприємці отримують у школі, а, починаючи з старших класів, намагаються випробувати свої сили й роблять перші кроки на шляху самостійної підприємницької діяльності.

2) Чому випускники вищих закладів освіти України з менеджерською (управлінською) спеціальністю (освітою) мають проблеми з працевлаштуванням і чому в нас не готують підприємців?

По-перше, менеджерським дисциплінам навчають десятки вищих закладів освіти, а якості підготовки в деяких з них, м'яко кажучи, не відповідає сучасним запитам ринкової економіки. Головною проблемою, на наш погляд, є слабе використання передового зарубіжного досвіду економічно розвинутих країн.

По-друге, відсутнім є зв'язок теорії з практикою: тисячам щорічних випускників менеджерських спеціальностей немає роботи, тому що її

на всіх не вистачає. Ледь помітний ріст виробництва, поява невеликої кількості діючих підприємств, організацій та установ, що мають потребу в управлінських кадрах, не встигають за вищими закладами освіти і не формують відповідний ринок праці (молодим менеджерам-випускникам нічим управляти).

По-третє, економіці України в даний час більше потрібні підприємці — організатори виробництва, ніж менеджери (управлінці), а справжніх підприємців освіта нашої країни не готує зовсім. У нас не існує необхідних (спеціальних!) психолого-педагогічних, біолого-фізіологічних і розвивально-інтелектуальних методів — тестів, вправ, методик, підручників, наукових досліджень і розробок у цій сфері. Мало того, що підприємцями об'єктивно можуть бути лише від 4 до 8% здібного до трудової діяльності населення (за даними міжнародних досліджень), їх іще треба своєчасно знайти, навчити й спрямувати у необхідному для країни (офіційному і законному!) напрямку. В нас не існує навчальних дисциплін і, відповідно, підручників і викладачів з підприємництва — як для середніх, так і для вищих закладів освіти (не кажучи вже про дошкільні заклади), педагогічні заклади освіти не готують викладачів і вчителів з підприємництва (така спеціальність — «викладач (або вчитель) підприємництва» відсутня). Хто ж буде вчити наших громадян підприємству і де нам взяти необхідних фахівців цієї галузі продуктивної людської творчості? Як свідчить багаторічний досвід нашої країни з підготовки менеджерів їх велика кількість поки що не перейшла в якість. Це, мабуть, тому, що не менеджери годують націю, а підприємці!

По-четверте, підприємців необхідно відбирати (проводити селекцію) за спеціальними правилами й методами, починаючи з дошкільного віку (дитячого садка), і більш наполегливо продовжувати цю справу в період навчання в школі. Теза, що «підприємцями не народжуються, ними стають (завдяки освіті)» — є абсолютно помилковою! Також не можна стати художником, композитором, письменником, поетом, винахідником, спортсменом (а не фізкультурником!) тощо завдяки освіті. Освіта необхідна, як інструмент, як засіб реалізації творчого самовираження. Теза «менеджерами не народжуються, ними стають (завдяки освіті)» може бути правильною лише певною мірою. Доцільно було б змінити цю тезу так: «грамотними не народжуються, ними стають (завдяки освіті)». Необхідно розуміти, що підприємництво — це продуктивна творчість, а підприємницька освіта (як і будь-яка творча освіта) лише розкриває й доповнює специфічні, отримані з моменту народження індивідуума якості та риси характеру, відшлі-

фовує їх, збагачує, надає у розпорядження потенційного підприємця необхідні професійні знання та інформацію щодо правил і законів ведення бізнесу, вчить ефективно використовувати в своїй діяльності досягнення науки і техніки, закріплює практичні навички тощо.

Випускники менеджерських спеціальностей — керівники (але не організатори) виробництв — часто не знаходять роботи ще й тому, що серйозні та престижні компанії, фірми, організації та заклади обов'язково вимагають від своїх працівників:

- вільно володіти іноземною (як правило, англійською) мовою;
- вільно працювати з комп'ютером, вміти користуватися можливостями ІНТЕРНЕТ, електронної пошти, новітніх засобів зв'язку тощо;
- вміти працювати в «команді» в умовах пресінгу, бути хорошим виконавцем, чесним, акуратним, охайним, відданим справі роботодавця, додержувати, підтримувати і захищати інтереси роботодавця;
- не мати конфліктів з чинним законодавством України.

Такі головні вимоги, як правило, ставлять до потенційних співробітників відомі іноземні компанії, фірми та підприємства, що діють в Україні, а також успішні вітчизняні підприємницькі структури.

На жаль, більшість випускників вищих навчальних закладів нашої країни не володіють не тільки іноземними мовами, а й власною, мають посередні навички роботи з комп'ютером, не вміють інтелігентно спілкуватися і не мають поняття про «командні» правила роботи.

Додатково від потенційного співробітника-менеджера можуть вимагатися: наявність посвідчення на право керуванням автотранспортом; стаж роботи за спеціальністю; листи з рекомендаціями; міцне здоров'я і здоровий спосіб життя (систематичні заняття спортом, не вживання алкогольних напоїв та некуріння тютюну тощо). При прийомі на роботу співробітника-менеджера йому, як правило, встановлюється 2-3 місячний випробувальний термін (його успішно витримують лише одиниці).

Підкреслимо, що для більшості діючих в Україні відомих міжнародних і зарубіжних компаній, фірм і підприємств, що запрошують на роботу наших громадян, абсолютно не має значення отриманий в українських вищих навчальних закладах диплом, сертифікат, свідоцтво тощо (за винятком документів про освіту в зарубіжних навчальних закладах). Вирішальними є згадані вище вимоги. Тим більше, що тих співробітників-менеджерів, які задовольняють вимоги роботодавців, керівники міжнародних і зарубіжних компаній, фірм і підприємств з часом направляють на навчання за кордон (як правило, на короткострокове), або запрошують іноземних фахівців для навчання своїх співробітників без відриву від роботи.

Принципова різниця між підприємцем і менеджером полягає в тому, що підприємець не шукає робочого місця, а створює його (для себе та інших), не шукає роботи, а, образно кажучи, «робота шукає підприємця». І, зрештою, саме підприємець наймає на роботу менеджера, а не навпаки.

3) Завдання освіти з підготовки підприємців і менеджерів:

3.1) Виховувати у населення позитивне ставлення до підприємництва, переконання всіх громадян у користі та необхідності підприємницької діяльності, як основи економічного зростання суспільства, і, як результат, формування позитивної «підприємницької громадської думки».

3.2) Після сформування позитивної «підприємницької громадської думки» спонукати громадськість до прийняття відповідних законодавчих актів на підтримку (й захист!) підприємництва і створення необхідних умов для підприємницької творчості.

3.3) Навчати все без винятку населення країни принципам і методам організації підприємництва (підприємницької діяльності), розкрити і розвивати в людях підприємницькі здібності й риси. Це означає:

3.3.1) Розпочинати первинні відбір і навчання потенційних підприємців вже з дошкільного віку. Для цього:

— вивчити досвід економічно розвинутих країн і розробити власні психолого-педагогічні засоби (тести, випробування, ігри, вправи тощо) для виявлення підприємницьких здібностей у дітей дошкільного віку, організувати проведення відбору (селекції) потенційних підприємців і здійснення подальшої орієнтації їх на підприємницьку освіту в школі й вищому закладі освіти;

— розпочати підготовку вчителів-вихователів і педагогів-консультантів (психологів) з основ підприємництва для дошкільних закладів освіти;

— розпочинати навчання дітей з дошкільного віку іноземних мов (і обов'язково — англійській, як мові міжнародного бізнесу), а також основ інформаційних технологій.

3.3.2) Продовжувати і вдосконалювати відбір і навчання потенційних підприємців у середній школі. Для цього:

— вивчити досвід економічно розвинутих країн і розробити власні психолого-педагогічні засоби (тести, випробування, ігри, вправи, тексти навчальних дисциплін з підприємництва тощо) для розвитку і закріплення виявлених у дітей дошкільного віку підприємницьких здібностей під час їх навчання в середній школі, організувати проведення подальшого відбору (селекції) потенційних підприємців і їх

навчання основам підприємництва з орієнтацією на відкриття власної справи (підприємства, бізнесу) або подальшу підприємницьку освіту в вищому закладі освіти;

— розпочати підготовку вчителів-вихователів і педагогів-консультантів (психологів) з основ підприємництва для середніх закладів освіти;

— забезпечити якісне вивчення школярами іноземних мов (обов'язково — англійської), основ інформаційних технологій та мережі ІНТЕРНЕТ.

3.3.3) Продовжувати і вдосконалювати відбір і навчання потенційних підприємців у вищих закладах освіти, або за курсовими формами поглиблення знань. Для цього:

— застосовувати передовий досвід економічно розвинутих країн у сфері підприємницької освіти, робити наголос на практичних аспектах організації підприємницької справи, широко використовувати новітні досягнення науки і техніки, інформаційні технології та мережу ІНТЕРНЕТ;

— забезпечити якісне вивчення студентами іноземних мов (обов'язково — англійської);

— широко залучати провідних зарубіжних фахівців підприємницької освіти і практиків-підприємців для теоретичного і практичного навчання студентів, сприяти зарубіжній практиці студентів, поглибленню їхніх знань і підвищенню кваліфікації вітчизняних викладачів і фахівців у провідних закордонних університетах, компаніях і фірмах.

3.3.4) Зробити підприємницьку освіту в Україні неперервною і доступною для всіх верств населення. Для цього:

— розпочинати відбір потенційних підприємців і навчання підприємницьким дисциплінам з дошкільного віку, продовжувати навчання і закріплювати набуті знання в середній школі, а далі — поглиблювати й удосконалювати підприємницьку освіту у вищих навчальних закладах (причому навчати підприємництву й розвивати підприємницькі риси характеру й навички в усіх без винятку школярів і студентів усіх спеціальностей) або на курсах;

— організувати пункти тестування, консультування, надання підприємницьких знань і підвищення кваліфікації за курсовими формами, розробити необхідні навчально-методичні матеріали для самостійного навчання, широко використовувати телебачення та інформаційні технології для дистанційного навчання населення основам підприємництва.

3.3.5) Удосконалити підготовку менеджерів (керівників) виробництв, підприємств, організацій, установ і закладів. Для цього конче необхідно:

— усвідомити, що вчити менеджерів повинні не будь-хто (колишні викладачі політичної економії соціалізму, наукового комунізму, історії КПРС, соціалістичних методів управління і т.д.), а справжні фахівці — викладачі менеджерських спеціальностей вищих закладів освіти економічно розвинутих країн світу та вітчизняні професори-викладачі, які успішно навчалися або стажувалися в провідних зарубіжних університетах; спеціалісти-теоретики і практики з відповідних консультативних менеджерсько-економічних фірм і компаній; менеджери-практики відомих (обов'язково — успішних!) компаній і фірм;

— усвідомити, що без вільного володіння іноземними мовами (в першу чергу — англійською) випускники вищих навчальних закладів нашої країни залишатимуться «містечковими» фахівцями, яких не визнаватимуть зарубіжні колеги, і які не зможуть сприяти успішній інтеграції України в світову спільноту;

— не соромитися запозичувати позитивний зарубіжний досвід з підготовки менеджерів, запрошувати для викладання фахових дисциплін та іноземних мов (як це робиться в цивілізованому світі!) зарубіжних спеціалістів і носіїв менеджерської культури, етики і мови, направляти за кордон на фахове і мовне стажування наших майбутніх фахівців-менеджерів.

2.8. Роль і місце вищих українських навчальних закладів недержавної форми власності в реалізації завдань національно-освітньої програми з питань підприємництва

Недержавна вища освіта в Україні набирає сили і стає все більш популярною. Сьогодні вже існує понад 150 визнаних вищих закладів освіти недержавної форми власності, в яких навчаються понад 200 тисяч громадян України (від 6 до 7% відносно загальної кількості всіх студентів України), а також іноземців [7; 11]. Суперечки щодо права на існування в Україні приватних вищих навчальних закладів (далі — закладів) поступово вщухають — широка громадськість країни визнала необхідність і користь альтернативної державній формі вищої освіти [1, 4]. Не беручи жодної копійки з бюджету держави, приватні заклади під жорстким контролем Державної акредитаційної комісії при Кабінеті Міністрів України (ДАК), Міністерства освіти і науки України, фахових рад і громадських професійних організацій — Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності і Міжнародної Кадрової Академії — надають громадянам України вищу

освіту за доступною ціною [6; 7; 14].

Зважаючи на те, що приватні заклади переважно невеликі й мобільні, вони легко пристосовуються до ринкових запитів, діють швидко та ефективно, надають своїм студентам освіту за державними стандартами, використовуючи кращі історичні досягнення вищої школи України. Як правило, до професорсько-викладацького складу багатьох недержавних закладів запрошуються відомі фахівці з державних закладів, Національної Академії наук України, зарубіжні спеціалісти, державні, громадські та політичні діячі. Використовуючи на умовах оренди приміщення і матеріально-технічну базу державних закладів, вони не тільки мають нормальні умови для навчання своїх студентів, а й надають матеріально-фінансову підтримку закладу — орендодавцю. Деякі недержавні заклади вкладають значну частку фінансових надходжень у будівництво власних навчальних площ, гуртожитків, створюють власну інфраструктуру. В Україні вже існують приватні заклади, які не тільки вільно конкурують з державними, але й випереджають їх за якістю організації освітньої справи, матеріально-технічної бази, мають власні будівлі, табори відпочинку, створюють нормальні умови для діяльності професорсько-викладацького складу і навчання студентів. Вони мають власні поліграфічно-видавничі відділи, друкують необхідні студентам підручники, наукові монографії, навчально-методичні посібники тощо.

Крім необхідності відповідати основним вимогам ДАК щодо ліцензування і акредитації, недержавним закладам для залучення молоді України до себе на навчання необхідно мати такі привабливі риси, які б дали змогу абітурієнтам та їх батькам надати перевагу саме цьому закладу. Для цього кожний ВНЗ повинен:

- 1) По-перше, бути ліцензованим (акредитованим).
- 2) По-друге, мати індивідуальні, відмінні від інших закладів (особливо від державних і комунальних) характерні (в ідеалі — унікальні!) риси.
- 3) По-третє, мати відносно невисоку, доступну для багатьох вартість навчання.

Зауваження. Від вартості навчання, крім рівня матеріально-технічної бази закладу, залежить: якість навчального процесу, наповненість навчальних груп і рівень індивідуальної освітньо-виховної роботи з студентами, якісний рівень професорсько-викладацького складу, можливість залучення фахівців з-за кордону і організації закордонних практик і стажувань, рівень маркетингової та рекламної діяльності ВНЗ тощо. Ціна за навчання повинна бути адекватною рівню і якості освіти, яку надає заклад.

Виникнення в Україні недержавного сектора освіти — від дошкільної до вищої — викликало необхідність реформування законодавчої бази в галузі освіти. Конституційне право на отримання освіти, демократичні принципи надання людині можливості вибору навчального закладу і законодавчо закріплене право на співіснування державної та інших форм освіти вимагають вирішення питання щодо надання громадянам України можливості оплачувати навчання (своє або своїх дітей) за допомогою позик і кредитів банківсько-фінансових структур країни. У свою чергу, банківсько-фінансовим установам для надання таких позик і кредитів необхідні гарантії держави.

Ці проблеми вже давно вирішені майже в усіх економічно розвинутих країнах світу, а також у багатьох, що розвиваються. Позики, кредити, стипендії, гранти та інші форми фінансової підтримки для здобуття освіти широко використовуються в США, Канаді, Японії, країнах Західної Європи і Латинської Америки. Як успішно було впроваджено контрактну систему за міжнародними стандартами для спортсменів країни колишнього СРСР, так можуть бути впроваджені контрактні основи надання фінансової підтримки для здобуття освіти. Зрозуміло, що вирішення цієї проблеми залежить від ринкових запитів на фахівців — випускників закладів освіти, наявності ринку праці, стану підприємництва і виробництва в країні. Але відкриття нових робочих місць, створення виробництв і подальший розвиток підприємництва в Україні безпосередньо залежать від уміння і відповідної підготовки саме випускників вищої і професійної школи, які самі для себе повинні створювати ці робочі місця. Це є основним законом підприємництва і вільних ринкових відносин, державні органи лише повинні створювати відповідну законодавчу базу для розвитку підприємницької діяльності і протистояти монополізму.

Необхідною є демократизація процесів ліцензування, акредитації та атестації закладів освіти. У багатьох демократичних країнах для цього створюються незалежні комісії, що обираються цими закладами, є підзвітними і фінансуються виключно на кошти ВНЗ, які ліцензуються, акредитуються або атестуються. Висновки таких незалежних комісій є дуже важливими для подальшої долі закладу, впливають на його рейтинг і популярність. Оскільки діяльність цих комісій знаходиться під контролем громадськості і преси, випадки необ'єктивності або корупції виключаються. Головне, що вони є вільними від втручання і тиску владних структур і тому діють професійно і об'єктивно.

Систему присвоєння наукових ступенів, учених звань і атестації науково-педагогічних кадрів також доцільно змінити. Тільки в країнах з

тоталітарним режимом ця справа знаходиться під контролем влади. Ніякі політики або урядовці не повинні втручатися у науково-педагогічну діяльність закладів освіти, одним із напрямів якої є підготовка кадрів високої кваліфікації. Тільки науковий рівень і рейтинг ВЗО, який готує фахівців високої та вищої кваліфікації, повинен бути гарантом якості і цінності отриманого пошукачем наукового ступеня і звання. Лімітувати ж на державному рівні кількість захистів або забороняти роботу наукових рад — справа безперспективна. Знову ж таки, саме незалежні комісії, створені для ліцензування, акредитації та атестації закладів освіти, могли б оцінювати рівень діяльності наукових шкіл, аспірантур, докторантур і спеціалізованих рад із захисту дисертаційних робіт.

Зупинимось на найбільш характерних індивідуальних особливостях недержавних вищих закладів освіти нашої країни. По-перше, майже всі вони готують економістів, фінансистів, бухгалтерів, обліковців, аудиторів, підприємців і правознавців. Багато з них навчають іноземних мов, гуманітарних дисциплін, так чи інакше пов'язаних з міжнародними відносинами, деякі — соціальних наук (соціології, психології, педагогіки). Майже в усіх багато уваги приділяється навчанню комп'ютерних наук. Така спрямованість освітньої діяльності викликає на ринковими запитами, бажанням молоді освоїти науки вільного ринку і підприємництва. Можливість отримати престижну роботу в іноземних фірмах, компаніях, представництвах, спільних підприємствах диктує необхідність володіння іноземними мовами, вільного користування комп'ютером, економічних знань і загальної культури. Як правило, ця підготовка спрямована на конкретну практичну діяльність, тому ефективно і швидко здійснюється в невеликих закладах навіть за відсутності наукових шкіл.

Зрозуміло, що великим державним закладам важче переорієнтуватися на ринкові вимоги, закрити окремі факультети, звільнити велику кількість фахівців. Крім того, приватні заклади і не ставлять задачу конкурувати з державними в галузі наукових досліджень із фундаментальних природничих, науково-технічних і медичних дисциплін, для яких потрібна потужна матеріально-технічна база, загальноновизнана наукова школа і традиції. З нових же дисциплін і наук, якими є підприємництво та ринкові економічні відносини, заклади приватної форми власності не відстають від державних, а багато в чому йдуть попереду.

По-друге, оскільки навчання в недержавних закладах платне, студенти та їхні родини чекають більшої (у порівнянні з державними закладами) до себе уваги та індивідуальної роботи (навчальної, позакласної, виховної). Як свідчить досвід, майже всі приватні заклади є віль-

ними від наркотиків, криміналу, інших негативних явищ (наприклад, корупції, хабарництва, необ'єктивності, зловживань тощо), серед їх студентів менше захворювань і правопорушень. Навчальні групи в цих закладах, як правило, невеликі, викладачі та адміністрація закладів добре обізнані з проблемами своїх студентів, підтримують тісні зв'язки з їхніми родинами.

По-третє, конкуруючи з державними ВНЗ у плані залучення молоді до себе на навчання, приватні проводять значну роботу з професійної орієнтації школярів — майбутніх абітурієнтів, а також із проблем працевлаштування випускників. Відомі недержавні заклади створюють комплекси з установами і підприємствами з метою спільної організації ефективної виробничої практики з подальшим працевлаштування випускників. Деякі заклади після 2-3 років теоретичного навчання направляють своїх студентів на підприємства і в установи, де здійснюється їхнє подальше практичне навчання за принципом «навчатися працюючи».

В умовах вільної конкуренції вищі заклади освіти США та інших економічно розвинутих країн історично, з метою залучення найбільшої кількості абітурієнтів до себе на навчання, відкривали в школах спеціальні класи або направляли своїх викладачів для читання школярам у позаурочний час курсів і дисциплін з своїх навчальних планів і програм. Випускники таких шкіл після закінчення останнього року навчання могли вступати відразу на 2, або навіть на 3 курс цих вищих навчальних закладів, економлячи гроші та час на навчання, стабільно формуючи контингент студентів закладу. Цей приклад блискучого поєднання економічних і стратегічних заходів маркетингу став у нагоді недержавним вищим закладам освіти України, які по-справжньому піклуються про залучення абітурієнтів.

Слід підкреслити, що приватні заклади освіти мають чудову можливість для експериментів щодо розробки і впровадження нових науково-методичних, дидактичних і педагогічних технологій. В Україні вже є недержавні вищі навчальні заклади, які поєднують навчання за українськими та зарубіжними освітньо-професійними програмами і навчальними планами, викладання в яких одночасно здійснюється державною та іноземною мовами. Разом із державними філологічними, лінгвістичними і гуманітарними закладами приватні ВЗО України намагаються подолати катастрофічне відставання студентів у вивченні іноземних мов, підвищити загальну гуманітарну підготовку випускників навчальних закладів, прилучити їх до скарбів національної та світової культури і мистецтва.

По-четверте, недержавні заклади фінансово спроможні для здійснення міжнародної діяльності в галузі науки, освіти, спорту і культури. Їхні студенти систематично беруть участь у зарубіжних лінгвокультурологічних програмах, навчаються і практикуються за кордоном, відвідують університети і коледжі в різних країнах. Така діяльність сприяє підвищенню рівня підготовки студентів, навчає їх зарубіжному досвіду, служить справі зміцнення миру і покращанню взаєморозуміння народу України з народами різних країн. Головне, що студентська молодь на практиці готується до інтеграції України в європейську спільноту, відчуває свою гідність, у неї виховуються почуття патріотизму.

Необхідно також зауважити, що серед недержавних закладів існують як потужні провідні і добре відомі своїми досягненнями, так і такі, що не є гідними звання вищого закладу освіти. Це, на жаль, головним чином провінційні ВЗО, в яких немає необхідної матеріально-технічної бази і досвідченого професорсько-викладацького персоналу. (І серед державних ВНЗ також є приклади невідповідності державним вимогам). Їхня доля і доля їхніх студентів цілком залежить від рішення ДАК щодо їхнього ліцензування і акредитації. Відкрити ж заклад сьогодні можна за рішенням місцевої влади у вигляді товариства, підприємства або іншого суб'єкта підприємницької діяльності в будь-якому місті України.

Мабуть, все-таки «за» аргументів більше, ніж «проти», коли йдеться про право на існування приватних закладів освіти у нашій країні. Зрозуміло, що в США, Канаді, Японії або інших економічно розвинутих державах питання щодо права на існування недержавних закладів стояти не може, тому що саме вони в цих країнах є найбільш відомими і популярними, усі форми власності мають рівні права і конституційно захищені [8; 9]. Але Україна тільки виходить на шлях дійсно демократичних реформ у напрямку вільного підприємництва, ринкових відносин в економіці і дотримання прав людини. І заклади недержавної форми власності допомагають державі вчасно готувати фахівців для нової України, відволікають значну частину нашої молоді від негативного впливу вулиці, захищають від тимчасового безробіття (замість кроку від шкільної лави у безробіття пропонують крок у світ вищої освіти).

Приватні ВНЗ України сподіваються на законодавчу підтримку своєї діяльності. Це означає: по-перше, дискримінаційно не розділяти їх за формами власності, не надавати ніяких додаткових пільг або не обмежувати законні права закладам будь-якої форми власності. Тим

більше — не порушувати права людей і не позбавляти державних гарантій працівників і студентів закладів освіти недержавної форми власності (у питаннях пенсійного забезпечення, рівноправного зарахування випускників ВНЗ усіх форм власності на роботу в будь-які державні підприємства, заклади та установи тощо). Усі викладачі ВЗО приватної форми власності, які є громадянами України, працюють на свою країну, виконують таку ж роботу, як і професорсько-викладацький склад державних закладів, навчають і виховують наших дітей — громадян України. Із своєї заробітної плати вони сплачують такі ж податки, що й працівники державних закладів, тому мають рівні з ними права на соціальний захист у своїй країні. (Для довідки: у середньому розмір їх зарплати майже не перевищує ставок у державних ВНЗ, хоча це не є суттєвим з позицій Конституції України для соціального забезпечення громадян).

По-друге, державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою здійснювати на конкурсній основі і для закладів усіх форм власності. Умови конкурсу публікувати в пресі, демократично розподіляти фінансування серед переможців, результати висвітлювати в пресі, на телебаченні і по радіо.

По-третє, розширити представництво керівників і фахівців закладів недержавної форми власності в ДАК. Саму Державну акредитаційну комісію реорганізувати і зробити незалежною від адміністративно-бюрократичного впливу, обирати на зборах (з'їзді, конференції) науково-педагогічних представників вищих навчальних закладів усіх форм власності на визначений термін (наприклад, на 2 роки). Інформацію про роботу ДАК висвітлювати в центральній пресі, на телебаченні і по радіо.

По-четверте, законодавчо закріпити права і гарантії громадян України на отримання в банківсько-фінансових установах цільових позик, кредитів, стипендій, грантів та інших форм фінансової підтримки для здобуття вищої освіти.

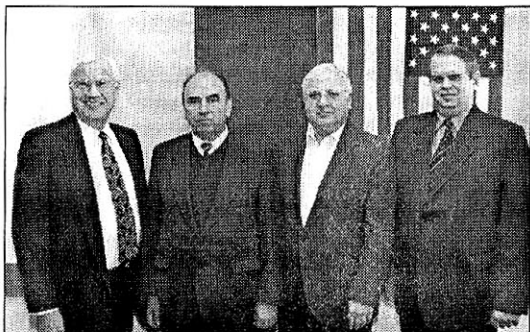
На закінчення хотілося б зауважити, що у проекті Закону України про вищу освіту, який готується до розгляду законодавцями нашої країни, з позицій демократії і додержання прав людини доцільно було б розділити ВЗО України на такі категорії: бюджетні (фінансуються з державного бюджету), комунальні (фінансуються з місцевого бюджету) та інші форми власності. Усі вони працюють для народу України (тільки форма власності в них різна), є українськими юридичними особами, тому повинні мати рівні права. Їхнім працівникам — педагогічним, науково-педагогічним, адміністративним та іншим —

держава повинна забезпечувати рівні права, гарантії, соціальні та матеріальні умови, передбачені Законом України про освіту та іншими законодавчими актами України.

2.9. З досвіду освітньої діяльності першого в Україні спільного українсько- американського ВНЗ

24 квітня 1997 року Національним педагогічним університетом (далі – НПУ) імені М.П. Драгоманова та Вісконсинським Міжнародним Університетом (далі – ВМУ) з США (штат Вісконсін, місто Ваватоса) було засновано Українсько-американський гуманітарний інститут «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні» (далі – УАГІ «ВМУУ»), головною метою якого є підготувати громадян України до самостійної продуктивної підприємницької діяльності, надати необхідні професійні знання та виховати таким чином, щоб випускники закладу могли ефективно себе реалізувати в умовах конкуренції, ринку та економічного реформування держави.

УАГІ «ВМУУ» – перший в Україні спільний українсько-американський вищий навчальний заклад, утворений у відповідності до Закону України «Про освіту» за рішенням Міністерства освіти України та за погодженням Кабінету Міністрів України.

Він діє під науково-методичним керівництвом і в комплексі з НПУ імені М.П. Драгоманова, творчо співпрацює з академічними установами НАН України, вищими й середніми закладами освіти, промисловими підприємствами, банківсько-фінансовими комплексами та інвестиційними організаціями України. УАГІ «ВМУУ» має партнерські відносини з відомими зарубіжними університетами. Серед них: американські університети КОНКОРДІЯ зі штату Вісконсін (місто Мілуокі), МАДОННА зі штату Мічиган (м. Лівонія), ІНДІАНА-УЕСЛІ зі штату Індіана (м. Індіанаполіс), університети з Німеччини – імені Людвіга

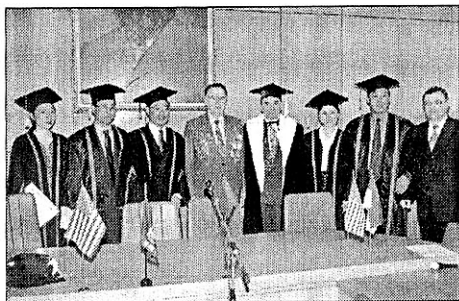

Максиміліана та Український Вільний Університет (обидва з м. Мюнхена) тощо. УАП «ВМУУ» має стратегічного партнера — Міжнародний Університет Шиллера, головний офіс якого знаходиться в штаті Флорида (м. Дюнедін), а філії — в Європі: Великобританія (м. Лондон), Німеччина (м. Хайделберг), Франція (м. Париж та м. Страсбург), Швейцарія (м.

Лейзін та м. Енгельберг), Іспанія (м. Мадрид). З цим відомим американським університетом підписано угоди про співпрацю, взаємне визнання академічних програм, обмін студентами та викладачами, спільну освітню діяльність тощо. УАП «ВМУУ» також плідно співпрацює з науковими установами та багатьма вищими навчальними закладами КНР. В тому числі — з Академією соціальних наук КНР (м. Пекін), Тяньцзіньським університетом фінансів та економіки, Китайським інститутом туристичного менеджменту (м. Тяньцзінь), провідним університетом провінції Гуїлін (м. Наннін), Гонконзьким інститутом бізнесу (м. Гонконг) тощо.

Концепція створення та діяльності УАП «ВМУУ» полягає в запозиченні передового світового досвіду вищої школи США з підготовки

фахівців у галузі організації підприємництва та управління бізнесом, гармонійного його поєднання з досягненнями української освітньої системи для підготовки національної управлінської еліти. Завданням УАП «ВМУУ» є як надання українській молоді фундаментальних і теоретичних знань, прищеплення їй професійних навичок, так і виховання в неї високих морально-етичних якостей громадян нового суспільства. Використання під

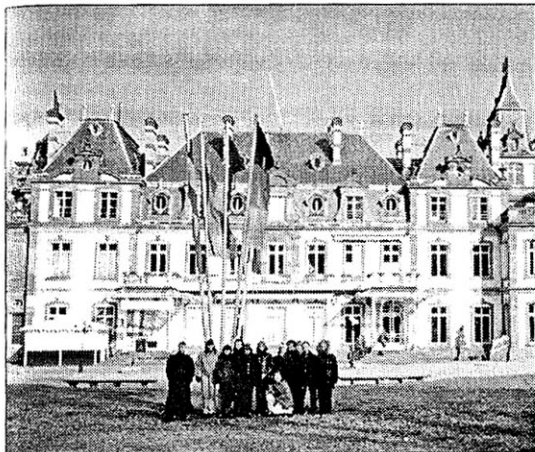

час навчання англійської мови — мови міжнародного бізнесу — дає можливість студентам УАГІ «ВМУУ» безпосередньо (без перекладачів) спілкуватися з американськими та іншими зарубіжними фахівцями, прилучитися до світової скарбниці знань — міжнародних бібліотек, каталогів, наукових і періодичних видань, потрапити у світ ІНТЕРНЕТ, реально реалізувати себе в майбутній професійній діяльності в галузі міжнародного бізнесу та зовнішньоекономічної діяльності. Головна ціль УАГІ «ВМУУ» — допомогти молодим людям України стати як висококваліфікованими, високоморальними й здатними до продуктивної праці, так і відповідальними громадянами нового суспільства, що буде інтегрованим у світову співдружність. УАГІ «ВМУУ» також

прагне донести до студентів України та інших країн багатства світових знань та відкрити «Світ Освіти».

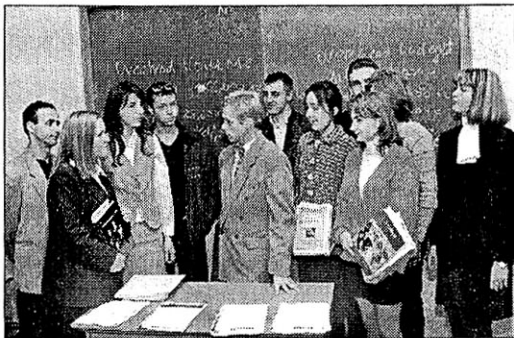
Однією з місій УАГІ «ВМУУ» є викликати зацікавленість та стимулювати вивчення проблем навколишнього середовища, навчити студентів любити й поважати свою країну та прагнути стати гідними громадянами України і світової спільноти. Головний акцент навчального плану наголошується на міжнародному бізнесі, проблемах міжнародних відносин і взаємоіснування та містить у собі сучасні теорії, які надають можливість сьогоднішній освіті відповідати вимогам «світу, що швидко змінюється». Навчальний план поєднує гуманітарні дисципліни та предмети з наголосом на моральні та етичні цінності, що є необхідним для формування інтелігентної високоосвіченої особистості із високими морально-етичними та громадянськими принципами. У своїй діяльності УАГІ «ВМУУ» використовує навчальні плани й програми провідних університетів США та України, студенти одночасно навчаються за американською університетською програмою за спеціальністю «Business Administration» та українською освітньо-професійною програмою за спеціальністю — «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». Викладання за американською про-

грамою ведеться англійською мовою американськими викладачами — професорами й докторами наук, а за українською програмою — рідною мовою. Також щорічно двічі (взимку та влітку) студенти протягом одного місяця проходять навчання та професійну практику в університетах Великобританії, Німеччини та Франції

(із використанням своїх знань англійської та німецької мови і практичних навичок). Концепція падання як української, так і американської вищої освіти ґрунтується на безперервній освіті (навчальний процес — «ступінь за ступенем», «від простого до складного»), модульності та всебічності викладання базових дисциплін. Частина дисциплін із навчального плану, що співпадають з американською програмою, викладаються американськими викладачами (англійською мовою, яка є мовою міжнародного бізнесу). Так, американськими викладачами англійською мовою читаються такі курси з циклу гуманітарних та соціально-економічних дисциплін: соціологія, релігієзнавство та англійська мова («Англійський твір», частини 1, 2 та 3). З циклу фундаментальних та професійноорієнтованих дисциплін американські викладачі англійською мовою читають курси з макроекономіки, мікроекономіки, основ екології та економіки природокористування (частину курсу), світової

економіки та міжнародних економічних відносин, обліку й аудиту (міжнародні стандарти), фінансів, застосування програмного забезпечення у професійній діяльності, інформаційних технологій, міжнародного маркетингу, вступу до бізнесу, політики бізнесу, основ менеджменту (частину курсу), міжнародного менеджменту, правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності ЗЕД, організації та планування експортно-імпортової діяльності, валютно-фінансового механізму ЗЕД підприємства, бухгалтерського обліку і аналізу ЗЕД, митного регулювання, управління людськими ресурсами, фінансового обліку, етики бізнесу, організаційної поведінки, мовної комунікація, ділової англійської мови, міжособового спілкування, глобальних факторів бізнесу, історії США, американської літератури, релігії Америки.

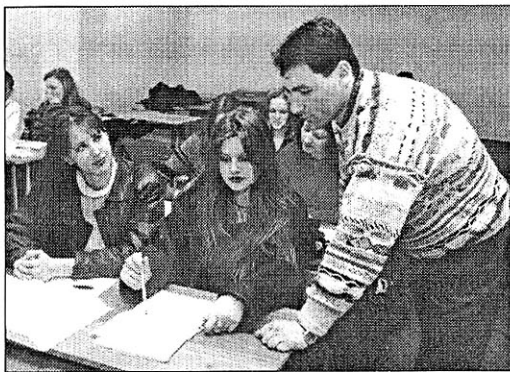
В тих випадках, коли для засвоєння деяких курсів не достатньо тільки американських викладачів, для викладання залучаються також провідні українські фахівці. Так, для кращого засвоєння прочитаних американськими викладачами (англійською мовою) курсів облік і аудит, бухгал-

терський облік і аналіз ЗЕД, валютно-фінансовий механізм ЗЕД підприємства та деяких інших є необхідним розуміння української специфіки щодо законодавства та економіки. Тому для викладання цих курсів залучаються також і українські спеціалісти.

Одна з головних підвалин концепції утворення та діяльності УАГІ «ВМУУ» полягає в тому, що студенти повинні мати значне аудиторне і позааудиторне навантаження, багато й реально вчитися, дійсно набувати знання, мати ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку в галузі міжнародного бізнесу. В закладі не може існувати проявів корупції, зловживань, протекціонізму, некваліфікованого й несумлінного виконання своїх обов'язків як викладачами й співробітниками, так і студентами, неетичної поведінки учасників навчального процесу, зневажливого або неповажного ставлення один до одного.

Необхідно підкреслити, що студенти УАГІ «ВМУУ» мають значне

аудиторне і позааудиторне навантаження. Раціональна організація навчального процесу дозволяє студентам успішно вчитися, активно відпочивати, брати участь у громадській і суспільно-корисній діяльності, бути активними громадянами своєї країни. Викладачі з США

розвивають у студентів УАГІ «ВМУУ» підприємницькі риси, навчають прогресивних методів організації праці, прищеплюють бажання самостійно досягти результату, покладаючись виключно на власні сили й можливості. Українські викладачі надають студентам ґрунтовні практичні й теоретичні знання, прищеплюють їм професійні навички, почуття національної гідності й поваги до цінностей української культури, виховують патріотизм і любов до своєї країни.

Студенти України мають можливість отримати в УАГІ «ВМУУ» високоякісну освіту у галузі американського та міжнародного бізнесу за порівняно невисоку вартість навчання (у декілька разів нижчу вартості аналогічних програм в університетах США). Вони зможуть застосувати свої знання з особливостей американського бізнесу для вивчення української та східноєвропейської економіки й практики бізнесу у порівнянні з американськими та західноєвропейськими досягненнями у цій сфері. Це сприятиме підготовці потенційних бізнес-керівників (організаторів і керівників підприємницької сфери) середнього та вищого рівнів.

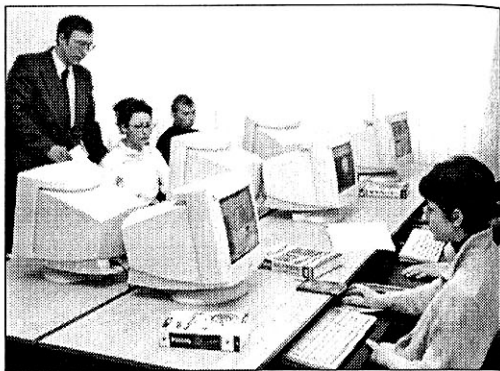
Студенти отримують ґрунтовну гуманітарну, підприємницьку та комп'ютерну освіту (ІНТЕРНЕТ – ЦЕНТР УАГІ «ВМУУ» є сучасним і одним із кращих у системі освіти України), вільно володіють рідною, російською та англійською мовами, вивчають німецьку, а деякі – ще й французьку мови, проходять теоретичну підготовку і практичне стажування у міжнародних, спільних компаніях, фірмах, підприємствах, розташованих в Україні, мають вигідні пропозиції, запрошення й реальні перспективи щодо працевлаштування. Постійне спілкування студентів, науково-викладацького складу і працівників УАГІ «ВМУУ» з колегами з США та інших країн позитивно впливає не тільки на професійну

підготовку, але й на морально-етичне та культурне виховання українських студентів, дозволяє людям різних національностей і культур краще розуміти один одного, сприяє укріпленню дружби та покращанню співробітництва, служить поступовому наближенню України до глобальної світової демократичної спільноти. Відвідування студентами УАГ «ВМУУ» економічно розвинутих країн під час зарубіжного навчання та практики дозволяють їм переконаватися в перевагах демократії у правових державах, зрозуміти й усвідомити цінність реальних свобод, ринкових економічних відносин, навчав цивілізованому підприємництву тощо.

УАГ «ВМУУ» надає шефську гуманітарну допомогу середнім закладам освіти м. Києва, а саме: проводить для учнів 9-11 класів олімпіади з ділової англійської мови; розробляє, друкує і безкоштовно передає київським школам навчально-методичні комплекси з англійської мови (підручники, посібники тощо); протягом останніх двох років щосуботи організує перегляд навчальних і виховних художніх фільмів англійською мовою на теми моралі, етики, загальнолюдських цінностей тощо з їх обговоренням (за участю викладачів з американських університетів),

1-2 рази на місяць організує для студентів і школярів м. Києва молодіжні кафе — із художньою самодіяльністю, творчими та мистецькими виставками молоді, бере активну участь в усіх громадсько-виховних заходах Міністерства освіти і науки України, Київської міської державної

адміністрації, Асоціації навчальних закладів України недержавної форми власності та Конфедерації недержавних вищих закладів освіти України, на гуманітарній основі здійснює підвищення кваліфікації викладачів і учителів англійської мови України.

У статутній діяльності УАГІ «ВМУУ» беруть участь провідні науково-педагогічні

фахівці НПУ імені М.П. Драгоманова, НАН України, професори відомих українських і американських університетів, громадські і політичні діячі України.

УАГІ «ВМУУ» проводить значну міжнародну діяльність: виконує спільні навчальні програми з університетами США (лінгво-культурологічні програми для молоді України і США), КНР (короткострокове

навчання на території України керівників підприємств, організацій та установ КНР), організує гуманітарні програми в країнах Західної Європи для учнівської та студентської молоді України. Спільно з Міністерством освіти і науки України, Міністерством економіки Автономної Республіки Крим та Київською

міською державною адміністрацією протягом останніх 3-х років здійснює заходи із залучення іноземних інвестицій в економіку України.

*Розділ 3.***Тенденції і принципи
подальшого розвитку вищої
освіти в XXI столітті**

Вступ

У жовтні 1998 року в Парижі відбулася Всесвітня конференція ЮНЕСКО з вищої освіти [2]. У підготовці її робочих матеріалів брали участь фахівці вищої школи багатьох країн світу. Свою частку у цю справу внесли й представники вищих закладів освіти різних форм власності України [15].

Розглянемо та проаналізуємо найважливіші програмні положення заключного документа Конференції, що став творчим підсумком колективної праці провідних фахівців вищої школи усього світу. Звернемо особливу увагу на провідну роль і центральне місце підприємництва в подальшому розвитку суспільства та завдання вищої освіти в цьому напрямку. Виділимо також і стратегічне завдання вищої освіти — підготовку громадян світу до самостійного продуктивного життя й ефективної самореалізації.

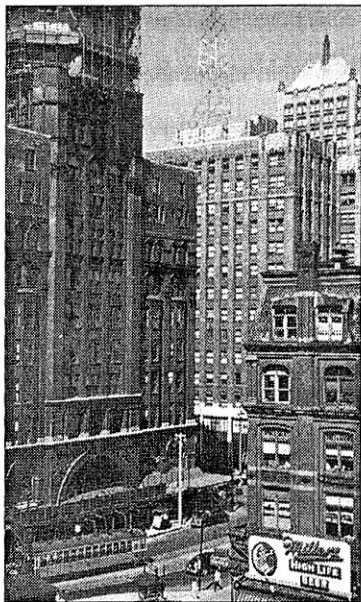
3.1. Сучасні проблеми суспільства, що розвивається і трансформується, залежність від них вищої освіти

Головними чинниками, що зумовлюють зміни й трансформації в суспільстві, Конференцією визнані: *потужні процеси глобалізації світової економіки; глибокі зміни в міграційних процесах; демографічні чинники; експоненціальний ріст наукових і технічних знань; процеси розвитку культури світу*. До цього можна додати ще й інтеграційні процеси, що відбуваються на європейському континенті внаслідок глобалізації світової економіки, жорсткі міжнаціональні та етнічні конфлікти, які є наслідком перерозподілу світових ринків і сфер впливу, виникнення економічних (і військових) наддержав, перерозподіл сил у протистоянні (у тому числі — військовому) соціалістичної та капіталістичної систем на користь останньої.

Окремою є проблема економічної залежності малорозвинутих країн і тих, що розвиваються або перебувають у стані політичного та економічного реформування, від економічно розвинутих держав (необхідність повернення позичок і кредитів із значними відсотками, втрата політичної та економічної самостійності, уповільнення темпів розвитку тощо).

Глобалізації економіки сприяє створення транснаціональних корпорацій, фінансових холдингів і міжнаціональних монополій. Вони безсоромно втручаються в регіональні економіки всіх континентів, впливають на економічний розвиток (або економічний спад) багатьох

країн, але майже не підпорядковані державним органам управління і тому не мають зовнішнього контролю.

Процеси глобалізації економіки спричиняють створення, розвиток, банкрутство та зникнення великої кількості малих і середніх підприємств, які виникають, діють і зникають на фоні потужних корпорацій і монополій; сприяють переходу підприємств від одних власників до інших, відкриттю та втраті робочих місць, що призводить до вивільнення великої кількості робітників, службовців і керівників.

Глобалізація економіки викликає багато негативних явищ, таких, як: *однобічний розвиток виробництва, порушення принципів вільної конкуренції, монополізм, безконтрольність і безвідповідальність економічних монстрів перед людством, відкат від капіталізму «цивілізованого» до капіталізму «дикого».* (Слід зауважити, що після другої світової війни в більшості країн світу капіталізм на-

був «цивілізованою» форми. Це означало: максимальну зайнятість населення при мінімальному рівні безробіття; соціально-справедливі принципи розподілу прибутків відповідно до трудової участі у виробництві; забезпечення соціальних гарантій та задоволення на високому рівні індивідуальних і колективних потреб людей).

Сучасні тенденції глобалізації економіки у напрямку «дикого» капіталізму призводять до втрати контролю з боку держав і міжнародних організацій над ринками й впливу на економічні процеси в суспільстві, сприяють поширенню безробіття, концентрації ресурсів в економічно розвинутих країнах і несправедливому розподілу прибутків. У більшості малорозвинутих країн спостерігається значний економічний спад, а в країнах, що розвиваються або знаходяться на шляху трансформування економіки, темпи розвитку суттєво уповільнюються.

Вища освіта не може не реагувати на процеси глобалізації економіки, що відбуваються в світовому суспільстві: напрями професійної і

технічної підготовки фахівців залежать від ринкових потреб, наявності робочих місць та попиту на окремі спеціальності й рівень кваліфікації. Як наслідок, поряд з великими й потужними вищими навчальними закладами створюються невеликі й мобільні науково-технічні установи і заклади з незначним капіталом, але суттєвим науковим потенціалом, завдяки яким стає можливим виконання короткострокових замовлень з нових технологій. Як малі й середні підприємства, такі установи тимчасово вирішують проблему зайнятості населення.

Тенденції міграції дешевої робочої сили в місця концентрації виробництв породили протилежну тенденцію — підприємства переміщуються на території, на яких знаходяться недорогі трудові ресурси. Одночасно спостерігається й міграція спеціалістів. Якщо такі підприємства широко використовують дешеву місцеву малокваліфіковану робочу силу, то відсоток місцевих робітників високої кваліфікації на них зовсім незначний. Керівники подібних підприємств віддають безперечну перевагу висококваліфікованим фахівцям з економічно розвинутих країн, які «мігрують» разом із цими підприємствами.

Тенденція закріплення малокваліфікованих працівників на таких підприємствах зумовлена, по-перше, надзвичайно низькою вартістю їхньої праці; по-друге, заборонаю міграційних органів економічно розвинутих країн на в'їзд; по-третє, законами, що не відповідають міжнародним принципам демократії і рівності прав людини і тому дозволяють експлуатацію праці свого населення закордонними підприємцями.

Внаслідок такої дискримінації місцевих висококваліфікованих фахівців зменшується набір до вищих навчальних закладів цих країн, вища школа в них втрачає свої позиції й конкурентну спроможність у порівнянні з розвинутими капіталістичними державами.

У більшості малорозвинутих країн і тих, що розвиваються, спостерігається значний ріст чисельності населення. За винятком КНР, в якій демографічну проблему виведено на рівень національної і де приріст населення жорстко контролюється урядом, у багатьох країнах Азії, Африки і Латинської Америки відбувається неконтрольоване збільшення населення. Під його впливом, з одного боку, зростає попит на вищу освіту, а з другого — за умов недостатнього фінансування немає можливості цей попит задовольнити.

У цей же час у більшості економічно розвинутих держав поруч із низькою народжуваністю відбувається старіння населення, попит на висококваліфікованих спеціалістів викликає необхідність подовження термінів навчання для здобуття бажаного кваліфікаційного рівня, відбувається загальне підвищення освіченості та інтелектуального рівня нації.

Вплив науково-технічної революції на вищу освіту у різних країнах світу неоднаковий. Якщо нові телекомунікаційні, інформаційні та біологічні технології сприяють більш стрімкому розвитку економіки в розвинутих країнах завдяки використанню новітніх науково-технічних можливостей і, в свою чергу, спонукають їхні вищі навчальні заклади до використання у своїй діяльності нових досягнень науки і техніки, то в малорозвинутих країнах і тих, що розвиваються, таких умов і можливостей майже не існує. Такі найбільш вживані в розвинутих країнах інформаційно-комунікаційні засоби, як електронна пошта, електронні гроші, різноманітні бази знань і банки даних, дистанційні продаж і купівля, дистанційне навчання, віртуальні заклади освіти, телекомунікаційні мережі тощо, що є незамінним універсальним інструментарієм, вимагають значних інвестицій і капітальних вкладень. У країнах із слабкою економікою їх використання значною мірою обмежене. Додатковою проблемою для таких держав є й необхідність мати відповідний рівень кваліфікації для застосування нових технологій і технічних засобів.

В останні десятиліття найбільш популярними спеціальностями поряд з юридичними і медичними є інформаційно-комп'ютерні. Відсоток молоді та більш зрілого населення планети, пов'язаного з вивченням і застосуванням таких технологій, є найбільшим. Цим пояснюється значний набір студентів до вищих навчальних закладів на інформаційно-комп'ютерні, телекомунікаційні та інші електронні спеціальності.

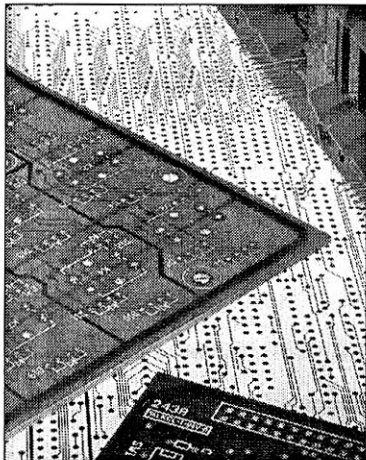
Разом із видатними досягненнями в галузі нових технологій, науково-технічна революція принесла в людське життя й такі негативні явища, як: нещадну експлуатацію природних ресурсів; знищення копалин, лісів і придатних для господарського використання земель; забруднення водоймищ та навколишнього середовища; радіаційне та хімічне зараження тощо. Усього цього досить для припи-

нення життя на Землі. Людство знаходиться на межі життя і смерті, але ніяк не може не тільки помудрішати, але й порозумнішати. Вищій освіті належить найголовніша функція екологічної освіти і перевиховання свідомості людей з метою повернення їх до проблем природи й оточуючого середовища, привертання уваги до необхідності збереження життя на планеті й розумного господарювання. На жаль, екологічним курсам у вищих закладах освіти майже в усіх країнах приділяється недостатня увага, а в багатьох — така освіта населення зовсім не здійснюється.

Разом з інтеграцією країн відбувається глобалізація та інтернаціоналізація культури. З одного боку, це збагачує культури різних країн, з іншого — негативно впливає на їх індивідуальність і самобутність.

Науково-технічна революція, впровадивши візуальну телекомунікацію, зробила культуру світу та окремих націй і національностей залежними від впливу телебачення, інформаційно-телекомунікаційних систем, радіомовлення та інших засобів масової інформації. Поряд із зменшенням прихильників театру, аматорів класичної музики і балету, любителів музеїв і мистецтв зростає кількість телеглядачів, користувачів системи ІНТЕРНЕТ, слухачів радіопередач. Людство все менше читає художню літературу, натомість все більше дивиться телепередачі, в яких реклама, пропаганда сили і жорстокості витісняє розвивальні, пізнавальні і виховні програми. Відбувається переоцінка цінностей, разом із збільшенням інформації, науково-технічних і практичних знань, знижується культурний рівень людства. На формування світогляду людини впливає телебачення, засоби масової інформації, її духовність замінюється практичністю і цинізмом, замість культурного відпочинку вона віддає перевагу сумнівним розвагам. Поступово люди втрачають здатність самостійно мислити і приймати самостійні рішення.

Зниження загального культурного рівня людства, негативний вплив на нього засобів масової інформації та масової культури призводить до феномену «глобального села» або «загального мислення»

(«загальної свідомості»). З цим негативним явищем має боротися вища освіта, повертати людей до істинних загальнолюдських цінностей, багатівікових досягнень культури і людського розуму.

Глобалізації культури сприяли також інші чинники — використання англійської мови як міжнародної, розвиток авіації та водного транспорту, відкриття кордонів та інтеграція країн, збільшення міжнародного обміну учнями, студентами, викладачами і науковцями, участь представників різних держав у міжнародних проектах і програмах.

Вища освіта й інтелігенція всіх країн мають докласти великих зусиль для збереження власних культур, їх самобутності та унікальності.

Міжнаціональні та етнічні конфлікти часто виникають як на ґрунті територіальних або майнових (фінансових) претензій, так і загальної неосвіченості та низької культури, бажання силою вирішити проблеми, а не шляхом дискусій та переговорів. Вищій освіті належить велика місія зміцнення миру та взаєморозуміння між націями та національностями, примирення та наукового обґрунтування необхідності розумного співіснування на Землі, протистояння проявам шовінізму та ненависті до людей інших націй, віросповідань, кольорів шкіри, світоглядів тощо.

Проблема економічної залежності малорозвинутих країн тих, що розвиваються або йдуть шляхом політичного та економічного реформування, від економічно розвинутих країн пов'язана з необхідністю повернення кредитів, позичок, боргів, виплати значних відсотків. Фінансова неспроможність таких держав призводить до втрати ними політичної та економічної незалежності, самостійності в прийнятті стратегічних рішень, уповільнення темпів розвитку тощо.

Додатковою проблемою малорозвинутих країн, і тих, що розвиваються, і країн, котрі не визначилися з напрямками і шляхами політичного та економічного реформування, є високий рівень корупції, що паралізує всі сфери діяльності держав. В умовах безсоромного розкрадання державних коштів вищій освіті в таких країнах необхідно активно протистояти цьому негативному явищу, відкривати людям очі на його причини та вказувати шляхи подолання.

В останні роки вища освіта набуває все більшої залежності від приватного капіталу і недержавних форм фінансування. Якщо в таких країнах, як США, Японія та інших економічно розвинутих традиційно найбільш престижними вважаються приватні вищі заклади освіти, а навчання у державних також є платним, то в більшості країн Європи вища освіта фінансується з державного бюджету і є безкоштовною для студентів (та їх батьків). Однак вплив світових ринкових перет-

ворень і капіталу транснаціональних корпорацій і міжнародних компаній призводять до переоцінки державними діячами, керівниками освітніх сфер і громадськістю багатьох країн принципів і доцільності фінансування вищої школи.

Відомо, що вища освіта в Сполучених Штатах виникла як приватна та незалежна (від держави). З подальшим економічним і політичним розвитком США федеральна влада та уряди штатів почали виділяти значні асигнування на розвиток і фінансування освіти, в тому числі і вищої [9]. До початку 90-х років нашого століття ця тенденція зберігалася, але в останні роки все більше фінансових асигнувань на подальший розвиток вищої школи США надходить від відомих світових економічних магнатів. Така ж картина спостерігається і в Японії, яка після другої світової війни запозичила американську модель вищої освіти, але значно випередила в цьому Сполучені Штати Америки [8]. Ця країна досягла значних успіхів у розвитку вищої освіти, що вважається однією з найдорожчих і найякісніших у світі. Як у США, так і в Японії значний відсоток асигнувань на фінансування вищої школи припадає на недержавні корпорації, фірми та підприємства.

У багатьох економічно розвинутих країнах Західної Європи (наприклад, Німеччині, Великобританії, Франції) в останні роки переглядаються доцільність і принципи безкоштовного надання студентам вищої освіти. Фахівці стверджують, що безкоштовне навчання не відповідає економічним умовам і потребам ринку праці, суперечить необхідності, якості та темпам підготовки кваліфікованих фахівців, не задовольняє запити суспільства (державне фінансування вищої освіти разом з існуванням соціальних програм в цих країнах призводить до незацікавленості студентів у швидкому отриманні вченого ступеня, затягує терміни навчання у вищих навчаль-

них закладах на 2-3 роки). При цьому необхідно зауважити, що в державних вищих закладах освіти успішні студенти отримують стипендію (в Німеччині, наприклад, до 800 марок на місяць, у Великобританії — до 1000 фунтів).

Протиріччя, що мають місце у наданні та фінансуванні вищої освіти, призводять до поступового зменшення виділення коштів на бюджетні освітні програми, збільшення відсотка приватного капіталу у фінансуванні вищих навчальних закладів і поступової втрати впливу держави на контроль і управління діяльністю вищої школи.

В останні 10 років особливо помітним став вплив приватного фінансування вищої освіти на її розвиток у країнах Східної Європи. У багатьох країнах колишнього соціалістичного табору все більше і більше відкривається вищих навчальних закладів недержавної форми власності (з недержавними формами фінансування). У той же час державні вищі заклади освіти поступово переходять на контрактну (недержавну) форму фінансування. Причини цього різні, але тенденція впливу приватного капіталу продовжується.

3.2. Проблеми відповідності вищої освіти вимогам суспільства і часу

На Конференції підкреслювалося, що *проблема відповідності вищої освіти запитам суспільства і часу, її взаємодії з освітою в цілому, наукою і культурою набуває особливої важливості в період докорінних соціально-політичних і економічних перетворень у світі.*

Зараз, на зламі століть, головним завданням вищої освіти є необхідність відповідати запитам часу, йти назустріч людству, впливати на формування політики і світогляду, пропонувати гуманістичні напрями подальшого розвитку суспільства. Вона має навчити політиків і уряди країн, що економіка повинна служити людині і соціальній сфері, а не навпаки.

У сучасних умовах вища освіта є головним чинником, що визначає рівень економічного і соціального розвитку суспільства. Важко переоцінити роль вищої школи як для економічно розвинутих країн, так і для тих, що слабо розвинені або розвиваються. Від політичної мудрості державних діячів залежить, чи буде вища освіта мати домінуюче місце в суспільстві, а відтак, сприяти його економічному розвитку і гуманізації, чи ні.

Конференція визначила відповідність вищої освіти вимогам сучасності таким чином: **відповідати сучасним вимогам означає:**

— йти назустріч світу праці;

- йти назустріч усім ступеням і формам освіти;
- йти назустріч культурі світу і культурам усіх націй і народів;
- йти назустріч усім, завжди і усюди;
- йти назустріч студентам і викладачам;
- йти назустріч життю і природі;
- розширювати наукові фундаментальні і прикладні дослідження;
- забезпечувати гармонійний і стабільний розвиток людства;
- сприяти інтернаціоналізації вищої освіти та її відповідності місцевим умовам.

Глобалізація світової економіки, модернізація та технізація виробництв, широке застосування засобів телекомунікації та інформаційних мереж вимагають відповідного рівня освіти від працівників. Ця вимога може бути задоволена шляхом неперервного навчання робітників і службовців, якщо вища освіта, образно кажучи, буде йти назустріч ринку праці.

Підприємництво і вища освіта взаємодіють і збагачують одне одного. Бізнес вносить у вищу освіту елементи конкурентної боротьби, дух підприємництва, намагання працювати ефективно і цілеспрямовано. Так вищі навчальні заклади намагаються постійно покращувати свою роботу, залучати до викладацької та наукової діяльності найкращих фахівців, застосовувати новітні технології та засоби навчання. У свою чергу вища освіта збагачує світ підприємництва новими знаннями, результатами фундаментальних і прикладних наукових досліджень, гуманістичними ідеями та принципами, сприяє перетворенню «дикого» капіталізму на капіталізм «цивілізований».

Бізнес і вища школа існують в одних і тих же умовах динамічного перетворення і трансформації суспільства. Як підприємництво, так і вища освіта пристосовуються до реальних умов існування. У тих країнах, де відбувається економічний розвиток, помітним є прогрес і у вищій освіті. Навіаки, у багатьох слабо розвинених країнах і тих, що розвиваються, вищі заклади освіти (особливо — державного підпорядкування) переживають важкі часи. Найкраще адаптуються до будь-яких змін і трансформації у суспільстві вищі навчальні заклади недержавних форм власності, які є більш гнучкими й мобільними. Саме завдяки їм пом'якшується протиріччя між підготовкою фахівців і попитом на них на ринку праці (адже державні освітні заклади більше залежні від економічного стану, політичних, ідеологічних та інших чинників у країні). Вищій освіті в умовах, коли світ постійно змінюється, належить вирішувати як короткострокове завдання підготовки фахівців для ринку праці, так і довгострокове — задоволення загаль-

ноосвітніх, наукових і соціокультурних потреб суспільства.

На Конференції підкреслювалося, що досі багато навчальних програм вищих освітніх закладів спонукають студентів лише накопичувати знання, хоча стратегічним завданням є підготовка випускників до самостійного життя, навчання їх самим собі організувати робочі місця. Це є однією з головних вимог ринкової економіки.

Крім цього, статистика констатує значний ріст наукових даних і науково-технічної інформації майже з усіх галузей знань. Так, наприклад, обсяг знань з хімії подвоюється кожні шість років, а в галузі інформатики — кожні п'ять місяців. У зв'язку з цим вищій школі рекомендовано переносити акцент з транслявання (переказу і засвоєння) матеріалу на вміння самостійно добувати й використовувати знання (студентів необхідно вчити, так би мовити, породжувати знання).

З кожним днем стає все важче (іноді — просто неможливо) засвоювати величезні обсяги інформації, на перший план виходить завдання навчити людину знаходити необхідні для неї знання і ефективно використовувати їх у професійній діяльності. Звідси випливає необхідність поступового переходу від програм навчальних до програм освітніх у широкому значенні цього поняття. На погляд фахівців галузі освіти багатьох країн, при розробці навчальних програм пріоритетними повинні бути напрями, пов'язані із створенням і аналізом ділових (ігрових) ситуацій, у тому числі й складних, що виникають на практиці, перспектив і можливостей, які відкриваються у підприємницькій діяльності, розвитку здібностей людини діяти відповідно до ситуації, а також — у зв'язку з необхідністю бути відповідальними громадянами суспільства й сприяти становленню культури світу.

На вищу освіту покладаються завдання орієнтуватися на запити ринку праці і відповідати їм, аналізувати, прогнозувати і створювати нові форми діяльності та зайнятості, робочі місця, відповідно до умов часу готувати фахівців, передбачати динаміку змін на ринку робочої сили тощо.

Зважаючи на те, що малий та середній бізнес намагаються «лікувати» світову економіку від хвороби монополізму потужних транснаціональних корпо-

рацій, вирішувати проблему зайнятості населення і послабляти залежність людства від монополій, вища школа повинна підтримувати мале й середнє підприємництво — досліджувати його сутність, основи створення та механізми функціонування, особливості людського фактора, розробляти науково обґрунтовані концепції, принципи та напрямки його подальшого розвитку, вносити пропозиції державним органам щодо удосконалення законодавства в сфері підприємництва тощо.

Особливу увагу вища школа має приділяти проблемі партнерської взаємодії великого бізнесу з середнім і малим, у зв'язку з цим — і проблемам попередньої та неперервної підготовки спеціалістів, особливо — дипломованих фахівців, здатних створювати власні (для себе) і додаткові (для інших) робочі місця для вирішення проблем зайнятості, сприяти розробці проектів для створення нових підприємств тощо.

Вища освіта має творчо й активно взаємодіяти з усіма рівнями та формами освіти (котрі повинні бути доступними для всіх), маючи на меті створення системи неперервного навчання людини. А вже рівень її професійної підготовки залежить від здібностей, розумових і фізичних можливостей. Завдання всієї освіти в цілому — підготовка людини до активного життя та гармонійного співіснування в суспільстві.

Стабільний і стійкий розвиток людства неможливо відокремити від становлення культури світу. Так, вища освіта і культура взаємозалежні, впливають одна на одну і разом утворюють інтелектуальний і духовний фундамент розвитку людства. Якщо вища освіта має випереджувальну роль щодо прогнозування розвитку регіонів і світової спільноти, то разом з культурами країн вона повинна бути вирішальною у поступовому і стабільному розвитку культури світу, сприяти інтелектуальній і моральній солідарності людей, їхньому духовному спорідненню на основі дотримання прав людини, активної участі у гуманістичному перетворенні суспільства, виконання громадянських обов'язків у душі довіри та взаємної поваги.

У період нівелювання фундаментальних духовних цінностей, загального зниження культурного рівня людства (що відбувається на фоні підвищення професійної та спеціальної підготовки) одним із головних завдань вищої освіти є збереження та подальший розвиток культури (країн, націй і світу). Культура є універсальною, схильною до змін, вона постійно розвивається. Вона може виникати, але не може закінчитися або зникнути, бо є безсмертною. У ній втілений багатотіковий потяг людини до Істини, Краси й Справедливості, вона є результатом історичної діяльності людства протягом цілих епох, нашою безцінною спадщиною, яку треба вивчати й берегти. Вища осві-

та має робити культуру необхідною та доступною людині протягом усього її життя — від дитинства до похилого віку, вчити використовувати її блага, заохочувати людей до духовного життя, розкривати універсальність культури через багатогранність її проявів і самобутність культур народів і націй, що є складовими культури світу. Статутом ЮНЕСКО зафіксовано, що наука, освіта і культура є невід'ємними одна від одної складовими духовного життя людства. Але освіта є первинною в цій тріаді, а вища освіта — головним вчителем і наставником. Тому вищій освіті історично відведена роль натхненника, радника, цінувальника та вдячного споживача культури.

У Всесвітній декларації про освіту для всіх, яку було прийнято за пропозицією ЮНЕСКО у 1990 році, висловлювалося побажання щодо ліквідації на планеті неписьменності до 2000 року. Однак, як зазначалося на Конференції, якщо в світі в цілому початкова та середня освіта поширюються, то в окремих країнах (в яких скорочуються соціальні програми), навпаки, зростає неписьменність.

Згідно з демографічними передбаченнями населення Землі буде й далі стрімко зростати, але тільки за рахунок слабо розвинених країн і тих, що розвиваються. Якщо чисельність людей збільшуватиметься і далі, природні ресурси й оточуюче нас середовище можуть опинитися під загрозою знищення. Ця проблема може стати домінуючою вже найближчими роками. Тому однією з головних проблем, вирішення якої без перебільшення можна вважати життєво необхідною, є ефективна екологічна освіта людства. У розв'язанні цього завдання вищій освіті належить головна роль.

На Конференції підкреслювалося, що необхідним є подальша демократизація освіти, держави мають приділяти значну увагу питанням фінансування вищої освіти. Для цього: необхідно враховувати економічний стан студентів; створювати такі умови, щоб головними критеріями для вступу до вищого навчального закладу були здібності та бажання абітурієнта, а не розмір гаманця його родини; необхідно також,

щоб подовжена освіта стала загальнодоступною, якісною та відповідною до потреб часу.

Зробити вищу освіту доступною для всіх означає необхідність її урізноманітнення та досягнення її гнучкості за рахунок, по-перше, розширення географії вищої освіти (регіоналізації); по-друге, впровадження скорочених курсів і термінів навчання (прив'язаних до конкретних потреб); по-третє, залучення сучасних інформаційних і комунікаційних технологій (ІНТЕРНЕТ, дистанційне навчання, віртуальні університети) з метою наближення вищої освіти до її споживача.

Новою концепцією надання вищої освіти вважається неперервна освіта людини протягом усього свідомого життя. Для її реалізації необхідне удосконалення навчальних програм з метою врахування багатодисциплінарних напрямів і міждисциплінарних зв'язків для забезпечення споживачеві можливості широкого вибору. Крім того, навчальні програми мають стимулювати студентів до самостійного навчання та заняття підприємництвом.

Вища освіта повинна створювати студентам і викладачам таке середовище, яке сприяє навчанню та викладанню з гуманістичним спрямуванням, визнає взаємну повагу і довіру студентів і викладачів, сприяє створенню науковості, істинності та правдивості в процесі передачі знань від викладача до студента, виховує почуття відповідальності як за себе, так і за долю всього людства. Вищі заклади освіти повинні бути не тільки навчальними, а й освітніми і виховними.

Те, наскільки вища освіта відповідає вимогам часу, залежить значною мірою від професорсько-викладацького складу навчальних закладів, від того, на якому рівні вони реалізовуватимуть три основні місії вищої освіти – *навчання, наукових досліджень, надання послуг (обслуговування всіх інших сфер діяльності людини)*. У Рекомендаціях про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів (прийняті Генеральною Конференцією ЮНЕСКО в листопаді 1997 року) підкреслюється необхідність задоволення потреб викладачів у відповідності до поставлених часом високих завдань. Це означає: по-перше, сприяння професійному та службовому росту професорсько-викладацького складу; по-друге, створення викладачам необхідних умов для самоудосконалення, підвищення кваліфікації і наукового рівня; по-третє, надання їм можливості для широкої участі у міжнародних контактах і спілкуванні з іноземними колегами; по-четверте, надання доступу до новітніх технологій (ІНТЕРНЕТ, телекомунікаційні системи і мережі зв'язку, біотехнологія, сучасні технічні засоби та пристрої тощо); по-п'яте, створення незалежних і демократичних інстан-

цій для оцінки діяльності (атестації) викладачів вищих навчальних закладів.

Інтернаціоналізація вищої освіти повинна супроводжуватися збереженням і зміцненням самобутності, неповторності та місцевого національного колориту вищих навчальних закладів в усіх регіонах планети (як в їх освітній, так і науковій діяльності). Вона передбачає створення інформаційних мереж для взаємних контактів вищих закладів освіти, участі у спільних освітніх і наукових проєктах, взаємного обміну досягненнями та культурних зв'язків. Але інтернаціоналізація має супроводжуватися підтримкою індивідуальних особливостей, приріданих місцевим умовам.

Перевага, що надається прикладним дослідженням, відволікає вищу школу від головного завдання — створення, розвитку та поглиблення знань та їх передачі людству. В свою чергу, проведення тільки фундаментальних досліджень може призвести до нехтування потреб ринку і запитів світу праці й суспільства.

Вища освіта має приділити особливу увагу міждисциплінарним і багатодисциплінарним проєктам, що дозволить зберегти час і скоротити шлях до нових дисциплін найближчого майбутнього, якнайшвидше задовольнити потреби промисловості, економіки та соціального розвитку.

Зараз у багатьох вищих закладах освіти більшості країн існують суворі межі між різними предметами в галузях точних і природничих, соціальних і гуманітарних наук. Ці межі стають на заваді усвідомлення фундаментальних процесів, що відбуваються в природі й суспільстві. Тому створення і реалізація міждисциплінарних і багатодисциплінарних програм дозволять вирішити цю проблему, зробіть вищу освіту більш універсальною і наближеною до конкретних вимог сучасності.

Література

1. Богомолов А. Сверхзадача образования // Персонал, 1998 — № 4, с. 77—81.
2. Высшее образование в XXI в.: подходы и практические меры (ЮНЕСКО, Париж, 5-9 октября 1998 г.) // Alma Mater (Вестник высшей школы), 1998 — № 11, с. 3—9; Соответствие высшего образования требованиям современности. // Alma Mater (Вестник высшей школы), 1998 — № 12, с. 23—26.
3. Гибб Алан. Освіта майбутніх підприємців // Економічні реформи сьогодні. — 1999. — № 24. — с. 33—40.
4. Згуровский М. Негосударственный сектор образования пришел к нам надолго // Персонал, 1999 — № 1, с. 86—89.
5. Кошманова Т.С. Развитие педагогической освіти у США (1960-1998 гг.) // Львів, вид-во «Світ», 1999. — 488 с.
6. Оновлення та реформа вищої освіти: приватна вища освіта в Україні у 1991-1996 гг. // Prof. Joseph Stelar, Seton Hall University, Bloomsbury, NJ 08804-3504, USA // USA Regional Program Office, Vienna.
7. Приватная высшая школа в обьективе времени: украинский вариант. X., ХГИ «НУА», 2000. — 464 с.
8. Романовська Ю.Ю., Романовський О.О. Недержавна вища освіта в економічно розвинутих країнах світу (з досвіду вищої школи США, Великобританії, Німеччини, Франції, Італії та Японії). К., УФІМБ, 1997.
9. Романовський О.О. Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів). К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 1997.
10. Романовський О.О. Підготовка громадян до підприємницької діяльності в економічно розвинутих країнах (на прикладі США та Німеччини) // Організація та зміст становлення професійної підготовки в умовах національної системи освіти. — Зб. наук. праць «Проблеми сучасного мистецтва і культури», X. — 1999. — с. 62—73.
11. Тимошенко І.І., Тимошенко З.І. Недержавні приватні вузи: етапи простого становлення // Економіка і управління, 1998 — № 1, с. 9—13.
12. Холден Пол. Освіта повинна припинити користь // Економічні реформи сьогодні. — 1999. — № 24. — с. 9—13.
13. Шаклеин В. Лингвокультурологический фактор в современной системе образования // Alma Mater (Вестник высшей школы). — 1998 — № 8, с. 14-16.
14. Шаров І. Нам потрібні вузи різні, але обов'язково висококласні // Урядовий кур'єр, 1999 — 7 квітня.
15. Шкіль М.І., Романовський О.О. Тенденції і принципи дальшого розвитку вищої освіти // Освіта і управління, том 3, № 3, 1999. — с. 103-114.
16. American Colleges and Universities. — Washington, National Center for Education Statistics, 1995. — 678 pp.
17. Book of Facts. — New York, Funk and Wagnalls Co., 1995. — 1254 pp.
18. Chester E. Finn, Jr., Theodor Barber. Education Reform in the '90s. Maxwell Macmillan International, USA, 1992.
19. Concordia University Wisconsin. 1995-1996 Catalog. Mequon, Wisconsin, USA.
20. Concordia University Wisconsin. 1998-1999 Catalog. Mequon, Wisconsin, USA.
21. Concordia University Wisconsin. Mequon, Wisconsin. School of Graduate

Studies. Graduate Catalog 1995-1997. Mequon, Wisconsin, USA.

22. *Concordia University At Austin*. Austin, Texas. 72nd Academic Year. Undergraduate Catalog 1997-1998. Austin, Texas, USA.

23. *Ethel Tiersky, Martin Tiersky*. The U.S.A. Customs and Institutions. Prentice-Hall, Inc., USA, 1990.

24. *Gerald Leinwand, Ph.D. Public Education*. Facts On File, Inc., USA, 1992.

25. *Griffin R.W., Ebert R.J.* Business // Prentice-Hill, Inc., A Simon & Schuster Company, Englewood Cliffs, New Jersey, 1993. — 784 pp.

26. *James E. Mauch, Paula L.W. Sabloff*. Reform and Change in Higher Education. Garland Studies in Higher Education, vol. 2. Garland Reference Library of Social Science, vol. 961. USA, 1995.

27. *John D. Pulliam, James Van Patten*. History of Education in America. Sixth Edition. Prentice-Hall, Inc., USA, 1995.

28. *How To Germany* // Volume II. — Issue 1. — Spring 1999. — pp. 32 — 36.

29. *Keller Graduate School of Management*. 1997-1998 Academic Catalog. 1997, USA.

30. *Key Data on Education*. «UNESCO'S EDUCATIONAL CD-ROM», Document. and Information Service of the Education Sector. UNESCO, Paris, France, 1995.

31. *Peterson's Guides Annual Survey of Undergraduate Institutions*. — New York, 1994. — 486 pp.

32. *Richardson J.E.* Business Ethics // Dushkin Publishing Group / Broun & Benchmark Publishers, Guildford, Connecticut, 1996. — 246 pp.

33. *San Jose State University*. General Catalog 1995-1998. San Jose, California, USA.

34. *Schermerhorn J.R.* Management // John Wiley & Sons, Inc., Canada, 1996. — 525 pp.

35. *Schiller International University*. 1997-1998 & 1998-1999 General Catalogs. Dunedin, Florida, USA.

36. *Selected Documents in Education*. «UNESCO'S EDUCATIONAL CD-ROM», Document. and Information Service of the Education Sector. UNESCO, Paris, France, 1996.

37. *Statistic Abstract of Education*, Science, Sports and Culture. 2000 edition // Ministry of Education, Science, Sports and Culture, Japan. — 171 pp.

38. *Straub J., Attner R.* Introduction to Business // Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1994. — 764 pp.

39. *The United States System of Education*. US Department of Education. US Information Agency. USA, July 1986.

40. *Undergraduate Bulletin*. Marquette University 1997-98. Milwaukee, Wisconsin, USA.

41. *Undergraduate, Graduate and Postgraduate*. Degree Programmes in English and German // Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD). — April 1999. — 149 pp.

В процесі роботи над рукописом монографії автор використовував також такі бібліографічні джерела:

Аверченко Л.К. Управление обществом // Москва-Новосибирск. — Издательство «ИНФРА-М». — 1999. — 216 с.

Герет Томас М., Клоноскі Ричард Дж. Етика бізнесу / Переклад з англійської // К. — Видавництво «Основи». — 1999. — 214 с.

Петрушин Ю.Ю., Борисов В.К. Етика бізнеса // М. — Издательство «Дело». — 2000. — 280 с.

Романовський О.О. Проблеми підготовки громадян України до самостійної підприємницької діяльності // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України. — К. — Видавництво УАДУ. — Випуск 2. — Частина IV. — 2000. — с. 460–465.

Романовський О.О. Завдання і зміст підприємницької освіти // «Наукові записки». Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. XXXVI. Частина II. — К. — Видавництво НПУ. — 2000. — с. 138–144.

Романовський О.О. Ефективні технології підготовки фахівців з підприємництва в педагогічних закладах освіти // «Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства». Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції до 80-ї річниці НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 1. — К. — Видавництво НПУ. — 2000. — с. 43–52.

Стомер Джеймс, Долан Едвін. Вступ у бізнес / Переклад з англійської // К. — Видавництво ЄУФІМБ. — 2000. — 752 с.

Aubuchon Norbert. The Anatomy of Persuasion // AMACOM, American Management Association, Patent & Trademark Office, USA. — 1997. — 193 p.

Bygrave William D, D'Heilly Dan. The Portable MBA in Entrepreneurship. Second Edition // Juohn Wiley & Sons, Inc., USA. — 1997. — 510.

Drucker Peter F. Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles // HarperBusiness Ed. Publ., USA. — 1993. — 277 p.

Halloran James W. Why Entrepreneurs Fail. Avoid the 20 Fatal Pitfalls of Running Your Business // Liberty Hall Press, McGraw-Hill, Inc., USA. — 1991. — 198 p.

Helzel Leo B. & Friends. A Goal Is a Dream with a Deadline. Extraordinary Wisdom for Entrepreneurs, Managers, & Other Smart People // McGraw-Hill, Inc., USA, — 1995. — 197 p.

Komisar Randy, Kent Linebak. The Monk and the Riddle / The Education of Silicon Valley Entrepreneur // Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts, USA. — 2000. — 181 p.

Miner John B. The 4 Routes to Entrepreneurial Success // Berrett-Kochler Publishers, Inc., San Francisco, USA — 1996. — 216 p.

ЗМІСТ

Розділ 1. Підприємницька освіта в економічно розвинених країнах	
Вступ	6
1.1. Особливі риси вищої освіти Сполучених Штатів Америки	
Вступ	9
1.1.1. З історії виникнення американської системи освіти	19
1.1.2. Історія розвитку вищої освіти США	20
1.1.2.1. Виникнення коледжів (1636-1776 рр.)	22
1.1.2.2. Розвиток професійної освіти (1776-1862 рр.)	22
1.1.2.3. Розвиток університетів (1862-1900 рр.)	25
1.1.2.4. Період розвитку та урізноманітнення вищої освіти США (1900-1987 рр.)	28
1.1.3. Організація і структура освіти США	30
1.1.4. Американська освіта у 1960-1990-х роках	37
1.1.5. Деякі статистичні дані про освіту США у 1970-1990-х роках	38
1.1.6. Контроль і фінансування освіти	39
1.1.7. Характерні риси в організації вищої освіти в США	44
1.1.7.1. Структура основних вищих закладів освіти США	45
1.1.7.2. Структура наукових (вчених) ступенів і наукових (вчених) звань	53
1.1.7.3. Принципи вибору вищого закладу освіти абітурієнтом	55
1.1.7.4. Процедура вступу до вищого закладу освіти	58
1.1.7.5. Особливості навчання студентів у вищих закладах освіти США	59
1.1.7.6. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти США	62
1.1.7.7. Контроль знань і самостійної роботи студентів	64
1.1.7.8. Оцінка успішності студента	65
1.1.7.9. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів у недержавних (незалежних) і державних вищих навчальних закладах США	69
1.1.7.10. Зміст навчання у вищих закладах освіти США	75
1.1.8. Роль американської вищої освіти	82
1.1.9. Фінансування університетів і коледжів	85
1.1.10. Навчання у вищих закладах освіти США іноземних студентів	88
1.1.11. Рівень освіти дорослих американців	91
1.1.12. Програми для непрацездатних	94
1.1.13. Гуманітаризація і гуманізація освіти США в 1980-1990-х роках	95
1.1.14. Підприємницька освіта американців	99
1.1.15. Демократичні принципи контролю якості підготовки фахівців і управління вищими закладами освіти США	107

1.1.16. Місце недержавного сектора в системі американської вищої освіти та його вплив на структуру ринку освітніх послуг в США	113
1.1.17. Сучасні проблеми вищої освіти США та тенденції її подальшого розвитку	117
Висновки	127
Коментар професора Вісконсінського Міжнародного Університету (США) Вільяма Х. Ібсела	134
1.2. Феномен вищої освіти Японії	137
1.3. Вища освіта в країнах Західної Європи: підготовка підприємців державним і недержавним секторами освіти	148
1.3.1. Державна та недержавна (міжнародна) вища освіта в Німеччині	151
1.3.2. Особливості вищої освіти Великобританії	162
1.3.3. Вища освіта Франції та Італії	165
1.3.4. Американська вища освіта в країнах Західної Європи	167
Розділ 2. Завдання освіти України з реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва	
Вступ	171
2.1. Концепція розробки (формування) НОППП	171
2.2. Методика відбору (селекції) потенційних підприємців	174
2.3. Роль і місце підприємницької освіти на етапі економічних реформ у суспільстві	181
2.4. Зміст підприємницької освіти, її особливості та ефективність	184
2.5. Характерні особливості підприємництва	190
2.6. Морально-етичні якості майбутніх підприємців	196
2.7. Завдання підприємницької освіти, її цілі й очікувані результати	206
2.8. Роль і місце вищих українських навчальних закладів недержавної форми власності в реалізації завдань національно-освітньої програми з питань підприємництва	219
2.9. З досвіду освітньої діяльності першого в Україні спільного українсько-американського ВНЗ	226
Розділ 3. Тенденції і принципи подальшого розвитку вищої освіти в ХХІ сторіччі	
Вступ	235
3.1. Сучасні проблеми суспільства, що розвивається і трансформується, залежність від них вищої освіти	235
3.2. Проблеми відповідності вищої освіти вимогам суспільства і часу	242
Література	249

Романовський О.О.

Вища освіта на зламі тисячоліть:

Книга 1. Ефективна підприємницька освіта як фундамент економічного розвитку демократичного суспільства. — К.:

Видавниче підприємство «Деміур», 2000. — 256 с.

В монографії аналізуються проблеми організації підприємницької освіти в економічно розвинених країнах, вивчається позитивний досвід освітніх систем США, Японії і провідних країн Західної Європи з підготовки підприємців. Досліджуються історія виникнення американської системи освіти, етапи розвитку та урізноманітнення вищої освіти США, її організація і структура, наведено цікаві статистичні дані про американську освіту, її організаційні риси, аналізуються структура основних вищих навчальних закладів (ВНЗ) США, наукових (вчених) ступенів і наукових (вчених) звань, принципи вибору вищого закладу освіти (ВЗО) абітурієнтом, процедура вступу до ВНЗ, особливості навчання студентів у ВЗО США тощо. Розглянуто питання щодо організації навчального процесу в американських ВНЗ, контролю знань, самостійної роботи студента, оцінки успішності, а також організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціалістів у недержавних і державних ВЗО США. Аналізується зміст навчання у вищій школі США, роль американської вищої освіти, порядок фінансування університетів і коледжів, умови навчання у ВНЗ США іноземних студентів. Наведено дані щодо рівня освіти дорослих американців, реалізації програм для непрацездатних, а також заходів з гуманітаризації та гуманізації освіти США, організації підприємницької освіти американців. Аналізується феномен вищої освіти Японії й особливості вищої освіти в країнах Західної Європи, розглянуто досвід з підготовки підприємців державним і недержавним секторами освіти цих країн, гармонійного співіснування в них державної та недержавної форм вищої освіти.

Окреслено завдання освіти України з реалізації національно-освітньої програми з питань підприємництва, а також тенденції і принципи подальшого розвитку вищої освіти в ХХІ сторіччі.

Книгу призначено фахівцям в галузі управління вищою освітою, науковцям, викладачам, підприємцям, вона також буде корисною студентам підприємницьких, філологічних і педагогічних факультетів університетів, економічно-підприємницьких і гуманітарних вищих навчальних закладів при вивченні курсів «Підприємство», «Крайнознавство» та «Педагогіка».

Романовский А.А.

Высшее образование на переломе тысячелетий:

Книга 1. Эффективное предпринимательское образование как фундамент экономического развития демократического общества. / На укр. яз. — К:

Издательское предприятие «Демпур», 2000. — 256 с.

В монографии анализируются проблемы организации предпринимательского образования в экономически развитых странах, изучается положительный опыт образовательных систем США, Японии и ведущих стран Западной Европы по подготовке предпринимателей. Исследуется история возникновения американской системы образования, этапы развития и разнообразие высшего образования США, его организация и структура, приводятся интересные статистические данные об американском образовании, его организационные черты, анализируются структура основных высших учебных заведений (ВУЗов) США, научных (ученых) степеней и научных (ученых) званий, принципы выбора ВУЗа абитуриентом, процедура поступления в ВУЗ, особенности обучения студентов в ВУЗах США и т.п.

Рассмотрены вопросы организации учебного процесса в американских ВУЗах, контроля знаний, самостоятельной работы студента, оценки успеваемости, а также организационно-педагогические условия профессиональной подготовки специалистов в негосударственных и государственных ВУЗах США. Анализируется содержание образования в высшей школе США, роль американского высшего образования, порядок финансирования университетов и колледжей, условия обучения в ВУЗах США студентов иностранцев. Приводятся данные об образовательном уровне взрослых американцев, реализации программ для нетрудоспособных, а также мероприятий по гуманитаризации и гуманизации образования США, организации предпринимательского образования американцев.

Анализируется феномен высшего образования Японии и особенности высшего образования в странах Западной Европы, рассмотрен опыт подготовки предпринимателей государственным и негосударственным секторами образования этих стран, гармонического сосуществования в них государственной и негосударственной форм высшего образования. Очерчены задания образования Украины по реализации национально-образовательной программы по вопросам предпринимательства, а также тенденции и принципы дальнейшего развития высшего образования в XXI столетии.

Книга предназначена специалистам в области управления высшим образованием, научным работникам, преподавателям, предпринимателям, также будет полезной студентам предпринимательских, филологических и педагогических факультетов университетов, экономико-предпринимательских и гуманитарных высших учебных заведений при изучении курсов «Предпринимательство», «Страноведение» и «Педагогика».

Romanovs'kii O.O.

Higher Education at the Millenniums Edge: Book 1. Effective Education in Entrepreneurship as Basis for Democratic Society Economics Development. / In the Ukrainian language. — Kyiv.: «Demiur» Publishing House, 2000. — 256 p.

The monograph analyses problems of entrepreneurs' training organization in countries characterized by developed economics. It also considers fruitful experience of educational systems in the USA, Japan, leading Western European countries as to entrepreneurs' training. American education system, stages of development and diversity of the USA higher education, its organization and structure are being studied.

The book contains interesting statistic data dealing with American education, its organizational features, higher educational institution structure analysis, information on scientific degrees and titles, principles of university choice by an applicant, entrance procedure, students' studying, etc.

You can also find information on academic process organization at the US colleges and universities, students' knowledge assessment, independent work, grading, organizing of students' professional training at state and non-state owned institutions. The contents and role of the US higher education, its financing, foreign students education at the US universities are analyzed as well as American adults educational level, programs for handicapped, measures for humanizing and development humanitarian education in the USA, organization of entrepreneurs' training.

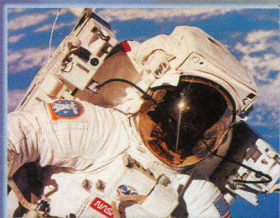
Japanese higher education phenomenon, peculiarities of Western European higher education, entrepreneurs' training by state and non-state institutions, fruitful co-existence of state and non-state education in those countries are analyzed.

Tasks for Ukrainian educational development in the sphere of National Education Program aimed at entrepreneurship support have been set as well as tendencies and principles for further higher education development during the XXI century.

The book could be used by specialists in the sphere of higher education management, scientists, teachers, entrepreneurs, university students majoring in entrepreneurship, linguistics, education, economics, humanities, especially in the courses like «Entrepreneurship», «Country Studies» and «Education (Pedagogy)».

Підписано до друку 11.10.2000. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовно друк. арк. 14,88. Наклад 2000. Замовл. 21-250
Видавниче підприємство «Деміур», Київ-103, пров. акад. Філагова, 3/1

Надруковано у видавництві «Фенікс» УАННП. 01032, Київ-32,
вул. Комінтерну, 30. Тел.: 235-50-55. Свідоцтво ДК №271 від 07.12.2000 р.

Олександр Олексійович Романовський народився 16 липня 1951 року в Києві. Закінчив у 1974 році Київський інститут інженерів цивільної авіації. Кандидат технічних наук, член-кореспондент Міжнародної Кадрової Академії, ректор Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні».

Автор понад 70 наукових і науково-методичних праць та багатьох наукових публікацій з проблем світової освіти. Досліджує актуальні проблеми розвитку математики, підприємництва і вищої освіти в Україні та за рубежом.

*Шукайте
можливостей!*

A stylized, handwritten signature in blue ink, appearing to be the name of the man in the adjacent photograph.

